ARNOBII DISPUTATIONUM ADUERSUS GENTES LIBRI SEPTEM...

Arnobius, Marcus Minucius Felix, Geverhard Elmenhorst

Digitized by Google

BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE
14
5 A
14 a

Digitized by Google

Digitized by Google

ARNOBII DISPVTATIONVM ADVERSVS GENTES LIBRI SEPTEM.

Quibus acceſſit eiusdem argumenti Dialogus;

M. MINVTII FELICIS OCTAVIVS.

GEVERHARDVS ELMENHORST recenſuit & NOTIS *illuſtrauit.*

AD

Illuſtrem Virum

IOSEPHVM SCALIGERVM,

Iul. Cæſ. Fil.

Eruditorum noſtræ ætatis facilè principem.



BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

HANOVIÆ,

Typis Wechelianis, apud Claudium Marnium, & heredes Ioannis Aubrii.

MDCIII.

Cum Gratia & priuileg. S. Cæſ. Maieſt. ad ſexennium.

Digitized by Google

SVMMA PRIVILEGII.

Cæsareæ Maieſtatis priuilegio cautum eſt Andreæ Wecheli hæredibus, Clavdio Marnio, & Ioanni Avbrio, ne quis Arnobii *Diſputationes aduerſus gentes, lib. 7. & Dialogũ* Minvtii Felicis Octavium, ab Geverhardo Elmenhorst correctos, Notiſq; illuſtratos, intra S. Romani Imperii & omnium regnorum ac prouinciarum imperialium fines, eodem vel alio charactere excudere, aut vbicunque recudendum dare, aut alibi impreſſum importare, vendere vel diſtrahere palam vel occulte auſit. Idem priuilegium eis conceſſum de aliis etiam auctoribus in philoſophica, medica, & iuridica facultate, aliiſque diſciplinis liberalibus, ad ſex cuiuſq; editionis annos. Quod Sacræ Maieſtatis interdictum ſi quis neglexerit, non modo libris expreſſis, verum etiã inſuper decem marchis auri puri, imperiali fiſco, fraudis vindici & dictis Wecheli hæredibus, ex æquo ſoluendis, mulctabitur, vt latius in Cæſareo diplomate declaratum eſt, dato Viẽnæ 25. mẽſis Maii, anno Domini MDLXXXII.

Rvdolphvs.

V. Io. Bapt. Weber.

Ad mandatum Sacræ Cæſ. Maieſt. proprium.

P. Obernburger.

VIRO ILLVSTRI
IOSEPHO SCALIGERO
IVL. CÆS. FIL.

Geuerhardus Elmenhorſt S. D.

ARNOBIVM iam nunc à me emendatum, tibi inſcribo. Suaſit hoc amor ſummus, & meruit illuſtris eruditio tua. Nam (vt primum loquar amorem) cum primitus Leidam veniſſem libentiſſimè me inter cultores nominis tui admiſiſti. Magnũ hoc, & propter quod iampridẽ tacito mecũ gauiſus ſum ſinu. Quippini, cum me hominem adoleſcentẽ qui vix ex inſcitię tenebris pedẽ moueram, non faſtiditum videbam, abs magno ſeculi noſtri Varrone Scaligero. Et hæc quidem de amore. Di-

Digitized by Google

xeram ſecundo meruiſſe hoc eruditionem tuam. Illa certè multa maiora meruit; & ſi quis tam inſanus vt hoc neget, quis non helleboro illi opus eſſe rebitur. Non ego inter eos, Illuſtriſſime Domine, qui LVBENS MERITO agnoſco, clamoq; tanquam ex oraculo veraciter: Neminem noſtra ætate maiori bono reipubl. litterariæ fuiſſe: neminem graſſanti inſcitiæ magis obuiaſſe. Adſtipulantur huic iudicio meo, libri tui. Deus bone? quales libri. Nihil eſt in iis anguſtum, nihil humile, nihil ſordidum. Quantum in illis laboraſti, quãtum contendiſti, ne nitor ille Romani eloquii eneruaretur & caderet. Laboraſti, inquã, contendiſti, & ſolerti tua manu effeciſti, vt litteræ iam nunc contra graſſantem barbariem, eant intaminatæ & intrepidæ. Felices Muſas, quibus magnus obtigit Scaliger, feliciores nos, quibus eius virtuti-

tutibus frui datũ eſt. Multa ſane poſ-
ſem huiuſcemodi, ſed me repreſſi, ne
dum vellem eſſe gratus, inciderem in
vitium garrulitatis. III. Scalig. Si erit,
vt tu hunc meũ laborem non omnino improbabis, tua fretus eruditione, vitilitigatorũ morſus, vel irridebo, vel contemnam. Vale magnum
noſtri æui ſidus, & Elmenhorſtium
nunc & æternùm vſu mancupioque
tuum, amare perge. Hamburgi 13.
Mart. Ann. MDCIII.

Digitized by Google

VETERVM AVTORVM DE ARNOBIO TESTIMONIA.

Hieronymus in Catalogo ſcrib. Eccleſiaſt.

ARNOBIVS *ſub Diocletiano principe, Siccæ, apud Africam florentiſſime Rhetoricam docuit; ſcribſitque aduerſus gentes quæ vulgo extant volumina.*

Ex eodem de Fir. Lactant.

Firmianus qui & Lactantius, Arnobii diſcipulus.

Et in Epiſtola ad Magnum.

Minutius Felix cauſidicus Romani fori, in libro, cui titulus Octauius eſt, & in altero contra Mathematicos, ſi tamen inſcribtio non mentitur autorem, quid gentilium ſcripturarum dimiſit intactum. Septem libros aduerſus gentes Arnobius edidit, totidemque diſcipulus eius Lactantius, &c.

Et ad Paulinum.

Lactantius quaſi quidam fluuius eloquentiæ Tullianæ, vtinam tam noſtra confirmare potuiſſet, quam facile aliena deſtruxit. Arnobius inæqualis & nimius eſt, & abſque operis ſui partitione confuſus.

Ex eodem in Epiſtola ad Tranquillum.

Ego Origenem propter eruditionem ſic interdum legen-

legendum arbitror, quo modo Tertullianum, Nouatum Arnobium, Apollinarium & nonnullos Eccleſiaſticos ſcribtores Græcos pariter & Latinos, vt bona eorum eligamus, vitemuſq; cōtraria.

Ex Appendice Chronicorum Euſebii Pamphil.

Arnobius in Africa Rhetor clarus habetur, qui cum in ciuitate Siccæ ad declamandum iuuenes erudiret, & adhuc Ethnicus ad credulitatem ſomniis compelleretur, atq; ab Epiſcopis impetraret fidem quam ſemper impugnauerat, elucubrauit aduerſus priſtinam religionem luculentiſſimos libros, & tandem veluti quibuſdam obſidibus impetrauit.

Ex Ioanne Tritterhem Abbate de ſcrib. Eccleſ.

Arnobius presbyter, Philoſophus & Rhetor inſignis, cum adhuc gentilis Rhetoricam doceret, diuina miſeratione vocatus, Chriſtianum ſe cœpit profiteri, cumq; ad Epiſcopos accedens ſe baptizari expeteret, non credebant: veriti ne vir ſecularis tumens eloquentia, ſacramentis fidei conaretur illudere, & omnino ſententiam differebant. Arnobius vero cernens ſibi fidem minime adhiberi, in argumentum ſinceritatis ſcribſit & obtulit inſigne volumen.

Aduerſus gentes lib. 7.
In Pſalterium lib. 1.

Alia quoq; multa edidit, quæ ad notitiã noſtrã non venerunt. Docuit in Africa Rhetoricam ſub Diocletiano principe, habuitq; multos egregios & nobiliſſimos diſcipulos, qui viri doctiſſimi euaſerunt. Claruit ergo circa an. D. Noſtri Ieſu Christi CCC.

I. LIPSIVS LIB. I. EPIST. QVÆST. EPIST. XX

ARnobius Chriſtiani nominis ſcribtorum quaſi Varro eſt; antiquæ & reconditæ doctrinæ, quâ in rebus quâ in verbis. Ab eius adytis, nihil eſt, quod vulgum arceamus: emanebit ſua ſponte.

ARNO-

Digitized by Google

ARNOBII DISPVTATIONVM ADVERSVS GENtes libri ſeptem.

LIBER PRIMVS.

QVONIAM cõperi nonnullos, qui ſe plurimũ ſapere ſuis perſuaſionibus credunt, inſanire, bacchari, & velut quiddã promptum ex oraculo dicere: poſtquam eſſe in mũdo Chriſtiana gens cœpit, terrarũ orbem periiſſe, multiformibus malis affectum eſſe genus humanum: ipſos etiam Cœlites derelictis curis ſolennibus, quibus quondam ſolebant inuiſere res noſtras, terrarum ab regionibus exterminatos: ſtatui pro captu, ac mediocritate ſermonis contraire inuidię, & calumnioſas diſſoluere criminationes; ne, aut illi ſibi videantur, popularia dum verba depromunt, magnum aliquid dicere; aut, ſi nos talibus cõtinuerimus à litibus, obtinuiſſe ſe cauſam putent, victam ſui vitio, non aſſertorum ſilentio deſtitutam. Neque enim negauerim validiſſimam eſſe accuſationem iſtam, hoſtilibuſq; condignos odiis nos eſſe, ſi apud nos eſſe conſtiterit cauſas, per quas ſuis mundus aberrauit ab legibus; Exterminandi ſumus, ſi per nos examina tanta mœrorum mortalium importata ſunt ſeculis. Inſpiciamus igitur opinionis iſtius mentem, & hoc

quod dicitur, quale ſit; ſummotiſq; omnibus contentionum ſtudiis, quibus obſcurari & contegi contemplatio rerum ſolet, an ſit iſtud quod dicitur verum, momẽtorũ parium examinatione pendamus. Efficietur enim profecto rationum conſequentium copulatu, vt non impii nos magis, ſed illi ipſi reperiantur criminis iſtius rei, qui ſe numinũ profitẽtur eſſe cultores, atq; inueteratis religionibus deditos. Ac primum ab his illud familiari & placida oratione perquirimus: poſtquam eſſe nomen in terris Chriſtianæ Religionis occœpit, quidnam inuſitatum, quid incognitum, quid contra leges principaliter inſtitutas, aut ſenſit aut paſſa eſt rerum ipſa, quæ dicitur appellaturq; natura? Nunquid in contrarias qualitates prima illa elementa mutata ſunt, ex quibus res omnes conſenſum eſt eſſe concretas? Nunquid machinæ huius, & molis, qua vniuerſi tegimur, & continemur incluſi, parte eſt in aliqua relaxata, aut diſſoluta conſtructio? Nunquid vertigo hæc mundi, primigenii motus moderamen excedens, aut tardius repere, aut præcipiti cœpit volubilitate raptari? Nunquid ab occiduis partibus attollere ſe aſtra, atq; in ortus ferri ſignorum cœpta eſt inclinatio? Nunquid ipſe ſyderum Sol princeps, cuius omnia luce veſtiuntur atque animantur, calore exarſit, intepuit, atque in contrarios habitus moderaminis, ſoliti temperamenta corrupit? Nunquid Luna deſiuit redintegrare ſe ipſam, atque in veteres formas nouellarũ ſemper reſtitutione traducere? Nunquid frigora, nunquid calores, nũquid tepores medii inęqualiũ tẽporum confuſionib. occiderũt? Nunquid lõgos habere dies bruma, & reuocare tardiſſimas luces

nox

nox cœpit æſtatis? Nunquid ſuas animas expirauerunt venti? emortuiſq; flaminibus neq; cœlum coarctatur in nubila, nec madidata imbrib. arua ſuccеſcunt? Commendata ſemina tellus recuſat accipere? aut frondeſcere arbores nolunt? ſapor frugibus, eſulentis, exuſtis liquoribus mutatus eſt? olearum ex bacculis cruor teter exprimitur? nec lumini ſubminiſtratur extincto? Animalia terris ſueta, atque in aquis degentia non eſuriunt, nec concipiunt fœtus non in vteris ſumptos ſuis moribus, & ſua lege cuſtodiunt? Ipſi homines denique quos per inhabitabiles oras terræ ſparſit prima incipienſque natiuitas, non matrimonia copulant nuptiarum ſolennibus iuſtis? non dulciſſimas procreant liberorum ſtirpes? non negocia publica, non priuata, & familiares res agunt? non (vt cuique libitum eſt) per diuerſas artium, diſciplinarumque rationes ingenia dirigunt, & ſtudioſe referunt natiuitatis vſuras? Non regnant? non imperant quib. ſors rerum attributa eſt talium? Non auctiores quotidie dignitatibus, & poteſtatibus fiunt? iudiciorum diſceptationibus præſunt? leges interpretantur, & iura? Nonne omnia cætera, quibus vita ſuccingitur & continetur humana, ſuis omnes ingentibus patriorum celebrant inſtitutionibus morum? Cum igitur hæc ita ſint, neque vlla irruperit nouitas, quæ tenorem perpetuum rerum diſſociata continuatione diduxerit: quid eſt iſtud, quod dicitur inuectam eſſe labem terris, poſtquam religio Chriſtiana intulit ſe mundo, & veritatis abſconditæ ſacramenta patefecit? Sed peſtilẽtias, inquiunt, & ſiccitates, bella, frugum inopiã, locuſtas, mures, & grãdines, reſq; alias noxias,

quibus negocia incurſantur humana, dii nobis important iniuriis veſtris atq; offenſionibus exaſperati. Si in rebus perſpicuis, & nullam deſiderantib. defenſionem, non ſtoliditatis eſſet diutius immorari, oſtenderem profecto replicatis prioribus ſeculis, mala iſta quæ dicitis, non eſſe incognita, non repentina: nec poſtquam gens noſtra felicitate donari huius vocaminis meruit, irrupiſſe has labes, & infeſtari cœpiſſe diſcriminum varietate mortalia. Si enim nos ſumus in cauſa, & in noſtri criminis meritum excogitatæ ſunt hæ peſtes, vnde nouit antiquitas miſeriarum hæc nomina? vnde bellis ſignificatum dedit? peſtilentiam, grandines, qua potuit notione ſignare? aut inter ſuas voces, quibus oratio explicabatur, aſſumere? Nam ſi nouella ſunt hæc mala, & ab recentibus ducunt offenſionibus cauſas, quî potuit fieri, vt eis rebus verba formaret, quas nec ipſa ſciebat expertā ſe eſſe, neq; vllis comperiſſet maiorum in temporibus factitatas? Penuria, inquit, frugum, & anguſtiæ frumentariæ arctius nos habent. Antiqua enim & vetuſtiſſima ſæcula neceſſitatis iſtius aliquando fuerūt expertia? nonne ipſa nomina, quibus cenſentur hæc mala, teſtificantur, & clamant nullum ab his vnquam immunem abiſſe mortalium? Quod ſi ad credēdum difficilis res eſſet, teſtimoniis agere poſſemus authorum, quantæ, quoties, & quæ gentes famem ſenſerint horridam, & aggerata interierint vaſtitate. Caſus frequentiſſimi grandinis accidūt, atq; adierunt cuncta. In literis enim priſcis cōprehenſum & compoſitū non videmus, etiam imbres ſaxeos totas ſæpe comminuiſſe regiones? Difficiles pluuiæ ſata faciunt emori, & ſterilitatem indicunt

cunt terris. Immunis enim antiquitas malis ab his fuit? cum etiam flumina cognouerimus ingentia limis inhorruiſſe ſiccatis. Peſtilentię contagia vrũt genus humanum. Annalium ſcripta percurrite linguarum diuerſitatibus ſcripta, vniuerſas diſcetis gentes ſæpenumero deſolatas, & viduatas ſuis eſſe cultoribus. A locuſtis, à muribus, genus omne occiditur, atque arroditur frugum. Hiſtorias ite per exteras, & ab iſtis peſtibus inſtruemini quoties prior ætas affecta ſit, & paupertatis ad miſerias venerit. Terrarum validiſſimis motibus tremefactę nutant vſq; ad periculum ciuitates. Quid hiatibus maximis interceptas vrbes cum gentibus ſuperiora tempora non viderunt? aut ab huiuſmodi caſibus fortunas habuere ſecuras? Quando eſt humanum genus aquarum diluuiis interemptum? non ante nos? Quando mundus incenſus in fauillas & cineres diſſolutus eſt? non ante nos? Quando vrbes ampliſſimę marinis coopertę ſunt fluctibus? non ante nos? Quando cum feris bella, & prælia cum leonibus geſta ſunt? non ante nos? Quando pernicies populis venenatis ab anguibus data eſt? non ante nos? Nam quod nobis obiectare conſueſtis bellorum frequentium cauſas, vaſtationes vrbium, Germanorum & Scythicas irruptiones, cum pace hoc veſtra & cum bona venia dixerim: quale ſit iſtud quod dicitur, calumniarum libidine non videtis. Vt ante millia annorum decem, ab inſula quæ perhibetur Atlantica Neptuni (ſicut Plato demonſtrat) magna erumperet vis hominum, & innumeras funditus deleret atque extingueret nationes, nos fuimus cauſa? vt inter Aſſyrios & Bactrianos Nino quondam Zoroaſtreque

ductoribus non tantum ferro dimicaretur & viribus, verum etiam Magicis & Chaldęorum ex reconditis diſciplinis, inuidia noſtra hæc fuit? vt Helena Diis ducibus atque impulſoribus rapta, & ſuis eſſet dirum & venturis temporibus fatum, religionis noſtrę attributum eſt crimini? vt ille immanis Xerxes mare terris immitteret, & greſſibus maria tranſiret, noſtri nominis effectum eſt iniuria? vt ex Macedoniæ finibus vnus exortus adoleſcens Orientis regna & populos captiuitate & ſeruitio ſubiugaret, nos fecimus, atque excitauimus cauſas? vt modo Romani, velut aliquod flumen torrens, cunctas ſubmergerent atque obruerent nationes, nos videlicet numina præcipitauimus in furorē? Quod ſi hominum nullus eſt, qui, quæ dudum geſta ſunt, noſtris audeat temporibus imputare, quemadmodum poſſumus miſeriarum eſſe præſentium cauſę, cum noui fiat nihil, ſed ſunt omnia vetera, & nullis antiquitatibus inaudita? Quanquam iſta quæ dicitis bella Religionis noſtræ ob inuidiā commoueri, non ſit difficile comprobare poſt auditum Chriſtum in mundo non tantum non aucta, verū etiam maiore ex parte furiarum compreſſionibus imminuta. Nam cum hominum vis tāta magiſteriis eius acceperimus ac legibus, malum malo rependi non oportere, iniuriam perpeti quam irrogare eſſe pręſtantius: ſuū potius fundere, quàm alieno polluere manus & conſcientiam cruore: habet à Chriſto beneficium iamdudum orbis ingratus: per quem feritatis mollita eſt rabies, atque hoſtiles manus cohibere à ſanguine cognati animātis occœpit. Quod ſi omnes omnino, qui homines eſſe non ſpecie corporum, ſed rationis intelligunt poteſtate, ſalutaribus

ribus eius pacificiſq; decretis aurem vellent commodare pauliſper, & non faſtu & ſupercilio tumidi, ſuis potius ſenſibus, quàm illius commonitionibus crederent: vniuerſus iam dudum orbis mitiora in opera conuerſis vſibus ferri, tranquillitate in molliſſima degeret, & in cōcordiam ſalutarem incorruptis fœderū ſanctionibus conueniret. Sed ſi per vos, inquiunt, nihil rebus incommodatur humanis, vnde ſunt hæc mala, quibus vrgetur & premitur iamdudum miſeranda mortalitas? Sententiam me poſcis huic neceſſariam nihil cauſæ. Neq; enim præſens atque in manibus poſita diſceptatio in id ſumpta eſt à me, vt oſtenderem, vel probarem quibus vnaquæque res cauſis & rationibus fieret: ſed vt maledicta criminis tanti procul eſſe ab nobis oſtenderem. Quod ſi præſto, ſi facto & argumentis inſignibus rei veritas explicatur, vnde ſint hæc mala, vel ex quibus profluant fontibus principiiſque, non curo. Ac ne tamen omnino quid de rebus huiuſmodi ſentiam, nihil videar interrogatus expromere, poſſum dicere: Quid enim ſi prima materies, quæ in rerum quatuor elementa digeſta eſt, miſeriarum omnium cauſas ſuis continet rotationibus inuolutas? Quid ſi ſyderum motus certis ſignis, partibus, temporibus, lineis pariunt hæc mala, & ſubiectis afferunt variorum diſcriminum neceſſitates? Quid ſi ſtatis temporibus rerum viciſſitudines fiunt, atque vt in maritimis æſtibus, modo ſecundæ res affluunt, modo rurſus refluunt malis reciprocantibus proſpera? Quid ſi materiæ fæx iſta quam ſub noſtris calcamus ingreſſibus, hanc habet ſibi legem datam, vt expiret nocentiſſimos halitus, quibus corruptus aer

iſte, & corporibus labem ferat, & negocia infirmet humana? Quid ſi, quod proximum vero eſt, quicquid nobis videtur aduerſum, mundo ipſi non eſt malum: omniaque quæ fiunt noſtris commoditatibus ſtatuentes, opinionibus improbis criminamur euenta naturæ? Plato ille ſublimis apex philoſophorum & columen, ſæua illa diluuia, & conflagrationes mundi, purgationem terrarum ſuis eſſe in commentariis prodidit: nec vir prudens extimuit humani generis ſubuerſionem, cladem, ruinas, interitus, funera, rerum innouationem vocare, & iuuentutem his quandam redintegratis viribus comparari. Non pluit, inquit, cœlum, & frumentorum inopia neſcio quia laboramus. Quid enim inſeruire elementa tuis neceſſitatibus poſtulas? atque, vt viuere mollius & delicatius tu poſſis, obſequia temporum tuis debent commoditatibus ſe dare? Quid enim ſi hoc pacto nauigationis cupidiſſimus conqueratur ventos iamdiu non eſſe, & cœli conquieuiſſe flaturas? Nunquid ideo dicendum eſt pernicioſam eſſe tranquillitatem illā mundi, quia vectoribus impediat vota? Quid ſi Sole aliquis torrere ſe ſuetus, & acquirere corpori ſiccitatem, ratione conſimili conqueratur frequentiſſimis nubilis iucunditatem ſerenitatis ablatā? Nūquid ideo dicenda ſunt nubila inimica obductione pendere, quia libidini nō permittitur ocioſe rutilare ſe flammis, & cauſas potionibus præparare? Euenta hæc omnia, quæ fiunt, & accidunt mole ſub hac mundi, commodulis non noſtris, ſed ipſius pendenda ſunt rationibus ordinibuſque naturæ. Nec ſi aliquid accidit, quod noſmetipſos, aut res noſtras parum lætis ſucceſſib. fouit, continuo malum

lum eſt, & in exitiabilis rei opinione ponendum. Pluit mundus, aut non pluit, ſibimet pluit, aut nõ pluit: & quod forſitan neſcias, aut vliginem nimiã ſiccitatis ardore decoquit, aut longiſſimi temporis ariditatem pluuiarum effuſionibus temperat. Peſtilentias, morbos, fames, atque alias ſuggerit malorum exitiabiles formas: vnde tibi eſt ſcire, ne quod exuberat, ſic tollat, vt per ſua diſpendia modum rebus luxuriantibus figat? Tu audeas dicere, hoc & illud eſt in mundo malum; cuius explicare, diſſoluere, neque originem valeas, neq; cauſam? & quia tuas impediat deliciarum, forſitan & libidinum, voluptates, pernicioſum eſſe atque aſperum dicas? Quid ergo, quia frigus membris tuis aduerſum eſt, & congelare ſanguinis tui feruorem ſolet, iccirco in mundo hyems eſſe non debet? Et quia perferre flagrantiſſimos ſoles non potes, ex anno æſtas tollenda eſt? atque aliis legibus alia rurſus ordinanda natura? Veratrum venenum eſt hominibus, nunquid ob hanc cauſam non debuit naſci? Ouilibus inſidiatur lupus, nunquid in culpa natura eſt, quod lanitiis extulit importuniſſimam beluam? Morſu animam ſerpens tollit: maledicam ſcilicet primordiis rerum quod tam ſæua prodigia genituris ſpirantibus addiderunt. Superciliosa nimium res eſt; cum ipſe ſis non tuus, aliena etiam in poſſeſſione verſeris, potentioribus dare conditionem velle vt id fiat, quod cupias, non quod in rebus inueneris antiquis conſtitutionibus fixum. Quare habere ſi locum veſtras vultis querimonias homines, prius eſt vt doceatis vnde, vel qui ſitis, vobiſne ſit genitus & fabricatus mundus, an in eum veneritis alienis ex regionibus inquilini. Quod

Digitized by Google

cum dicere non ſit veſtrum, neq; explicare poſſitis cuius rei cauſa ſub hac cæli conuexione verſemini, deſiſtite arbitrari pertinere ad vos quicquam: cum ea quæ fiunt, non pariliter fiant, ſed ad ſenſus ſummam redeant referanturq; totius. Chriſtianorum, inquiunt, cauſa mala omnia adierunt, & interitus comparatur ab ſuperis frugibus. Rogo cum hæc dicitis, non calumniari vos improbe, in apertis conſpicitis manifeſtisq; mendaciis? Trecenti ſunt anni fermè, minus vel plus aliquid, ex quo cœpimus eſſe Chriſtiani, & terrarum in orbe cenſeri: nunquid omnibus his annis continua fuerunt bella, continuę ſterilitates, pax nulla in terris, nulla protinus vilitas aut abundantia rerum fuit? Hoc enim primū efficiendum eſt, ei qui nos arguit, perpetuas & iuges calamitates fuiſſe has, nunquam omnino reſpiraſſe mortalia, & ſine vllis (vt dicitur) feriis, multiplicium formas ſuſtinuiſſe diſcriminum. Atqui nō videmus mediis his annis, mediisq; temporibus, ex victis hoſtibus innumerabiles eſſe victorias reportatas? prolatos imperii fines, & in poteſtatem redactas inauditi nominis nationes? ſæpenumero maximos annorum fuiſſe prouentus, vilitates, atque abundantias rerum tantas, vt commercia ſtuperēt vniuerſa pretiorum autoritate proſtrata? Quemadmodum enim res agi, & vſq; ad hoc tempus genus quî duraret mortalium, ſi non omnia, quæ vſus poſceret, ſubminiſtraret fertilitas rerum? Sed fuerunt aliquando nonnulla in neceſſitatibus tēpora. At relaxata ſunt abundantiis. Rurſus contra voluntatem quædam bella adminiſtrata. At victoriis poſtmodum ſucceſſibuſque correcta. Quid ergo dicemus? iniuriarum noſtratum deos

modo

Digitized by Google

modo memores eſſe, modo eſſe rurſus immemores? Si quo tempore fames eſt, irati eſſe dicuntur, ſequitur vt abundantiæ tempore irati & difficiles non ſint: atque ita perducitur res eò, vt vicibus ludicris, & ponant, & repetant iras: & in integrum ſeſe per offenſionum recordationem reſtituant. Quanquam iſtud quod dicitur, quale ſit explicabili non poteſt comprehenſione cognoſci. Si Alamannos, Perſas, Scythas, iccirco voluerũt deuinci, quod habitarent & degerent in eorũ gentib. Chriſtiani, quemadmodum Romanis tribuere victoriam, cum habitarent & degerent in eorum quoq; gentibus Chriſtiani? Si in Aſia, Syria, iccirco mures, & locuſtas efferueſcere prodigialiter voluerũt, quod ratione conſimili habitarent in eorum gentibus Chriſtiani: in Hiſpania, Gallia, cur eodem tempore horum nihil natum eſt, cum innumeri viuerent in his quoque prouinciis Chriſtiani? Si apud Getulos, & Aquitanos huius rei cauſa ſiccitatem ſatis ariditatemq; miſerunt, eo anno cur meſſes ampliſſimas Mauris Nomadibuſq; tribuerunt? cum religio ſimilis his quoque in regionibus verteretur. Si in ciuitate vnaqualibet fame plurimos emori noſtri nominis auerſione fecerunt, cur ibidem annonaria charitate non tantum corporis nõ noſtri, verumetiam Chriſtianos ditiores & locupletiſſimos reddiderunt? Aut igitur cuncti nihil læti habere debuerunt, ſi malorum cauſa nos ſumus: nationibus enim ſumus in cunctis: aut cum mixta videatis cum incommodis lęta, deſinite nobis aſcribere id quod offendit res veſtras cum nihil lætis officiamꝰ & proſperis. Si enim ego vt male ſit facio, cur vt bene ſit non obſto? Si vt inopia

magna ſit, meum nomen in cauſa eſt: cur nihil impedio vt ſit feracitas maxima? Si vt in bellis accipiatur vulnus ego dicor afferre fortunã, cur duelles cùm pereunt, læuum augurium non ſum, nec aduers⁹ res bonas mali ominis obſcœnitate traducor? Et tamen ô magni cultores atq; antiſtites nũminũ, ſicut cũ iraſci populis Chriſtianis auguſtiſſimos illos aſſeueratis deos? ita non aduertitis, non videtis, affectus quam turpes, quam indecoras nũminibus attribuatis inſanias? Quid eſt enim aliud iraſci, quàm inſanire, quàm furere, quàm in vltionis libidinem ferri, & in alterius doloris crucem, efferati pectoris alienatione bacchari? Hoc ergo dii magni norunt, perpetiuntur, & ſentiunt quod feræ, quod beluæ, quod mortiferæ continent venenato in dente natrices. Quod leuitatis in homine, quod terreno in animante culpabile eſt, præſtans illa natura, & in perpetuæ virtutis firmitate conſiſtens, ſcire aſſeueratur à vobis. Et quid ergo ſequitur neceſſario, niſi, vt ex eorum luminibus ſcintillæ emicent, flammæ æſtuent, anhelũ pectus ſpiritum iaciat ex ore, & ex verbis ardentibus labrorum ſiccitas inalbeſcat? Quod ſi verum eſt iſtud, & eſt exploratum, & cognitum, efferueſcere deos ira, & huiuſmodi motus perturbatione iactari, immortales, & perpetui nõ ſunt: nec in diuinitatis alicuius exiſtimatione ponendi. Vbi enim eſt vllus ſicut ſapientibus videtur, affectus, ibi eſſe neceſſe eſt paſſionem. Vbi paſſio ſita eſt, perturbationem cõſentaneum eſt conſequi. Vbi perturbatio eſt, ibi dolor & ægritudo eſt. Vbi dolor & ægritudo eſt, imminutioni & corruptioni iam locus eſt: quæ duo ſi vexãt, adeſt vicinus interitus,

mors

Digitized by Google

mors omnia finſens, & cunctis adimens ſentientibus vitam. Quid? quod iſto modo non tantum illos leues & feruidos: verum, quod ab diis conuenit procul eſſe dimotum, & iniquos inducitis, & iniuſtos, & æquitatis vel modicæ nullam prorſus obtinere rationem. Quid eſt enim tam iniuſtũ quàm in alios iraſci, & alios lædere, de hominib. conqueri, & innoxia dilacerare frumenta? Chriſtianum nomen odiſſe, & diſpendiis omnibus ſuos labefactare cultores? an nunquid icciro in vos etiam ſæuiunt, vt inteſtinis vulneribus concitati in vltionem conſurgatis illorum? Ergo humana patrocinia dii quærunt, & niſi veſtra fuerint aſſertione protecti, idonei non ſunt ipſi, qui propulſare, defendere ſuas valeant contumelias. Quinimo ſi verum eſt ardere illos ira, permitte illis poteſtatem ſui, defendant ſe ipſi: atque in vltionem maieſtatis offenſæ inteſtinas exerant, experianturque virtutes. Poſſunt nos, ſi voluerint, æſtu, poſſunt nocentiſſimo frigore, poſſunt auris peſtilibus, poſſunt morborum obſcuriſſimis cauſis enecare, cõſumere, atque ab omni penitus cœtu exterminare mortalium. aut ſi malum conſilium eſt aggredi nos vi, emittant aliquod indignationis ſignũ, per quod eſſe liquidum cunctis poſſit inuitiſſimis nos eis habitare ſub cœlo. Vobis ſecundas tribuant valetudines: aduerſas nobis, ac peſſimas. Opportunis imbribus veſtra irrigent rura: pluuiarum quicunque ſunt rores, noſtris ab agellulis abigant. Lanitia curent veſtra numeroſis fœtibus multiplicari, ſterilitatem infauſtam noſtris pecuariis inferant. Ex oliuis veſtris atq; vinetis plenam faciant autumnitatem fundi: at ex noſtris exprimi vnum

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Digitized by Google

prohibeant palmitis rorem. Ad extremum & vltimum, in veſtro ore præcipiant ſuam fruges retinere naturam: at vero in noſtro mel amarum fieri: olearum fluenta ranceſcere, & ſub ipſis potũ labris in acoris perfidiam vinum repente mutari. Quod cum minime fieri teſtificentur res ipſæ, neque minus ad nos quicquam, neq; ad vos plurimum redundare vitalibus ex beneficiis conſtet, libido quę tanta eſt inimicos atque hoſtes deos eſſe contendere Chriſtianis? quos in rebus triſtiſſimis, atque lętis nihil abs te videas ratione in aliqua diſcrepare? Si verum vobis permittitis, ac ſine vllis aſſentationibus dici: verba ſunt hæc, verba ſunt, res immo per calumnias creditę, non cognitionis alicuius teſtimonio comprobatæ. Cæterum dii veſtri, & qui habere, qui ferre nominis huius autoritatem condigni ſunt, neque iraſcuntur, neque indignantur, neque quod alteri noceat, inſidioſis machinationibus conſtruunt. etenim reuera eſt impium, & ſacrilegia cuncta trãſcendens, ſapientem illam credere beatiſſimamq; naturam magnum aliquid putare, ſi ſe ſibi aliquis adulatoria humilitate ſubmittat: & ſi fuerit non factum, deſpectam ſe credere, & ab ſummi culminis decidiſſe faſtigio. Puerile, puſillum eſt, & exile, vix & illis conueniens, quos iamdudum experiẽtia doctorum dæmonas appellat, & hos non noſſe cœleſtia, & in hac rerum materia craſſiore conditionis ſuæ ſorte verſari. Veſtra ſunt hæc, veſtra ſunt irreligioſè opinata, & irreligioſius credita. Quinimo, vt verius proloquar, haruſpices has fabulas, coniectores, arioli, vates, & nunquam non vani concinnauere fanatici: qui ne ſuæ artes intereant, ac ne ſtipes exiguas conſultoribus

ribus excutiant iam raris, ſi quando vos velle rem venire in inuidiam compererunt, negliguntur, dii clamitant. In templis iam raritas ſumma eſt. Iacent antiquæ deriſui cærimoniæ, & ſacrorum quondam vetertimi ritus religionũ nouarum ſuperſtitionibus occiderunt. & merito humanum genus tot miſeriarum anguſtiis premitur, tot laborũ excruciatur ærumnis. Et homines brutum genus; & quod ſitum ſub lumine eſt, cæcitate ingenita nequeuntes videre, audent aſſeuerare furioſi, quod vos credere non erubeſcitis ſani. Ac ne quis nos tamen diffidentia reſponſionis, tranquillitatis exiſtimet deos donare muneribus, innoxias affigere his mẽtes, atque ab omni perturbatione dimotas, concedamus, ſicut libitum vobis eſt, intendere in nos iras, ſanguinem illos ſitire noſtrum, & iamdudum nos cupere mortalium ſubmouere de ſeculis. Sed ſi non eſt moleſtum, non graue, ſi communis officii res eſt, non ex gratia, ſed ex vero diſceptationis huius diſceptare momenta, audire à vobis expoſcimus, quæ nam ſit hæc ratio, quæ cauſa, propter quam in nos tantum & dii ſæuiant ſuperi, & aſperati homines inardeſcãt. Religiones, inquiunt, impias, atque inauditos cultus terrarum in orbe tractatis. Quid ô participes rationis audetis homines proloqui, quid effutire, quid promere temerariæ vocis deſperatione tẽtatis? Deum principem, rerum cunctarum quæcunque ſunt dominum, ſummitatem omnium ſummorum obtinentem adorare, obſequio venerabili inuocare, in rebus feſſis totis, vt ita dixerim, ſenſibus amplexari, amare, ſuſpicere, execrabilis religio eſt & infauſta, impietatis & ſacrilegii plena, cærimonias

Digitized by Google

antiquitus inſtitutas nouitatis ſuæ ſuperſtitione contaminans? Hoccine eſt quæſo audax illud facinus & immane, propter quod maximi cœlites aculeos in nos intendunt irarum atque indignationum ſuarum? propter quod vos ipſi, cum libido inceſſerit ſęua, exuitis nos bonis, exterminatis patriis ſedibus, irrogatis ſupplicia capitalia, torquetis, dilaceratis, exuritis, & ad extremum nos feris & belluarum laniatibus obiectatis? Quiſquis iſtud in nobis damnat, aut in aliqua ducit criminatione ponendum, is haud nomine appellandus eſt hominis, quamuis ille videatur ſibi, haud Deus eſſe credendus eſt, quamuis ipſe ſe eſſe ſimilem profiteatur. In vatibus profanis nos impios Dodonæus Iuppiter nominat, & ipſe dicetur Deus, atq; in ordine computabitur numinum? qui aut ſummo ſeruientibus regi crimen impietatis affingit, aut ſibi torquetur maieſtatem eius, cultumque præponi? Delius Apollo, vel Clarius, Didymæus, Phileſius, Pythius, & is habendus diuinus eſt? qui aut ſummũ Imperatorem neſcit, aut ignorat à nobis quotidianis ei precibus ſupplicari: qui ſi pectorum ſecreta neſciret, nec quid in intimis ſenſibus contineam', agnoſceret: ſummum tamen inuocare nos deum, & ab eo quod poſtulamus orare, vel auribus potuit ſcire, vel ipſius vocis ſono, qua vtimur in precibus, noſcitare. Nondum eſt locus vt explicem' omnes iſtos, qui nos damnãt, qui ſint, vel vnde ſint: quantum poſſint, vel nouerint: cur ad Chriſti paueant mentionem, diſcipulos cur eius inimicos habeant & inuiſos: quod tamen humanum pollicentibus ſenſum vna pariter definitione figamus, nihil ſumus aliud Chriſtiani, niſi magiſtro Chriſto ſummi

regis

Digitized by Google

regis ac Principis veneratores: nihil, ſi conſideres, aliud inuenies in iſta religione verſari. Hæc totius ſumma eſt actionis: hic propoſitus terminus diuinorum officiorum, hic finis, huic omnes ex more proſternimur, hunc collatis precibus adoramus, ab hoc iuſta, & honeſta, & auditu eius condigna depoſcimus; non quo ipſe deſideret ſupplices nos eſſe, aut amet ſubſterni tot millium venerationem videre: vtilitas hæc noſtra eſt, & commodi noſtri rationem ſpectans. Nam quia proni ad culpas, & ad libidinis varios appetitus vitio ſumus infirmitatis ingenitæ, patitur ſe ſemper noſtris cogitationibus concipi: vt dum illum oramus, & mereri eius contendimus munera, accipiamus innocentiæ voluntatem, & ab omni nos labe delictorum omnium amputatione purgemus. Quid dicitis ô ſacri, quid diuini interpretes iuris? melioris ne ſunt cauſæ, qui Grundules adorant lares, Aios locutios, Libentinos, quàm ſumus nos omnes qui Deum colimus rerum patrem, atque ab eo depoſcimus rebus feſſis languentibuſq; tutamina? Et illi cati, ſapientes, prudentiſſimi vobis videntur, nec reprehenſionis vllius, qui Faunos, qui Fatuas ciuitatumque genios, qui Pauſos reuerentur atq; Bellonas. Nos hebetes, ſtolidi, fatui, obtuſi pronunciamur & bruti: qui dedidimus nos Deo, cuius nutu & arbitrio omne quod eſt, conſtat, & in ſententiæ ſuę perpetuitate defixum eſt. Hanccine ſententiam promitis? hanc legem conſtituitis? hanc promulgatis, vt honoribus afficiatur ampliſſimis quiſquis veſtros adorauerit ſeruulos? crucem mereatur extremam quiſquis ipſis dominis ſupplicarit? in ciuitatibus maximis, atq; in potentioribus populis ſa-

Digitized by Google

cra publicè fiunt ſcortis meritoriis quondam atq; in vulgarem libidinem proſtitutis, null⁹ timor indignationis in diis eſt. Templa felibus, ſcarabeis, & bucculis ſublimibus ſunt elata faſtigiis: ſilent irriſæ numinum poteſtates, nec liuore afficiuntur vllo, quod ſibi comparatas animantium vilium cõſpiciunt ſanctitates. Nobis ſolis ſunt inimici, nobis aſperrimi Dii hoſtes, quia patrem veneramur illorum, per quem, ſi ſunt, eſſe & habere ſubſtantiam ſui numinis maieſtatiſque cœperunt; à quo ipſam deitatẽ (vt ita dicam) ſortitos eſſe ſe ſentiunt, & in rerum numero cognoſcunt? cuius voluntate & arbitrio, & interire, & ſolui, nec ſolui poſſunt, nec interire. Nam ſi omnes concedimus vnũ eſſe principem ſolum, quem nulla res alia vetuſtate temporis antecedat, poſt illũ neceſſe eſt cuncta & nata eſſe & prodita, & in ſui nominis proſiluiſſe naturam. Quod ſi fixum & ratum eſt, erit nobis cõſequens confiteri, & deos eſſe natiuos, & à principe rerum fonte ortus ſui originem ducere. Qui ſi ſunt natiui, & geniti, & interitionibus vtique periculiſq; vicini. At enim eſſe credũtur immortales, perpetui, & nullius vnquam participes finis. Ergo iſtud munus dei patris & donũ eſt, vt infinita meruerint idem eſſe per ſæcula, cum ſint labiles ſolubileſque natura. Atq; vtinam daretur in vnius ſpeciem concionis toto orbe contracto oratione hac vti, & humani in generis audientia collocari. Ergone impiæ religionis ſumus apud vos rei, & quod caput rerum & columẽ venerabilibus adimus obſequiis, conuitio vtamur veſtro, infauſti & athei nũcupamur? Et quis magis rectius horum feret inuidiam nominum, quàm qui alium prę hoc Deum,

aut

Digitized by Google

aut nouit, aut ſciſcitatur, aut credit? Nonne huic omnes debem⁹ hoc ipſum primũ quòd ſum⁹: ꝙ eſſe homines dicimur? quòd ab eo vel miſſi, vel lapſi cæcitate huius in corporis continemur? Non quòd incedimus, quòd ſpiramus & viuimus, ab eo ad nos venit? viq; ipſa viuẽdi efficit nos eſſe, & animali agitatione motari? Nonne ab hoc effluũt cauſæ, per quas noſtra fulcitur ſalus variarũ munificentia voluptatum? Mũdus iſte in quo degitis, cuius eſt? aut quis eius vobis attribuit fructum poſſeſſionemq; retinere? Quis, vt ſubiectas res cernere, vt contrectare, vt conſiderare poſſetis, publicũ illud lumen dedit? Quis, ne fixa pigritiæ ſtupore torpeſcerent elemẽta vitalia, ſolis igneis cõſtituit ad rerũ incrementa futuros? Solem Deum cũ eſſe credatis, conditorem eius, opificemq; non quæritis? Luna cum apud vos dea ſit, non ſimiliter ſcire curatis genitor eius & fabricator quis ſit? Nonne cogitatio vos ſubit conſiderare, diſquirere, in cuia poſſeſſione verſemini? cuia in re ſitis? cuius iſta ſit, quam fatigatis terra? cuius aër iſte, quem vitali reciprocatis ſpiritu? cuius abutamini fontibus? cuius liquore? quis ventorum diſpoſuerit flamina? quis vndoſas excogitauerit nubes? quis ſeminum frugiferas poteſtateis rationũ proprietate diſtinxerit? Apollo vobis pluit, Mercurius vobis pluit? Æſculapius, Hercules, aut Diana rationem imbrium tempeſtatumque finxerunt? Et hoc fieri quî potis eſt, cum in mundo profiteamini eos natos, certoque tempore ſenſum arripuiſſe vitalem? Si enim temporis antiquitate mundus eos anteuenit, & priuſquam nati ſunt, iam nouerat pluuias tempeſtateſque natura, nullum ſetius

nati pluendi ius habent, neq; eis inſerere rationib. ſe poſſunt, quas inuenerunt hic agi, & maiore ab autore tractari. O maxime, ô ſumme rerum inuiſibilium procreator. O ipſe inuiſe, & nullis vnquam comprehēſe naturis, dignus, dignus es verè (ſi modo te dignum mortali dicendum eſt ore) cui ſpirās omnis intelligenſq; natura, & habere & agere nūquam deſinat gratias: cui tota conueniat vita genu nixo procumbere, & continuatis precibus ſupplicare. Prima enim tu cauſa es, locus rerum, ac ſpacium, fundamentum cunctorum quæcunque ſunt, infinitus, ingenitus, immortalis, perpetuus, ſolus, quem nulla deliniat forma corporalis, nulla determinat circūſcriptio qualitatis, expers quantitatis, ſine ſitu, motu, & habitu, de quo nihil dici & exprimi mortalium poteſt ſignificatione verborum: qui, vt intelligaris, tacendum eſt, atque, vt per vmbram te poſſit errans inueſtigare ſuſpitio, nihil eſt omnino mutiendum. Da veniam rex ſumme tuos perſequentibus famulos: & (quod tuæ benignitatis eſt proprium) fugientibus ignoſce tui nominis & religionis cultum. Non eſt mirum ſi ignoraris: maioris eſt admirationis ſi ſciaris: niſi forte audet quiſquam, hoc enim furioſæ reſtat inſaniæ, ambigere, dubitare, an ſit iſte Deus, an non ſit: explorata fidei veritate, an rumoris caſſi opiniatione ſit creditus. Audimus enim quoſdam philoſophādi ſtudio deditos, partim vllam negare vim eſſe diuinam, partim an ſit quotidie quærere: alios caſib. fortuitis, & concurſionib. temerariis ſummam rerum conſtruere, atque diuerſitatis impetu fabricari: cum quibus hoc tempore nullum nobis omnino ſuper tali erit obſtinatione certamen. Aiunt

enim

enim ſana ſentientes,cõtradicere rebus ſtultis ſtultitiæ eſſe maioris. Sermo cum his nobis eſt,qui diuinum eſſe conſentientes genus,de maioribus dubitant,cum iidem eſſe plebeia atque humiliora fateantur. Quid ergo, res tantas argumentis nitemur atque elaborabimus obtinere? Diſcedat hæc longè,atque à nobis procul,procul inquam (vt dicitur) auerruncetur amentia. Tam eſt enim periculoſum argumẽtis aggredi, Deum principem comprobare,quàm ratione huiuſmodi eſſe illum,velle cognoſcere. Nec quicquam refert,aut diſcrepat,vtrumne neges illum,an aſſeras, atq; exiſtere fateatis : cum in eadem culpa ſit,& aſſertio talis rei, & abnegatio refutatoris increduli. Quiſquam ne eſt hominum , qui non cum iſtius principis notione diem primę natiuitatis intrauerit,cui non ſit ingenitum , non affixum , imò ipſi penè in genitalibus matris non impreſſum , non inſitum , eſſe Regem ac Dominum, cunctorum quæcunq; ſunt moderatorem? Ipſa denique hiſcere ſi animantia muta poſſent : ſi in linguarum noſtrarum facilitatem ſolui, immo ſi arbores, glebæ, ſaxa, ſenſu animata vitali vocis ſonitum quirent & verborum articulos integrare,ita non duce natura,& magiſtra,non incorruptę ſimplicitatis fide,& intelligerẽt eſſe Deũ, & cunctorum dominum ſolum eſſe clamarẽt? Sed fruſtra,inquit,nos falſo,& calumnioſo inceſſitis & appetitis crimine:tanquã eamus inficias eſſe Deum maiorem : cùm à nobis & Iuppiter nominetur , & optimus habeatur & maximus:cumq; illi auguſtiſſimas ſedes , & capitolia conſtituerimus immania. Diſſimilia copulare,atque in vnam ſpeciem cogere indocta confuſione conanimi. Nam Deus omnipotens mente vna omnium , & communi morta-

litatis aſſenſu, neque genitus ſcitur, neque nouam in lucem aliquando eſſe prolatus, nec ex aliquo tẽpore cœpiſſe eſſe, vel ſæculo. Ipſe eſt enim fons rerum, ſator ſæculorum ac temporum. Non enim ipſa per ſe ſunt, ſed ex eius perpetuitate perpetua, & infinita ſemper continuatione procedunt. At verò Iuppiter (vt vos fertis) & patrem habet & matrem, auos, auias, fratres: nunc nuper in vtero matris ſuæ formatus, abſolutus menſibus & conſummatus decem, ignotam ſibi in lucem ſenſu irruiſſe vitali. Ergo, ſi hæc ita ſunt, Iuppiter eſſe Deus quì poteſt? cùm illum eſſe perpetuum conſtet, & perhibeatur alter à vobis, & dies habuiſſe natales, & pauefactus re noua lamentabilem extuliſſe vagitum? Sed ſint (vt vultis) vnum, nec in aliqua vi numinis, & maieſtate diſtantes: ecquid ergo iniuſtis perſequimini nos odiis? Quid, vt ominis peſſimi, noſtri nominis inhorreſcitis mẽtione? ſi, quem Deum colitis, eum & nos? aut quid in eadem cauſa vobis eſſe contẽditis familiares deos: inimicos atque infeſtiſſimos nobis? Etenim, ſi vna religio eſt nobis vobiſque communis, ceſſat ira cœleſtium: ſin nobis infeſti ſunt ſolis: manifeſtum eſt neſcire, & vos, & illos Deum: quem Iouem non eſſe ipſis clarum eſt indignationibus numinum. Sed non (inquitis) iccirco dii vobis infeſti ſunt, quòd omnipotentem colitis Deum: ſed quòd hominẽ natum, & (quòd perſonis infame eſt vilibus) crucis ſupplicio interemptum, & Deum fuiſſe contenditis, & ſupereſſe adhuc creditis, & quotidianis ſupplicationibus adoratis. Si vobis iucundum eſt amici, ediſſertate quinam ſint hi dii, qui à nobis Chriſtum coli, ſuam credant ad iniuriam pertinere? Ianus Ianiculi condi-

tor:

tor? & ciuitatis Saturniæ Saturnus auctor? Fauna, fatua Fauni vxor? Bona dea quæ dicitur, ſed in vini meliori, & laudabiliori potu? Indigetes illi, qui flumen repunt, & in alueis Numici cum ranis & piſciculis degunt? Æſculapius, & Liber pater, Coronide ille natus, & ex genitalib⁹ matris alter fulmine præcipitatus? Mercurius vtero fuſus Maiæ? & (quod eſt diuinius) candidi arquitenentes Diana & Apollo circumlati per fugas matris, atq; in inſulis errantibus vix tuti? Dionea Venus proles, viri matei familias Troici, atq; inteſtini dedecoris publicatrix? in Trinacriæ finibus Ceres nata, atque in florib. legendis occupata Proſerpina? Thebanus, aut Tyrius Hercules, hic in finibus ſepultus Hiſpaniç, flammis alter concrematus Oetæis? Tyndaridæ Caſtores, equos vnus domitare conſuetus, alter pugillator bonus, & crudo inexuperabilis ceſtu, ignes & fulgores marini, & ouorum progenies dii? Syrapis Peloponneſi proditus, & in Ægypto Serapis nuncupatus? Æthiopicis ſolibus Iſis furua mœrens perditum filium, & membratim coniugem lancinatum? Præterimus, & tranſgredimur Opis ſoboles regias: quas in libris auctores veſtri, quæ fuerint, & quales, vobis ediſcentibus prodiderunt. Hi ergo Chriſtum coli, & à nobis accipi, & exiſtimari pro numine, vulneratis accipiunt auribus? & obliti paulo ante ſortis fuerint & conditionis cuius, id, quod ſibi conceſſum eſt, impertiri alteri nolunt? Hæc eſt iuſtitia cœlitum? hoc deorũ iudicium ſanctum? Nonne iſtud liuoris eſt atque auaritiæ genus? Non obtrectatio quædam ſordens, ſuas eminere tantummodo velle fortunas, aliorum res premi, & in contempta

humilitate calcari? Natum hominem colimus. Quid enim, vos hominem nullum colitis natum? Non vnum, & alium? non innumeros alios? quinimo non omnes, quos iam templis habetis veſtris, mortalium ſuſtuliſtis ex numero, & cœlo ſyderibuſque donaſtis? Si enim forte vos fugit, ſortis eos humanæ, & conditionis fuiſſe communis: replicate antiquiſſimas literas, & eorum ſcripta percurrite, qui vetuſtati vicini, ſine vllis aſſentationibus cuncta veritate in liquida prodiderunt. Iam profecto diſcetis; quibus ſinguli patribus, quibus matrib. fuerint procreati, qua nati in regione, qua gente, quæ fecerint, egerint, pertulerint, actitarint, quas in rebus obeundis aduerſorum ſenſerint, ſecundantiumque fortunas. Sin autem ſcientes vteris eſſe geſtatos, & frugibus eos victitaſſe terrenis; nihilominus tamen nati hominis obiectatis cultũ: res agitis ſatis iniuſtas, vt id in nobis cõſtituatis eſſe damnabile, quod & ipſi vos factitatis: aut, quæ vobis licere permittitis, conſimiliter aliis licitum eſſe nolitis. Sed concedamus, interdum manum veſtris opinationibus dantes, vnum Chriſtum fuiſſe de nobis, mentis, animæ, corporis, fragilitatis, & conditionis vnius: nonne dignus à nobis eſt tantorum ob munerum gratiam deus dici, deuſque ſentiri? Si enim vos Liberum, quòd vſum repererit vini, ſi, quòd panis, Cererem, ſi AEſculapium, quòd herbarum, ſi Mineruam, quòd oleæ, ſi Triptolemum, quòd aratri, ſi deniq; Herculem, quòd feras, quòd fures, quòd multiplicium capitum ſuperauit compeſcuitque natrices, diuorum retuliſtis in cœtum: honoribus quantis afficiendus eſt nobis, qui ab erroribus nos magnis inſinuata veritate traduxit: qui velut

velut cæcos paſſim, ac ſine vllo rectore gradientes, ab deruptis, ab deuiis, locis planioribus reddidit: Qui, quod frugiferum primo atq; humano generi ſalutare, Deus monſtrauit quid ſit, quis, quantus, & qualis, qui profundas eius atque inenarrabiles altitudines (quantum noſtra quiuit mediocritas) capere & intelligere permiſit & docuit: Qui, quo autore, quo patre mundus iſte ſit conſtitutus & conditus, fecit benigniſſime ſciri: Qui natiuitatis eius exprompſit genus, & nullius aliquando cognitione præſumptam materiam illius. Vnde ignibus ſolis genitalis feruor aſcitur. Cur luna ſemper in motu indēnis creditur animalibus cauſis lucem ſemper atque obſcuritatem reſumēs. Animalium origo quæ ſit. rationes quas habeant ſemina. Quis ipſum finxerit hominem, quis informarit, vel ex materiæ quo genere conſtructionē ipſam conformauerit corporū. Quid ſit ſenſus, quid anima. aduolarit ne ad nos ſponte, an cū ipſis ſata ſit & procreata viſcerib. mortis particeps degat, an immortalitatis perpetuitate donata ſit. Qui ſtatus nos maneat, cum diſſolutis abierimus à membris. Victurine nos ſimus, an memoriam nullam noſtri ſenſus & recordationis habituri. Qui arrogantiam conſtrinxit noſtram, & elatas ſupercilio ſeruices modum fecit ſuæ infirmitatis agnoſcere: Qui animantia monſtrauit informia nos eſſe, vanis opinionibus fidere: nihil comprehenſum habere, nihil ſcire, & quæ noſtros ſita ſunt ante oculos, non videre: Qui (quod omnia ſuperauit, & tranſgreſſum eſt munera) ab religionib. nos falſis religionē traduxit ad verā: qui ab ſignis inertib. atq; ex viliſſimo formatis luto ad ſydera ſubleuauit & cœlum:

Digitized by Google

& cum domino rerum Deo ſupplicationum fecit verba atque orationum colloquia miſcere. Venerabar (ô cæcitas) nuper ſimulachra modo ex fornacibus prompta, incudibus deos & ex malleis fabricatos, elephantorum oſſa, picturas, veternoſis in arboribus tænias: ſi quando conſpexeram lubricatum lapidem, & ex oliui vnguine ordinatū, tanquam ineſſet vis præſens, adulabar, affabar, & beneficia poſcebam nihil ſentiente de trunco: & eos ipſos, diuos, quos eſſe mihi perſuaſeram, afficiebā contumeliis grauibus: cùm eos eſſe credebā ligna, lapides, atque oſſa, aut in huiuſmodi rerum habitare materia. Nunc doctore tanto in vias veritatis inductus, omnia iſta, quę ſint, ſcio: digna de dignis ſentio, contumeliam nomini nullam facio diuino: & quid cuiq; debeatur, vel perſonæ, vel capiti, inconfuſis gradibus atq; authoritatibus tribuo. Ita ergo Chriſtus non habeatur à nobis deus? nec, qui omnium alioquin vel maximus poteſt excogitari, diuinitatis afficiatur cultu, à quo iamdudum tanta & accepimus dona viuentes, & expectamus, dies cū venerit, ampliora? Sed patibulo affixus interiit. Quid iſtud ad cauſam? Neq; enim qualitas & deformitas mortis dicta eius immutat aut facta, aut eo minor videbitur diſciplinarum eius autoritas, quia vinculis corporis non naturali diſſolutione digreſſus eſt, ſed vi illata deceſſit. Pythagoras Samius ſuſpitione dominationis iniuſta viuus cōcrematus in fano eſt: nūquid ea, quæ docuit, vim propriam perdiderunt, quia non ſpiritum ſponte, ſed crudelitate appetitus effudit? Similiter Socrates ciuitatis ſuæ iudicio damnatus capitali affectus eſt pœna: nunquid irrita facta ſunt, quæ ſunt ab eo

do

moribus, virtutibus, & officiis diſputata, quia iniuria expulſus è vita eſt? innumerabiles alii gloria, & virtute, & exiſtimatione pollentes, acerbiſſimarũ mortium experti ſunt formas: vt Aquilius, Trebonius, Regulus: nunquid idcirco poſt vitam iudicati ſunt turpes; quia non publica lege fatorũ, ſed mortis aſperrimo genere lacerati, excruciatique perierunt? Nemo vnquam innocens male interemptus infamis eſt: nec turpitudinis alicuius commaculatur nota, qui nõ ſuo merito pœnas graues, ſed cruciatus perpetitur ſæuitatem. Et tamen ô iſti, qui hominem nos colere morte functum ignominioſa ridetis: nonne Liberum & vos patrem mẽbratim ab Titanis diſſipatum fanorum conſecrationi aptatis? Nonne Æſculapium medicaminum repertorem, poſt pœnas, & ſupplicia fulminis, cuſtodem nuncupauiſtis & præſidem ſanitatis, valetudinis, & ſalutis? Nonne ipſum Herculem magnum ſacrificiis, hoſtiis, & thure inuitatis incenſo? quem ipſi vos fertis viuum arſiſſe poſt pœnas, & concrematum in funeſtis buſticetis? Nonne illum Atym Phrygem abſciſſum, & ſpoliatum viro magnæ matris in adytis deum propitium, deum ſanctum Gallorũ conclamatione teſtamini? Nonne ipſum Romulum patrem, Senatorũ manibus dilaceratum centum, & Quirinum eſſe Martium dicitis, & ſacerdotibus & puluinaribus honoratis, & in ædibus adoratis ampliſſimis, & poſt hæc omnia cœlum aſcendiſſe iuratis? Aut igitur ridendi & vos eſtis, qui homines grauiſſimis cruciatibus interemptos deos putatis, & colitis: aut, ſi certa eſt ratio, cur id vobis faciendum putetis: & nobis per-

mittite ſcire, quibus iſtud cauſis, rationibúsque faciamus. Natum hominem colitis. Etiam ſi eſſet id verum (locis vt in ſuperioribus dictum eſt) tamen pro multis, & tam liberalibus donis, quæ ab eo profecta in nobis ſunt, Deus dici appellarique deberet. Cùm verò deus ſit re vera, & ſine vllius rei dubitationis ambiguo, inficiaturos arbitramini nos eſſe, quàm maximè illum à nobis coli, & præſidem noſtri corporis nuncupari? Ergone, inquiet aliquis furēs, iratus, & percitus, Deus ille eſt Chriſtus? Deus reſpondebimus, & interiorum potentiarū Deus: & quod magis infidos acerbiſſimis doloribus torqueat, rei maximæ cauſa à ſummo rege ad nos miſſus. Poſtulabit forſitan inſanior & furioſior factus: an ſe ita res habeat, quemadmodum dicimus, comprobari. nulla maior eſt comprobatio quàm geſtarum ab eo fides rerum, quàm virtutū nouitas: q̃ omnia victa decreta, diſſolutaq; fatalia, q̃ populi genteſq; ſuo geri ſub lumine nullo diſſentiēte videre: quæ nec ipſi audent falſitatis arguere, quorum antiquas ſeu patrias leges vanitatis eſſe pleniſſimas atque inaniſſimæ ſuperſtitionis oſtendit. Occurſurus forſitan rurſus eſt cum aliis multis calumnioſis illis & puerilibus vocibus: magus fuit, clandeſtinis artibus omnia illa perfecit: Ægyptiorum ex adytis angelorum potentium nomina, & remotas furatus eſt diſciplinas. Quid dicitis ô paruuli, incomperta vobis, & neſcia temerariæ vocis loquacitate garrientes? Ergone illa, quę geſta ſunt, dæmonum fuere præſtigiæ, & magicarum artium ludi? Poteſtis aliquem nobis deſignare, monſtrare ex omnibus illis Magis, qui vnquam fuere

Digitized by Google

fuere per ſęcula, conſimile aliquid Chriſto milleſima ex parte qui fecerit? qui ſine vlla vi carminum, ſine herbarum & graminum ſuccis, ſine vlla aliqua obſeruatione ſollicita ſacrorum, libaminum, temporum? Non enim vrgemus, & quærimus, quæ ſeſe ſpondeant facere, vel in quibus generibus actuum ſoleat omnis illorum doctrina & experientia contineri. Quis enim hos neſciat aut imminentia ſtudere prænoſcere, quæ neceſſario (velint nolint) ſuis ordinationibus veniunt? aut mortiferam immittere quibus libuerit tabem, aut familiarum dirũpere charitates: aut ſine clauibus reſerare, quę clauſa ſunt: aut ora ſilentio vincire, aut in curriculis equos debilitare, incitare, tardare, aut vxoribus, & liberis alienis (ſiue illi mares ſint, ſiue fœminei generis) incõceſſi amoris flammas, & furiales immittere cupiditates? Aut ſi vtile aliquid videantur audere, non propria vi poſſe, ſed eorum, quos inuocant, poteſtate. Atqui conſtitit Chriſtum ſine vllis adminiculis rerum, ſine vllius ritus obſeruatione, vel lege, omnia illa, quę fecit numinis ſui poſſibilitate feciſſe. Et quod proprium, conſentaneũ, dignum Deo fuerat vero, nihil nocens, aut noxium, ſed opiferum, ſed ſalutare, ſed auxiliaribus plenum nobis poteſtatis munificę liberalitate donaſſe. Quid dicitis ô iterum? ergo ille mortalis, aut vnus fuit è nobis, cuius imperium, cuius vocem popularibus & quotidianis verbis miſſam, valetudines, morbi, febres, atque alia corporum cruciamenta fugiebant? Vnus fuit è nobis, cuius præſentiam, cuius viſum gens illa nequibat ferre merſorum in viſceribus dæmonum, conterritaq; vi noua membrorum poſſeſſione cedebat? Vnus

Digitized by Google

fuit è nobis,cuius fædæ vitiligines iuſſioni obtemperabant pulſæ ſtatim, & concordiam colorum commaculatis viſceribus relinquebant? Vnus fuit è nobis,cuius & leui tactu ſtabāt profluuia ſanguinis, & immoderatos cohibebāt fluores? Vnus fuit è nobis, cuius manus intercutes & veternoſæ fugiebant vndæ,penetrabilis ille euitabat liquor, & turgentia viſcera ſalutari ariditate deflabant? Vnus fuit è nobis,qui claudos currere pręcipiebat,& iam operis res erat: porrigere mancos manus,& articuli immobilitates iam ingenitas explicabant: captos membris aſſurgere, & iam ſuos referebant lectos alienis paulo ante ceruicibus lati: viduatos videre luminibus, & iam cœlum diemq; cernebant nullis cum oculis procreati? Vnus,inquam,fuit è nobis, qui debilitatib. variis,morbiſque vexatos centum, aut hoc amplius ſemel vna interceſſione ſanabat? cuius vocem ad ſimplicem furibunda & inſana explicabant ſe maria? procellarum turbines tempeſtateſque ſidebant? qui per altiſſimos gurgites pedem ferebat inlutum? calcabat ponti terga vndis ipſis ſtupentibus in famulatum ſubeunte natura? qui ſequentium ſe millia quinq; ſaturauit quinq; panibus? ac,ne eſſe præſtigiæ incredulis illis viderentur & duris,bis ſenarum ſportarum ſinus reliquiarum fragminibus aggerabat? Vnus fuit è nobis, qui redire in corpora iamdudum animas præcipiebat efflatas? prodire ab aggeribus conditos? & poſt diem funeris tertium pollinctorū velaminib. expediri? Vnus fuit è nobis,qui,quid ſinguli voluerent,quid ſub obſcuris cogitationib. continerent, tacitorum in cordibus peruidebat? Vnus fuit è nobis,qui cum vnam emitteret vocem,ab diuerſis populis,

pulis,& diſſona oratione loquentibus, familiarib⁹ verborum ſonis, & ſuo cuiq; vtens exiſtimabatur eloquio? Vnus fuit è nobis, qui cum officia religionis certæ ſuis ſectatorib. traderet, mundum totum repente cōplebat? quantuſq;, & qui eſſet, reuelata numinis immēſitate mōſtrabat? Vn⁹ fuit è nobis, qui depoſito corpore innumeris ſe hominū prompta in luce detexit? qui ſermonem dedit, atq; accepit, docuit, caſtigauit, admonuit? qui ne illi ſe falſos vanis imaginibus æſtimarent, ſemel, iterum, ſæpius familiari collocutione monſtrauit? qui iuſtiſſimis viris etiam num impollutis, ac diligentibus ſeſe, non per vana inſomnia, ſed per puræ ſpeciem ſimplicitatis apparet? cuius nomen auditum fugat noxios ſpiritus? imponit ſilentium vatibus? haruſpices inconſultos reddit? arrogantium magorum fruſtrari facit actiones, non horrore (vt dicitis) nominis, ſed maioris licentia poteſtatis? Et hæc quidem ſummatim expoſita, non ea ratione protulimus, tanquam magnitudo facientis ſolis in his eſſet perſpicienda virtutibus. Quanta ſint enim hæc, vel exilitates cuiuis reperirentur, & ludi, ſi traditum fuerit noſci, ex quibus ad nos regnis, cuius numinis miniſtrator aduenerit? Quæ quidem ab eo geſta ſunt, & factitata, non vt ſe vana oſtentatione iactaret, ſed vt homines duri, atque increduli ſcirent non eſſe, quod ſpondebatur, falſum: & ex operum benignitate, quid eſſet Deus verus, iam addiſcerent ſuſpicari. Simul & illud volumus ſciri, cū ſummatim (vt dictum eſt) enumeratio facta geſtorum eſt non ea ſolum Chriſtum potuiſſe, quæ fecit, ſed conſtituta etiā exuperaſſe fatorū. Nam ſi (vt liquet, & conſtat) debilitates, & cor-

porum paſſiones, ſurdi, manci, & muti, neruorum contractio, & amiſſio luminis, fatalibus accidunt irroganturque decretis, & ſolus hæc Chriſtus correxit, reſtituit, atque ſanauit: ſole ipſo eſt clarius, potentiorem illum fuiſſe, quàm fata ſunt, cùm ea ſoluit & vicit, quæ perpetuis nexibus, & immobili fuerant neceſſitate deuincta. Sed fruſtra, inquit neſcio quis, tantum arrogas Chriſto, cum ſæpe alios ſciamus, & ſcierimus deos, & laborantib. plurimis dediſſe medicinas, & multorum hominum morbos valitudineſque curaſſe. Non inquiro, non exigo, quis deus, aut quo tempore, cui fuerit auxiliatus, aut quem fractum reſtituerit ſanitati: illud ſolum audire deſidero, an ſine vllius adiunctione materiæ, id eſt, medicaminis alicuius, ad tactum morbos iuſſerit ab hominibus euolare: imperauerit, fecerit & emori valetudinum cauſam, & debilium corpora ad ſuas remeare naturas. Chriſtus enim ſcitur, aut admota partibus debilitatis manu, aut vocis ſimplicis iuſſione aures aperuiſſe ſurdorum, exturbaſſe ab oculis cæcitates, orationem dediſſe mutis, articulorum vincula relaxaſſe, ambulatum dediſſe contractis, vitiligines, querqueras, atque intercutes morbos, omniaque alia valetudinũ genera, quæ humana corpora ſuſtinere neſcio quę voluit importuna crudelitas, verbo ſolitus imperioque ſanare. Quid ſimile dii omnes, à quibus opem dicitis ægris & periclitantibus latam? Qui ſi quando (vt fama eſt) nonnullis attribuere medicinam, aut cibum aliquem iuſſerunt capi, aut qualitatis alicuius ebibi potionem, aut herbarum, & graminum ſuccos ſuperimponi inquietantibus cauſis, ambulare ceſſare, aut re aliqua, quæ officiat, ab-

Digitized by Google

abſtinere (quod eſſe non magnum, nec admirationis alicuius ſtupore condignum promptum eſt, ſi volueritis attendere) medici enim ſic curant animal humi natum, nec confiſum ſcientiæ veritate, ſed in arte ſuſpicabili poſitum, & coniecturarum æſtimationibus nutans. Nulla autem virtus eſt medicaminibus amouere quæ noceant: beneficia iſta rerum, non ſunt curantium poteſtates: &, vt ſit laudabile ſcire, quæ quibus conueniat medicina, aut arte curari, locus huius laudis non in Deo, ſed in homine conſtitutus eſt. Hunc enim non eſt turpe rebus extrinſecus ſumptis valetudinem hominis feciſſe meliorem: indecorum Deo eſt, non ipſum per ſe poſſe, ſed externarum adminiculis rerum ſanitatem incolumitatemque præſtare. Et quoniam beneficia ſalutis datę aliorum numinum comparatis, & Chriſti: quot millia vultis à nobis debiliũ vobis oſtendi, quot tabificis affectos morbis, nullam omnino retuliſſe medicinam? cum per omnia ſupplices irent templa, cum deorum ante ora proſtrati, limina ipſa conuerrerēt oſculis: cum Æſculapium ipſum datorem (vt prædicant) ſanitatis, quo ad illis ſuperfuit vita, & precibus fatigarent, & inuitarent miſerrimis votis. Nonne alios ſcimus malis ſuis commortuos, cruciatibus alios conſenuiſſe morborum, pernicioſius alios ſeſe habere cœpiſſe, poſtquam dies noctesque in continuis precibus, & pietatis expectatione triuerunt? Quid ergo prodeſt oſtendere vnum, aut alterum fortaſſe curatos, cum tot millib. ſubuenerit nemo? & plena ſint omnia miſerorum, infeliciumq; delubra? niſi forte dicatis, opem bonis ab diis ferri, malorum miſerias deſpici. Atqui Chriſtus æquali-

ter bonis,maliſque ſubuenit : nec repulſus ab hoc quiſquam eſt, qui reb.auxiliũ duris contra impetũ poſtulabat iniuriaſque fortunę. Hoc eſt enim proprium Dei veri, potentiæq; regalis, benignitatem ſuam negare nulli, nec reputare quis mereatur, aut minime: cum naturalis infirmitas peccatorem hominem faciat, non voluntatis, ſed iudicationis electio. Dicere porrò meritis opem laborantibus ab diis ferri, hoc eſt in medio ponere, & dubitabile, quod aſſeras, facere: vt & ille, qui ſanus eſt factus, fortuito poſſit videri eſſe ſeruatus: & ille, qui non eſt, non meriti cauſa, ſed infirmitate credatur valetudinem expellere non potuiſſe diuina. Quid? quòd iſtas virtutes, quæ ſunt à nobis ſummatim, non (vt rei poſcebat magnitudo) depromptæ, non tantum ipſe perfecit vi ſua, verum (quod erat ſublimius) multos alios experiri, & facere ſui nominis cum affectione permiſit. Nam cum videret futuros vos eſſe geſtarum ab ſe rerum, diuinique operis abrogatores, ne qua ſubeſſet ſuſpicio magicis ſe artibus munera illa beneficiaque largitum, ex immenſa illa populi multitudine, quæ ſuam gratiam ſectabatur admirans, piſcatores, opifices, ruſticanos, atque id genus delegit imperitorum, qui per varias gentes miſſi, cuncta illa miracula ſine vllis fucis atque adminiculis perpetrarent. Verbo ille compeſcuit verminantium membrorum cruces, & illi verbo compeſcuerunt furialium vermina paſſionum. Imperio ille vno exturbauit à corporibus dæmonas, & exanimatis ſuos reſtituit ſenſus: ſub eorum portantes & illi ſe caſibus iuſſione non alia ſanitati & conſtantiæ reddiderunt. Ille notas albicantium vitiliginum manu admota

mota deterſit, liniamenta & hi corporum haud diſſimili conciliauere contactu. Vliginoſa ille & turgentia viſcera ſiccitatem iuſſit recuperare natiuam : & famuli eius hoc modo ſtatuerunt errantes aquas, & à pernicie corporum ſuos labi iuſſere per tramites. Ille vlcera oris immenſi, & recuſantia perpeti ſanitatem intra vnius verbi moram cõtinuato frenauit à paſtu : & illi haud aliter contumaciam canceris ſæui ad ſubeundam cicatricem circumſcriptis euagationibus compulerunt. Inceſſum ille claudis dedit, viſum luminibus cæcis, intereptos reuocauit ad vitam: nec minus & hi quoque contractionem relaxauere neruorum, luce oculos impleuere iam perdita, & ab tumulis remeare defunctos exequiarum conuerſione iuſſerunt. Neque quicquam eſt ab illo geſtum per admirationem ſtupentibus cunctis, quod non omne donauerit faciendum paruulis illis & ruſticis, & eorum ſubiecerit poteſtati. Quid dicitis ô mentes incredulæ, difficiles, duræ? alicui ne mortalium Iupiter ille capitolinus huiuſmodi poteſtatem dedit? Curionem, aut pontificem maximum, quin immo dialem (quod eius eſt) flaminem iſto iure donauit? Non dicam, vt mortuos excitaret, non vt cæcis reſtitueret lucem: non vt membrorum ſitum eneruatis redderet, & diſſolutis: ſed vt puſtulam, reduuiam, papulam, aut vocis imperio, aut manus contrectatione comprimeret. Ergo illud humanum fuit, aut ex ore terrenis ſtercoribus innutrito tale potuit ius dari, talis licentia proficiſci, & non diuinum, & ſacrum? aut (ſi aliquam ſuperlationẽ res capit) pluſquã diuinum, & ſacrũ? Nam ſi facias ipſe, quod poſſis, & quod tuis ſit viribus po-

tentatuique conueniens, admiratio non habet quod exclamet. id enim quod potueris, feceris, & quod præſtare debuerit vis tua, vt potens eſſet vna, & ipſius qui operaretur, qualitas. Tranſcribere poſſe in hominem ius tuum: & quod facere ſolus poſſis;, fragiliſſimæ rei donare, & participare faciendum, ſupra omnia ſitæ eſt poteſtatis, continentiſque ſub ſeſe eſt rerum omnium cauſas, & rationum facultatumque naturas. Age nunc veniat, qui ſuper igneam zonam, magnus interiore ab orbe Zoroaſtres (Hermippo vt aſſentiamur authori) Bactrianus & ille conueniat, Cteſias res geſtas hiſtoriarum exponit in primo. Armenius Hoſthanis nepos & familiaris Pamphylus Cyri, Apollonius, Damigero, & Dardanus, Velus, Iulianus, & Bæbulus, & ſiquis eſt alius qui principatum & nomen fertur in talib. habuiſſe præſtigiis: permittant vni ex populo in officium ſermonis dandi ora coarticulare mutorum, ſurdorum auriculas reſerare, ſine luminibus procreatis oculorum redintegrare naturas, & in frigentia olim membra ſenſus animaſque reducere. Aut ſi ardua res iſta eſt, neq; aliis permittere talium poſſunt operum poteſtates, ipſi faciant, & cum ſuis ritibus quicquid malefici graminis nutricant terrarum ſinus, quicquid virium continet fremor ille verborum, atque adiūctę carminum neceſſitates, nō inuidemus, adiiciant, non interdicimus, colligant. Experiri libet & recognoſcere, an cum ſuis efficere diis poſſint, quod ab ruſticis Chriſtianis iuſſionibus factitatum eſt nudis. Deſiſtite ô neſcii in maledicta conuertere res tantas, nihil ei nocitura qui fecit, periculum allatura ſed vobis: periculum, inquam,

non

non paruulum, ſed in rebus eximiis, ſed in præcipuis conſtitutum. Siquidẽ res anima precioſa eſt, nec ipſo ſe homini quidquam poteſt charius inueniri. Nihil (vt remini) magicum, nihil humanum, præſtigioſum, aut ſubdolum, nihil fraudis, delicti in Chriſto derideatis; licet ex more atque in laſciuiam diſſoluamini cachinnorum. Deus ille ſublimis fuit, deus radice ab intima, deus ab incognitis regnis, & ab omnium principe Deus ſoſpitator eſt miſſus, quem neque ſol ipſe neque vlla (ſi ſentiunt) ſydera, non rectores, non principes mundi, non denique dii magni, aut, qui fingentes ſe deos genus omne mortalium territant, vnde aut qui fuerit, potuerunt noſcere vel ſuſpicari: & merito exutus à corpore quod in exigua ſui circumferebat parte, poſtquam videri ſe paſſus eſt, cuius eſſet aut magnitudinis, ſciri, nouitate rerum exterrita vniuerſa mundi ſunt elementa turbata, tellus mota contremuit, mare funditus refuſum eſt, aër globis inuolutus eſt tenebrarum, igneus orbis ſolis tepefacto ardore deriguit. Quid .n. reſtabat vt fieret, poſtquam Deus eſt cognitus is, qui eſſe iamdudum vnus iudicabatur è nobis? Sed non creditis geſta hæc. Sed qui ea conſpicati ſunt fieri, & ſub oculis ſuis viderunt agi, teſtes optimi, certiſſimiq; autores, & crediderunt hæc ipſi, & credenda poſteris nobis haud exilibus cum approbationibus tradiderunt. Quinam iſti ſint, fortaſſe quæritis gentes, populi, nationes, & incredulum illud genus humanum: quod niſi aperta res eſſet, & luce ipſa (quemadmodum dicitur) clarior, nunquam rebus huiuſmodi credulitatis ſuæ commodarent aſſenſum. an. nũquid dicemus illius tẽporis homi-

Digitized by Google

nes vſque adeo fuiſſe vanos, mendaces, ſtolidos, brutos, vt, quæ nunquam viderant, vidiſſe ſe fingerent? & q̃ facta omnino non erant, falſis proderent teſtimoniis, aut puerili aſſertione firmarent? cumq; poſſent vobiſcum & vnanimiter viuere, & inoffenſas ducere coniunctiones, gratuita ſuſciperent odia, & execrabili haberentur in nomine? Quod ſi falſa (vt dicitis) hiſtoria illa rerum eſt, vnde tam breui tempore totus mundus iſta religione completus eſt? aut in vnam coire qui potuerunt mentem gentes regionibus diſiunctæ? ventis, cœli conuexionibuſque dimotæ? Aſſeuerationib. illectæ ſunt nudis, inductæ in ſpes caſſas, & in pericula capitis immittere ſe ſponte temeraria deſperatione voluerunt: cum nihil tale vidiſſent, quod eas in hos cultus nouitatis ſuæ poſſit excitare miraculo. Imo quia hæc omnia & ab ipſo cernebant geri, & ab eius pręconibus, qui per orbem totũ miſſi beneficia patris & munera dis hominibuſq; portabant: veritatis ipſius vi victæ & dederunt ſe deo: nec in magnis poſuere diſpendiis membra vobis proiicere, & viſcera ſua lanianda præbere. Sed conſcriptores noſtri mendaciter iſta promiſerunt, extulere in immenſum exigua geſta, & anguſtas res ſatis ambitioſo dilatauere pręconio. Atqui vtinam cuncta referri in ſcripta potuiſſent, vel quæ ab ipſo geſta ſunt, vel quæ ab eius præconibus pari iure & potentia terminata. Magis vos incredulos faceret vis tanta virtutum, aut apprehendere locum fortaſſe poſſetis (quod videretur eſſe ſimilimum veri) & incrementa rebus appoſita, & inditas ſcriptis & commentariis falſitates. Sed neque omnia conſcribi, aut in aures omnium peruenire

potuerunt

potuerunt geſta gentib. in ignotis, & vſum neſciẽtibus literarũ: aut (ſi qua ſunt literis, conſcriptionibuſq; mandata) maleuolentia dæmonũ, quorũ cura & ſtudiũ eſt hanc intercipere veritatem, & cõſimilium his hominum interpolata quædam, & addita, partim mutata, atque detracta verbis, ſyllabis, literis, vt prudentium tardarent fidem, & geſtorum corrumperent auctoritatem. Sed nunquam fuerit, his bene vt Chriſtus qui fuerit, litterarum teſtimoniis colligatur: cuius in id ſolum dimiſſa ſunt cauſa: vt ſi eſſe conſtiterit ea vera, quæ dicimus, confeſſione omnium Deus fuiſſe monſtretur. Non creditis ſcriptis noſtris, & nos veſtris non credimus ſcriptis. Falſa de Chriſto cõfingimus, & vos de diis veſtris inania & falſa iactatis. neq; enim cœlo Deus aliquis lapſus eſt, aut ſuis res veſtras commentatus eſt manib. aut ratione cõſimili noſtris rebus, & religionib. derogauit. Ab hominib. hæc ſcripta, & illa ſunt ab hominibus ſcripta, mortalib. ediſſerta ſermonibus, & quicquid dicere de noſtris conſcribtionibus intenderitis, & de veſtris hæc dicta paribus ſumite atque habetote momentis. Vultis vera eſſe, quæ in veſtris comprehenſa ſunt ſcriptis: & quæ in noſtris conſignata ſunt literis, confiteamini neceſſe eſt eſſe vera. Falſitatis arguitis res noſtras: & nos veſtras arguimus falſitatis. Sed antiquiora (inquitis) noſtra ſunt, ac per hoc fidei & veritatis pleniſſima. quaſi verò errorum non antiquitas pleniſſima mater ſit, & non ipſa pepererit res eas, quæ turpiſſimas dii notas ignominioſis concinnauerunt in fabulis. Ante millia enim annorum decem non potuerũt falſa & audiri, & credi: aut non ſimillimum

Digitized by Google

veri eſt, fidem vicinis & finitimis, quàm ſpatiorum ineſſe longinquitate diſtantibus? Teſtibus enim hæc, illa opinionib⁹ aſſeruntur, & procliuius multo eſt, minus eſſe in recentibus fictionis, quam in antiqua obſcuritate ſubmotis. Sed ab indoctis hominibus, & rudibus, ſcripta ſunt, & iccirco nō ſunt facili auditione credenda. Vide ne magis hæc fortior cauſa ſit, cur illa ſint nullis coinquinata mendaciis, mente ſimplici prodita, & ignara lenociniis ampliare. Triuialis & ſordidus ſermo eſt. Nūquam enim veritas ſectata eſt fucum, nec quod exploratum & certum eſt circumduci ſe patitur orationis per ambitum longiorem. Collectiones, enthymemata, definitiones, omniaque illa ornamenta, quibus fides quæritur aſſertioni, ſuſpicantes adiuuāt, non veritatis liniamenta demonſtrant. Cæterum qui ſcit, quid ſit illud quod dicitur, nec definit, nec colligit, neq; alia ſectatur artificia verborum, quibus capi conſueti ſunt audientes, & ad conſenſum rei circumſcriptionis neceſſitate traduci. Barbariſmis, Solœciſmis, obſitæ ſunt, inquit, res veſtræ, & vitiorum deformitate pollutæ. Puerilis ſane, atque anguſti pectoris reprehenſio: quam ſi admitteremus, vt vera ſit, abiiciamus ex vſibus noſtris quorundam fructuum genera, quòd cum ſpinis naſcūtur, & purgamentis aliis, quæ nec alere nos poſſunt; nec tamen impediunt perfrui nos eo, quod principaliter antecedit, & ſaluberrimum nobis voluit eſſe natura. Quid enim officit ô quæſo? aut quam præſtat intellectui tarditatē? vtrúmne quid leue; an hirſuta cum aſperitate promatur? inflectatur quod acui, an acuatur quod oportebat inflecti? aut qui minus id, quod dicitur, verum eſt, ſi in numero

Digitized by Google

mero peccetur, aut caſu, præpoſitione, participio, coniunctione? Pompa iſta ſermonis, & oratio miſſa per regulas concionibus, litibus, foro iudiciiſque ſeruetur, deturque: illis immo, qui voluptatum delinimenta quærentes, omne ſuum ſtudium verborum in lumina contulerunt. Cum de rebus agitur ab oſtentatione ſubmotis, quid dicatur, ſpectandum eſt, non quali cum amœnitate dicatur: nec quid aures commulceat, ſed quas afferat audientibus vtilitates, maximè cum ſciamus etiam quoſdam ſapientiæ deditos non tantum abiecisse ſermonis cultum, verumetiam, cum poſſent ornatius atque vberius eloqui, triuialem ſtudio humilitatem ſecutos, ne corrumperet ſcilicet grauitatis rigorem, & ſophiſtica ſe potius oſtentatione iactarent. Enimuero diſſoluti eſt pectoris in rebus ſeriis quærere voluptatem: & cum tibi ſit ratio cum male ſe habentibus atque ægris ſonos auribus infundere dulciores, non medicinam vulneribus admouere. Quanquàm (ſi verum ſpectes) nullus ſermo natura eſt integer, vitioſus ſimiliter nullus. Quænam eſt enim ratio naturalis, aut in mundi conſtitutionibus lex ſcripta, vt hic paries dicatur & hæc ſella? cum neque ſexus habeant fœmininis generib. maſculiniſque diſcretos, neque quiſquam docere doctiſſimus me poſſit ipſum hic & hæc, quid ſint, aut cur ex his vnum, ſexum virilem deſignet, fœmininis generibus id quod ſequitur applicet. Humana iſta ſunt placita, & ad vſum ſermonis faciendi non ſanè omnibus neceſſaria: nam & hæc paries forſitan, & hic ſella dici ſine vlla reprehenſione potuiſſet, ſi ab initio ſic dici placuiſſet, & à ſequentib. ſeculis communi eſſet in ſer-

Digitized by Google

mocinatione ſeruatum. Et tamen ô iſti, qui pollutas res noſtras vitiorum criminamini: ſtribiligines & vos iſtas libris illis in maximis atq; deformitate admirabilibus non habetis? Nonne aliud hæc vtria, aliud dicitis hos vtres? cœlus, & cœlum? non item filus & filum? non item crocus, & crocum? non item fretus, & fretum? non item apud vos eſt poſitum hoc pane, & hic panis? hic ſanguinis, hoc ſanguen? candelabrum & iugulũ ratione eadem iugulus & candelaber? Nam ſi ſingula nomina non poſſunt genera plura habere quàm ſingula: neq; eadem poſſunt huius eſſe generis, & illius (genus enim tranſire genus in alterum non poteſt) tam peccat qui genera maſculina fœmininis pronunciat legibus, q̃ ab eo peccatur, qui articulos maſculinos fœmininis generib. anteponit. Atqui vos conſpicimus & res maſculinas fœmininè, & fœmineas maſculinè, & quas eſſe dicitis neutras, & illo, & hoc modo ſine vlla diſcretione depromere. aut igitur nulla eſt culpa indifferenter his vti, & fruſtra nos dicitis ſolœciſmorũ obſcœnitate deformes: aut ſi certum eſt ſingula quib. debeant rationib. explicari, in ſimilib. vitiis vos quoq; verſamini: quamuis Epicados omnes, Cæſellios, Verrios, Scauros teneatis, & Niſos. Sed ſi Deus, inquiunt, fuit Chriſtus, cur forma eſt in hominis viſus? & cur more eſt interemptus humano? An aliter potuit inuiſibilis illa vis, & habẽs nullam ſubſtantiam corporalẽ, inferre & commodare ſe mundo, cõciliis intereſſe mortalium, quàm vt aliquod tegmen materiæ ſolidioris aſſumeret, ꝙ oculorum ſuſciperet iniectum, & vbi ſe figere ineptiſſimæ poſſet contẽplationis obtut⁹? Quis eſt enim mortaliũ, qui quæreret eum videre,

quis

Digitized by Google

quis cernere, ſi talẽ voluiſſet inferre ſe terris, qualis ei primigenia natura eſt? & qualem ſe ipſe in ſua eſſe voluit vel qualitate, vel numine? Aſſumpſit igitur hominis formam, & ſub noſtri generis ſimilitudine potentiam ſuam clauſit, vt & videri poſſet, & conſpici: verba faceret, & doceret: atque omnes exequeretur res eas, propter quas in mundum venerat faciendas, ſummi regis imperio & diſpoſitione ſeruatis. Quid enim dicis, rex ſummus ea, quæ in mundo facienda eſſe decreuerat, ſine homine ſimulato non quibat efficere? ſi oporteret ita fieri (quemadmodum dicitis) ita fortaſſe feciſſet: quia non oportuit, aliter fecit. Quare iſto voluit, & illo genere noluit, latenter inuolutæ, & vix vlli comprehenſibiles cauſę, quas accipere fortaſſe potuiſſes ſi non eſſes iamdudum ad non accipiendum paratus: & prius te formares ad non credendi frõtem, quàm tibi ſit expoſitum id, quod noſſe atque audire conquireres. Sed more eſt hominis interemptus. non ipſe. neque enim cadere diuinas in res poteſt mortis occaſus: nec interitionis diſſolutione dilabi id, quod eſt vnum & ſimplex: nec vllarũ partium congregatione compactum. Quis eſt ergo viſus in patibulo pendere, quis mortuus eſt? homo, quem induerat, & ſecum ipſe portabat. Incredibile dictu eſt, & cæcis obſcuritatibus inuolutum. ſi velis non cæcũ eſt, & ſimilitudini proximè conſtitutum. Si quo tempore Sibylla præſaga, oracula illa depromens, fundebat vi (vt dicitis) Apollinis plena, ab impiis eſſet cæſa atq; interempta latronibus: nunquid Apollo diceretur in ea eſſe occiſus? ſi vates Helenus, ſi Martius, aliiq; ſimiliter vates hariolantes eſſent vita & luce priua-

Digitized by Google

ti: nunquid aliquis diceret, lege eos humanitatis extinctos, qui illorum per ora loquentes, vias rerum poſtulantibus explicabant? Mors illa, quam dicitis, aſſumpti hominis fuit, non ipſius: geſtaminis, non geſtantis: quam nec ipſam perpeti ſuccubuiſſet, tanta ſi non agenda res eſſet, & inexplicabilis ratio fati clauſis patefaciēda myſteriis. Quę ſunt iſta inquies, clauſa atque obſcura myſteria, quæ nulli nec homines ſcire, nec ipſi, qui appellantur, dii mundi parte queunt aliqua ſuſpitionis atque opinationis attingere, niſi quos ipſe dignatus eſt cognitionis tantæ impertire muneribus, & in abditos receſſ⁹ theſauri interioris inducere. Quid n. ſi nollet inferri ſibi à quoquā manus, ſumma illi fuiſſe contentione nitendum, vt hoſtes ab ſe ſuos vel poteſtate vniuerſa prohiberet. Qui cæcis reſtituerat lumina, is efficere ſi liberet, non poterat cæcos? qui debilib. integritatem, is debiles reddere difficultati habuit, aut labori? qui claudos faciebat incedere, is motus alligare membrorum neruorum duritia neſciebat? qui extrahebat à tumulis mortuos, huic arduum fuerat letum cui vellet indicere? Sed quia fieri ratio ea, quæ fuerant deſtinata, poſcebat: & hic in ipſo mundo, nec modo quàm geſtum eſt alio: inæſtimabilis illa atque incredibilis lenitas iniurias in ſe hominum, puerilibus pro ineptiis ducēs manus in ſe porrigi ab immanibus paſſa eſt: duriſſimiſque latronibus imputandum putauit quid illorum deſignaſſet audacia, dummodo ſuis oſtenderet quid ab ſeſe expectare deberent. Cum enim de animarum periculis multa, medelarum contra inſinuator, magiſter atque auctor, ad officiorum conuenientium fines, ſuas

leges

leges & conſtituta, direxit, non ſuperbiæ faſtum comminuit? non libidinum extinxit flammas? non hiatum compreſſit auiditatis? non tela extorſit è manibus atque omnia ſeminaria totius vitioſitatis abſcidit? Ipſe denique non lenis, non placidus, non acceſſu facilis, non familiaris affatu, non humanas miſerias indoleſcons, omnes omnino crucibus & corporalibus affectos malis vnica illa benignitate miſeratus reddidit & reſtituit ſanitati? Quid ergo vos ſubigit, quid hortatur maledicere, conuitiari, inexpiabiles cum eo conſerere ſimultates? quē redarguere, quem tenere, nemo hominum poſſit vllius facinoris in reatu? Tyrannos, ac reges veſtros, qui poſtpoſito deorum metu donaria ſpoliant populanturq; templorum, qui proſcriptionibus & ſuis cædibus nudant nobilitatibus ciuitates: qui matronarum pudorem ac virginum vi ſubruunt atque eripiūt licentiosa, appellatis indigetes, atque diuos: & quos odiis acrioribus conueniebat à vobis carpi puluinaribus, aris, templis, atque alio mactatis cultu, ludorum & celebritate natalium: necnon & illos omnes, qui conſcriptione voluminum multiformi maledictis mordacibus carpunt publicos mores: qui luxurias ac vitas veſtras ſecant, vrunt, dilacerant: qui ſui temporis poſteri notas ſcriptorum perpetuitate prolatant: qui matrimonia perſuadent habenda eſſe communia: qui cum pueris cubitant formoſis laſciuientibus nudis: qui pecudes vos eſſe, qui fugitiuos, qui exules, qui viliſſimæ ſeruos notæ furioſos prædicant & inſanos: admirantes, plaudentes ad cœli ſuſtollitis ſydera: bibliothecarum reponitis in arcanis: quadrigis & ſtatuis munera-

mini, & quantum eſt in vobis velut quadam æternitate donatis immortalium teſtificatione titulorum: ſolum Chriſtum cõuellere, dilacerare, ſi poſſitis vultis, immo ſolum ſi liceat beluarum agreſtium ritu cruentis oribus mandere, comminutis cum oſſibus tranſuorare: quodnam (quæſo) ob meritum dicite, cuius ob peccati culpam, quid ab eo commiſſum eſt, quod tenorem inflecteret recti, & in odia vos aſpera furialibus ſtimulis concitaret? quia animarum veſtrarum cuſtodem ſe miſſum ſolo indicauit ab rege: quia vobis immortalitatem ferre, quam vos habere confiditis humanis paucorum aſſeuerationib. ſuaſi. quod ſi eſſet apud vos certũ falſa illum dicere, ſpes etiam vaniſſimas polliceri, nec ſic video fuiſſe cauſam, cur eum deberetis odiſſe, cur hoſtili animaduerſione damnare, immo, ſi animus vobis clemens fuiſſet, & mitis, vel propter id ſolũ eum deberetis amplecti, quòd optabilia vobis ſponderet & proſpera: quòd bonarum eſſet nuncius rerum: quòd ea prædicaret, quæ nullius animum læderent: ſecurioris quinimo expectationis impleret. O ingratum & impium ſęculum, ô in priuatam perniciem incredibili pectoris obſtinatione pronum. Si aliquis ad vos medicus ex ſummotis veniſſet & nunquam vobis regionib. cognitis, medicamen pollicẽs tale, quod à veſtris corporibus omnia omnino prohiberet morborum & valetudinũ genera: non certatim blanditiis omnib. atque honoribus fotum familiaria ſuſciperetis in mœnia? nõ illud medicaminis genus optaretis eſſe certiſſimum, non verum, quod immunes vos fore ab tam innumeris vexationib. corporum vſque ad vltimos fines ſponderet ętatis? & licet ambigua res eſſet,

eſſet, committeretis vos tamen, nec potionem incognitam dubitaretis haurire ſpe ſalutis propoſita, atq; amore incolumitatis incenſi. Eluxit, atq; apparuit Chriſtus rei maximæ nunciator, auſpiciũ fauſtum portans & præconium ſalutare credentibus. Quænam eſt iſta crudelitas, inhumanitaſque tanta, quinimo (vt verius loquar) faſtidioſum ſupercilium, nunciatorem muneris & portitorem tanti, non tantum verborum maledictionibus ſcindere, verumetiam bello graui atq; omnibus perſequi telorum effuſionibus & ruinis? Non placent ea quæ dicit, & cum offenſionibus audiuntur à vobis, pro ludicris ea vaticinationibus comportate: ſtolidiſſimas res loquitur, & fatua dona promittit: ridete vt ſapientes vos viri, & in ſuis erroribus fatuitatem relinquite volutari. Quænam eſt hæc feritas (vt repetamus quæ dicta ſunt ſæpius) quæ libido tã carnifex, inexpiabile bellum indicere nihil de te merito? Dilacerare ſi detur eum velle per viſcera, qui nõ modo nullum intulerit malum nulli, ſed æqualiter benignus hoſtibus dicere, quidnam his ſalutis Deo portaretur à principe: quid eſſet facto opus, vt interitum fugerent, & immortalitatem cõſequerentur ignotam? Cumq; nouitas rerum, & inaudita promiſſio audientium turbarent mentes, & credulitatem facerẽt hæſitare: virtutum omniũ dominus, atque ipſius mortis extinctor hominem ſuum permiſit interfici, vt ex rebus conſequentib⁹ ſcirent in tuto eſſe ſpes ſuas, quas iamdudum acceperant de animarum ſalute, nec periculum mortis alia ſe poſſe ratione vitare.

Digitized by Google

ARNOBII DISPVTATIONVM ADVERSVS GENTES

LIBER SECVNDVS.

HOc in loco tribui ſi vlla facultas poſſet, vellem cum his omnib', quibus nomen inuiſum eſt Chriſti, ab inſtituta principaliter defenſione diuerticulo pauliſper facto talia verba miſcere. Si nullam eſſe ducitis contumeliam, reſpondere aliquid interrogatos, ediſſertate nobis, & dicite quid rei, quid cauſæ eſt, quod tam grauibus inſectamini Chriſtum bellis? vel quas eius continetis offenſas vt ad eius nominis mentionem rabidorum pectorum efferueſcatis ardoribus? Nunquid regiam ſibi vindicans poteſtatem, terrarum orbem cunctum legionibus infeſtiſſimis occupauit? & pacatas ab exordio nationes alias ſibi parere ceruicibus compulit ſubiugatis? Nunquid ardoribus auaritiæ flagrans vniuerſas opes illas, quibus ſe genus humanum ſtudioſe contendit impleri, poſſeſſioni ſuæ mancipio vindicauit? Nunquid libidinum cupiditatibus geſtiens pudicitiæ repagula vi fregit, aut alienis furtim inſidiatus eſt matrimoniis? Nunquid arrogantiæ ſupercilio tumidus iniurias & contumelias paſſim ſine vllius perſonæ diſcriminibus irrogauit: vt non omnium virtutum amore in cun-

ctos

ctos & lumen prætēderit vitæ, & periculum ignorationis amouerit? qui ſi dignus non eſſet, cui auſcultare deberetis, & credere: vel hoc ipſo fuerat non aſpernandus à vobis, quod ſalutaria vobis oſtenderet, quod vias vobis ad cœlum, & vota immortalitatis optaret. At enim odio dignus eſt quod ex orbe religiones expulit, quod ad deorum cultum prohibuit accedi? Ergóne ille religionis extinctor, & impietatis auctor arguitur, qui veram in orbem religiónem induxit? qui hominibus cæcis, & reuera in impietate degentibus, pietatis aperuit ianuas, & cui ſe ſubmitterent, indicauit? An vlla eſt religio verior, officioſior, potentior, iuſtior, quam Deum principem noſſe, ſcire Deo principi ſupplicare, qui bonorum omnium ſolus caput, & fons eſt, perpetuarum pariter fundator & conditor rerum, à quo omnia terrena cunctáque cœleſtia animantur, motu irrigantúrque vitali: & qui ſi non eſſet, nulla profectò res eſſet, quę aliquod nomen, ſubſtantiamque portaret? Niſi fortè dubitatis an ſit iſte, de quo loquimur, imperator: & magis eſſe Apollinem creditis, Dianam, Mercurium, Martem. Da verum iudicium: & hæc omnia circūſpiciens, quæ videmus, magis an ſint Dii cæteri dubitabit, quam in Deo cunctabitur, quem eſſe omnes naturaliter ſcimus: ſiue cum exclamamus, ô Deus, ſiue cum illum teſtem conſtituimus improborum, & quaſi nos cernat, faciem ſubleuamus ad cœlum. Sed minoribus ſupplicare Diis homines vetuit. Dii enim minores, qui ſint aut vbi ſint ſcitis? perſtrinxit vos aliquando ſuſpicio eorum aut mentio, vt meritò feratis indignè abrogatos his cultus. impartitione viduatos. quòd ſi non men-

tis elatio & typh⁹ qui appellatur à Gręcis obſtaret, atque officeret vobis, iamdudum ſcire potuiſſetis, quid aut quare prohibuerit fieri, intra fines quos ſtare voluerit religionem veram, quantum vobis periculum naſceretur ex eo, quod putaretis obſequio, vel ex quibus malis emergeretis, ſi inſidioſo renunciaretis errori. Verum hæc omnia illuſtrius commemorabuntur & planius, cum vlterius prorſus fuerimus euecti. Monſtrabimus enim Chriſtum non impietatem docuiſſe nationes, ſed ab latronibus peſſimis miſerorum hominum imprudentiam vindicaſſe. Non credimus, inquitis, vera eſſe quæ dicit. Quid enim, quæ vos negatis vera eſſe, apud vos liquent, cum imminentia, & nondum paſſa, nullis poſſint rationibus refutari? Sed & ipſe quæ pollicetur, non probat. Ita eſt. Nulla enim (vt dixi) futurorum poteſt exiſtere comprobatio. Cum ergo hæc ſit conditio futurorum, vt teneri & comprehendi nullius poſſit anticipationis attactu: nonne purior ratio eſt, ex duobus incertis & in ambigua expectatione pendentibus, id potius credere, quod aliquas ſpes ferat, quam omnino quod nullas? in illo enim periculi nihil eſt, ſi quod dicitur imminere, caſſum fiat & vacuum, in hoc damnum eſt maximum, (id eſt ſalutis amiſſio) ſi cum tempus aduenerit, aperiatur hoc fuiſſe mēdacium. Quid dicitis ô neſcii, etiam fletu & miſeratione digniſſimi ita non extimeſcitis, ne forte hæc vera ſint quæ ſunt deſpectui vobis, & præbēt materiam riſus? nec ſaltem vobiſcum ſub obſcuris cogitationibus voluitis? ne quod hoc die credere obſtinata renuitis peruerſitate, redarguat ſerum temp⁹, & irreuocabilis pœnitentia caſtiget? nonne

vel

vel hæc ſaltem fidem vobis faciũt argumenta credendi, ꝙ iam per omnes terras in tã breui tempore & paruo, immenſi huius ſacramenta diffuſa ſunt? quod nulla iam natio eſt tã barbari moris, & manſuetudinem neſciens, quæ non eius amore verſa mollíuerit aſperitatem ſuam, & in placidos ſenſus aſſumpta tranquillitate migrauerit? quòd tam magnis ingeniis præditi Oratores, Grammatici, Rhetores, Conſulti iuris ac Medici, philoſophiæ etiã ſecreta rimantes, magiſteria hæc expetunt, ſpretis quibus paulo ante fidebant: quod ab dominis ſe, ſerui, cruciatibus affici, quibus ſtatuerint, malũt, ſolui coniuges matrimoniis, exhæredari à parentibus liberi, quam fidem rumpere Chriſtianam, & ſalutaris militię ſacramẽtá deponere. quòd cum genera pœnarum tanta ſint à vobis propoſita religionis huius ſequentibus leges, augeatur res magis, & contra omnes minas atque interdicta formidinum animoſius populus obnitatur, & ad credendi ſtudiũ prohibitionis ipſius ſtimulis excitetur? nunquid hæc fieri paſſim & inaniter creditis, fortuitis incurſibus aſſumi has mentes? Itane iſtud non diuinum & ſacrũ eſt aut ſine Deo eorũ tantas animorũ fieri cõuerſiones, aut cum carnifices vnci, aliique innumeri cruciatus (quemadmodum diximus) impendeant crediturís, veluti quadam dulcedine, atq; amore correpti cognitas accipiant rationes, atq; mundi omnib. rebus præponãt amicitias Chriſti? Niſi forte obtuſi & fatui videntur hi vobis, qui per orbẽ iam totũ conſpirant & coëunt in iſtius credulitatis aſſenſum. Quid ergo? vos ſoli ſapientiæ conditi atque intelligentiæ vi mera ne-

ſcio quid aliud videtis, & profundum? ſoli eſſe nugas intelligitis hęc omnia, ſoli verba & pueriles ineptias, ea quæ nobis promittimus principali ab rege ventura? Vnde (quæſo) eſt vobis tantum ſapiētiæ traditum? vnde acuminis, & viuacitatis tantū? vel ex quibus ſcientiæ diſciplinis tantum cordis aſſumere, diuinationis tantum potuiſtis haurire? Quia per caſus, & tempora declinare verba ſcitis, & nomina, quia voces barbaras, ſolœciſmoſq; vitare, quia numeroſum, & inſtructum, compoſitumq́ue ſermonem, aut ipſi vos noſtis efferre: aut incomptus cùm fuerit, ſcire: quia fornicem Lucilianum, & Marſyam Pomponii obſignatum memoria continetis: quia quæ ſint in litibus conſtitutiones, quot cauſarum genera, quot dictionum, quid ſpecies, oppoſitum à contrario quibus rationibus diſtinguatur: iccirco vos arbitramini ſcire quid ſit falſum, quid verum, quid fieri poſſit, aut nō poſſit: quæ imorum, ſummorumq́ue natura ſit? Nunquam ne illud vulgatum perſtrinxit aures veſtras, ſapientiam hominis ſtultitiam eſſe apud Deum? Primum ecquid ipſi penitus perſpicitis vos ipſos, ſi quando de rebus diſceptatis obſcuris, & naturalia pergitis reſerare ſecreta, & ipſa, quæ dicitis, quæ aſſeueratis, quæ capitali plerumque contentione defenditis, neſcire, & vnumquemque ſuſpitiones ſuas probatis & comprehenſis pertinaci obluctatione tutari. Quid enim (ſi verum perſpiciam) etiam ſi omnia ſæcula in rerum inueſtigatione ponantur, ſcire per nos poſſumus, quos ita cæcos, & ſuperbos neſcio qua res protulit, & concinnauit inuidia, vt cùm nihil ſciamus omnino: fallamꝰ nos tamen, & in opinionem ſcientiæ ſub inflati pectoris

ris tumore tollamur? Vt enim diuina præteream, & naturali obſcuritate res merſas, poteſt quiſquam explicare mortalium id, quod Socrates ille cōprehendere nequit in Phædone? homo quid ſit, aut vnde ſit, anceps, varius, mobilis, pellax, multiplex, multiformis, in quos vſus prolatus ſit, cuius ſit excogitatus ingenio, quid in mundo faciat, cur malorum tanta experiatur examina? vtrum illum tellus vliginis alicuius conuerſa putore, tanquam vermes animauerit, tanquā mures? an fictoris alicuiꝰ, & fabricatoris manu lineamēta hæc corporis, atq; oris acceperit formā? Poteſt, inquā, ſcire in medio hæc poſita, atque in ſenſibus conſtituta communibus, quibus cauſis mergamur in ſomnos, quibus euigilemus, quibus modis fiant inſomnia, quibus viſa, imò (quòd ambigit in Theæteto Plato) vigilemus aliquando, an ipſum vigilare, quod dicitur, ſomni ſit perpetui portio? & quid agere videamur, inſomnium cum videre nos dicimus? radiorum, & luminis intentione videamus, an rerum imagines aduolent, & noſtris in pupulis ſidant? vtrum ſapor in rebus ſit, an palati contagionibus fiat? quibus ex cauſis pili nigrorem ingenitum ponant, neque omnes pariter, ſed paulatim adiiciendo caneſcant? quid ſit quod humores vniuerſi vnum corpus efficiant mixtione, ſolum oleum reſpuat immerſionem in ſe pati, ſed in ſuam naturam impenetrabile ſemper perſpicuè colligatur? Ipſe denique animus, qui immortalis à vobis & Deus eſſe narratur, cur in ægris æger ſit, in infantibus ſtolidus, in ſenectute defeſſus? delira & fatua & inſana quorum infirmitas & inſcientia miſerabilis hoc magis eſt, quòd cum fieri poſſit vt veri aliquid aliquando

dicamus, & hoc ipſum nobis incertum ſit, an veri aliquid dixerimus. Et quoniam ridere noſtram fidem conſueſtis, atque ipſam credulitatem facetiis iocularibus lancinare, dicite ô feſtiui, & meraco ſapientiæ tincti & ſaturi potu, éſtne operis in vita negociosum aliquod atq; actuoſum genus, quod non fide præeunte ſuſcipiant, ſumant, atque aggrediantur? an terris peregrinamini, nauigatis, non domum vos credentes peractis negociationibus remeaturos? terram ferro ſcinditis, atque oppletis ſeminum varietate, non credentes vos frugem percepturos eſſe vicibus temporariis? coniugalia copulatis conſortia, non futura eſſe credentes caſta, & officioſi fœderis in maritos? liberorum ſuſcipitis prolem, non incolumen credentes fore, & per gradus ætatis venturam ſenectutis ad metas? ægritudines corporum medicorum committitis manibus, non credẽtes morbos poſſe mitigata aſperitate leniri? bella cum hoſtibus geritis, non victoriam vos credentes præliorum ſucceſſionibus relaturos? veneramini deos, & colitis, non credentes illos eſſe, & propitias aures veſtris ſupplicationibus accommodare? Quid illa de rebus ab humana cognitione ſepoſitis, quæ conſcribitis ipſi, quæ lectitatis, oculata vidiſtis inſpectione, & manibus tractata tenuiſtis? Nonne veſtrum quicunque eſt, huic, vel illi credit auctori? non quod ſibi perſuaſerit quis verum dici ab altero, velut quadam fidei aſtipulatione tutatur? qui cunctorum originem eſſe dicit ignem, aut aquam, non Thaleti, aut Heraclito credit? qui cauſam in numeris ponit, non Pythagoræ Samio, non Architæ? qui animam diuidit, & incorporales conſtituit formas,

mas, non Platoni Socratico? qui quintum elemẽtum principalibus applicat cauſis, non Ariſtoteli Peripateticorum patri? qui ignem minatur mundo, & venerit cum tempus, arſurum, non Panætio, Chryſippo, Zenoni? qui indiuiduis corporibus mundos ſemper fabricatur & deſtruit, non Epicuro, Democrito, Metrodoro? qui nihil ab homine comprehendi, atque omnia cæcis obſcuritatibus inuoluta, non Archeſilao, Carneadi? non alicui denique academiæ veteris, recentioriſque cultori? Ipſi denique principes, & prædictarum patres ſectarum, nónne ipſa ea quæ dicũt, ſuis credita ſuſpitionibus dicunt? Vidit enim Heraclitus res ignium conuerſionibus fieri? concretione aquarum Thales? Pythagoras numeros ſcit? incorporales formas Plato? indiuiduorum Democritus concurſiones? aut illi, qui autumant nihil poſſe omnino comprehendi, an ſit verum quod dicunt, ſciunt: aut ipſum, quod definiunt, veritatis eſſe intelligunt pronuntiatum? Cum igitur comperti nihil habeatis & cogniti, omniaque illa, quæ ſcribitis, & librorum comprehenditis millibus, credulitate aſſeueretis duce: quænam hæc eſt iudicatio tam iniuſta, vt noſtrã derideatis fidem, quam vos habere conſpicitis noſtra in credulitate communem; Sed ſapientibus vos viris omnibuſq; inſtructis diſciplinarum generib⁹ creditis, nẽpe illis, qui nihil ſciſcunt, nec pronunciant vnum, qui pro ſuis ſentẽtiis bella cũ aduerſantib. conſerũt, & peruicacia ſemper digladiãtur hoſtili: qui dũ alter alterius labefactãt, deſtruũt, cõuellũtq; decreta, cũcta incerta fecerũt, nec poſſe aliquid ſciri ex ipſa diſſenſione monſtrarũt. Sed faceſſant hęc, nihilq; im-

Digitized by Google

pediant; plurimum quo minus eis credere atq; auſcultare debeatis,& quid eſt,quod in hac parte,aut vos plurimum habeatis,aut nos minus? vos Platoni,vos Plotino,vos Numenio, vel cui libuerit creditis:nos credimus,& acquieſcimus Chriſto. Iniquitas hæc quanta eſt, vt cum vtrique auctoribus ſtemus,ſitque nobis & vobis vnum & ſocium credere: vobis velitis dari, quod ita ab illis dicatur accipere? vos ea,quæ proferuntur à Chriſto, audire & ſpectare nolitis? Atqui ſi cauſas cauſis, partes partibus voluerimus æquare: magis nos valemus oſtendere quid in Chriſto fuerimus ſecuti, quàm in philoſophis quid vos. Ac nos quidem in illo ſecuti hæc ſumus: opera illa magnifica, potentiſſimaſque virtutes, quas variis edidit exhibuitq; miraculis, quibus quiuis poſſet ad neceſſitatem credulitatis adduci, & iudicare fideliter non eſſe quæ fierent hominis, ſed diuinæ alicuius atq; incognitæ poteſtatis: vos in philoſophis virtutes ſecuti quas eſtis, vt magis vos illis quàm nos Chriſto oportuerit credere? Quiſquam ne illorum aliquando verbo vno potuit, aut vnius imperii iuſſione: non dicam maris inſanias, aut tempeſtatum furores prohibere, compeſcere: non cæcis reſtituere lumina,aut ſine luminibus natis dare: nō ad vitam reuocare defunctos: non annoſas diſſoluere paſſiones: ſed quod leuiſſimum multo eſt, furunculum, ſcabiem, aut inhærentem ſpinulam callo vna interdictione ſanare? Non quo illos negemus, aut morum integritate laudabiles, aut non omni genere ſtudiorum & diſciplinarum peritos: nam & verbis eos luculentiſſimis ſcimus loqui & compoſitionibus fluere leuigatis: concludere acutiſſime ſyllo-

me ſyllogiſmos: ordinare ſequaciter inductiones ſuas: reddere definitionibus formulas, partiri, diuidere: multa dicere de numerorum generibus: multa de muſicis: geometricas res etiam ſuis ſcitis & præceptionibus explicare. Sed quid iſtud ad cauſam? nunquid Enthymemata, Syllogiſmi, reſque aliæ ſimiles ſcire illos veritatem ſpondent: aut ea re digni ſunt, quibus neceſſariò debeat rebus de obſcuriſſimis credi? Perſonarum contentio non eſt eloquentiæ viribus, ſed geſtorum operum virtute pendenda. Ille non eſt dicendus auctor bonus, qui ſermonem candidulè promp ſit: ſed qui, quod pollicetur, diuinorum operum proſequitur ſponſione. Argumenta vos nobis, & ſuſpitionum argutias profertis: quibus ipſe ſi Chriſtus (cum pace hoc eius, & cum venia dixerim) populorum in conuentibus vteretur: quis acquieſceret, quis audiret, quis eũ permitteret apertè aliquid indicare? aut quis caſſa & nuda iactantem (quanuis eſſet imprudẽs, & facilitatis ſtolidæ) ſequeretur? Virtutes ſub oculis poſitæ, & inaudita illa vis rerum, vel quæ ab ipſo fiebat palàm, vel ab eius præconib. celebrabatur in orbe toto: eas ſubdidit appetitionum flammas, & ad vnius credulitatis aſſenſum mente vna concurrere gentes & populos fecit, & morib. diſſimillimas nationes. Enumerari enim poſſunt, atque in vſum computationis venire ea, quæ in India geſta ſunt, apud Seras, Perſas, & Medos: in Arabia, Ægypto, in Aſia, Syria, apud Galatas, Parthos, Phrygas: in Achaia, Macedonia, Epiro: in inſulis & prouinciis omnib. quas Sol oriens atque occidens luſtrat: ipſam deniq; apud dominam Romam, in qua cum homines ſint Numæ regis arti-

bus, atque antiquis ſuperſtitionibus occupati, non diſtulerunt tamen res patrias linquere, & veritati coaleſcere Chriſtianæ. Viderant enim curſum Simonis magi, & quadrigas igneas Petri ore diſflatas, & nominato Chriſto euanuiſſe. Viderant, inquam, fidentem diis falſis, & ab eiſdem metuentibus proditum, pondere præcipitatum ſuo, cruribus iacuiſſe præfractis: poſt deinde perlatum Brundã, cruciatibus, & pudore defeſſum, ex altiſſimi culminis ſe rurſum præcipitaſſe faſtigio. Quæ omnia vos geſta neque ſcitis, neque ſcire voluiſtis: neque vnquam vobis neceſſaria iudicaſtis: ac dum veſtris fiditis cordibus, & quod typhus eſt ſapientiam vocatis, dediſtis circumſcriptoribus locum, illis inquam noxiis, quorum nomen intereſt obſoleſieri Chriſtianum, ſuperfundendi caligines, atque obſcurandi res tantas, eripiendæ vobis fidei, ſubiiciendíque contemptus: vt, quia ſibi præſentiunt finem pro meritis imminere, vobis quoq; immitterent cauſam, per quam periculum adire poſſetis, & viduari benignitate diuina. Interea tamen ô iſti, qui admiramini, qui ſtupetis doctorum & philoſophię ſcita: ita non iniuſtiſſimũ ducitis inequitare, illudere tanquam ſtulta nobis & bruta dicentibus: cum vel ea, vel talia reperiamini & vos dicere, quæ nobis dici pronunciaríque ridetis? Nec mihi cum his ſermo eſt, qui per varia ſectarum diuerticula diſſipati, has atque illas partes opinionum diuerſitate fecerunt. Vos vos appello, qui Mercurium, qui Platonem, Pythagorámque ſectamini: voſque cæteros, qui eſtis vnius mentis, & per eaſdem vias placitorum inceditis vnitate. Audetis ridere nos, qui patrem rerum, ac deum veneramur & colim⁹: quodque

quodque illi dedamus & permittamus ſpes noſtras? Quid Plato veſter in Theæteto (vt eum potiſſimum nominem) nónne animo fugere ſuadet è terris: & circa illum ſemper (quantum fieri poteſt) cogitatione ac mente verſari? Audetis ridere nos, quòd mortuorum dicamus reſurrectionem futuram? quam quidem nos dicere confitemur: ſed à vobis aliter, quàm ſentiamus, audiri. Quid in Politico idem Plato? nónne cum mundus occeperit ab occiduis partibus exoriri, & in cardinem vergere qui orientis eſt ſolis, rurſus erupturos homines telluris è gremio ſcribit, ſenes, canos, decrepitos, & cum anni cœperint accedere longiores, per eoſdem gradus, quibus hodie creſcitur, ad incunabula infantiæ deſituros? audetis ridere nos, quòd animarum noſtrarum prouideamus ſaluti, id eſt ipſi nobis? Quid enim ſumus homines, niſi animæ corporibus clauſæ? Vos enim non omnes pro illarum geritis incolumitatib. curas? non quòd vitiis omnibus, & cupiditatibus abſtineatis: metus ille vos habet, ne, velut trabalibus clauis affixi, corporibus hæreatis. Quid illi ſibi volunt ſecretarum artium ritus, quibus affamini neſcio quas poteſtates, vt ſint vobis placidæ, neque ad ſedes remeantibus patrias obſtacula impeditionis opponant? Audetis ridere nos, cum gehennas dicimus, & inextinguibiles quoſdam ignes, in quos animas deiici ab earum hoſtibus, inimiciſque cognouimus? Quid Plato idem veſter in eo volumine, quod De animę immortalitate cõpoſuit? nõ Acherontem, non Stygem, nõ Cocytum fluuios, & Pyriphlegetontẽ nominat: in quibus animas aſſeuerat volui, mergi, exuri? Et homo prudentię nõ

Digitized by Google

prauæ, & examinis iudiciique perpenſi rem inenodabilem ſuſcipit: vt cum animas dicat immortales, perpetuas, & corporali ſoliditate priuatas, puniri eas dicat tamen, & doloribus afficiat ſenſus. Quis autem hominum non videt quod ſit immortale, quod ſimplex, nullum poſſe dolorem admittere? quod autem ſentiat dolorem, immortalitatẽ habere non poſſe? Nec tamen eius auctoritas plurimum à veritate declinat. Quamuis enim vir lenis, & beneuolæ voluntatis inhumanum eſſe crediderit, capitali animas ſententia condemnari: nõ eſt tamen abſonè ſuſpicatus iaci eas in flumina torrentia flammarum globis, & cœnoſis voraginibus tetra. Iaciuntur enim, & ad nihilum redactæ, interitionis perpetuæ fruſtratione vaneſcunt. Sunt enim mediæ qualitatis (ſicut Chriſto auctore compertum eſt) & interire quæ poſſint, deum ſi ignorauerint, vitæ & ab exitio liberari, ſi ad eius ſe minas, atque indulgentias applicarint. & vt quod ignotum eſt pateat, hæc eſt hominis mors vera, hæc nihil reſiduum faciens. nam illa, quæ ſub oculis cernitur, animárum eſt à corporibus diiugatio non finis abolitionis extremus. hæc, inquam, eſt hominis mors vera, cum animæ neſcientes deum perlongiſſimi temporis cruciatu conſumuntur ignifero, in quem illas iaciunt quidam crudeliter ſæui, & ante Chriſtum incogniti, & ab ſolo ſciente detecti. Quare nihil eſt quod nos fallat, nihil quod nobis polliceatur ſpes caſſas, quod à nouis quibuſdam dicitur viris, & immoderata ſui opinione ſublatis, animas immortales eſſe, deo rerũ, ac principi gradu proximas dignitatis, genitore illo ac patre prolatas, diuinas, ſapientes, doctas, neque vlla

corporis

Digitized by Google

corporis attrectatione contiguas : quod quia verum & certum eſt,& à perfecto ſumus inemendabili perfectione prolati, inculpabiles, & ideo irreprehenſibiles, viuimus, boni, iuſti, & recti, vitioſitatis nullius rei, nulla cupiditas nos vincit, nulla libido dehoneſtat, virtutum omnium ſeruamus atque integramus tenorem. Et quia vno ex fonte omnium noſtrum defluunt animæ, iccirco vnum conuenienſq; ſentimus, non moribus, non opinionibus diſcrepamus: Deum omnes nouimus nec quot in orbe ſunt homines, ſunt ſententiæ totidem, neque infinita varietate diſcretæ. At dum ad corpora labimur, & properamus humana, ex mundanis circulis ſequuntur nos cauſæ, quibus mali ſimus & peſſimi, cupiditatibus atque iracundia ferueamus, exerceamus in flagitiis vitam, & in libidinem publicam venalium corporum proſtitutione damnemur. Sed quemadmodũſe poſsũt in corporalibus corpora coniungere : aut à deo principe res factæ, ab infirmioribus cauſis ad vitiorum dehoneſtamenta traduci? Vultis homines inſtitutum, ſuperciliumque deponere ? qui Deum vobis aſciſcitis patrem, & cum eo contenditis immortalitatem habere vos vnam, vultis quærere, perueſtigare, rimari, quid ſitis voſipſi, cuius ſitis, cenſeamini quo patre, quid in mũdo faciatis, quanam ratione naſcamini, quo pacto proſiliatis ad vitam? vultis faſtu depoſito cogitationib. tacitis peruidere animantia nos eſſe, aut conſimilia cæteris, aut non plurima differitate diſtantia? Quid eſt enim, quod nos ab eorum indicet ſimilitudine diſcrepare? vel quæ in nobis eminentia tanta eſt, vt animantium numero dedignemur aſcribi? Ex

Digitized by Google

oſſibus illis fundata ſunt corpora, & neruorum
colligatione deuincta: & nobis compariliratione
ex oſſibus fundata ſunt corpora,& neruorum col-
ligatione deuincta. Auras accipiunt naribus,& per
anhelitum reciprocatas reddunt: & nos ſpiritum
conſimiliter ducimus,& reſpiramus commeatibus
crebris. Femininis generibus, maſculiniſque di-
ſtincta ſunt: in totidem & nos ſexus noſtro ſumus
ab auctore formati. Edunt per vteros fœtus,& cor-
poralib. conciliis procreant: & nos corporum con-
iugationib. naſcimur, & ex aluis fundimur, atque
emittimur matrum, cibo ſuſtentamur & potu. Et
ſuperfluas fœditates inferiorib. egerũt abiiciuntq;
poſticis: & nos cibo ſuſtentamur & potu,& quod
natura iam reſpuit,per eoſdem effundimus trami-
tes. Cura illis eſt omnibus famem prohibere mor-
tiferã,& neceſſario inuigilare pro victu: quid aliud
nos tantis agimus in occupationib. vitæ, niſi vt ea
quæramus, quibus famis periculum deuitetur, &
infelix ſolicitudo ponatur? Morbos illa & inedias
ſentiunt,& ad vltimũ ſenectute ſoluuntur: quid.n.
nos immunes malis ab his ſumus, & non eadem
ratione morborum incommoditatib' frangimur,
& ſenectutis deſtruimur tabe? Quod ſi & illud ve-
rum eſt, quod in myſteriis ſecretioribus dicitur,in
pecudes atq; alias beluas ire animas improborum,
poſtquam ſunt humanis corporibus exutæ: mani-
feſtius comprobatur, vicinos nos eſſe, neque in-
terualllis longioribus diſparatos. Siquidem res ea-
dem nobis & illis eſt vna, per quam eſſe animantia
dicimur,& motum agitare vitalem. Sed rationa-
les nos ſumus, & intelligentia vincimus genus o-
mne mutorum. Crederem iſtud veriſſimè dici, ſi
cum

cum ratione & conſilio cuncti homines viuerent, ſeruarent officiorum tenorem, abſtinerent ab illicitis, & ſi negotia turpia non obirent: neq; quiſquã prauitate conſilii, atq; ignorantiæ cęcitate contraria ſibimet atq; inimica depoſceret. Vellem tamen ſcire quęnam ſit hęc ratio, per quã ſumus potiores animalium generibus cunctis: quia nobis domicilia fecimus, quibus poſſimus hyemalia frigora, & æſtatis flagrantias euitare? quid animantia cætera huius rei prouidentiam non habent? nónne alia cernimus opportuniſſimis ſedibus nidulorum ſibi conſtruere manſiones? alia ſaxis & rupibus tegere & communire ſuſpenſis? excauare alia telluris ſola, & in foſſilibus foueis tutamina ſibimet & cubilia præparare? Quod ſi miniſtras manus illis etiam donare parens natura voluiſſet, dubitabile non foret, quin & ipſa conſtruerent mœnium alta faſtigia, & artificioſa excuderent nouitate. Tamen in his ipſis, quę roſtris atque vnguibus faciunt, multa ineſſe conſpicimus rationis & ſapientiæ ſimulacra: quę homines imitari nulla meditatione poſſumus: quamuis ſint nobis opifices manus, atque omnigenæ perfectionis artifices. Veſtem illa non norunt, ſellas, naues atque aratra compingere: nec denique ſuppellectilem cæteram, quàm familiaris vſus expoſcit. Non ſunt iſta ſcientiæ munera, ſed pauperrimæ neceſſitatis inuenta. Neque cum animis artes cœli ex penetralibus ceciderunt: ſed exquiſitæ, & natæ ſunt in terris hic omnes, & cum proceſſu temporum paulatim meditatione conflatæ. Quod ſi haberent ſcientias animæ, quas genus & habere diuinum atque immortale condignum eſt: ab initio homines cuncti omnia ſcirent, nec ſe-

Digitized by Google

culum eſſet vllum, quod artis eſſet ignarum alicuius, aut rerum experientia non partum. Nunc verò inops vita, & multarum indigens rerum, fortuita conſpiciens quædam commodulè prouenire, dum imitatur, experitur, & tentat, dum labitur, reformat, immutat, ex aſſidua reprehenſione paruas ſibi concinnauit ſcientiolas artium, & ad vnum exitum temporibus plurimis commēdatas perduxit. Quòd ſi homines penitus aut ipſos ſe noſſent, aut intellectum Dei ſuſpitionis alicuius acciperent aura, nunquam ſibi aſſciſcerent diuinam immortalemque naturam: nec exiſtimarent quiddam magnificum ſe noſſe, quia ſibi craticulas, trullas, cæteraque fecerunt, quia ſubuculas, ſuppara, lenas, lacernulas, trabeas, cultros, loricas, & gladios, quia raſtra, ſecuriculas, vomerem. Nunquam, inquam, crederēt typho & arrogantia ſubleuati, prima eſſe ſe numina, & æqualia principis ſummitati: qui grammaticam, muſicam, oratoriam, repererūt, & geometricas formulas, in quibus artificiis quidnam inſit admirabile non videmus: vt ex eorum inuentione credatur eſſe animas potiores & ſole & ſyderibus cunctis, & hunc totum cuius membra ſunt hæc, mundum, & dignitate & ſubſtantia præterire. Quid enim aliud ſe ſpondent vel inſinuare poſſe, vel tradere, quàm vt regulas nominum, differentiaſque noſcamus? vt interualla in vocum ſonis, vt loquamur ſuadenter in litibus, vt terrarum continentias metiamur? Quæ ſi ſecum animæ diuinis ex regionibus attuliſſent, aut eſſet neceſſarium ſcire, omnes ea iamdudum in omni orbe tractarent: neque vllum hominum reperiretur genus, quod non eſſet his omnibus æqualiter

atque

atque vniformiter eruditum. Nunc vero in mundo quotus quiſque eſt muſicus, dialecticus, & geometres, quotus orator, poëta, grammaticus? ex quo apparet (vt ſæpius dictum eſt) inuenta hæc eſſe locorum neceſſitate, ac temporum: neque diuinitus eruditas aduolauiſſe huc animas: quòd neque omnes doctæ ſint, neque diſcere omnes poſſint, & ſint in his plurimæ acuminis obtuſioris, & tardi, & ad diſcendi ſtudium plagarum coërcitione cogantur. quòd ſi ea, quæ diſcimus, reminiſcentias eſſe conſtaret (vt antiquis opinionibus ſcitum eſt) conueniebat nos omnes ab vna veritate venientes vnum noſſe, vnumq́ue reminiſci: non habere diuerſas, non plurimas, diſſidenteſq́ue ſententias, nunc verò cùm ſinguli aliud atque aliud aſſeramus, manifeſtum & promptum eſt, nihil nos attuliſſe de cœlo, ſed hic nata addiſcere, & ſuſpitionibus coalita vindicare. Et vt vobis clarius manifeſtiuſq́ue monſtremus cuius ſit pretii homo, quē ſimillimum creditis potentiæ ſuperioris exiſtere, concipite animis hanc imaginem veſtris, & quod fieri ſi aggrediamur poteſt, tanquam ſi ſimus aggreſſi, ſimilitudinis aſſumptione teneamus. Sit igitur nobis tellure in effoſſa locus habitabilis formam cubilis efficiens, tecto, & parietibus clauſus: non algidus frigore, non feruens nimio calore: ſed ita temperatus, & medius, vt nec frigoris hyemalis ſenſum, nec ardorem validum perpetiatur æſtatis. In hunc ſonus omnino nullius incidat vocis, non denique fragoris alicuius, aut concrepantis terribiliter cœli. Excogitemus deinde quémadmodum lumen accipiat, non ex illato igni, neq; ex ſole conſpecto, ſed nouum aliquid, fiat, quod imaginem lu-

minis caligine interpoſita mentiatur: ianua non vna ſit, nec ſit introitus rectus. ſed eatur inflexionibus flexuoſis: nec recludatur aliquando, niſi cum neceſſaria ratio poſtularit. Nunc quoniam imagini præparauimus ſedem, accipiamus deinceps mox aliquem natum, & in loci illius hoſpitium, quod habeat rem nullam, & ſit inane ac vacuum: Platonica licet aut Pythagorea progenie, aut horum alicuius, qui acuminis perhibentur fuiſſe diuini: aut ex deûm reſponſis ſapientiſſimi nuncupati. Quod cùm actum fuerit, nutriri vt debeat ſequitur, & alimoniis conuenientibus educari. Adhibeamus igitur & nutricem, quæ ſemper ad eum nuda, ſemper ſilens accedat, verbum nullum faciens, nec in ſermonem aliquem ora & labra diducat: ſed cùm mammas dederit, & conſequentia ſupplerit officia, datum quieti linquat, & ante fores clauſas dies noctéſq; continuet. Poſcit enim plerunque res, nutricias adeſſe curas, & obſeruare temporarios motus. At verò cùm cœperit ſolidiorib. cibis infans debere fulciri, nutrice inferatur ab eadem, veſte (vt diximus) poſita, & tenore reticentiæ ſeruato. Ipſe autem, qui infertur cibus ſit vnus atq; idem ſemper: nihil materia differẽs, nec per varios redintegratus ſapores: ſed aut ſit ille de milio, aut ſit panis ex farre, aut (vt ſecula imitemur antiqua) ex cinere caldo glandes, aut ex ramis agreſtibus bacculæ. Potio autem vini ſit prorſus incognita, nec ſedandæ aliud admoueatur ſiti, quàm liquor purus è fontibus caldore ignis intactus: & (ſi fieri potis eſt) manibus ſubminiſtratus cauis. ſit enim familiaris è more conſuetudo in naturam verſa: nec appetitio

titio corrigitur, vlterius eſſe amplius neſciẽs quod petatur. Quorſum igitur hæc ſpectant? vt, quoniã creditum eſt animas diuinas atq; adeò immortales eſſe, & ad hominum corpora diſciplinis cum omnibus aduolare, experiamur ex iſto, quẽ hoc genere voluimus educari, capiátne res fidem, an ſit leuiter credita, & fruſtrabili expectatione præſumpta. Procedat igitur nobis ſolitudine in operta nutritus, quod vultis annos agens, vultis vicenarius? vultis tricenarius? immo cùm annos fuerit quadraginta permenſus, mortalium conciliis inferatur: & ſi verum eſt illum principalis eſſe ſubſtantiæ portionem & ex fontibus vitæ deriuatum hiç agere, antequam notitiam rei ſumat alicuius, aut ſermone imbuatur humano, det reſponſum rogatus, quis nam ſit ipſe, aut quo patre, quibus ſit in regionibus editus, quo pacto, aut quânam ratione nutritus, quid operis aut negocii celebrans anteacti temporis decurrerit æuitaté. Ita ille non omni pecore, ligno, ſaxo obtuſior, atq; hebetior ſtabit? non miſſus in res nouas, & nunquam ſibi ante cognitas, ipſum ſeſe eſſe ante omnia neſciturus? Poterítne (ſi quæras) ſol quid ſit oſtendere, terra, maria, ſydera, nubes, nebula, pluuię, tonitrua, nix, grando? Poterit arbores ſcire quid ſint, herbæ, aut gramina, taurus, equus, aut aries, camelus, elephantes, aut miluus? Eſurienti ſi dederis vuam, muſtacium, cæpe, carduum, cucumerem, ficum, ſciet poſſe ſedari omnibus ex his famem? aut quo genere ſingula eſſe debeãt? Et ſibi ignẽ ſi plurimum feceris, aut venenatas circumpoſueris beſtias, nõne ibit per medias flãmas, viperas, ſolifugas, eſſe noxias neſciẽs, & timere ipſũ quid ſit igno-

rans? Iam verò ſi veſtem, ſi ſupellectilem ponas in medio tam vrbanam, quàm ruſticam, eritne idem vt poſſit diſcriminare cui negocio res quæq; cōueniat? cuius muneris accōmodata ſint vſui indicet? in quos habitus veſtis, ſtragula facta ſit, mitra, ſtrophium, faſcia, puluinus, muccinium, lena, tunica, mantele, maſtruca, ſoccus, ſolea, calceus? Quid ſi adiicias rota quid ſit, aut tribula, vannus, dolium, cupa, trapetum, vomis, aut cribrum, mola, buris, aut ſarculum? Quid arquata ſit ſellula, acus, ſtrigilis, polubrum, ſeliquaſtrum, trulla, lancicula, candelabrum, batiolæ, ſcopæ, ſcyphus, ſaccus? Quid ſi cithara, tibia, argentũ, ęs, codex, radius, liber? Quid inſtrumenta ſi cætera, quibus vita ſuccingitur & continetur humana? ita (vt diximus) ille non vobis ritu, aut aſini, porci, aut ſi vllum eſt animal tardius, conſpiciet, equidem formaturas varias reſpectans, & quæ ſint ſingula neſciens, & quam in cauſam poſſideantur ignorans: nonne vocem, ſi fuerit neceſſitate aliqua coactus emittere, vt ſolēne eſt mutis, inarticulatum neſcio quid ore hiante clamabit? Quid in Menone ô Plato quædam rationibus numeri admota ex puerculo ſciſcitaris? & ex eius niteris reſponſionibus comprobare, quę diſcamus non diſcere, ſed in eorum memoriam, quæ antiquitus noueramus, redire? Qui ſi tibi verè reſpōdet (non enim nos conuenit fidem rebus abiudicare quas dicis) non rerum ſcientia, ſed intelligētia ducitur: & ex eo, quòd aliquos numeros quotidianis habet ex vſibus notos, fit vt ſequatur rogatꝰ, & ipſa illum ſemper multiplicationis adducat acceſſio. Quod ſi veré cōfidis immortales huc animas, & plenas ſcientiæ peruolare, adoleſcentulum iſtum rogare definito,

ſinito, quē eſſe conſpicis gnarū rerum, & humanitatis in finibus conſtitutū. Quadragenariū iſtum ad te voca, & ex eo percontare, non abſtruſum aliquid, nō inuolutum, nō de triangulis, non de quadratis, quid ſit Dibus, aut Dynamus ſeſquioctauus, aut ſeſquitertius vltimus: ſed ꝙ in medio ſitum eſt, bis bina, bis terna, quam efficiant ſummulam quęrito. Volumus videre, volumus ſcire, quid rogatus reſpondeat, an inquiſitam expediat quæſtionem. Ita ille ſenſurus eſt, (quamuis ei pateant aures) an aliquid dicas, an aliquid quæras, an ab ſe reſponderi aliquid poſtules: & non ſtipes vt aliquis, aut Marpeſia (vt dictum eſt) rupes ſtabit elinguis & mutus? hoc ipſum ignorans & neſciens, ſecum potius an cum altero colloquaris, cum altero ſermocineris, an ſecum: oratio ſit iſta, quam promis, an ſonitus vocis, nihil rerum ſignificans, ſed inani continuatione pertractus? Quid dicitis, ô viri pluſquam ſatis eſt vobis ex aliena generoſitate tribuentes? hæccine eſt anima docta illa quam dicitis, immortalis, perfecta, diuina, poſt deum principem rerum, & poſt mentes geminas locum obtinens quartum, & affluens ex crateribus viuis? Hic eſt ille pretioſus, & rationibus homo auguſtiſſimis præditus, mundus minor qui dicitur, & totius in ſpeciem ſimilitudinis fabricatus, atque formatus: nullo melior (vt apparuit) pecore, obtuſior ligno, ſaxo, qui neſciat homines, & in mutis ſemper ſolitudinibus degat, demoretur, iners veluti puer, quamuis annis viuat innumeris, & nunquam nodis corporeis eximatur. Sed cùm ſcholas attigerit, & magiſtrorum fuerit inſtitutionib. eruditus, efficitur prudens, doctus, & quam nuper habuerat, imperitiam ponit.

Digitized by Google

Et aſellus, & bos æquè (vſu atque aſſiduitate cogente) diſcit arare ac molere: equus iugum ſubire, & agnoſcere in curriculo flexiones: camelus ſeſe ſubmittere, ſiue cū ſumit onera, ſiue cū ponit: colūba manumiſſa reuolare ad dominicas ſedes: canis cum inuenerit prædā, cohibere & cōtinere latratū: verba pſittacus & integrare, & nomina prorſus exprimere. Sed ego cùm audio neſcio quid præſtans animam dici, Deo vicinum & proximum, ſcientem huc omnia ſuperioribus aduentare de ſeculis: nolo illam diſcere, ſed docere: nec ex docta (vt dicitur) elementariam fieri: ſed retinentem res ſuas corporibus ſemet circumligare terrenis. niſi enim ſeſe habuerit res ita, diſcerni quî poterit vtrum ne illud, quod audit, reminiſcatur, an diſcat? cum multo facilius credere, diſcere illā quod neſciat: quàm oblitā, quod paulo ante ſciebat: & oppoſitu corporis amitti repetentiam priorum. Et vbi eſt illud quod dicitur incorporalis anima ſubſtantiam non habere? quod enim nullius eſt corporis, oppoſitione alterius non impeditur, nec poteſt aliquid ſuaderi perdere id, quod nō poteſt tactum rei oppoſitæ ſuſtinere. Vt enim numerus in corporibus conſtitutus (quamuis mille corporibus obruatur) intactus & inuiolabilis conſtat, ita neceſſe eſt animas, ſi ſunt (vt perhibetur) incorporeæ, obliuionem priorum nullam pati: quamuis eas ſolidiſſimę corporum circūligauerint iūctiones. Quid? quòd eadem ratio non tantum incorporeas indicat eas non eſſe, verumetiā priuat immortalitate has omni, & ad fines applicat, quib. vita cōſueta eſt terminari: Quidquid enim cauſa ingruēte nonnulla ita mutatur, & vertitur, vt integritatē ſuā retinere non poſſit:

poſſit: id neceſſe eſt iudicari natura eſſe paſſiuum. Quod autem eſt promptum atque expoſitum paſſioni, corruptibile eſſe ipſa paſſibilitate interueniente denunciatur. Ergo, ſi & animæ perdunt omne quod nouerant, corporalib. vinculis occupatæ, patiantur neceſſe eſt aliquid, quod eas efficiat obliuionis inducere cæcitatem. Neque enim nihil omnino perpeſſæ, aut integritatẽ conſeruantes ſuam, poſſunt rerum ſcientiam ponere, aut in alios habitus ſine ſui mutabilitate tranſire. Atqui nos arbitramur, quod eſt vnũ, quod immortale, quod ſimplex quacunque in re fuerit, neceſſario ſemper ſuam retinere naturam: nec debere aut poſſe aliquid perpeti, ſi modò eſſe perpetuum cogitat, & in finib. propriæ immortalitatis hærere. Omnis enim paſſio leti atq; interitus ianua eſt, ad mortem ducens via, & ineuitabilem rebus afferens functionem: quam ſi ſentiunt animæ, & tactui eius atq; incurſionibus cedunt, vſu & illis eſt vita non mancipio tradita, quamuis aliter quidam inferant, & rei tantæ fidem ſuis in argumentationibus ponant. Ac ne tamen inſtructi non plenius abeamus, audiamus à vobis quemadmodum dicitis animas, cum terrenis fuerint corporibus inuolutæ, priorũ reminiſcentiã non habere: cũ in ipſis corporib. poſitæ, & propè inſenſibiles eorũ cõmixtione perfectæ, pertinaciter & fideliter teneant ea quę ante annos plures (ſi velis dicere vel octoginta, vel hoc amplius) vel fecerunt vel paſſæ ſunt, vel loquutæ ſunt, vel audierũt. Si.n. obſtaculo perficitur corporis, ne meminerint eorũ, quæ iamdudum, & ante hominem ſciebant, magis eſt vt ea debeant obliuiſci, quæ cõcluſæ in corporib. factitarũt, quã quę

foris poſitæ nondum hominibus cõiugatæ. Quod enim rebus ingreſſis priorum repetentiam detrahit, & intra ſe geſta irrecordabili debet obliteratione deperdere. Vna enim cauſa res duas efficere ac ſibi contrarias non poteſt, vt aliorum memorias ſopiat, alia patiatur actoris in recordationem venire. Quod ſi animæ (quas vocatis) membrorũ impediuntur obſtaculo, quominus artes ſuas atque antiquas reminiſcantur: in corporibus ipſis quemadmodum conſtitutæ meminerunt & ſciũt animas ſe eſſe, & corporalem ſubſtantiam non habere, immortalitatis conditione mactatas, quem tenent in rebus gradum, quo ſint ordine à Deo patre diſcretę, ad infima hæc mundi quanam ratione peruenerint: quas ex quibus circulis qualitates, dum in hæc loca labuntur, attraxerint. Quemadmodum (inquam) ſciunt doctiſſimas ſe fuiſſe, & obſtructione corporum amiſiſſe quæ nouerant? & hoc ipſum enim neſçire debuerant, ſi aliquid eis labis corporalis inuexiſſet adiũctio. nam ſcire quid fueris, & quid hodie non ſis, non eſt ſignum memoriæ perditæ, ſed comprobatio indiciumq; ſeruatæ. Quæ cum ita ſe habeant, deſinite quæſo, deſinite res paruas, atque exigui nominis immanib. pretiis æſtimare: deſinite hominem proletarius cum ſit, claſſibus, & capite cum cenſeatur, aſcribere ordinibus primis: cum ſit inops, pauper lare, & tugurii pauperis, nec patriciæ claritatis vnquã meritus nuncupari. cum enim vos oporteret viros recti atque integritatis auctores typhum & arrogãtiam frangere, quorum malis cuncti extollimur, & inani diſtendimur vanitate: non tantum accidere mala iſta cenſetis, verum (quod grauius

multo

multo eſt) addidiſtis cauſas, quibus & vitia creſcerent, & inemēdabilis nequitia permaneret. Quis eſt enim hominum, quamuis ille ſit indolis infamia ſemper atque ignominioſa fugientis, qui, cum dici exaudiat viris ab ſapientib. maximè immortales animas eſſe, nec fatorum eſſe obnoxias legibus, nō in omnia flagitia pręceps ruat, nō intrepidus res obeat atq; aggrediatur illicitas? non deniq; omnia ſuis cupiditatib. largiatur, quę libido impotēs iuſſerit, impunitatis pręterea etiā libertate munita. quid enim prohibebit, quominus hæc faciat? metus ſuperæ poteſtatis, iudiciumque diuinum? Et qui poterit territari formidinis alicuius horrore? cui fuerit perſuaſum, tam ſe eſſe immortalem, quàm ipſum deum primum? nec ab eo iudicari quicquam de ſe poſſe: cum ſit vna immortalitas in vtraque, nec in alterius altera conditionis poſſit æqualitate vexari. Sed memoratæ apud inferos pœnæ, & ſuppliciorum generibus multiformes, ecquis erit tam brutus, & rerum conſequentias neſciens, qui animis incorruptibilibus credat, aut tenebras tartareas poſſe aliquid nocere, aut igneos fluuios, aut cœnoſis gurgitibus paludes, aut rotarum volubilium circumactus? Quod enim contiguum non eſt, & ab legibus diſſolutionis amotum eſt, licet omnibus ambiatur flammis torrentium fluminum, voluatur in cœno, ſaxorum imminentium caſibus, & immanium montium operiatur ruinis, illibatum neceſſe eſt permaneat & intactum, neque vllum ſenſum mortiferæ paſſionis aſſumat. Quid? quòd iſta perſuaſio non tantum eſt incitatrix ad vitia libertate ex ipſa peccandi, verumetiam philoſophię ipſius cauſam tollit, & inaniter eam ſuſcipi ſuper-

uacanei operis difficultate declarat. Nam ſi verum eſt, animas nullius eſſe participes finis, & cum omnibus ſeculis æuorũ perpetuitate procedere: quid periculi res habet contemptis prætermiſſiſq; virtutibus, quibus eſt contractior atq; horridior vita, voluptatibus ſe dare, ac per omnia libidinũ genera effrenatum ſpargere immenſæ cupiditatis ardorẽ? Ne deliciis marceat, & corrumpatur mollitudine vitiorum? Et qua poterit ratione corrũpi id, quod immortale, quod ſemper eſt, & nulli obnoxium paſſioni: ne ſordeſcat, & polluatur actionum turpium fœditate? Et qui poterit pollui, corporalem quod ſubſtantiam non habet? aut vbi ſedem contaminatio ponere, vbi ſpacium nullum eſt, in quo nota ſe poſſit ipſius cõtaminationis affigere? Rurſus verò ſi animæ lethi adeunt ianuas (Epicuri vt ſententia definitur) nec ſic cauſa eſt competens, cur experi philoſophia debeat: etiam ſi ſit verum purgari hac animas, atque ab omni puras vitioſitate præſtari. Nam ſi communiter obeunt, & in ipſis corporibus ſenſus cum deperit extinguiturq; vitalis: non tantum eſt erroris maximi, verum ſtolidæ cæcitatis, frenare ingenitos appetitus, cohibere in anguſtiis vitam, nihil indulgere naturæ, nõ quod cupidines iuſſerint atque inſtigauerint facere, cùm nulla te præmia tanti laboris expectent cùm dies mortis aduenerit, & corporalibus fueris vinculis exolutus. Medietas ergo quædam, & animarum anceps ambiguaque natura, locum philoſophiæ peperit, & cauſam cur appeteretur inuenit: dum periculum ſcilicet ex malis iſte formidat amiſſis: alter concipit ſpes bonas, ſi nihil ſceleris faciat, & cum officio vitam iuſtitiaque traducat. Inde eſt

quod

quod inter doctos viros, & ingeniorum excellentia præditos, de animarum qualitate certamen eſt: & eas alii dicunt mortali eſſe natura, nec diuinam poſſe ſubſtantiam ſuſtinere: alii verò perpetuas, nec in natura poſſe degenerare mortali. Quod iſtud vt fiat, medietatis efficitur lege: quòd & illis argumenta ſunt præſto, quibus eas paſſiuas atque interibiles inuenitur: & his contra non deſunt, quibus eſſe diuinas immortaleſque monſtratur. Hæc cùm ita ſe habeant, & cùm ab ſummo traditum teneamus auctore, non eſſe animas longè ab hiatibus mortis & faucibus conſtitutas: poſſe tamen longæuas ſummi principis munere ac beneficio fieri: ſi modò illum tentent ac meditentur agnoſcere: eius enim cognitio f[illegible]rmentum quoddam eſt vitæ, ac rei diſſociabi[illegible] glutinum: tum deinde feritate, atque inhumanitate depoſitis, reſumant ingenia mitiora: vt ad illud, quod dabitur, eſſe poſſint paratæ. Quid eſt quod à vobis tanquam bruti & ſtolidi iudicemur, ſi propter hos metus liberatori dedidimus & mancipauim⁹ nos Deo? aduerſus ictus noxios, & venenatos colubrarũ morſus remedia ſæpe conquirimus, & protegimus nos laminis, Pſyllis, Marſis vendentibus, aliiſque inſtitorib. atq; planis: ac ne nobis frigora ſoleſq; incommodent rapidi, munimenta domorũ ac veſtiũ ſolicitæ præparamus diligẽtia cautionis. Mortis nobis cùm proponatur met⁹, id eſt, animarum interitus: quid non ex commodi facimus ſenſu, quo amamus nos omnes? Quid cum qui nobis ſpondet tali à periculo liberaturũ retinemus, amplectimur animiſq; ipſis noſtris (ſi modò iuſta eſt viciſſitudo) ꝑponim⁹. Vos veſtrarũ animarum ſalutẽ in ipſis vo-

Digitized by Google

bis reponitis, fierique vos deos veſtro fiditis inteſtinoq́ueconatu: at vero nos nobis nihil de noſtra infirmitate promittimus, naturam intuentes noſtram virium eſſe nullarum, & ab ſuis affectibus in omni rerum cōtentione ſuperari. Vos cùm primum ſoluti membrorum abieritis, enodes alas vobis affuturas putatis, quibus ad cœlum pergere, atque ad ſydera volare poſſitis: nos tantam reformidamus audaciā, nec in noſtra ducimus eſſe poſitum poteſtate res ſuperas petere: cùm & hoc ipſum habeamus incertum, an vitam accipere mereamur, & ab lege mortalitatis abduci. Vos in aulam dominicam tanquam in propriam ſedem remeaturos vos ſponte, nullo prohibente præſumitis: at verò nos iſtud, rerum ſine domino fieri neq; ſperamus poſſe, neq; vlli hominum tantum poteſtatis attribui licētiæq; cēſem⁹. Cùm igitur hæc ita ſint, quęnā iniuſtitia tanta eſt, vt fatui vobis credulitate in iſta videamur? cū vos & ſimilia credere, & in eadē videamus expectatione verſari? Si irriſione exiſtimámur digni, quòd ſpē nobis huiuſmodi pollicemur, & vos eadē expectat irriſio, quî ſpem vobis immortalitatis aſſciſcitis. Si tenetis aliquam ſequiminique rationem, & nobis aliquam portionem ex iſta ratione concedite. Si nobis hæc gaudia, hoc eſt viam fugiendæ mortis, Plato in Phædone promiſiſſet, aliúsue ex hoc choro, poſſetq; eam præſtare, atque ad finem pollicitationis adducere, conſentaneum fuerat eius ſuſcipere nos cultus, à quo tantum doni expectaremus & muneris. Nunc cùm eam Chriſtus non tantum promiſerit, verumetiam virtutibus tantis manifeſtauerit poſſe compleri: quid alienum facimus, aut

ſtul-

ſtultitię crimen quibus rationibus ſuſtinemus, ſi eius nomini, maieſtatique ſuſternimur, à quo ſperamus vtrumque, & mortem cruciabilem fugere & vitę æternitate donari? Sed ſi animæ (inquiunt) mortalis qualitatis ſunt medię, immortales quēadmodum fieri mediis ex qualitatibus poſſunt? Si nos iſtud neſcire dicamus, ac tantummodo auditum ex potentiore credidiſſe, vbi noſtra videbitur credulitas lapſa? ſi omnipotenti credidimus regi nihil eſſe difficile, nihil arduum: ſi quod impoſſibile nobis eſt factu, illi poſſibile, atque admodum executioni paratum? Eſt enim quod obſtare eius voluntatibus poſſit, aut quod eſſe voluerit non neceſſario ſequatur vt fiat? An nunquid noſtris ex diuiſionibus colligemus, quid aut fieri poſſit, aut non poſſit: nec rationes conſiderabimus noſtras tam eſſe mortales, quàm ſumus nos ipſi, & nullius apud principem nominis? Et tamē ô iſti, qui mediæ qualitatis animas eſſe non creditis, & in medio limite vitæ, atque interitus contineri, nonne omnes omnino, quos eſſe opinatio ſuſpicatur, dii, angeli, dæmones, aut nomine quocunque ſunt alio, qualitates & ipſi ſunt mediæ, & in ambiguæ ſortis conditione mutabiles? Nam ſi omnes concedimus, vnum eſſe rerum patrem, immortalem atq; ingenitum ſolum, nihilq; omnino ante illum, qđ alicuius vocaminis fuerit, inuenitur: ſequitur vt hi omnes quos opinatio credidit deos eſſe mortalium, aut ab eo ſint geniti, aut eo iubente prolati? Si ſint prolati & geniti, & ordinis ſunt poſterioris & temporis: ſi ordinis poſterioris & temporis, ortus neceſſe eſt habeant, & exordia natiuitatis, & vitæ: quod autē habet introitū,

& vitæ incipientis exordium, neceſſariò ſequitur vt habere debeat & occaſum. Sed immortales perhibentur dii eſſe. Non ergo natura, ſed voluntate Dei patris, ac munere. Quo igitur pacto immortalitatis largitio eſt donum dei, certè prolatis, & animas hoc pacto dignabitur immortalitate donare, quamuis eas mors ſæua poſſe videatur extinguere, & ad nihilum redactas irremeabili abolitione delere. Plato ille diuinus multa de deo digna, nec cõmunia ſentiens multitudini, in eo ſermone, ac libro, cui nomen Timæus inſcribitur: deos dicit & mũdum corruptibiles, eſſe natura, neq; eſſe omnino diſſolutionis expertes: ſed voluntate Dei regis ac principis vinctione in perpetua cõtineri. Quod enim rectè ſit vinctum, & nodis perfectiſſimis colligatum, Dei bonitate ſeruari: nexuſque abolitione ab eo qui vinxit & diſſolui (ſi res poſcat) & ſalutari miſsione donari. Ergo ſi res eſt ita, nec aliud conuenit vel exiſtimare vel credere, quid animas admiramini mediæ dici qualitatis à nobis: cum numinib9 ipſis dicat Plato medias eſſe naturas, ſed continuam & inocciduam vitam principali beneuolentiæ ſurrogari? Si enim forte neſcitis, & antea vobis incognitum propter rei nouitatem fuit, accipite ſero, & diſcite ab eo, qui nouit, & protulit in medium Chriſto, non eſſe animas regis maximi filias, nec ab eo (quemadmodum dicitur) generatas cœpiſſe ſe noſſe, atque in ſui nominis eſſe eſſentia prædicari, ſed alterum quempiam genitorẽ his eſſe, dignitatis & potentiæ gradibus ſatis plurimis ab Imperatore diſiunctum: eius tamen ex aula & eminentiũ nobilem ſublimitate natalium. Quòd ſi eſſent (vt fama eſt) dominicæ prolis, & poteſtatis

atis animæ generatio principalis, nihil eis ad perfectionẽ defuiſſet virtute perfectiſsima procreatis: vnum omnes intellectum habuiſſent, vnumq; conſenſum, aulam ſemper incolerent regiam, nec prætermiſſis beatitudinis ſedibus, in quibus auguſtiſſimas nouerant, retinebantque doctrinas, imprudenter appeterent terrena hæc loca, tenebroſis corporib. inuolutæ inter pituitas & ſanguinem degerent: inter ſtercoris hos vtres, & ſaccati obſcœniſſimas ſerias. Sed habitari oportuit & has partes, & iccirco huc animas tanquam in colonias aliquas Deus omnipotens miſit. Et quid homines proſunt mũdo, aut ob rei cuius ſunt neceſſarii cauſam, vt non fruſtra debuiſſe credantur parte in hac agere, & terreni eſſe corporis inquilini. Ad conſummandam molis huius integritatem, partem aliquam conferunt: & niſi fuerint additi, imperfecta & clauda eſt vniuerſitatis hæc ſumma. Quid ergo? ſi homines non ſint ab officiis ſuis ceſſabit mundus? Viciſſitudines ſuas non peragent ſydera? æſtates, atque hyemes non erunt? ventorum flamina conticeſcent? nec ex coactis & pendentibus nubilis ad terram decident imbres ariditatibus temperamenta laturi? Atqui neceſſe eſt, cuncta ſuos ire per curſus, nec ab ordinis nati continuatione diſcedere, etiam ſi nomen in mundo nullum hominis audiatur, orbiſque iſte terrarum ſolitudinis vacuæ ſilentio conticeſcat. Quemadmodum ergo iactatur habitatorẽ debuiſſe regionib. his addi, cùm ab homine liqueat nihil ad mũdi perfectionem redire, omniaq; eius ſtudia commoditatem ſemper ſpectare priuatam, nec à finib' propriæ vtilitatis abſcedere? Quid enim prodeſt

mundo (vt ab rebus incipiam ſeriis) maximos reges hic eſſe? Quid tyrannos, quid dominos, quid innumeras alias atque ampliſſimas poteſtates? Quid rei militaris experientiſſimos duces capiendarum vrbium peritos, in equeſtribus præliis aut in pedeſtri pugna immobiles atque inuictiſſimos milites? Quid Rhetores, grammaticos, poëtas? quid ſcriptores, dialecticos, muſicos? quid pantomimos, quid mimulos, hiſtriones, cantores, tuba, tibia, calamoque flatantes? Quid curſores, quid pugiles, quadrigarios, deſultores, grallatores, funiambulos, præſtigiatores? Quid bigarios, ſalinatores, bolonas, vnguentarios, aurifices, aucupes, vannorum ſirpiarumque vinctores? Quid fullones, lanarios, phrygiones, coquos, panchryſtarios, muliones, lenones, lanios, meretrices? Quid inſtitorum alia genera? Quid profeſſorum, & artium, quibus enumerandis omnis ætas anguſta eſt? Rationibus confert, & conſtitutionibus mundi, vt ſine hominibus condi nō potuiſſe credatur, nec obtenturus integritatem ſui, niſi ei contentio animalis miſeri, & ſuperuacui iungeretur. Niſi fortè rex mundi (quod temeritatis eſt maximæ humano ex ore depromere) iccirco ex ſe genitas huc animas miſit, vt quæ fuerant apud ſe deæ, corporei tactus, & terrenę circunſcriptionis expertes, humana immergerentur in ſemina, fœminarum ex genitalib⁹ proſilirent, ineptiſſimos ederent continuarentq; vagitus: exugerent fellitantes mammas, proluuio linerent & madidarent ſe ſua: & vt ad ſilentium pauidi nutricis motibus, & crepitaculis adducerētur auditis. Iccirco animas miſit, vt quæ fuerant ſimplices, & bonitatis nuper innoxiæ: ſimulare in homi-

hominibus diſcerent, diſſimulare, mentiri, circumſcribere, fallere, adulatoria humilitate captare, mente aliud voluere, aliud in facie polliceri: illaqueare, decipere dolis atq; inſidiis neſcios, per innumeras artes malitiarum venena conquirere, & ad vſum temporis pellaci mobilitate formare. Iccirco animas miſit, vt in pacata & placida tranquillitate degentes, aſſumerent ex corporibus cauſas, quibus feræ fierent, & immanes ſimultates, atque inimicitias gererent, conſererent inter ſe bella, expugnarent atq; euerterent ciuitates: ſeruitutis opprimerent & manciparent ſe iugo: & ad vltimum fierent alterius altera poteſtatis natalium conditione mutata? Iccirco animas miſit, vt immemores veritatis effectæ, & quidnam eſſet Deus oblitæ, ſimulacris inertibus ſupplicarent, ligna, æra, & lapides, diuina alloquerentur vt numina, auxilia poſcerent cæſorum animantium cruore, nullam ſui facerent mentionem: quinimo ex his aliæ vt dubitarent ſe eſſe, aut vllum eſſe penitus abnegarent? Iccirco animas miſit, vt q̄ in ſedibus propriis mente fuerant vna, intellectu & ſcientia paribus, poſtquam formas induere mortales, opinionum diſcriminibus diſſiderent, aliud aliis iuſtum, aliud vtile videretur, & rectum: de appetendis rebus, fugiendiſque certarent, malorum ac bonorum alios aliæ conſtituerent fines: veritatem cupientibus noſce rerum opponeretur obſcuritas, & velut oculorum luminibus viduæ, nihil certum viderent, & per ancipites ſemitas ſuſpitionum inducerentur errore? Iccirco animas miſit, vt cùm animantia cætera ſponte natis alerentur, & nulla ſatione prolatis, neq; domorũ, aut veſtiũ tutamina ſibi, aut ve-

lamenta conquirerent, miſerabilis iſtis neceſſitas adderetur: vt cum impendiis maximis, perpetuiſque ſudoribus domos ſibi conſtruerent, membrorum conficerent tegmina, ſupellectilem variam diurnorum contraherent egeſtate, imbecillitatis auxilia animalibus mutuarentur à mutis, vim facerent terris, vt non ſua ſufficerent gramina, ſed imperatas extollerent fruges, & cum ſanguinem totum in ſubigenda tellure fudiſſent, rubigine, grandine, ſiccitate, ſpem laboris amitterent & ad vltimum vi famis humanis cadaueribus incubarẽt: & ab hominum formis tabifica macie diſſociarentur abiunctæ? Iccirco animas miſit, vt quæ ſecum commorantes poſſeſſionis alicuius nullũ vnquam habuiſſent amorem: auariſſimæ hic fierent, & in habendi ſtudium inexaturabili pectoris ardeſcerẽt appetitu: effoderent altos montes, & viſcera ignota terrarum in materias verterẽt alieni nominis, atque vſus: penetrarent abditas diſcrimine cum capitis nationes, & translatis mercibus caritatem ſemper, vilitatemque captarent: exercerent auidum atque iniuſtiſſimum fœnus, & miſerorum è ſanguine ſupputandi ſe angerent inſania: millibus poſſeſſionum ſemper producerent fines: & quamuis prouincias totas rus facerent vnum, pro arbore vna, pro ſulco, forum litibus tererent: cum amicis, & fratribus, inexpiabiles ſuſciperent ſimultates? Iccirco animas miſit, vt quæ dudum fuerant mites & feritatis affectibus neſciç commoueri, macella ſibi, & amphitheatra conſtituerent loca ſanguinis, & publicæ impietatis: ex quib. in altero mãdi homines cernerẽt, & beſtiarum laniatib. diſſipari: interficere ſe alios nullius ob me-

ob meriti cauſam, ſed in gratam voluptatem conſeſſorum, ipſoſque illos dies, quibus tantum committeretur nefas, in gaudiis communibus ducerēt, & feſta hilaritate ſacrarent: in altero verò animalium miſerorum diſcerperent viſcera, alias alii raperent (vt canibus mos eſt & vulturibus) portiones, ſubigerent dentibus, & crudeliſſimo ventri darent, & in tam ſæuis atque horridis oribus ſortem ſuam flerent, quas ab talibus menſis paupertatis anguſtiæ vindicarent: pro beatis ac felicibus viuerent, quarum ora & faciem tam crudeles polluerent apparatus? Iccirco animas miſit, vt diuini ponderis & grauitatis oblitæ, gemmas, lapillos, margaritas, caſtitatis diſpendio compararent, cōſpiciendis quærerent corporibus fucos, innecterent his colla, laminas pertunderent aurium, imminuerent frontes limbis, fuligine oculos obumbrarent, nec in formas erubeſcerent maſculorum calamiſtris vibrare cæſariem, cutem corporis leuigare, incedere poplitibus nudis, omniſque alio cultu vigorem virilitatis, & exponere, & in habitum fœminarum, delitiaſque mollire? Iccirco animas miſit, vt viarum aliæ infeſtarent meatus, aliæ circumſcriberent neſcios, teſtamenta ſupponerent falſa, venenatas conficerent potiones, domos vt effringerent, noctib. ſolicitarent, abigerēt, præuaricarētur, & proderēt, ſaporū faſtidia vt excuterent palato, vt in coquendis alitib. pinguitudinē noſſent retinere labentem, vt ſpirulas, & botulos facerent, iſicia, caſtellamenta lucanica, ſuminatam cum his carnem, & glaciali conditione tuceta? Iccirco animas miſit, vt res ſancti atq; auguſtiſſimi nominis ſymphonicas agerent & fiſtulatorias hic

artes,vt inflandis bucculas diſtenderent tibiis,cantionib.vt præirent obſcœnis numeroſitet, & ſcabillorum cõcrepationibus ſonoris, quibus animarum alia laſciuiens multitudo incompoſitos corporum diſſolueretur in motus,ſaltitaret, & cantaret,orbes ſaltatorios verteret, & ad vltimum clunibus & coxendicibus ſubleuatis lumborum criſpitudine fluctuaret? Iccirco animas miſit, vt in maribus exoleti, in fœminis fierent meretrices, ſambuciſtriæ,pſaltriæ venalia vt proſternerẽt corpora,virilitatem ſui populo publicarent, in lupanaribus promptę,in fornicibus obuinctę,nihil pati renuentes,ad oris ſtuprum paratæ? Quid dicitis, ô ſoboles, ac primi progenies numinis? Ergone ſapientes illæ, atque ex cauſis principalibus proditæ genera hæc animæ turpitudinum, criminum, malitiarumque nouerunt, atque vt exercerent, vt gererẽt, vt percelebrarent hæc mala, habitare iuſſæ ſunt has partes, & humani corporis circumiectione veſtiri? Et mortalium quiſquam eſt rationis alicuius accipiens ſenſum, qui ordinatum exiſtimet mundum per has eſſe, ac non potius ſedem ac domicilium conſtitutum, in quo omne quotidie perpetraretur nefas, maleficia cuncta conficerent,inſidiæ,fraudes,doli,auaritia, rapinæ, vis,ſcelus,audacia,obſcœnitas,turpitudo,flagitium,mala omnia cætera, quæ in orbe homines toto mente noxia pariunt,& labem machinantur in mutuam? Sed ſua (inquitis) voluntate,non regis iuſſione venerunt. At vbi pater omnipotẽs fuit,vbi regię ſublimitatis auctoritas, vt eas prohiberet abſcedere, nec in pręcipites labi permitteret voluptates? Si.n. degeneres futuras locorum immutationibus ſciebat

bat (ſcire autem debuerat cauſarum vt omnium conſtitutor) aut extrinſecus aliquid acceſſurum his eſſe, quod eas faceret obliuiſci ſuæ dignitatis & decoris: millies, vt ignoſcat orauerim: vniuerſorũ non alius quàm ipſe eſt cauſa: ſiquidem perpeſſus eſt euagandi eas habere ius liberum, quas retenturas non eſſe integritatis ſuæ habitum præuidebat. atq; ita perficitur, vt nihil interſit omnino voluntariè venerint, an illius obtemperauerint iuſſioni: cùm non prohibendo quòd oportuerat prohiberi, ceſſatione crimen fecerit proprium, & retentionis diſſimulatione permiſerit prius. Sed procul hęc abeat ſceleratæ opinionis immanitas, vt Deus credatur omnipotens, magnarum, & inuiſibilium rerum ſator, & conditor, procreator, tam mobiles animas genuiſſe grauitatis ac ponderis conſtantiæque nullius: in vitia labiles, in peccatorum genera vniuerſa decliues: cumque eas tales, atque huiuſmodi ſciret, in corpora ire iuſſiſſe, quorum indutæ carceribus ſub procellis agerent tempeſtatibuſq; quotidie fortunæ, & modò turpia facerent, modò paterentur obſcœna: naufragiis, ruinis, incendiorum conflagrationib. vt perirent: Pauperies alias, alias vt mendicitas premeret, infernatum paterentur aliæ laniatus muſculorum, aliæ vt interirẽt veneno, claudæ vt incederent aliæ, vt aliæ lumen amitterent: vt articulis ſederent alię colligatis, morbis denique obiectarentur vt cunctis, quos infelix & miſeranda mortalitas diuerſarum ſuſtinet dilaceratione pœnarum: tum deinde oblitæ vnius eſſe ſe fontis, vnius genitoris, & capitis, germanitatis conuellerent atque abrumperent iura: vrbes ſuas euerterent, popularentur hoſtiliter terras, ſeruos

de liberis facerent, inſultarent virginibus, & matrimoniis alienis, odiſſent inuicem ſeſe, aliorum gaudiis & felicitatibus inuiderent: tum deinde ſe omnes maledicerent, carperent, & ſæuorum dentium mordacitate laniarent. Sed procul hæc abeat (vt eadem rurſus frequentiuſque dicamus) tam immanis, & ſcelerata perſuaſio, vt ille ſator rerũ Deus omnium, virtutum caput, benignitatis & columen: atque (vt eum laudibus extollamus humanis) ſapientiſſimus, iuſtus, perfecta omnia faciens, & integritatis ſuæ conſeruantia menſiones, aut aliquid fecerit claudum, & quod eminus eſſet à recto, aut vlli rei fuerint miſeriarum aut diſcriminum cauſa, aut ipſos actus quibus vita tranſigitur & celebratur humana, ordinauerit, iuſſerit, & à ſua fluere conſtitutione præceperit. Minora hęc illo ſunt, & magnitudinis eius deſtruentia poteſtatem: tantumque eſt longè vt iſtarum auctor rerum eſſe credatur, vt in ſacrilegæ crimen impietatis incurrat quiſquis ab eo conceperit hominem eſſe prognatum, rem infelicem & miſeram, qui eſſe ſe doleat: qui conditionem ſuam deteſtetur & lugeat: qui nulla alia de cauſa ſeſe intelligat procreatum, quàm ne materiã non haberent per quã diffunderẽt ſe mala, & eſſent miſeri ſemper quorũ cruciatib. paſceretur neſcio q̃ latens & humanitati aduerſa crudelitas. Sed ſi parens, etiam genitor animarum (inquitis) deus nõ eſt, quo auctore progenitæ, & qua ſunt ratione ꝓlatæ? Si infucata vultis audire, nec ab aliqua vocis oſtẽtatione deductas item confitemur nos iſtud ignorare, neſcire, ſcientiamq́; tantæ rei non tantum noſtram ducimus infirmitatem fragilitatemq; tranſire, verũ etiam

poteſtatum, quæ in mundo ſunt, omnium, & quæ numina ſe eſſe opinionibus vſurpauere mortaliũ. *Sed* quia dei negamus, cuius ſint debemus oſtendere? Nihil iſtud neceſſario ſequitur. non enim *ſi* negemus muſcas, ſcarabęos, & cimices, nitedulas, curculiones, & tineas omnipotentis eſſe opus regis: ſequaciter poſtulandum à nobis eſt, vt quis ea fecerit, inſtituerit q; dicamus. poſſimus enim nulla cum reprehenſione neſcire, quis & illis originem dederit, & obtinere non eſſe Deo à ſuperiore prolata tam ſuperuacua, tam vana, tam ad nullas pertinentia rationes, quinimo aliquando & noxia, & neceſſarias importantia læſiones. Conſimiliter hic quoque cum animas renuamus dei eſſe principis prolem, non cõtinuo ſequitur, vt explicare debeamus quonam parente ſint æditæ, & cauſis cuiuſmodi procreatæ. Quis enim nos prohibet, aut vnde enatæ ſint, prodierintque neſcire, aut eas non eſſe Dei progeniem ſcire? Quanam (inquitis) ratione, qua via? Quia omni vero veriſſimum eſt, certoque certiſſimum, nihil rerum à principe (ſicut ſæpius dictum eſt) agi, fieri, ſtatui, niſi quod oporteat, & conueniat fieri: niſi quod ſit plenũ & integrum, & in ſuæ integritatis perfectione finitum. Porro autem conſpicimus homines (id eſt animas ipſas, quid enim ſunt homines niſi animæ corporibus illigatæ?) ſæuitate innumerabili vitiorum ipſos ſe indicare nõ eſſe patricii generis, ſed ex mediocribus familiis procreatos. Nanque alios videm⁹ immites, facinoroſos, audaces, temerarios, prę-cipites, cæcos, fictos, diſſimulatores, mendaces, ſuperbos, arrogantes, auaros, cupidos, libidinoſos, inconſtantes, inualidos, & ſua ipſos decreta con-

ſeruare nequeuntes: quod vtique non eſſent, ſi generoſitas eos aſſereret principalis, & ab rerum capite deſcendentium ducerent honeſtamenta natalium. Sed & boni, dicetis, ſunt in rebus humanis; viri ſapientes, iuſti, inculpatis atque emendatiſſimis moribus. Nullam referimus quæſtionem an vlli aliquando fuerint tales, in quibus omnino nihil iſta ipſa, quæ dicitur, deſideraretur integritas. Sint licet perhoneſti, fuerintque laudabiles, tenuerint apicem perfectionis ſummum, nec in aliquo lapſu eorum aliquando claudicauerit vita, ſed audire depoſcimus quot ſint, aut fuerint numero, vt ex multitudinis magnitudine metiamur, an oppoſitio iuſta ſit facta, an æqualitatis compenſatione librata. Vnus, duo, tres, quatuor, decem, viginti, centum; certè numero diffiniti, & nominum forſitan comprehenſionib⁹ terminati. at genus humanum non ex bonis pauculis, ſed ex cæteris omnibus æſtimari conuenit, & ponderari. In toto enim pars eſt, nō totum in parte: & vniuerſitas debet attrahere portiones, non portionib⁹ vniuerſitas applicari. Quid enim ſi hominem dicas captum membris omnib⁹, & eiulantem cruciatib⁹ aſperis, iccirco eſſe ſanum; quod vnius vnguiculi nullum perpetiatur dolorē? aut eſſe auream terram, quòd in verrucula collis vnius inſint exiguæ miculæ, quibus naſcitur colliquefactis aurum, & admiratio congregatione conquiritur. Qualitatem materiæ vniuerſitas elemēti probat, non puluiſculi flabiles: nec mare continuò dulce eſt, ſi mitioris aquæ guttas alicuius adieceris atq; immiſeris numeri. conſumitur enim minuties iſta immenſo: nec modo non parui, ſed eſſe nullius exiſtimandum eſt nominis, quod per omnia diffuſum

ſum perit, & in magni corporis intercipitur vaſtitate. Vos humano in genere bonos eſſe dicitis viros, qui vt eſſe credantur, comparatio forſitan efficiat peſſimorum. Quinam iſti ſunt? dicite. Philoſophi, credo, qui ſe eſſe ſolos ſapientiſſimos autumãt, & in huius nominis ſupercilium ſuſtulerũt: nempe illi, qui cum ſuis quotidie cupiditatibus pugnãt, & affectus ex animis inſitos proturbare, pellere, pertinaci moliuntur obluctatione virtutum: qui ne in vitia proritari facultatis poſſint alicuius inſtinctu, patrimonia & diuitias fugiunt, ne cauſas ſibi afferant lapſus: quod cùm faciunt & curant, apertiſſimè animas eſſe indicant labiles, & infirmitate ad vitia procliues. Noſtra autẽ ſententia, quod bonum natura eſt, neque emendari, neque corrigi ſe poſcit: imò ipſum debet quid ſit malum neſcire, ſi generis forma cuiuſq; in ſua cogitat integritate perſtare: neq; enim contrariũ inſitum eſſe contrario poteſt, aut in pari paritas, aut dulcedo in amaritudine contineri. qui ergo luctatur animorum ingenitas corrigere prauitates, is apertiſſime monſtrat imperfectum ſe eſſe: quamuis omni conatu & peruicacia contendat. Sed riſui vobis eſt noſtra reſponſio, quòd cùm regias ſoboles eſſe animas abnegemus, nõ referamus contrà, ex quibus ſint cauſis atq; originibus procreatæ. Quod eſt autem criminis genus, aut rei eſſe alicuius ignarum, aut ipſũ, ꝙ neſcias, ſine aliqua ꝓfiteri diſſimulatione neſcire? aut vter magis videtur irriſione eſſe digniſſimus vobis, qui ſibi ſciẽtiam nullam tenebroſæ rei alicuius aſſumit, an ille, qui retur ſeſe apertiſſimè ſcire id, quod humanam tranſiliat notionem, & quod ſit cæcis obſcuritatibus inuolutum? Si penitus ſpecte-

Digitized by Google

tur rei cuiuſque natura, in ſimili & vos eſtis, quam in nobis reprehenditis, cauſa. Non enim, quia dicitis ab ipſo animas rege deſcendere, ac ſuccedere in hominum formas, exploratum aliquid dicitis, & in luce poſitum manifeſtiſſimæ veritatis. Coniicitis enim, non ſcitis: ſuſpicamini, non tenetis. nam ſi ſcire eſt illud, quod ipſe tu videris, aut cognoueris animo continere, nihil eorum quæ aſſeritis, poteſtis vos dicere aliquando vidiſſe: id eſt animas ſede ab ſupera & regione deſcendere. Suſpicione ergo vtimini, non cognitionis expreſſæ fide. Quid eſt autem ſuſpicio, niſi opinatio rerum incerta, & in nil expoſitum iaculatio mentis illata? Ergo qui ſuſpicatur, non tenet, nec in lumine poſitus cognitionis incedit. Quod ſi verum & fixum eſt apud rectos & ſapientiſſimos iudices: & iſta veſtra, qua fiditis, pro ignoratione eſt habenda ſuſpicio. Ac ne tamē vobis tantummodo cenſeatis coniecturis vti ac ſuſpicionibus licere, & nos idē poſſumus: quoniam commune eſt, quod interrogatis expromere. Vnde (inquitis) homines, & ipſorum hominum quid, aut vnde ſunt animæ? Vnde ſunt elephanti, tauri, cerui, muli, aſini? Vnde leones, equi, canes, lupi, pantheræ, eorumque quę viuunt, quid aut vnde ſunt animæ? Neque enim fidē res habet, vt Platonico ex illo cratere, quem conficit miſcetq; Timęus, aut horum animę venerint, aut locuſta, mus, ſorex, blatta, rana, centipeda, animata eſſe credantur. Et viuere, quidem ex elementis ipſis cauſa eſt illis, atque origo naſcendi: ſi ad animalia gignenda, quæ in ſingulis his degunt, inſunt abditæ atque obſcuriſſimæ rationes. nam & videmus alios ex ſapientibus dicere, tellurem eſſe hominem, matrem

aquam:

aquam:tum alios aërem,ſpiritum his alios iungere, ſolem vero nonnullos eſſe horum opificem, & ex ignib.animatos eius vitali agitatione motari. Quid ſi & hæc non ſunt? & eſt aliqua res alia, alia cauſa, alia ratio,poteſtas,alia denique inauditi nobis atq; incogniti nominis gens,quæ hominem finxerit,& rerum conſtitutionibus applicarit? nonne fieri poteeſt,vt exorti homines ita ſint,nec ad Deũ primũ natiuitatis eorũ referatur auctoritas? Quid enim putamus habuiſſe rationis Platonem illum magnum, piè ſanctéque ſapientem, cum hominis fictionem Deo remouit à maximo, & ad minores neſcio quos tranſtulit: cumq; eiuſdem noluit ſynceritatis eſſe mixturas humani animarum generis, cuius animam fecerat vniuerſitatis iſtius: quàm quòd hominis fabricam indignam eſſe rebatur deo, nec rei flaccidæ fictionem magnitudini eius & eminentiæ conuenire? Ergo cùm hæc ita ſint, non abſonè neque inaniter credimus, mediæ qualitatis eſſe animas hominum, vtpote ab rebus non principalibus editas, iuri ſubiectas mortis, paruarum & labilium virium: perpetuitate donari, ſi ſpẽ muneris tanti dominum ad principem cõferimus, cui ſoli poteſtas eſt talia corruptione excluſa largiri, Sed ſtulte iſtud credimus. Quid ad vos ineptiſſimi fatui? vbi vobis nocemus. vel q̃ vobis facim⁹ aut irrogamus iniuriã, ſi omnipotentẽ confidimus deũ habiturum eſſe rationẽ noſtri, cum abire à corporibus cœperimus, & ab horci faucibus (quẽadmodum dicitur) vindicari? Ergó ne (inquiet aliquis) ſine dei volũtate quicquã poteeſt fieri? Conſiderãdũ eſt vobis ſolicitè, & cura inſpiciẽdũ nõ parua, ne dũ honorare nos Dñm tali interrogatione cenſe-

mus, in contrarium labamur nefas, maieſtatis eius eminentiam deſtruentes. Qua ratione, qua cauſa? Quoniam ſi cuncta eius voluntate conficiuntur, nec citra eius nutum quicquam poteſt in reb' vel prouenire, vel cadere, neceſſariò ſequitur vt mala etiã cuncta voluntate eius intelligantur enaſci. Sin autem dicere voluerimus contra, peſſimorum ab eo reiicientes cauſas, mali eſſe conſcium, generatoremque nullius: incipient videri, aut eo inuito res peſſimæ fieri, aut (quod ſit immane dixiſſe) neſciente, ignaro, ac inſcio. Rurſus autem ſi dicere nulla eſſe voluerimus mala, ſicut eſſe nonnullis opinatum & placitum reperimus: reclamabunt cũctæ gentes, vniuerſæque nationes, cruciatus nobis oſtentantes ſuos, & diſcriminum ſpecies multiformes, quibus cuncta per ſæcula genus vritur & laceratur humanum. Tum deinde à nobis exquirẽt, cur mala ſi nulla ſunt, ab operibus vos certis, & facinoribus abſtinetis? Cur non omnia facitis, quæ impatiens iuſſerit atque imperauerit libido? Cur in noxios denique terribilibus pœnas conſtituitis legibus? Nam ſtoliditas inueniri quę maior poteſt, quàm mala eſſe nulla contendere, & tanquam malos perdere & condemnare peccantes? Quæ cum eſſe conſenſerimus victi, & vniuerſa his ſcatere nominaliter annuerimus humana, conſequetur vt rogitent, cur ergo hæc mala Deus omnipotẽs non aufert, ſed eſſe perpetitur, & cum omnibus ſeculis pertinaci continuatione procedere? Si intellectus nobis affuerit Dei regis, ac principis, nec per impias vagari ſuſpitionum voluerimus inſanias, reſpondeamus neceſſe eſt, neſcire nos iſta: nec quæ nullis poſſent facultatibus comprehendi, expetiſſe aliquan-

Digitized by Google

quando aut ſtuduiſſe cognoſcere, meliuſque ducentes, quinimo potius, magis in inſcientiæ finibus atque ignorantiæ permanere, quàm ſine Deo dicere nihil fieri per voluntatem, vt ſimul intelligatur, & malis eum cauſas dare, & miſeriarum eſſe innumerabilium conditorem. Mala ergo, dicetis, vnde ſunt hæc omnia? Ex elementis, inquiunt, & ex eorum inæquabilitate, ſapientes: quod fieri qui poſſit, vt quæ ſenſum & iudicium non habent, malitioſa eſſe perhibeantur & noxia: aut non ille ſit potius malitioſus & noxius, qui res peſſimas, & nocentiſſimas futuras in alicuius operis aſſumpſit effectum: eorum eſt, qui aſſerunt, peruidere. Quid ergo nos? vnde? Reſponſionis neceſſitas nulla eſt. ſiue enim poſſumus dicere, ſiue minus valem⁹, nec poſſumus, vtrumque apud nos paruum eſt: nec in magnis ponderib. ducimus, vel ignorare iſtud, vel ſcire, vnum ſolū poſuiſſe contenti: nihil à deo principe quod ſit nocens atq; exitiabile proficiſci. hoc tenemus, hoc nouimus, in hac vna conſiſtimus cognitionis & ſcientiæ veritate: nihil ab eo fieri, niſi quod ſit omnibus ſalutare, quod dulce, quod amoris & gaudij lætitiæque pleniſſimum: quod infinitas habeat atque incorruptibiles voluptates, quod ſibi quiſq; contingere votis omnibus expetat, foriſque ab his eſſe exitiabile ac mortiferum ducat. Cætera quæcunque ſunt alia, quæ in quæſtionib. aſſolent controuerſiiſque verſari, quibus genitoribus orta ſint, vel quibus auctoribus fiant, neque noſſe contendimus, neque inquirere aut veſtigare curamus: ſuis omnia relinquimus cauſis, nec ad id quod expetimus eſſe nobis, adiuncta atque applicata iudicamus. Quid eſt enim quod humana in-

genia labefactare ſtudio contradictionis non audeant? quamuis illud, quod infirmare moliuntur, ſit purum, & liquidum, & veritatis obſignatione munitum? Aut quid rurſus aſſerere veriſimilibus argumentis non queunt, quamuis ſit apertiſſimè falſum, quamuis euidens manifeſtumque mendacium? Cum enim ſibi perſuaſerit quis eſſe aliquid, aut non eſſe, amat quod opinatur aſſerere, & acumine alios anteire, maximè ſi agatur res ſummota, & abdita, & caligine inuoluta naturæ. Mundum quidam ex ſapientibus exiſtimant neque eſſe natum, neq; vllo eſſe in tempore periturum: immortalem nonnulli, quamuis eum conſcribant eſſe natum, & genitum. Tertiis vero collibitum dicere eſt, & eſſe natum, & genitum, & ordinaria neceſſitate periturum. Et cum ex iſtis opinionib. trinis vnam eſſe neceſſe ſit veram, cunctis tamen argumenta non deſunt, quibus & ſua decreta confirmét, & aliorum ſubrumpant & labefaciant ſcita. Eundem hunc alii elementis ex quatuor tradunt, & pronũciant ſtare, ex geminis alij, ex ſingulis tertij: ſunt qui ex his nullis & indiuidua corpora eius eſſe materiem & primam originem dicant. Cumque ex his vera ſit vna ſententia, at nulla ex his certa, ſimiliter hic quoque argumenta omnibus præſto ſunt: quibus & ea, quæ dicunt, vera eſſe conſtituãt, & redarguant poſitas in aliorum ſententiis falſitates. Sic & deos nonnulli eſſe abnegant: prorſus dubitare ſe alii an ſint vſpiam dicunt: alii verò exiſtere, neque humana curare: immo alii perhibent, & rebus intereſſe mortaliũ, & terrenas adminiſtrare rationes. Cum ergo hæc ita ſint, neque aliter fiat, quin ſit vnũ ex omnib. verũ, pugnãt tamẽ argumẽ-
tis

tis omnes, neq. ſingulis deeſt id, quod probabiliter dicant, ſiue cum ſuas res aſſerunt, ſiue cum alienis opinionibus contradicunt. Non alia, neque abſimili ratione de animarum ab his conditione diſſeritur. Hic.n. eas retur & eſſe perpetuas, & ſupereſſe mortalium functioni: ſupereſſe ille non credit, ſed cum ipſis corporibus interire. Alterius verò ſententia eſt, nihil eas continuo perpeti, ſed poſt hominem poſitum aliquid eis ad vitam dari: mortalitatis deinde in iura ſuccedere. Et cum omnia nequeant veri eſſe conſortia, ita tamen fortibus & validiſſimis probationibus omnes agunt, vt reperire non poſſis quidnam tibi videatur falſum: quamvis ex omni parte diuerſa dici aſpicias, & rerum contrarietatibus diſſonare. Quod vtique non fieret, ſi certum aliquid tenere curioſitas poſſet humana, vel quod videretur inuentum, aliorum omnium comprobaretur aſſenſu. Inaniſſima igitur res eſt, & ſuperuacui operis, tanquam ſcias aliquid promere: velle, aut ſcire contendere: & ſi ſit verum, poſſe videas deſtrui: aut acceptare pro vero id, quod forſitan non ſit, & ex more hallucinantium proferatur. & merito res ita eſt. Non enim diuina diuinis, ſed rationibus pendimus & commentamur humanis: atque, vt fieri meruiſſe quid remur, ita eſſe oportere contendimus. Quid ergo nos ſoli ignoramus, neſcimus quiſnam ſit animarum conditor, quiſnā conſtitutor? quæ cauſa hominem finxerit? mala vnde proruperint? vel cur ea rex ſummus & eſſe patiatur, & confici? neq; à rebus propellat humanis? Vos enim horum quicquam exploratum habetis, & cognitum? Si ſuſpitionum exponere volueritis audaciam, poteſtis explicare, ac promere:

Digitized by Google

genia labefactare ſtudio contradictionis non audeant? quamuis illud, quod infirmare moliuntur, ſit purum, & liquidum, & veritatis obſignatione munitum? Aut quid rurſus aſſerere veriſimilibus argumentis non queunt, quamuis ſit apertiſſimè falſum, quamuis euidens manifeſtumque mendacium? Cum enim ſibi perſuaſerit quis eſſe aliquid, aut non eſſe, amat quod opinatur aſſerere, & acumine alios anteire, maximè ſi agatur res ſummota, & abdita, & caligine inuoluta naturæ. Mundum quidam ex ſapientibus exiſtimant neque eſſe natum, neq; vllo eſſe in tempore periturum: immortalem nonnulli, quamuis eum conſcribant eſſe natum, & genitum. Tertiis vero collibitum dicere eſt, & eſſe natum, & genitum, & ordinaria neceſſitate periturum. Et cum ex iſtis opinionib. trinis vnam eſſe neceſſe ſit veram, cunctis tamen argumenta non deſunt, quibus & ſua decreta confirmēt, & aliorum ſubrumpant & labefaciant ſcita. Eundem hunc alii elementis ex quatuor tradunt, & pronūciant ſtare, ex geminis alij, ex ſingulis tertij: ſunt qui ex his nullis & indiuidua corpora eius eſſe materiem & primam originem dicant. Cumque ex his vera ſit vna ſententia, at nulla ex his certa, ſimiliter hîc quoque argumenta omnibus præſto ſunt: quibus & ea, quæ dicunt, vera eſſe conſtituāt, & redarguant poſitas in aliorum ſententiis falſitates. Sic & deos nonnulli eſſe abnegant: prorſus dubitare ſe alii an ſint vſpiam dicunt: alii verò exiſtere, neque humana curare: immo alii perhibent, & rebus intereſſe mortaliū, & terrenas adminiſtrare rationes. Cum ergo hæc ita ſint, neque aliter fiat, quin ſit vnū ex omnib. verū, pugnāt tamē argumētis

tis omnes, neq. ſingulis deeſt id, quod probabiliter dicant, ſiue cum ſuas res aſſerunt, ſiue cum alienis opinionibus contradicunt. Non alia, neque abſimili ratione de animarum ab his conditione diſſetitur. Hic. n. eas retur & eſſe perpetuas, & ſupereſſe mortalium functioni: ſupereſſe ille non credit, ſed cum ipſis corporibus interire. Alterius verò ſententia eſt, nihil eas continuo perpeti, ſed poſt hominem poſitum aliquid eis ad vitam dari: mortalitatis deinde in iura ſuccedere. Et cum omnia nequeant veri eſſe conſortia, ita tamen fortibus & validiſſimis probationibus omnes agunt, vt reperire non poſſis quidnam tibi videatur falſum: quamvis ex omni parte diuerſa dici aſpicias, & rerum contrarietatibus diſſonare. Quod vtique non fieret, ſi certum aliquid tenere curioſitas poſſet humana, vel quod videretur inuentum, aliorum omnium comprobaretur aſſenſu. Inaniſſima igitur res eſt, & ſuperuacui operis, tanquam ſcias aliquid promere: velle, aut ſcire contendere: & ſi ſit verum, poſſe videas deſtrui: aut acceptare pro vero id, quod forſitan non ſit, & ex more hallucinantium proferatur. & merito res ita eſt. Non enim diuina diuinis, ſed rationibus pendimus & commentamur humanis: atque, vt fieri meruiſſe quid remur, ita eſſe oportere contendimus. Quid ergo nos ſoli ignoramus, neſcimus quiſnam ſit animarum conditor, quiſnā conſtitutor? quæ cauſa hominem finxerit? mala vnde proruperint? vel cur ea rex ſummus & eſſe patiatur, & confici? neq; à rebus propellat humanis? Vos enim horum quicquam exploratum habetis, & cognitum? Si ſuſpitionum exponere volueritis audaciam, poteſtis explicare, ac promere:

mundus iſte, qui nos habet, vtrum ne ſit genitus, an tempore in aliquo conſtitutus? Si conſtitutus, & factus eſt, quonam operis genere, aut rei cuius ob cauſam? Poteſtis inducere, atque expedire rationem, cur non fixus, atque immobilis maneat? ſed orbe toto ſemper circumferatur in motu, ſua ipſe ſponte, & voluntate circumagatur? an virtutis alicuius impulſionibus torqueatur? locus ipſe, ac ſpacium in quo ſitus eſt, ac volutatur quid ſit? infinitus, finitus, inanis? an ſolidus axis eum ſuſtineat extremis cardinib. nitens? an ipſe ſe potius vi propria ſufferat, & ſpiritu interiore ſuſpendat? Poteſtis interrogati planum facere, ſcientiſſimeq; mõſtrare, quid niuem in plumeas ſubaperiat cruſtulas? quidnam fuerit rationis, & cauſę, vt non ab occiduis partibus dies primus exurgeret, & lucem in oriente finiret? quemadmodum ſol ipſe vno, eodemque contactu tam varias res efficiat, quinimo contrarias? quid ſit luna, quid ſtellæ? cur una ſpecie, aut illa non maneat, aut per omne mundi corpus fruſtilla hæc ignea conuenerint? atque oportuerit figura alia ex his parua, ampliora & maiora ſint alia, obtuſi hæc luminis, acutioris illa & fulgidæ claritatis? Si præſto eſt quod libuerit ſcire, & in aperto rerum eſt ſcientia conſtituta, ediſſertate, & dicite, quibus modis fiant & rationibus pluuiæ? vt in ſuperis partibus, atq; in aëris hoc medio ſuſpenſa aqua teneatur, natura res labilis, & ad fluorem ſemper decurſionemque tam prona? Ediſſertate (inquam) & dicite quid ſit quod grandinem torqueat? quod guttatim faciat pluuiam labi? quod imbres, ac niues plumeas, & Æoli ora dilatarit? vẽtus vnde oriatur & quid ſit? cur temporum viciſſitudines

tudines inſtitutæ, cum ſtatui vnum poſſet, & vna eſſe ſpecies cæli, nihil vt rerum deſideraret integritas? quæ eſt cauſa, quæ ratio, vt maria ſalſa ſint, aut terrarum hæ dulces, aliæ ſint amaræ, vel frigidæ? quo ex materię genere humanorum corporũ concreta & ſtabilita ſunt viſcera? vnde oſſa ſolidata? quid inteſtina, quid venas fiſtulatas, & commeabiles fecerit? cur cum eſſet vtilius oculis nos illuminare compluribus ad periculum cæcitatis, duorũ ſumus anguſtiis applicati? Beluarum, & anguium tam infinita atque innumerabilia genera, cuius rei ſunt cauſa vel informata, vel prodita? quid in mundo faciunt bubones, immuſſuli, buteones? quid alites & volucres cæteræ? quid formicarum & vermium genera, in varias labes perniciesq; naſcentia? quid pulices? quid impudentes muſcæ, araneæ, ſorices, mures, ſanguiſugæ, tipulæ? quid ſpinæ, quid ſentes: quid auenæ, quid lolium? quid herbarum, aut fruticum, aut redolentia naribus, aut triſtia inodoribus ſemina? immò, ſi aliquid ſciri, comprehẽdiue aliquid poſſe cenſetis; quid ſit triticum dicite: far, hordeum, milium, cicer, faba, lenticula, inula, cuminum, porri, vlpicum, cepe? Non enim ſi fructui vobis ſunt, & ciborum mediis in generib. conſtituta, expeditum, aut promptũ eſt, quid ſint ſingula, ſcire: cur talib⁹ figurata ſint formis? fuerit neceſſitas aliqua, vt non alios ſapores, alios odores, alios colores, q̃ quos habent ſingulæ res, habere debuerint, an & alios potuerint ſumere? Ipſa deinde hæc quid ſint, ſapor dico, i. ſapor, odor & color qualitatum diſtantias quibus ex rationibus ducãt? Ex elementis (inquitis) & ex principalibus originibus rerum. Amara ſunt enim elemẽta, vel dulcia, odo

ris ſunt alicuius, vel oloris, vt ex eorum concretione credamus partitas eſſe in naſcentibus qualitates, quibus aut ſuauitas naſcitur, aut ſenſibus offenſio comparatur. Cum igitur & vos ipſos tantarum ac tot rerum fugiant origines, fugiant cauſę, fugiãt rationes, neq; dicere, neq; explanare poſſitis quid ſit factum, aut quare, aut cur oportuerit non eſſe, verecundiam conuellitis & dilaceratis noſtrã: qui quæ nequeunt ſciri, neſcire nos confitemur, neq; ea conquirere aut inueſtigare curamus, quæ comprehendi liquidiſſimũ eſt non poſſe, quamuis mille per corda ſuſpitio ſe porrigat atque intendat humana. Et ideo Chriſtus licet vobis inuitis deus, (deus inquam Chriſtus, hoc enim ſæpe dicendum eſt, vt infidelium diſſiliat & dirumpatur auditus) dei principis iuſſione loquens ſub hominis forma, cum mortalium ſciret cæcam eſſe naturam, neque vllam poſſe comprehendere veritatem, poſitarum nec ante oculos rerum pro comperto habere, & cognito, quicquid ſibi eſſe ſuaſiſſet: & prorſus ſuſpitionibus hæſitare, litigioſas ſerere atque intendere quæſtiones: omnia iſta nos linquere & poſthabere præcepit: neq; in res eas, quæ ſint à noſtra procul cognitione dimotæ infructuoſas immittere cogitationes. Sed quantum fieri pote eſt, ad dominum rerum tota mente, atque animo proficiſci, ſuſtolli ab his locis, atq; in eum traducere ſuſpenſas pectoris conuerſiones, memoriam eius habere perpetuam: & licet nulla poſſit imaginatione formari, auras tamen neſcio quas eius ſibi contemplationis affingere. Rebus enim ex omnibus, quas auguſtæ continet diuinitatis obſcuritas, ſolum eſſe indubitabilem, ſolum verum, & de quo nullus ambi-

ambigere, niſi amens poſſit, & deſperationis inſanæ, quem ſatis ſit ſcire, vt nihil aliud noueris: ſisq; veram, & maximam ſcientiam conſequutus, in deo rerum capite, & cognitione defixus. Quid eſt (inquit) vobis inueſtigare, conquirere, quiſnam hominem fecerit? animarum origo quæ ſit? quis malorum excogitauerit cauſas? orbe ſit ſol amplior, an pedis vnius latitudine metiatur? alieno ex lumine, an propriis luceat fulgoribus luna? quæ neque ſcire compendium, neque ignorare detrimentum eſt vllum? Remittite hæc deo, atq; ipſum ſcire concedite, quid, quare, aut vnde ſit: debuerit eſſe, aut non eſſe: ſupernatum ſit aliquid, an ortus primigenios habeat? aboleri conueniat, an reſeruari: exuri, diſſolui, an repetita integritate renouari. Veſtris non eſt rationibus liberum implicare vos talibus, & tam remotas inutiliter curare res. Veſtra in ancipiti ſita eſt ſalus animarum veſtrarũ, & niſi vos applicatis dei Principis notioni, à corporalibus vinculis exolutos expectat mors ſæua, non repentinam afferens extinctionem, ſed per tractũ temporis cruciabilis pœnæ acerbitate conſumens. Neque illud obrepat, aut ſpe vobis aëria blandiatur, quòd à ſciolis nonnullis, & plurimum ſibi arrogãtibus dicitur: Deo eſſe ſe gnatos, nec fati obnoxios legibus: ſi vitam reſtrictius egerint, aulam ſibi eius patere, ac poſt hominis functionem prohibente ſe nullo tanquam in ſedem referri patriam: neque quod Magi ſpondent, commendaticias habere ſe preces, quibus emollitæ neſcio quæ poteſtates vias faciles præbeant ad cœlum contendentibus ſubuolare: neq; quod Etruria libris in Acheronticis pollicetur, certorum animalium ſanguine

numi-

numinibus certis dato, diuinas animas fieri, & ab legibus mortalitatis educi. Blandimenta hæc caſſa ſunt, & inanium fomenta votorum. Seruare animas alius, niſi Deus omnipotens non poteſt: nec præterea quiſquam eſt, qui longævæ facere perpetuitatis poſſit, & ſpiritum ſubrogare, niſi qui immortalis & perpetuus ſolus eſt, & nullius temporis circunſcriptione finitus. Cum enim dii omnes, vel quicunque ſunt veri, vel qui eſſe rumore atque opinione dicuntur, immortales & perpetui voluntate eius ſint, & beneficii munere: qui fieri pote eſt, vt aliis id præſtare, quod ipſi ſunt, valeant, cum alienum id habeant, & maioris potentiæ commodatum? Cædat licet hoſtiis quantaslibet Etruria: humana ſibi omnia ſapientes negent: Magi cūctas emolliant & commulceant poteſtates: niſi à Domino rerum datum fuerit animis id, quod ratio poſtulat, idq; per mandatum, multum poſtea pœnitebit fuiſſe irriſui, cum ad ſenſum cœperit interitionis accedi. Sed ſi (inquiunt) Chriſtus in hoc miſſus à deo eſt, vt infelices animas ab interitionis exitio liberaret, quid ſecula commeruerunt priora, quæ ante ipſius aduentum mortalitatis cōditione conſumpta ſunt? Poteſtis enim ſcire, quid ſit cū eis animis actum priſcorum veterrimorumq; mortalium, ſubuentum & his, an ſit ratione aliqua cōſultum atque prouiſum? Poteſtis (inquam) ſcire id, quod Chriſto potuit docente cognoſci: infinita, an finita ſecula ſint, ex quo in terris eſſe genus hominum cœpit: quando primum animæ corporibus illigatę, quis auctor vinctionis iſtius, quinimmo ipſius quiſnam hominis fabricator? quò priorum abſceſſerint animæ, quib. in mundi partibus, aut

autregionibus fuerint, corruptibiles, an contra? potuerintne accedere ad periculum moriendi niſi tempore neceſſario conſeruator occurriſſet Chriſtus? Deponite has curas,& incognitas vobis relinquite quæſtiones,miſeratio & illis impertita eſt regia, & æqualiter per omnes diuina beneficia cucurrerunt,conſeruatæ ſunt,liberatæ ſunt, & mortalitatis ſortem conditionemque poſuerunt. Quo genere,quæ,quando? Si arrogantia, ſi typhus, ſi elatio abeſſet à vobis, iamdudũ hoc ſcire potuiſſet is auctore. Sed ſi generis Chriſtus humani (inquitis) conſeruator aduenit, quur omnino non omnes æquali munificentia liberat? Non æqualiter liberat qui æqualiter omnes vocat? haud ab indulgentia principali quẽquam repellit,aut reſpuit, qui ſublimibus,infimis,ſeruis,fœminis,pueris,vniformiter poteſtatem veniendi ad ſe facit? Patet, inquit,omnibus fons vitæ, neque ab iure potandi quiſquam prohibetur, aut pellitur. Si tibi faſtidiũ tantum eſt,vt oblati reſpuas beneficium muneris, quinimmo ſi tantum ſapientia præuales,vt ea,quę offeruntur à Chriſto,ludum atque ineptias nomines: quid inuitans peccat, cuius ſolæ ſunt hæ partes,vt ſub tui iuris arbitrio fructum ſuæ benignitatis exponat? Sortem vitæ eligendi nulli eſt (inquit Plato) Deus cauſa, neque alterius voluntas aſſcribi poteſt cuiquam rectè,cum voluntatis libertas in ipſius ſit poſita poteſtate, qui voluit. An nunquid orandus es, vt beneficium ſalutis ab deo digneris accipere, & tibi aſpernanti, fugientiq; longiſſime, infundenda in gremium eſt diuinæ beneuolentiæ gratia? Vis ſumere quod offertur,atque in tuos vſus conuertere,conſulueris tu tibi. aſpernaris,con-

temnis, & deſpicis, te muneris commoditate pri-
uaueris. nulli deus infert neceſſitatem, imperioſa formidine nullum terret. Neque enim neceſſaria noſtra illi ſalus eſt, vt compendij aliquid, diſpendiúue patiatur: ſi aut deos nos fecerit, aut ad nihilũ redigi corruptionis diſſolutione permiſerit. Immo inquit, ſi deus eſt potens, miſericors, conſeruator; conuertat nobis mentes, & inuitos faciat ſuis pollicitationibus credere. Vis ergo eſt iſta, non gratia; nec dei liberalitas principis, ſed ad vincendi ſtudiũ puerilis atque inanis contentio. Quid eſt enim tã iniuſtum, quàm repugnantibus, quàm inuitis extorquere in contrarium volũtates, inculcare quod nolint, & quod refugiant animis, prius nocere, quàm proſis? & priore detracto, in alienum habitum ſententiamque traducere? Tu qui te verti, & vim deſideras perpeti, vt id quod nolis efficias, atque arripias coactus: cur reſpuis aſſumere volũtate id, quod verſus deſideras atque immutatus efficere? Volo, inquit, & voluntatem nõ habeo. Quid ergo criminaris deum, tanquam tibi deſit? opem deſideras tibi ferre, cuius dona & munera non tãtum aſperneris & fugias, verum inania verba cognomines, & iocularibus facetiis ꝓſequaris. Chriſtianus ergo ni fuero, ſpem ſalutis habere non potero? Ita eſt, vt ipſe proponis. Partes enim ſalutis dandę conferendiq; animis quod tribui conuenit neceſſariumque eſt applicari, ſolus à deo patre iniunctum habet & traditum, ita ſe habentibus ſemotis atque interioribus cauſis. Vt enim dii certi, certas apud vos habent tutelas, licentias, poteſtates, neque eorum ab aliquo id quod eius non ſit poteſtatis ac licentiæ poſtulatis: ita vnius pontificis

tificis Chriſti eſt dare animis ſalutem, & ſpiritum perpetuitatis apponere. Si enim patrem creditis Liberum dare poſſe vindemiam, medicinam non poſſe: ſi Cererem fruges, ſi Æſculapium ſanitatem, ſi Neptunum aliud, aliud poſſe Iunonem, Fortunam; Mercurium, Vulcanum, rerum eſſe ſingulos certarum ac ſingularum datores: & hoc neceſſe à nobis eſt vt debeatis accipere, à nullo animas poſſe vim vitæ atque incolumitatis accipere, niſi ab eo, quem rex ſummus huic muneri officioq; præfecit. hanc omnipotens Imperator eſſe voluit ſalutis viã; hanc vitæ, vt ita dixerim, ianuam. per hunc ſolum eſt ingreſſus ad lucem, neque aliàs datum eſt, vel irrepere, vel inuadere cæteris omnibus clauſis atq; inexpugnabili arce munitis. Licet ergo tu purus, & ab omni fueris vitiorum contaminatione purgatus, conciliaueris illas atque inflexeris poteſtates, ne ad cœlum redeunti vias cludant atque obſepiant tranſitum, ad immortalitatis accedere nullis poteris contentionibus præmium, niſi, quod ipſam immortalitatem facit Chriſto attribuente, perceperis: & veram fueris admiſſus ad vitã. Nam quod nobis obiectare conſueſtis, nouellã eſſe religionem noſtram, & ante dies natam propemodum paucos, neque vos potuiſſe antiquam & patriam linquere, & in barbaros ritus peregrinoſque traduci, ratione iſtud intenditur nulla. Quid enim ſi hoc modo culpam velimus infligere prioribus illis atque antiquiſſimis ſeculis, quod inuentis frugibus glandes ſpreuerint & repudiauerint arbuta, quod corticibus contegi, & amiciri deſierint pellibus, poſtquam veſtis excogitata eſt textilis, vſu & commoditate ſuccinctior? aut quod ſtructis do-

mibus, & lautioribus ſucceſſibus inſtitutis, nõ antiquas adamauerint caſulas, nec ſub rupibus & cauernis præoptauerint vt beluæ permanere? Commune eſt omnibus, & ab ipſis penè incunabilis traditum, bona malis anteferre, inutilibus vtilia præponere, & quod eſſe conſtiterit pretioſius, lætius id conſectari & petere: in eoque defigere ſpem ſalutis, & ſalutarium commodorum. Itaque cum nobis intendetis auerſionem à religione priorũ, cauſam conuenit vt inſpiciatis, non factum: nec quid reliquerimus, opponere, ſed ſecuti quid ſimus, potiſſimum contueri. Nam ſi mutare ſentẽtiam culpa eſt vlla, vel crimen: & à veteribus inſtitutis in alias res nouas voluntateſque migrare, criminatio iſta & vos ſpectat, qui toties vitã conſuetudinemque mutaſtis: qui in mores alios, atque alios ritus priorum condemnatione tranſiſtis. Nunquid enim quinque in claſſes habetis populum diſtributum, veſtri olim vt habuere maiores? Nunquid magiſtratus per populum creatis? militaria, vrbana, communia quę ſint, comitia, ſcitis? ſeruatis de cœlo, aut ocioſas facitis obnunciationibus actiones? cum paratis bella, ſignum monſtratis ex arce? aut fecialia iura tractatis? per clarigationem repetitis res raptas? aut Martium diſcrimen obeuntes ſpem prælii ſumitis, & ex acuminibus auſpicatis? in poteſtatibus obeundis leges conſeruatis Annarias? in donis, in muneribus Cincias? in cohibendis Cenſorias ſumptibus? in penetralibus Veſtæ ignis perpetuos fouetis focos? ſacras facitis menſas ſalinorum appoſitu, & ſimulacris deorum? cũ in matrimonia conuenitis, toga ſternitis lectulos, & maritorum Genios aduocatis? nubentium crinem

cælibari

cælibari haſta mulcetis? puellarum togulas fortunam defertis ad virginalem? matresfamiliàs veſtræ in atriis operantur domorum, induſtrias teſtificãtes ſuas? potionibus abſtinent vini? affinib. & propinquis oſculari eas ius eſt, vt ſobrias comprobent atq; abſtemias ſe eſſe? In Albano antiquitus monte nullos alios licebat, quàm niuei tauros immolare candoris: nonne iſtum morem religionemque mutaſtis, atq; vt rufulos liceret dari Senatus conſtitutum ſanctione? Cum, Romulo, Pompilioque regnãtibus, percocta planè, ac madida concremarentur diis exta: nonne rege ſub Tullo ſemicruda cœpiſtis, & leuiter animata porricere, priſca obſeruatione contempta? Ante aduentum in Italiam Herculis, cùm ex Apollinis monitu patri Diti ac Saturno humanis capitibus ſupplicaretur: & hunc ſimiliter morem, non fraude callidula, & nominũ ambiguitate mutaſtis? Cum igitur & vos ipſi modo illos mores, modo illas leges fueritis ſequuti, multaque vel erroribus cognitis, vel animaduerſione meliorum ſint à vobis repudiata, quid eſt à nobis factum contra ſenſum, iudiciumque cõmune, ſi maiora, & certiora delegimus, nec ſumus nos paſſi falſorum religionibus attineri? Sed nouellũ nomen eſt noſtrum, & ante dies paucos religio eſt nata, quã ſequimur. Vt interim concedã, id quod nobis obiicitur intentionis eſſe non falſæ, quid eſt enim in negociis hominum, quod vel opere corporis & manibus fiat, vel ſolius animi diſciplina & cognitione teneatur, quod non ex aliquo cœperit tempore, & in vſum exierit experientiamq; mortalium? Philoſophia, Muſica, cæteræque omnes artes, quibus vita eſt exculta & expolita communis,

cum hominibus natæ ſunt, & non potius nuper, quinimmo penè paulo ante, agitari, intelligi, celebrariq́ue cœperunt? Antequam Tages Thuſcus oras contingeret luminis, quiſquam hominum ſciebat, aut eſſe noſcendum, condiſcendumq́ue curabat in fulminum caſibus, aut extorum quid ſignificaretur in venis? Quando ſyderum motus, aut ratio cœpta eſt genethliaca ſciri? non poſt Theutin Ægyptium, aut poſt Atlantem (vt quidam ferunt) geſtatorem, baiulum, tibicinem illum ac deſtinam cœli? Sed quid ego hæc parua? ipſi dii immortales, quorum modo aditis templa, & numina ſuppliciter adoratis (ſicut veſtris literis atque opinionibus traditur) non eſſe, non ſciri, ab temporibus cœperunt certis, & impoſitis nominum appellationib. nuncupari? Nam ſi verum eſt ex Saturno atq; eius vxore Iouem ſuis cum fratribus procreatum, ante nuptias & partus Opis nuſquā fuerat Iuppiter tam ſupremus, quàm ſtygius: nuſquā ſali dominus, nuſquam Iuno: quinimmo alius nullus, genitoribus duobus exceptis, cœli habitabat in ſedibus: ſed ex eorum concubitu concepti, & nati ſunt, & ſpiritū hauſere vitalem. Certo ergo à tempore deus eſſe Iuppiter cœpit, certo cultus & ſacrificia commereri: certo fratribus in poteſtatibus anteponi. Rurſus vero ſi Liber, Venus, Diana, Mercurius, Apollo, Hercules, Muſæ, Tyndaridæ Caſtores, ignipotenſq́ue Vulcanus, Ioue patre ſunt proditi, & genito Saturno procreati, antequā Memoria, quàm Alcmena, Maia, Iuno, Latona, Leda, Dione, tum & Semele Dieſpitris factæ ſunt compreſſionibus fœtæ; nuſquam & hi gentium, nec in aliqua parte rerum fuere naturæ, ſed ex conuentu Iouis inſeminati,

minati, & nati ſunt, & aliquem ſenſum ſui habere cœperunt. Ergo & hi quoque tempore eſſe cœperunt certo, & in numero numinum ſacrorum ad cærimonias inuocari: quod ipſum ſimiliter dicere translatum in Mineruam licebit. Si enim Iouis (vt aſſeueratis) ex cerebro ſine vllius ſeminis emicuit iactu: antequàm eſt Dieſpiter genitus, & in vtero matris formam circunſcriptionis accepit, certum eſt vtique Mineruam non fuiſſe, neque rerum in numero, aut vlla eſſe in ſubſtantia computatam: ſed ex capite Iouis enata eſt, & eſſe res cœpit nonnulla in eſſentia conſtituta. Habet ergo primigenios ortus, & à certo cœpta eſt tempore Dea dici, ſacris in ædibus ſtatui, & inuiolabili religione ſanciri. Quod cum ita ſe habeat, cum de nouitate loquimini religionum noſtrarum, veſtræ vobis in mentem non veniunt, nec curatis inſpicere quando ſint exorti dii veſtri, quas origines habeant, quas cauſas, vel ex quibus proruperint emicuerintque radicibus. Cuius eſt autem pudoris, quinimmo inuerecundiæ cuius, quòd agere te videas, in eo alterum reprehẽdere, maledicti & criminis loco dare ea, quę in te poſſint reciprocata viciſſitudine retorqueri? Sed quod agimus nos, nouum eſt, quod autem vos, priſcum eſt, & nimię vetuſtatis, & quid iſtud aut vos iuuat, aut noſtrã cauſam rationemq; contriſtat? Noua res eſt quam gerimus, quandoque & ipſa vetus fiet. vetus quam vos agitis, ſed temporibus quibus cœpit noua fuit ac repentina. Religionis autem auctoritas non eſt tempore ęſtimãda, ſed numine: nec colere qua die, ſed qui cœperis, conuenit intueri. Ante quadringentos annos religio (inquitis) veſtra non fuit.

Et dii veſtri non fuerũt ante millia annorum duo. Quibus iſtud rationibus colligi, aut quibus ſupputationibus poteſt? Non difficilibus, non obſcuris, ſed quas poſſit videre qui volet, & contrectare (quemadmodum dicitur) manibus. Quis Iouem cum fratribus genuit? genitalibus Opis adiunctus Saturnus (vt vos fertis) Cœlo atque Hecata procreatus. Quis Picum Fauni patrem, atque auũ Latini? Saturnus, vt iidem vos veſtris ſcriptis atq; auctoribus traditis. Ergo ſi hæc ita ſunt, ſequitur vt Picus & Iuppiter germanitatis ſibi ſociati ſint iure: vtpote vno ex ſanguine, vnóq; ex ſemine procreati. Conſentaneum eſt ita eſſe quod dicitur. Ab Ioue, & Pico, quot ſunt generis vſque ad Latinũ gradus? trini: vt indicat ſeries. Vultis Faunus, Latinus, & Picus, annis vixerint vicenis atque centenis? vltra enim negatur poſſe hominis vita produci. æſtimatio iuſta & liquida eſt. Trecenti ergo ſunt pleni & ſexaginta poſt hos anni, res ita eſt vt indicat ſupputatio. Cuius ſocer Latinus fuit? Æneæ; genitoris Latini. cuius? Albani oppidi conditoris. Quot apud Albam regnatum eſt annis? quadringentis, & prope bis denis. Ætatis vrbs Roma cuius eſſe in annalib. indicitur? annos ducit quinquaginta & mille, aut nõ multum ab his minus. Ergo ab Ioue, qui frater eſt Pici, quique pater eſt minorum, & reliquorum deorum, anni ad hęc tempora propè millia duo ſunt, haud pleni, vt largiamur ætati. Quod cum redargui non poſſit, non tantum recens nata religio oſtẽditur, quam obitis: ſed infantes, & paruulos eſſe ipſos adhuc deos, quibus tauros atque alias hoſtias cum periculo corruptionis oggeritis: quos oportebat adhuc mammis, atq; ſtillato lacte

nutriri. At religiones veſtræ multis annis præcedunt noſtram, & eo ſunt veriores, quòd vetuſtatis auctoritate munitæ ſunt. Et quid eas prodeſt annis quamplurimis anteire, cum à certo cœperint tempore? aut ſpatii cuius ſunt millia annorum duo, ſeculorum tantis comparata cum millibus? Ac tamen ne cauſam tam bonam prodere diſſimulatione videamur, niſi moleſtū eſt, dicite, omnipotens, & primus deus nouella vobis videtur res eſſe, & qui eum venerantes colunt, inauditas, incognitas, repentinas agitare atq; inducere religiones? Eſt ne illo antiquius quicquam, aut quod eum præcedat re, tempore, nomine, poteſt aliquid inueniri? Nonne ſolus ingenitus, immortalis, & perpetuus ſolus eſt? Quis caput, aut fons rerum eſt? non ipſe? cui debet æternitas hoc ipſum, quo nuncupatur æternitas? non ipſi? infinita vt prodeant ſecula, non ex eius perpetuitate perficitur? indubitabile iſtud & verum. non ergo quod ſequimur nouum eſt, ſed nos ſero addidicimus quidnam ſequi oporteat & colere: aut vbinam conueniat, & ſpem ſalutis affigere, & ſalutaria ſubſidia collocare. Nondū enim affulſerat, qui viam monſtraret errantibus, & caligine in altiſſima conſtitutis cognitionis lumē immitteret, & ignorationis diſcuteret cęcitatem. Sed cauſa in huiuſmodi vertitur ſola. Quid? vos Ægyptiaca numina, quibus Serapis atque Iſis eſt nomē, non poſt Piſonem & Gabinium Conſules in numerum veſtrorum retuliſtis deorum? Quid Phrygiam matrem, cuius eſſe conditor indicatur vel Midas vel Dardanus, non, cùm Hannibal Pœnus res Italicas raperet, & terrarum expoſceret principatum, & noſſe, & ſcire cœpiſtis, & memorabili reli-

Digitized by Google

gione ſancire? Sacra Cereris matris non quòd vobis incognita eſſent, aſcita paulo antè, obtentũ eſt vt Græca dicantur, nouitatem ipſam teſtificante cognomine? Non doctorum in literis continetur, Apollinis nomen Pompiliana indigetamenta neſcire? Ex quo apparet, & liquidum eſt, & hunc vobis fuiſſe incognitum, poſt autem aliquanto cœpiſſe eſſe & notum. Si quis igitur vos interroget, cur eorum numinum, quorũ modò fecimus mentionem, tam ſerò ſuſceperitis cultum, reſponſuros vos certum eſt, aut quia illos nuper deorum eſſe in numero neſciebamus, aut quia nunc ſumus à vatibus moniti, aut quia in rebus aſperrimis beneficiis eorum ſumus auxiliiſq; ſeruati. Quod ſi hoc à vobis rectè exiſtimabitis dici, & ex noſtris partib. ratione conſimili exiſtimatote eſſe reſponſum. Religio noſtra nunc nata eſt: nunc enim miſſus aduenit, qui e. m nobis oſtenderet, qui in eius induceret veritatem: qui Deus monſtraret quid ſit, qui ad eius nos cultum ab rebus opinabilibus auocaret. verum ecquid, inquit, eſt viſum deo regi atq; principi, vt ante horas (quemadmodum dicitur) pauculas ſoſpitator ad vos Chriſtus cœli ex arcib. mitteretur? Interrogamus & nos contrà: quæ cauſa, quæ ratio eſt, vt non ſuis aliquãdo reddantur menſibus tempora. ſed ſerius hyems, ſerius æſtas, atque autumnitas fiant? Cur poſt meſſes arefactas, atque extincta frumenta, nonnunquam decidant pluuiæ, quas rebus oportuit incolumibus labi, atque temporis opportunitatibus miniſtrari: immo illud exquirimus potius, cur ſi Herculem oportuit naſci, ſi Æſculapium, Mercurium, Liberum, alioſque nonnullos, qui & conciliis adiungerentur deorũ,
&

& mortalibus aliquid vtilitatis afferrent, tam ſerò à Ioue ſint proditi, vt ſola illos poſteritas ſciret, ſuperiorum verò ignoraret antiquitas? Ratione aliqua fuiſſe dicetis. Ratio ergo & hic fuit, cur non nuper, ſed hodie ſoſpitator noſtri generis aduenirer. Quænam igitur ratio eſt ? Non imus inficias neſcire nos. Neque enim promptum eſt cuiquam dei mentem videre, aut quibus mòdis ordinauerit res ſuas, homo animal cæcum, & ipſum ſe neſciens nullis poteſt rationibus conſequi. quid oporteat fieri, quando, vel quo genere, ipſe rerum cunctarum pater moderator, & dominus ſcit ſolus. Nec ſi ego nequiuero cauſas vobis expromere, cur aliquid fiat illo vel hoc modo, cõtinuò ſequitur vt infecta fiant quæ facta ſunt, & amittat res fidem, quę generibus virtutum tantis & poteſtatum indubitabilis eſſe monſtrata eſt. Tu opponas, & referas, cur tam ſerò emiſſus eſt ſòſpitator? In infinitis perpetuis ſeculis nihil omnino dicendum eſt ſerum. Vbi enim finis, & initium nullum eſt, nihil pręmaturum eſt, nihil tardũ, tempus .n. à finib. & extremitatib. noſcitur, quæ habere non poteſt ſeries & immoderata continuatio ſeculorum. Quid .n. ſi res ipſæ, quibus opem conueniebat ferri, opportunitatem iſtam temporis exigebãt? Quid ſi alterius conditionis antiqua, alterius fuere ſequẽtia? Quid ſi priſcis aliter ſubueniri, aliter debuit poſteriorib. conſuli? Nonne literas auditis commemorãtes veſtras, fuiſſe homines olim Semideos, Heroas, cum immanib. corporib. atque vaſtis? Non infantes ſub vberib. matrum ſtentoreos legitis edidiſſe vagitus, quorũ oſſa variis in regionib. eruta, vix repertorib. fecerũt fidẽ, humanorũ reliquias eſſe membrorũ?

Poteſt ergo fieri, vt tum demum emiſerit Chriſtũ Deus omnipotens, Deus ſolus, poſtquàm gens hominum fractior, & infirmior cœpit noſtra eſſe natura: ſi quod hodie factum eſt, ante millia fieri oportuiſſet annorum, feciſſet iſtud rex ſummus; aut ſi poſt totidem millia id, quod hodie factum eſt, debuiſſet impleri, nihil deum cogebat neceſſarias temporum non expectare menſuras. Rationibus fixis peraguntur res eius, & quod ſemel decretum eſt fieri, nulla poteſt nouitate mutari. Cùm ergo, inquitis, omnipotenti ſeruiatis Deo, & eum habere confidatis ſalutis atque incolumitatis veſtrę curam, cur perſecutiones patitur perpeti vos tantas, atque omnia genera pœnarum & ſuppliciorũ ſubire? Perquiramus & nos contrà, cur & vos cùm tantos & tam innumeros colatis deos, cumque illis ædes conſtituatis ſacras, ſimulacra effingatis ex auro, animantium mactetis greges, acerras omnes thuris plenis conficiatis altaribus: cur non immunes agitis tot diſcriminibus, & procellis, quibus quotidie vos agunt exitiabiles multiplicesque fortunæ? Cur (inquam) dii veſtri ceſſant à vobis auertere tot morborũ & valetudinum genera, naufragia, ruinas, incendia, peſtilentias, ſterilitatem, amiſſionem pignorum; & proſcriptionem bonorũ, diſcordias; bella, ſimultates, captiuitates vrbium, & ſublatis ingenuitatibus ſeruitutes? Sed & nobis in huiuſmodi caſib. minimè auxiliatur deus. Prompta, & manifeſta cauſa eſt. Nihil enim eſt nobis promiſſum ad hanc vitam, nec in carunculæ huius folliculo conſtitutis, opis aliquid ſponſum eſt, auxiliiq; decretum: quinimmo edocti ſumus minas omnes, quæcumque ſunt paruiducere, atque æſtimare

mare fortunæ. Ac ſi quando ingruerit vis quęp iam grauior, quàm finem neceſſe ſit conſequi, aſcribere fortunio: voluptatē nec timere, nec fugere, quo facilius exui corporalibus poſſimus ex vinculis, & tenebroſam euadere cæcitatem. Itaque iſta, quam dicitis perſecutionis aſperitas, liberatio noſtra eſt, non perſecutio: nec pœnam vexatio inferet, ſed ad lucem libertatis educet: vt ſi aliquis brutus ac ſtolidus in carcere hominem damnatum ingreſſum, quæſtionum nunquam afficere ſe grauibus atque immanib. exiſtimet pœnis, niſi in ipſum ſæuiat carcerem, materiam eius cōminuat, atque vrat tectū, parietem, ianuas, parteſque alias operis renudet, deiiciat, affligat, neſciens hoc facto ei, cui videatur officere, dari ab ſe lucem, & ſceleratam eripi cæcitatem: itidem & vos flammis, exiliis, cruciatibus, beluis, quibus corpora laniatis & diuexatis noſtra, non vitam eripitis nobis, ſed pelliculis reuelatis & cutibus nos: neſcii quòd quantum inſtatis & pergitis in effigies has noſtras ſpecieſque ſæuire, tantum arctis & grauibus reuelatis nos vinculis, & ad lumen efficitis circumciſis nexibus euolare. Quare homines abſtinete quæſtionib. vacuis impedire ſpes veſtras: nec, ſi aliter quàm vos putatis, aliquid ſe habet, veſtris potius opinionibus credere, quàm rei debetis auguſtæ. Vrgent tempora periculis plena, & exitiabiles imminent pœnæ, confugiamus ad ſalutarem deum, nec rationem muneris exigamus oblati: cùm de animarum agitur ſalute, ac de reſpectu noſtri, aliquid & ſine ratione faciendum eſt, vt Epictetum dixiſſe approbat Arrianus. Dubitamus, ambigimus, nec eſſe quod dicitur plenum fidei ſuſpicamur: committamus nos deo, nec

plus apud nos valeat incredulitas noſtra, quã illius nominis & potẽtiæ magnitudo: ne dum ipſi nobis argumenta conquirimus, quibus eſſe videatur falſum id, quod eſſe nolimus atq; adnitimur verum, obrepat dies extremus & inimicæ mortis reperiamur in faucibus.

ARNOBII DISPVTATIONVM ADVERSVS GENTES

LIBER III.

IAM DVDVM quidem criminibus his omnibus, maledictionibus potius (vt vera dicamus) ab excellentibus parte in hac viris, & veritatem iſtã commeritis noſſe, ſatis plenè accurateq; reſponſum eſt: neque apex vllus vllius prætermiſſus eſt quæſtionis, qui non ſit modis mille, & rationibus validiſſimis refutatus: non eſt igitur neceſſarium parte in hac cauſæ diutius immorari. Neq; enim ſtare ſine aſſertorib. non poteſt religio Chriſtiana? aut eo eſſe comprobabitur vera, ſi aſtipulatores habuerit plurimos, & auctoritatem ab hominibus ſumpſerit? Suis illa contenta eſt viribus, & veritatis proprię fundaminibus nititur: nec ſpoliatur vi ſua, etiamſi nullum habeat vindicem: immo ſi linguæ omnes contra faciant, contraque nitantur, & ad fidem illius abrogandam conſenſionis vnitæ animoſitate conſpirent. Nunc ad ordinem

nem reuertamur, à quo ſumus neceſſariò paulo-ante digreſſi: ne diutius interrupta defenſio palmã criminis comprobati calumniatoribus conceſſiſſe dicatur. Subiiciunt enim hæc: Si vobis diuina res cordi eſt, cur alios nobiſcum neque deos colitis, neque adoratis, nec cum veſtris gentibus communia ſacra miſcetis, & religionum coniungitis ritus? Poſſumus interim dicere, ad cultũ diuinitatis obeundũm ſatis eſt nobis deus primus: deus (inquam) primus, pater rerum ac dominus, conſtitutor moderatorq; cunctorum: in hoc omne, quod colendum eſt, colimus: quod adorari conuenit, adoramus: quod obſequium venerationis expoſcit, venerationibus promeremur. Cùm enim diuinitatis ipſius teneamus caput, à quo ipſa diuinitas diuinorum omnium, quæcunque ſunt ducitur: ſuperuacuum putamus perſonas ire per ſingulas: cùm & ipſi, qui ſint, & quæ habeant nomina, neſciamus: & cuius ſint præterea numeri, neque liquidum, neque comprehenſum, neque exploratum habere poſſimus. Atque vt in terreſtribus regnis neceſſitate nulla compellimur, regalibus in familiis conſtitutos nominatim cum principibus adorare, ſed in regum ipſorum cultu, quicquid illis annexum eſt, tacita ſe ſentit honorificentia comprehendi: nõ alia ratione (quicumq; hi dii ſunt) quos eſſe nobis proponitis: ſi ſunt progenies regia, & principali oriuntur è capite, etiam ſi nullos accipiant nominatim à nobis cultus, intelligunt ſe tamen honorari communiter cum ſuo rege, atque in illius venerationibus contineri. Et hoc quidem à nobis fuerit ita prolatum ſi modò liquet & conſtat præter ipſum regem & principem eſſe non alia capita,

quæ digeſta & ſeparata per numerum, velut quendam populum plebeiæ multitudinis faciant. Neq; nobis in ædibus ſacris effigies pro diis, & illa ſimulacra velitis oſtendere: quæ intelligitis vos quoq; ſed renuitis confiteri, viliſſimi eſſe formas luti, & fabrorum figmenta puerilia. & cum de re loquimur diuina vobiſcũ, hoc vt oſtendatis expoſcimus eſſe deos alios natura, vi, nomine: non in ſimulacris propoſitos, quos videmus, ſed in ea ſubſtantia, in quá conueniat æſtimari tanti eſſe numinis oportere virtutem. Sed conſilium non eſt parte in hac cauſæ diutius immorari: ne lites maximas concitare, ac tumultuoſa conſerere videamur velle certamina. Si iſta (vt prædicatis) plebs numinum, ſint Deorum innumeræ gentilitates: aſtipulamur, acquieſcimus, nec in aliqua quæſtione dubitabile iſtud ambiguumq; configimus. Illud tamen à vobis audire expoſcimus, & rogamus, vnde vobis cõpertum eſt, vel quibus rationibus comprehenſum, hinc ſint in cœlo, quos eſſe exiſtimatis, & colitis: an neſcio qui alii, opinionis & nominis inauditi? Poteſt. n. fieri, vt hi ſint, quos eſſe non remini: & quos eſſe confiditis, in nulla inueniantur parte naturæ. Neque enim cœli aliquando ſubuolaſtis ad ſydera, ſingulorum facies atque ora vidiſtis: & quos eſſe memineritis illic deos, eoſdem hic colere, tanquam notos inſtituiſtis, ac viſos. Sed & illud rurſus deſideramus audire à vobis, impoſitáne habeant hæc nomina, quibus eos vocatis, an ipſi hæc ſibi diebus impoſuerint ludicris. Si diuina hæc ſunt & cœleſtia nomina, quis detulit ad vos ea? Sin autem à vobis appoſitas appellationes has habent, quemadmodum potuiſtis vocabula his dare, quos neque videbatis

Digitized by Google

uatis aliquando,neq; quales, aut qui eſſent in vlla cognitione noratis? Sed vt vultis,& creditis,atque vt vobis perſuaſum eſt,hi dii ſint: nominib⁹ appellentur his etiam quibus eos populares cenſeri popularis vulgaritas ducit: vnde tamen vobis quę nominis huius cenſum complent? an ſunt aliqui vobis in cognitionē,in vſum aliquando notitiamque perlati? Neq; enim ſciri eſt facile, definita & certa ſit eorum numeri multitudo: an ſine vlla populoſitatis ſumma ſit, nec computationis alicuius rationibus terminata. Fingamus enim vos deos mille percolere,vel millia potius quinque: at in rerum natura poteſt forſitan fieri,vt deorum millia centū ſint: poteſt & hoc amplius, immo(quod diximus paulo antè) poteſt deorum ſumma eſſe nulla, nec numerabili circumſcriptione finita. Aut igitur & vos impii,qui præter deos paucos reliquorum officia non obitis: aut ſi vobis veniam cæterorū ignorantię poſtulatis,eandem & nobis concillabitis veniam: ſi pro parte conſimili eorum religionib. abſtinemus,quos eſſe omnino neſcimus. Et tamen, ne nos quiſquam peruicaciter arbitretur ſacramēta nolle ſuſcipere cæterorum (quæcunque ſunt) numinum: deuotas etenim mentes & manus protendimus ſupplices, neque aſpernamur,quocunq; inuitaueritis,accedere: ſi modò diſcamus quinam iſti ſunt diui, quos nobis ingeritis, & quos par ſit adiungi ſummi regis ac principis venerationi. Saturnus,inquit,& Ianus eſt,Minerua,Iuno,Apollo, Venus, Triptolemus,Hercules, Æſculapius,& cæteri,quib. magnificas ædes cunctis penè in vrbib. religioſa conſecrauit antiquitas. Inuitare nos forſitan ad iſtorum numinum potuiſſetis cultum ſi

non ipſi vos primi opinionũ turpium fœditate talia de illis confingeretis, quæ non modò illorum polluerent dignitatem, ſed minimè illos eſſe qualitatibus comprobaretis adiunctis. Adduci enim primum hoc vt credamus non poſſumus: immortalẽ illam præſtantiſſimamq́; naturam diuiſam eſſe per ſexus, & eſſe partem vnam mares, partem eſſe alteram fœminas. Quem quidẽ locum plenè iamdudũ homines pectoris viui, tam Romanis literis explicauere, quàm Græcis: & ante omnes Tullius Romani diſertiſſimus generis, nullam veritus impietatis inuidiam, ingenuè, conſtanter, & liberè, quid ſuper tali opinatione ſentiret, pietate cum maiore monſtrauit. à quo ſi res ſumere iudicii veritate cõſcriptas, non verborum luculentias pergeretis, perorata eſſet & hæc cauſa: nec ſecundas (vt dicitur) actiones nobis ab infantibus poſtularet. Sed quid aucupia verborum, ſplendoremque ſermonis peti ab hoc dicam, cùm ſciam eſſe nõ paucos, qui auerſentur & fugiant libros de hoc eius, nec in aurem velint admittere lectionem opinionum ſuarũ præſumpta vincentem? cumq́; alios audiam muſſitare indignanter, & dicere: oportere ſtatui per Senatũ, aboleantur vt hæc ſcripta, quibus Chriſtiana religio comprobetur, & vetuſtatis opprimatur auctoritas? Quinimmo ſi fiditis exploratum vos dicere quicquam de diis veſtris, erroris conuincite Ciceronem, temeraria & impia dicta refellitote, redarguite, reprobate. Nam intercipere ſcripta, & publicatam velle ſubmergere lectionem, non eſt deos defendere, ſed veritatis teſtificationem timere. Ac ne tamẽ & nobis inconſideratus aliquis calumniã moueat, tanquam deum, quem colimus, marem

eſſe

eſſe credamus: ea ſcilicet cauſa, quòd eum, cùm loquimur, pronunciamus genere maſculino: intelligat non ſexum, ſed vſu, & familiaritate ſermonis appellationem eius, & ſignificantiam promi. Non enim deus mas eſt, ſed nomen eius generis maſculini eſt: quod idē vos dicere religione in veſtra non quitis. Nam conſueſtis in precibus, ſiue tu deus es, ſiue tu dea, dicere: quæ dubitationis exceptio daro vos diis ſexum diſiunctione ex ipſa declarat. Adduci ergo non poſſumus, vt corpora credamus deum. Nam neceſſe eſt corpora, ſi ſunt mares ac fœminæ, vi ſignificata ex generũ diſiunctione. Quis enim vel exigui ſenſus neſcit terrenorum ab illo animantium conditore nō alia de cauſa generis diuerſi ſexus inſtitutos eſſe, atque formatos, niſi vt per coitus, & connubia corporum, res caducæ & labilis ſucceſſionis perpetuæ innouatione durarent? Quid ergo dicemus? Deos procreare? Deos naſci? & iccirco his additas genitalium membrorum partes, vt ſufficere prolem poſſent, & noua quaq; ſuboriente fœtura, quicquid prior ætas abſtuliſſet, recidiua ſubſtitutio ſubrogaret? Ergo ſi hæc ita ſunt, id eſt, ſi dii procreant ſuperi, & ſi per has leges experiuntur ſe ſexus, ſuntque immortales, nec frigoribus fiunt ſenectutis effœti, ſequitur vt debeant plena eſſe diis omnia: neque innumeros cœlos eorum capere multitudinem poſſe: ſiquidem & ipſi perpetuò generant, & per ſoboles ſobolum multiplicata ſemper innumerabilitas ampliatur, aut ſi obſcœnitas coëundi (ita vt decet) ab Diis abeſt, quæ cauſa ratioq; monſtrabitur, cur inſigniti ſint his locis, quib. ſexus ſe ſolēt libidinũ propriarũ admonitionib. recognoſcere? Neq; .n. veri eſt ſimile

haberi hæc fruſtra, aut improuidētiam n illis ſuam lucere voluiſſe naturam: vt eos his partibus aggeraret, quibus vtēdum non eſt. Vt enim ad vſus certos, manus, pedes, oculi, cæteraq; conſtructio mēbrorum ſua quæque in officia conſtituta eſt, ita cōuenit credere in ſui muneris functionem comparatas eſſe has partes: aut confitēdum eſt in deorum corporib. eſſe aliquid vacuum, quod ſit fruſtra atq; inaniter fabricatum. Quid dicitis ô ſancti atq; impolluti Antiſtites religionum? Habent ergo dii ſexus, & genitalium membrorum circumferunt fœditates, quas ex oribus verecundis infame eſt ſuis appellationibus promere? Quid ergo iam ſupereſt, niſi vt eos credamus immundorum quadrupedum ritu, in libidinum furias geſtire, cupiditatibus rabidis ire in mutuas complexiones, & poſtremum fractis diſſolutiſq; corporibus voluptatis eneruatione langueſcere? Et quoniam quædam ſunt fœminarū generis propria, ſequitur vt eas quoque credamus circumactis perſoluere ſuas menſibus leges: faſtidioſos ducere atque habere conceptus: abortiri, perferre, & præpropero partu ſeptimanas edere aliquando fœturas. O pura, ô ſancta, atque ab omni turpitudinis labe diſparata atque abiuncta diuinitas, auet animus, atq; ardet in Chalcidicis illis magnis, atque in palatiis cœli deos deaſque conſpicere intectis corporibus atque nudis, ab Iaccho Cererem (muſa vt prędicat Lucretii) mammoſam, Helleſpontiacum Priapum inter deas virgines atque matres circumferentem res illas, præliorum ſemper in expeditione paratas. Auet, inquam, videre deas grauidas, deas fœtas, gliſcentibuſque per dies aluis inteſtini ponderis moroſitate cunctari, parturire

turirę alias tractu lõgo,& manus obſtetricias quęrere: illas telis grauibus, & dolorum acuminibus fixas eiulare,& hortari,& inter hæc omnia ſuppetias Iunonis implorare Lucinæ. Nónne multo eſt rectius maledicere,conuitiari, atque alia ingerere diis probra,quàm obtentu pio talia de his monſtra opinionum indignitate præſumere? Et audetis aſcribere cauſam nobis offenſionis deorum? cùm ſi iudicatio fiat,certiſſima in vobis reperiatur hęc eſſe,& in contumelia,quam opinamini, ſtare. Nam ſi dii (vt dicitis) afficiuntur ira, & animorum indignationibus incaleſcunt: cur eos non putemus ægrè atque ægerrimè ſuſtinere, dari ſibi à vobis ſexus,quibus canes porciq; formati ſunt? & cùm ita credatis,non aliter ſe fingi,& ignominioſa cum oſtentatione proponi? Ergo cùm hæc ita ſint,miſeriarum omnium cauſa vos eſtis, vos deos impellitis,vos excitatis infeſtare omnibus malis terras, & noua quæque quotidie ſtruere, quibus vlciſci ſe poſſint tot à vobis iniuriis & maledictionibus exaſperati: Maledictionibus,inquam,& iniuriis,quas partim fabulis turpibus,partim opinionibus indecoris,quas veſtri Theologi, quas Poëtæ, quas ipſi vos quoque ignominioſis celebratis in ritibus, res perditas inuenietis humanas, & abieciſſe clauum deos: ſi modò illorum curam ſpectat, mortalium regere atque adminiſtrare fortunas. Nam nobis quidem cur iraſcantur non habent: quos vident & ſentiunt,neque ſe colere, neq; deridere, quod dicitur,& honeſtius quàm vos multo de ſui nominis dignitate exiſtimare atque credere. De ſexu hactenus. Nunc ad ſpeciem veniamus & formas,quibus eſſe deſcriptos deos ſuperos creditis: quib. im-

in formatis, & templorum ampliſſimis collocatis in ſedibus. Neque quiſquam Iudaicas in hoc loco nobis opponat & Sadducæi generis fabulas, tanquam formas tribuamus & nos deo: hoc enim putatur in eorum literis dici, & vt vel re certa, atque auctoritate firmari: quæ aut nihil ad nos attinent, nec ex aliqua portione quicquam habent comune nobiſcum: aut ſi ſunt credita, ſocii quærendi ſunt vobis altioris intelligentiæ, doctores, per quos poſſitis addiſcere, quibus modis conueniat literarum illarum nubes, atque inuolucra relaxare. noſtra de hoc ſententia talis eſt. Naturam omnem diuinam, quæ neque eſſe cœperit aliquando, nec vitalem ad terminum ſit aliquando ventura, liniamentis carere corporeis, neque vllas formarum effigies poſſidere, quibus extima circunſcriptio membrorum ſolet coagmenta finire. Quicquid enim tale eſt, mortale eſſe arbitramur & labile: nec obtinere perpetuam poſſe credimus æuitatem, quod extremis coërcitum finibus neceſſaria circumcludit extremitas. At verò vos deos parum eſt formarum quòd amplectimini menſione, filo etiam attermi natis humano: & quod indignius multo eſt, terrenorum corporum circumceſura finitis. Quid ergo dicemus? Caput deos geſtare tereti rotunditate collectum, retinaculis neruorum dorſo illigatum ac pectori, & ad ceruicũ neceſſarios flexiones confertionibus vertebrarum, atque oſſea ſubſtructione fulciri? Quod ſi accipiemus vt verum ſit, aures etiam ſequitur vt habeãt curuis perterebratas anfractibus: oculorum orbiculos mobiles, ſuperciliorum marginib. obumbratos: ſuſpenſum imbricẽ narium, munctionib. mucculentis & ſpiritali commeabilem

meabilem tractui: ſubactionibus ciborum dentes trini generis, atq; in officia trina compoſitos: manus miniſtras operum articulis, digitis, & cubitorū mobilitate tractabiles: corporibus ſuſtinendis pedes, explicandis greſſibus, & ſuggerendis anticipationibus itionum. Quod ſi ea, quæ prompta ſunt, conſentaneum eſt & illa putari, quæ ſub coſtis, earumque ſub cratibus cutes contegunt, atq; omentorum membranulæ: gurguliones, ventriculos, lienes, pulmones, veſiculas, iecora, inteſtinorū volubilium tractus, & per omnia viſcera cōmeantes purpurei ſanguinis venas cum arteriis ſpiritalibus coniugatas? An nunquid cœleſtium corpora fœditatibus his carent? & quoniam cibis mortalibus abſtinent, edentulos eos eſſe paruulum credendū eſt ritu? & viduatos interiorib. cunctis, tanquam vtres ſufflatos, turgidorum corporū inanitate pendere? Quid quòd, ſi hæc ita ſunt, erit vobis neceſſarium contueri ſimileſne ſint dii omnes, an formarum diſcrimine circūſcriptione teneantur. Si enim par cunctis, atq; vna eſt omnibus ſimilitudinis ſpecies, non abſurdum eſt credere errare eos, fallíq; cognitionis in mutuę comprehenſione. Sin autē gerunt diſcrimen in vultibus, ſequitur vt intelligi debeat non alia de cauſa diſſimilitudines his datas, niſi vt ſinguli ſe poſſent differentium ſignorum proprietatibus noſcitare. Ergo eſſe dicendum eſt quoſdā capitones, cilūculos, frōtones, labeones: in his alios mentones, næuios, atq; naſicas. Hos diſploſis naribus, illos reſimis, nōnullos turgētib. malis aut buccarū cumulatione acriuoces, nanos, longos, medios, macilētos, pingues, craſſos: hos capillorū intortionib. criſpulos, caluitiis alios & glabritatib. raſos:

neque opinari nos falſo veſtræ & produnt atque indicant officinæ. Siquidem cùm facitis atque informatis deos, hos crinitos effingitis, alios leues, ſenes, iuuenes, pueros, aquilos, cæſios, rauos, ſeminudos, intectos, aut (ne frigus incommodet) fluidarum veſtium ſuperiectione perfuſos. Quiſquáne eſt hominum rationis alicuius ſapore córactus, qui pilos & lanugines credat in deorum corporib. naſci? qui annorum in illis ineſſe diſcrimina? qui & per varias tegminum atque amictuum formas veſtitos hos ire, atque ab æſtibus ſeſe frigoribusq; tutari? Quod qui habet verum, & hoc neceſſe eſt tanquam verum accipiat: eſſe deos fullones, eſſe tonſores: qui vel ſacras eluant veſtes, vel capillos imminuant ſyluefcentium crinium velleribus inuolutos. Itáne iſtud non turpe, non impietatis & contumeliæ plenum eſt, moribundi & caduci animantis liniamenta diis dare? inſignire his partibus, quas enumerare, quas perſequi probus audeat nemo, nec ſine ſummæ fœditatis horrore, mẽtis imaginatione concipere? Hoccine eſt illud faſtidium veſtrum, ſapientia hæc arrogans, qua deſpuitis nos vt rudes, atq; omnem ſcientiam remini rerum vobis diuinarum patere? Ægyptiorũ ridetis ænigmata, quòd mutorum animantium formas diuinis inſeruerint cauſis, eaſdemque quòd ſpecies multo thure accipiant, & reliquo cærimoniarum paratu: vos effigies hominum tanquam deorum veneramini poteſtates: nec pudet his ora terreni animalis imponere, erroris alios: & ſtultitiæ condemnare, & in erroris eiuſdem ſimilitudine ac vitio deprehendi. Niſi fortè dicetis alias quidem ineſſe diis formas, honoris, & dicis cauſa ſpecies vos eis accõmodauiſſe

modauiſſe mortaliũ, quod maioris multo eſt contumeliæ quàm erroris aliquid ignoratione feciſſe. Nam ſi vos fateremini id, quod veſtra ſuſpitio crediidiſſet, formamentis attribuiſſe diuinis, minus fuerat iniurię præſumpta in opinatione pęccaſſe. Nũc verò, cùm aliud creditis, & aliud fingitis, & in eos eſtis contumelioſi, quibus id attribuitis quod eos confitemini non eſſe: & irreligioſi eſſe monſtramini, cum id adoratis quod fingitis, non quod reapſe in veritate eſſe cenſetis. Si aſelluli, canes, porci, humanum aliquid ſaperent, fingendiq́ue haberent artes: iidemq́ue nos vellent cultu aliquo proſequi, & ſtatuarum conſecrationibus honorare, quantas nobis irarum flammas, indignationum quos turbines concitarent, ſi ſuorum corporum formas noſtra vellent portare atque obtinere ſimulacra? Quantas, inquam, irarum flammas ſuffunderent, excitarent, ſi vrbis conditor Romulus aſinina ſtaret in facie, ſi ſanctus Pompilius in canina, ſi porcina ſub ſpecie nomen eſſet Catonis, aut Marci Ciceronis inſcriptum? Ita ergo ſtoliditatem veſtram non rideri (ſi rident) veſtris ab numinib. remini? aut, quoniam cenſetis affici eos ira, non inſanire, non furere, neque pro iniuriis & contumeliis tantis vltum ire ſe velle, iaculariq́ue in vos ea, quæ dolor ſuetus eſt iacere, & offenſionis acerbitas comminiſci? Quanto fuerat rectius elephantorum his formas, pantherarum, aut tigridum, taurorum, equorumq́ue donare? Nam quid in homine pulchrum eſt, quid quæſo admirabile, vel decorum, niſi quod & veterino cum pecore neſcio quis auctor voluit eſſe cõmune? Sed ſi vobis (inquiunt) noſtra opinatio diſplicet, vos demonſtrate, vos di-

Digitized by Google

neque opinari nos falſo veſtræ & produnt atque indicant officinæ. Siquidem cùm facitis atque informatis deos, hos crinitos effingitis, alios leues, ſenes, iuuenes, pueros, aquilos, cæſios, rauos, ſeminudos, intectos, aut (ne frigus incommodet) fluidarum veſtium ſuperiectione perfuſos. Quiſquáne eſt hominum rationis alicuius ſapore cõtactus, qui pilos & lanugines credat in deorum corporib. naſci? qui annorum in illis ineſſe diſcrimina? qui & per varias tegminum atque amictuum formas veſtitos hos ire, atque ab æſtibus ſeſe frigoribusq; tutari? Quod qui habet verum, & hoc neceſſe eſt tanquam verum accipiat: eſſe deos fullones, eſſe tonſores: qui vel ſacras eluant veſtes, vel capillos imminuant ſylueſcentium crinium velleribus inuolutos. Itáne iſtud non turpe, non impietatis & contumeliæ plenum eſt, moribundi & caduci animantis liniamenta diis dare? inſignire his partibus, quas enumerare, quas perſequi probus audeat nemo, nec ſine ſummæ fœditatis horrore, mẽtis imaginatione concipere? Hoccine eſt illud faſtidium veſtrum, ſapientia hæc arrogans, qua deſpuitis nos vt rudes, atq; omnem ſcientiam remini rerum vobis diuinarum patere? Ægyptiorũ ridetis ænigmata, quòd mutorum animantium formas diuinis inſeruerint cauſis, eaſdemque quòd ſpecies multo thure accipiant, & reliquo cærimoniarum paratu: vos effigies hominum tanquam deorum veneramini poteſtates: nec pudet his ora terreni animalis imponere, erroris alios: & ſtultitiæ condemnare, & in erroris eiuſdem ſimilitudine ac vitio deprehendi. Niſi fortè dicetis alias quidem ineſſe diis formas, honoris, & dicis cauſa ſpecies vos eis accõmodauiſſe

modauiſſe mortaliũ, quod maioris multo eſt, contumeliæ quàm erroris aliquid ignoratione feciſſe. Nam ſi vos fateremini id, quod veſtra ſuſpitio crediſſet, formamentis attribuiſſe diuinis, minus erat iniuriæ præſumpta in opinatione peccaſſe. Nũc verò, cùm aliud creditis, & aliud fingitis, & in eos eſtis contumelioſi, quibus id attribuitis quod eos confitemini non eſſe: & irreligioſi eſſe monſtramini, cum id adoratis quod fingitis, non quod reapſe in veritate eſſe cenſetis. Si aſelluli, canes, porci, humanum aliquid ſaperent, fingendique haberent artes: iidemque nos vellent cultu aliquo proſequi, & ſtatuarum conſecrationibus honorare, quantas nobis irarum flammas, indignationum quos turbines concitarent, ſi ſuorum corporum formas noſtra vellent portare atque obtinere ſimulacra? Quantas, inquam, irarum flammas ſuffunderent, excitarent, ſi vrbis conditor Romulus aſinina ſtaret in facie, ſi ſanctus Pompilius in canina, ſi porcina ſub ſpecie nomen eſſet Catonis, aut Marci Ciceronis inſcriptum? Ita ergo ſtoliditatem veſtram non rideri (ſi rident) veſtris ab numinib. remini? aut, quoniam cenſetis affici eos ira, non inſanire, non furere, neque pro iniuriis & contumeliis tantis vltum ire ſe velle, iaculari que in vos ea, quæ dolor ſuetus eſt iacere, & offenſionis acerbitas comminiſci? Quanto fuerat rectius elephantorum his formas, pantherarum, aut tigridum, taurorum, equorumque donare? Nam quid in homine pulchrum eſt, quid quæſo admirabile, vel decorum, niſi quod & veterino cum pecore neſcio quis auctor voluit eſſe cõmune? Sed ſi vobis (inquiunt) noſtra opinatio diſplicet, vos demonſtrate, vos di-

Digitized by Google

cite, qua ſit deus prææditus forma. Si veram vultis audire ſententiam, aut nullam habet Deus formã: aut ſi informat' eſt aliqua, ea quæ ſit, profectò neſcimus. Neque enim quòd vidimus nunquam, neſcire eſſe ducimus turpe: aut ea re prohibemur aliorum ſententias refutare, quia ſuper hoc noſtram nullam ipſi ſententiam promimus. Vt enim ſi vitreus eſſe dicatur mundus, ſi argenteus, ferreus, ex fragili coalitus & fabricatus eſt teſta, non dubitemus falſum eſſe contendere, quamuis quæ ſit eius materia neſciamus: ita cùm de ſpecie agatur Dei, quam perhibetis conuincimus non eſſe, etiã ſi quæ ſit minus poſſumus explicare. Quid ergo (inquiet aliquis) non audit deus? non loquitur? non ante ſe poſitas res videt? non intuetur? Suo forſitan genere, non noſtro. Neque enim veri aliquid ſcire tanta in re poſſumus, aut ſuſpitionibus indagare: quas eſſe apud nos liquet inſtabiles, lubricas, & vanorũ ſimilitudines ſomniorum. Si enim dixerimus iiſdẽ illum rationibus videre, quibus & nos videmus: ſequitur vt intelligi debeat ſuperiectas pupillis eum habere membranulas, cõniuere, nictare, radiis, aut imaginibus cernere, aut quod oculis commune eſt omnibus, ſine alterius luminis commixtione nihil omnino conſpicere. Quod ipſum ſimiliter de auditu, ac de eloquii forma, & verborum prolatione dicendum eſt. Si per aures audiat, eas quoque habere flexuoſis tramitibus perforatas, quà irrepere vox poſſit ſenſum nunciatura ſermonis: aut ſi verba ore funduntur, labia habere cum dentib. quorum inflictu & mobilitate multiiuga lingua ſonos articulet, & vocem in verba conformet. Si noſtri animi motum non recuſatis audire, tantum abeſt

vt nos deo corporalia liniamenta tribuamus, vt animorum etiam decora, ipſasque virtutes (quibus eminere vix conceſſum eſt paucis) tantæ rei vereamur aſcribere. Quis enim Deum dixerit fortem, conſtantem, frugi, ſapientem? quis probum? quis ſobrium? quis immo aliquid noſſe? quis intelligere? quis prouidere? quis ad fines officiorum certos actionum ſuarum decreta dirigere? Humana ſunt hæc bona, & ex oppoſitione vitiorum æſtimationem meruerunt habere laudabilem. Quis eſt autem tam obtuſi pectoris, tam bruti, qui humanis bonis deum eſſe dicat magnum? aut ideo numinis maieſtate præcellere, quod vitiorum careat fœditate? Quicquid de deo dixeris, quicquid tacite mẽtis cogitatione conceperis, in humanum tranſilit & corrumpitur ſenſum: nec habet propriæ ſignificationis notam, quod noſtris dicitur verbis, atque ad negocia humana compoſitis. Vnus eſt hominis intellectus de dei natura certiſſimus, ſi ſcias, & ſentias nihil de illo poſſe mortali oratione depromi. Et hæc verò prima eſt veſtrorum numinum contumelia, quam de formis, & ſexibus boni ſcilicet vindices, & religioſi conſtituiſtis auctores. Illud verò, quod ſequitur, quale eſt, quòd deos vobis inducitis alios fabros, alios medicos, alios lanarios, nautas, cithariſtas, aulœdos, venatores, paſtores, & quod ſupererat, ruſticos? Et ille, inquit, muſicus deus eſt: & hic alter diuinus eſt. Cæteri enim dii non ſunt, & ventura prædicere inſcitia neſciunt, atque ignorantia futurorum. Obſtetricis ille informatus artibus, medicorum alius inſtitutus eſt diſciplinis. Ergóne ſinguli ſua in re pollent, nec in auxilium

vocati alienis poſſunt in partibus ſubuenire? Hic in ſermone facundus eſt, atque in verborum continuationibus promptus: bardi enim ſunt alii, nec poſſunt aliquid ſcitum (ſi oratio facienda eſt) eloqui. At rogo quæ ratio eſt, quæ tam dura neceſſitas, quæ cauſa, vt artificia hæc ſuperi tanquam viles nouerint atque habeant ſellularii? In cœlo enim cantatur & pſallitur, vt interualla & numeros vocum nouem conſerant ſcitulæ ac modulentur ſorores. Sunt in ſydereis montibus ſyluæ, ſunt luſtra, ſunt nemora, vt venationum præpotens habeatur in expeditionibus Diana. Imminentia dii neſciūt: & ſortibus viuunt, agitanturque fatalibus, vt quid cuique craſtinus dies ferat, aut hora, Latonius explicet atque aperiat vates: ipſe alio impletur deo, & vi numinis premitur exagitaturq; maioris, vt meritò dicatur habeaturque diuinus. Corripiuntur dii morbis, & vulnerari, vexari aliqua ex re poſsūt: vt cum exegerit ratio, auxiliator ſubueniat Epidaurius. Parturiūt, pariunt: vt difficiles puerperiorum tricas Iuno mulceat, corripiatq; Lucina. Rem ruſticam tractant, aut curant militaria munera: vt flammipotens Vulcanus fabricetur his enſes, aut ruris ferramenta procudat. Veſtis indigent tegmine: vt virgo Tritonia curioſius ſtamē neat: & qualitate pro temporis, aut trilices tunicas, aut de ſerico imponat. Accuſant, & diluūt crimina: vt Atlantea progenies eloquii primas ferat ſtudioſa exercitatione quæſiti. Erras, inquit is, & falleris: non enim ipſi opifices dii ſunt, ſed ingeniis hominū ſubiiciunt has artes, atque vt vita ſit inſtructior, tradunt ſcienda mortalibus. Sed qui aliquam ſubiicit ignaro ac neſcio diſciplinam, ſolertemque his efficere

cere non nullius operis ſcientia contendit, ſciat ipſe neceſſe eſt primus id, quod alterum colere cōſtituit. Neque enim traditor alicuius eſſe ſcientiæ potis eſt, vt non eius quod tradit præcepta habeat cognita, & rationem teneat exercitatiſſimè comprehēſam. Dii ergo ſunt artifices primi; ſiue quòd, ipſi vt dicitis, ſubdunt ſcientiam mentibus: ſiue quòd immortales, & geniti nunquam, genus omne terrenum vetuſtate temporis antecedunt. Hoc eſt ergo quod quæritur, cùm ſit nullus apud ſuperos artibus his locus: neque vſus illorum, neque natura depoſcat ingenioſum aliquid, aut ſellularium ſcire: cur eſſe dicatis in aliis præceptionib. gnarures, & habere ſolertias, in quibus ſingulis euincant ſcientiarum cognitione diſcreti? Niſi fortè hoc dicitis, deos artifices non eſſe, ſed eos his artibus præſidere, curare: immo ſub illorum poſita eſſe tutela omnia, quæ adminiſtramus, quæ gerimus: atque, vt bene ac feliciter cedant, illorum prouiſione curari. Quod quidem meritò dici ac probabiliter videretur, ſi ad voluntatem ſemper ſententiamque procederent ea, quæ obimus, quæ gerimus, aut in negociis periclitamur humanis. Cùm verò in contrarium quotidie res vertantur, neque ad propoſitum voluntatis actionum reſpondeant fines, ludētis eſt dicere deos nobis ſupereſſe cuſtodes, quos ſuſpitio finxit noſtra, non explorata veritas comprehendit. Per maria tutiſſimas præſtat Portunus commeantibus nauigationes: & cur inſanum mare tam frequentes expoſuit crudelium naufragiorum ruinas? Salutaria, & fida conſilia noſtris ſuggerit cogitationibus Conſus: & in contrarios exitus cur aſſiduè vertitur placitorum inopina-

tatio? Armentorum,& pecorum gregibus Pales præſunt Inuuſque cuſtodes: & cur ſæua contagia, & peſtilentes morbos ab æſtiuis auertere ceſſatione inimica non curant? Flora illa meretrix,& ſancta obſcœnitate ludorum bene curat vt arua floreſcant: & cur quotidie gemmulas,& pubeſcentes herbas adurit atque interficit nocentiſſimum frigus? Puerperiis Iuno præpoſita eſt, & auxiliatur genitricibus fœtis, & matrum intereunt cur quotidie millia parricidalibus nixibus interemptæ? In tutela Vulcani eſt ignis, & materies eius in illius regimine conſtituta eſt: & cur ædes frequentiſſimè ſacras, atque vrbium potiores ad cinerem patitur flammarum voracitate collabi? Diuinationis ſcientiam largitur hariolantibus Pythius, & cur obliquata,dubia,cur obſcuritatibus ſubmerſa caligine dat ſæpius ſubmonſtratque reſponſa? Æſculapius officiis & medendi artibus præeſt:& cur plura morborum & valetudinum genera ad ſanitatē nequeunt incolumitatemque perduci, immò ſub ipſis fiunt curantium manib. atrociora curæ? Mercurius ceroma pugillatibus & luctationibus præſtat,& cur inuictos omnes non perficit, quib. præeſt? cur vnius in officio præſidatus, hos victoriæ compotes, alios verò perpetitur ignominioſa infirmitate rideri? Tutelaribus,inquit,ſupplicat diis nemo,& iccirco ſinguli familiaribus officiis atque auxiliis deſunt. Niſi enim thura,& ſalſas accipiant fruges,benefacere dii nequeunt? & niſi pecorum ſanguine delibutas ſuas conſpexerint arulas, ſuos deſerunt atque abiiciunt præſidatus? Atquin ego rebar pauloante, ſpontaneas eſſe numinum benignitates, vltroque ab his fluere inexpectata bene-

uolentiæ

Digitized by Google

uolentiæ munera. Nunquid enim rex poli libamine aliquo exambitur, aut hoſtia, vt omnia iſta, quibus viuitur, commoda mortalium generi largiatur? Non feruorem genitalem ſolis deus, noctis & tempora, ventos, pluuias, fruges, cunctis ſubminiſtrat æqualiter bonis, malis, ingenuis, iuſtis, ſeruis, pauperibus, diuitibus? Hoc eſt enim proprium dei potentis ac veri, inexorata beneficia præbere feſſis atque inualidis rebus, & multiformi ſemper aſperitate vallatis. Nam ſacrificiis editis id quod poſcaris annuere, non eſt iſtud poſtulantibus ſubuenire, ſed benignitatis propriæ munificentiam venditare. Ludimus & laſciuimus tanta in re homines, & quid ſit deus obliti, quid iſtius magnificentia nominis, quicquid vile vel ſordidum ſuſpitioſa potuimus credulitate confingere, diuis tutelaribus arrogamus. Vnctionibus, inquit, ſupereſt Vnxia, cingulorum Cinxia replicationi, Victa & Potua ſanctiſſimæ victui potuiq; procurant. O egregia numinum, & ſingularis interpretatio poteſtatum, niſi poſtes virorum adipali vnguine oblinerentur ab ſponſis: niſi virginalia vincula iam feruentes diſſoluerent, atque imminentes mariti, niſi potarent, & manderent homines, dii nomina non haberent? Quid? quod non contenti tam deformibus ſubdidiſſe atque implicuiſſe deos curis, naturas his etiam feras, truculentas, immanes, malis gaudentes ſemper, & humani generis attribuitis vaſtitate. Non commemorabimus hoc loco Deam Lauernam furum, Bellonas, diſcordias, furias: & læuia illa quæ conſtituitis numina taciturnitatis ſilentio præteribimus. Martem ipſum ponemus in medio, & ſpecioſam illam

Digitized by Google

cupidinum matrem: ex quib. vnum præficitis prælijs: amoribus alteram & cupiditatis ardori. Poteſtatem, inquit, bellorum Mars habet. vtrúmne vt mota compeſcat, an vt ceſſantia & quieta commoueat? Nam ſi ſedator militaris inſaniæ eſt, cur quotidie bella nõ deſunt? Sin autem conditor illorum eſt, Deum ergo dicemus in voluptatis ſuæ dulcedinem collidere orbẽ totum: diſcordiarum & diſcriminum cauſas inter gentes ſerere terrarum longinquitate diſiunctas: conducere ex diuerſo tot mortalium millia, & intra verbi vnius moras campos cadaueribus aggerare, ſanguineos præcipitare torrentes, fundatiſſima delere imperia, æquare vrbes ſolo, libertatem ingenuis abrogare, & ſeruitutis conditionem imponere, diſſenſionibus gaudere ciuilibus, commorientium fratrum parricida nece, & ad vltimum filiorum & patrum parricidalis congreſſionis horrore. Quod ipſum licebit in Venerem pari atque eadem ratione traducere. Nam ſi amoris hæc flammas (ſicut perhibetis & creditis) cogitationibus ſubdit humanis, ſequitur vt intelligi debeat, quicquid labis & criminis ab inſania ꝓficiſcitur tali, venereis debeat vulneribus imputari. Ergóne Dea cogente in viliſſimi nominis ſcorta ſuam ſæpius produnt etiam nobiles dignitatẽ, diſſuuntur tenacium matrimoniorum nexus, inceſta libidine neceſſitudo ſanguinis inardeſcit, inſaniũt in liberos matres, patres virginum ſuarum vota in ſe vertunt, contra decus ætatis ſenes in obſcenos ingemunt curis iuuenilibus appetitus, ſapientes & fortes viri ſoluunt decreta conſtantię virilitatis vigore mollito, innectuntur ceruicibus laquei, conſcenduntur ardentes rogi, & per vaſtas atque altiſſimas

tiſſimas rupes iaciunt ſe paſſim voluntariis ſaltibus præcipitati? Quiſquámne eſt hominum rationis alicuius primordiis imbutus, qui diuinitatis conſtātiam tam fœdis polluat aut contaminet moribus? qui naturas attribuat diis tales, quas in agreſtibus beluis lenitudo ſæpe permulſit atque extenuauit humana? Vbinam quæſo eſt illud, quod ab omni perturbationis affectu dii procul amoti ſunt? quòd lenes, placidi, mites, quòd in genere virtutis vnito perfectionis apicem, atque ipſius retinent ſapiētiæ ſummitatē? aut cur eos oramus, vt à nobis aduerſa atque inimica propellant, ſi malorum omnium, quibus quotidie carpimur, ipſi eſſe nobis reperiūtur auctores? Quantumlibet nos impios, irreligioſos vocetis, aut atheos, nunquam fidem facietis eſſe amorum deos, eſſe bellorum, eſſe qui diſcordias conſerant, qui furialibus ſtimulis animos inquietent. Aut enim veriſſimè dii ſunt, & ea quæ commemoraſtis non faciunt: aut ſi ea quæ dicitis faciunt, ſine vlla dubitatione dii non ſunt. Et tamen poſſemus vtcumque accipere à vobis has mentes impiarum pleniſſimas fictionum, ſi non multa de diis ipſi tam contraria promentes, diſſoluentiaque ſe ipſa, ſuſtinere animi cōpelleretis aſſenſum. Cùm .n. in ſingulis ſingulos anteire interioris contenditis ſcientiæ laude, & deos ipſos, quos opinamini, tollitis: & reponitis alios, quos manifeſtum eſt nō eſſe: & alius aliud de eiuſdem dicitis rebus, & innumeros eſſe conſcribitis, quos eſſe ſingulos ſemper conſenſio accepit humana. Incipiamus ergo ſolenniter ab Iano & nos patre, quem quidam ex vobis mundum, annum alii, ſolem eſſe prodidere nonnulli. Quod ſi accipiemus vt verum ſit, ſequi-

tur, vt intelligi debeat nullum vnquam fuiſſe Ianum, quem ferunt Cælo atque Hecate procreatum in Italia regnaſſe primum, Ianiculi oppidi conditorem, patrem Fonti, Vulturni generum, Iuturnæ maritum: atque ita per vos Dei nomen eraditur, quem in cunctis anteponitis precibus, & viam vobis pandere deorum ad audientiam creditis. Rurſus verò ſi Ianus eſt annus, Deus eſſe nec ſic poteſt. Quis enim annum ignorat temporis eſſe circunſcriptionem ſtatam, nec habere vim numinis id, quod ſpaciis menſium, & dierum dinumeratione concluſum eſt? quod ipſum licebit in Saturnum non abſimili ratione traducere. Nam ſi tempus ſignificatur hoc nomine (Græcorum vt interpretes autumant) vt quod chronos eſt, habeatur Cronos, nullum eſt Saturnium numen. Quis eſt enim tam demẽs, qui tempus eſſe dicat Deum, quod menſura cuiuſdam eſt ſpacii in continua ſerie perpetuitatis incluſi? atque ita ex ordine tolletur & ille cœleſtium, quem cœlo eſſe editum patre, magnorũ eſſe procreatorem deorũ, & vitiſatorem, falciferum vetuſtas edidit priſca, & minorũ tranſmiſit ætati. Nam quid de ipſo dicemus Ioue, quem ſolem eſſe dictitauere ſapientes agitantem pinnatos currus, turba conſequente diuorum? æthera nonnulli flagrantem vi flammea, atque ardoris inextinguibilis vaſtitate? Quod ſi liquet, & conſtat: nullus ergo omnino eſt vobis auctoribus Iuppiter: qui patre editus Saturno, atque Ope matre, vt genitoris euaderet rabiem, in Cretenſium finibus memoratur eſſe cælatus. Iam verò Iunonẽ opinatio nonne conſimilis deorum tollit è cenſu? Nam ſi aer illa eſt (quemadmodum vos ludere ac

dictitare

dictitare conſueſtis, Græci nominis præpoſteritate repertia) nulla ſoror & coniux omnipotentis reperietur Iouis, nulla Fluuonia, nulla Pomona, nulla Oſſipagina, nulla Februtis, Populonia, Cinxia, Caprotina: atq; ita reperietur inaniſſima eſſe iſtius nominis fictio opinionis vacuæ celebritate vulgata. Ariſtoteles (vt Granius memorat) vir ingenio præpotens, atq; in doctrina præcipuus, Mineruam eſſe Lunam probabilib. argumentis explicat, & literata auctoritate demonſtrat. Eandem hanc alii ætherium verticem, & ſummitatis ipſius eſſe ſummam dixerunt: memoriam nonnulli: vnde ipſum nomen Minerua, quaſi quædam Meminerua formatum eſt. Quod ſi accipit res fidē, nulla eſt ergo mentis filia, nulla victoriæ, nulla Iouis nata de cerebro inuentrix oleæ, nulla magiſteriis artium, & diſciplinarum varietatib. erudita. Quod aqua nubat terram, appellatus eſt (inquiunt) cognominatuſq; Neptunus. Si ergo liquoris obtentio nominis huius appellatione ſignatur, nullus deus eſt omnino Neptunus: atq; ita tollitur, & remouetur è medio ſtygii frater Iouis, Olympiiq; germanus tridenti armatus ferro, piſtricū domin⁹ atq; menarū, rex falſorum gurgitum, & tremebūdi motator ſali. Mercurius etiam quaſi quidā medicurrius dictus eſt: &, quod inter loquentes duos media currat & reciprocetur oratio, nominis huius concinnata eſt qualitas. Ergo ſi hæc ita ſunt, non eſt dei Mercurius nomen, ſed ſermonis reciprocantis & vocis, atque ita hoc pacto abolerur & extinguitur caduceator ille Cyllenius in algido fuſus monte: verborum excogitator & nominum: nundinarum, mercium, commerciorumque mutator.

Digitized by Google

Terram quidam è vobis, quòd cunctis ſufficiat animantibus victum, matrem eſſe dixerunt magnã: eandem hanc alii, quòd ſalutarium ſeminum frugem gerat, Cererem eſſe pronunciant: nonnulli autem Veſtam, quod in mundo ſtet ſola, cæteris eius partibus mobilitate in perpetua conſtitutis. Quod ſi ratione profertur & aſſeueratur certa, trina pariter numina vobis interpretib. nulla ſunt: non Ceres, non Veſta deorum eſſe computabuntur in faſtis: non ipſa denique mater deûm, quam Nigidius autumat matrimonium tenuiſſe Saturni, dea rectè poterit nuncupari: ſiquidẽ vnius terræ hæc ſunt omnia nomina, & his illa prædicationib. indicatur. Prætermittimus hoc loco ſatietatis fuga Vulcanum: quem eſſe omnes ignem pari vocum pronunciatis aſſenſu: quòd ad cunctos veniat, Venerem, & quod ſata in lucem proſerpant, cognominatam eſſe Proſerpinam: qua rurſus in parte trium capita numinum tollitis: ſiquidem primum elementi eſt nomen, non ſentientis vocabulum poteſtatis: libidinis alterum per cuncta animantia diffuſæ: tertium verò ſignificat attollentia ſe germina, frugum ſubcreſcentium motione. Quid cum Liberum, Apollinem, Solem, vnum eſſe contenditis numen vocabulis amplificatum tribus? nonne ſententiis veſtris deorum imminuitur cenſus, & opinio prædicata dilabitur? Nam ſi verum eſt ſolẽ eundem Liberum eſſe, eundemq; Apollinem, ſequitur vt in rerum natura neq; Apollo ſit aliquis, neque Liber: vtque ita per vos ipſos aboletur, eraditur, Semelius, Pythius: alter fœculentæ hilaritatis dator, Sminthiorum alter pernicies murũ. Non indocti apud vos viri, neque quod induxerit libido garrien-

garrientes, Dianam, Cererem, Lunam, caput eſſe vnius dei triuiali germanitate pronunciant: neq; , vt ſunt trinæ diſſimilitudines nominum, perſonarum differentias tres eſſe: Lunam enim his omnib. vocari, atque in eius vocamen reliquorum ſeriem coaceruatam eſſe cognominum. Quod ſi exploratum, ſi fixum eſt, atque ita eſſe rei veritas monſtrat, caſſum item nomen eſt Cereris, caſſum Dianæ: atque ita perducitur res eò, vt & illa frugum (ſicut perhibetis) inuentrix, vobis ducibus atque auctoribus nulla ſit: & ſpolietur Apollo germanâ, quam quondam puris in fontibus abluentem membrorum ſordes corniger ille venator inſpexit, & pœnâ curioſitatis inuenit. In Philoſophiæ memorabiles ſtudio, atque ad iſtius nominis culmen vobis laudatoribus eleuati, vniuerſam iſtam molem mundi, cuius omnes amplexibus ambimur, tegimur, ac ſuſtinemur, animal eſſe vnum, ſapiens, rationabile, conſultum probabili aſſeueratione definiũt: quorum ſi eſt vera, fixa, & certa ſententia, etiam illi cõtinuò deſinent dii eſſe, quos in eius portionibus pauloante immutatis nominibus conſtituebatis. Vt enim homo vnus nequit permanente ſui corporis integritate in homines multos ſcindi: neque homines rurſus multitudinis iunctionis differentia conſeruata in vnius ſenſus ſimplicitatem conflari: ita ſi mundus vnum eſt animal, & vnius mentis agitatione motatur: nec in plura poteſt numina diſſipari, nec (ſi eius particulæ dii ſunt) in vnius animantis conſcientiam cogi, atque verti. Luna, ſol, tellus, æther, aſtra, membra ſunt, & mundi partes: quod ſi partes & membra ſunt, animalia vtique ſui nominis non ſunt: neque enim partes hoc ipſum

eſſe,quod totum eſt,aliqua in re poſſunt: aut ſibi ſapere, ſibi ſentire, quod ſine totius animantis aſſenſu nullis propriis afficiatur è motibus,quo conſtituto,ac poſito,ſumma omnis illuc redit: vt neq; Sol deus ſit,neque Luna, neque Æther,Tellus, & cætera.Sunt enim partes mundi,non ſpecialia numinum nomina: atque ita perficitur, omnia vobis turbantibus miſcentibuſq; diuina,vt in rerum natura vnus deus conſtituatur mundus exploſis omnibus cæteris: omnino inaniter, vacuè, & ſine vlla ſubſtantia conſtitutis. Si totidem nos modis,totidemque ſententiis deorum veſtrorum ſubrueremus fidem,nulli eſſet dubiũ,quin ira & rabie concitari,ignes, feras, & gladios, atque alia poſtularetis ſuppliciorum in nos genera, quibus ſitim ſoletis veſtram noſtri ſanguinis appetitione proluere. Cùm verò per vos ipſos propè omnis gens numinum ſub oſtentatione tollatur ingeniorum atque doctrinæ,audetis intendere noſtri nominis cauſa res humanas ab diis premi: cùm quidem (ſi verum eſt eſſe illos vſpiam,atque incaleſcere irarum flammis) nihil habeant iuſtius,propter quod in vos ſęuiant,quàm quòd eos negatis ſubſiſtere, neque vlla eſſe in parte naturæ. Muſas Mnaſeas eſt auctor filias eſſe Telluris & Cæli: Iouis cæteri prædicant ex Memoria vxore, vel mente: has quidam virgines,alii matres fuiſſe conſcribunt. Libet enim iam paucis etiam illas partes attingere, quibus alius aliud eadem de re dicere opinionũ diuerſitate monſtramini. Ephorus has igitur numero eſſe tris effert: Mnaſeas quem diximus, quatuor: Myrtilus inducit ſeptem: octo aſſeuerat Crates: ad extremũ Heſiodus nouem cum nominibus prodit, diis cælum

lum & ſydera locupletans. Niſi fallimur, iſta diſſenſio nihil ſcientium verum eſt, non ab rei veritate deſcendens. Nam ſi liquidò ſciretur, quid ſit vnanimis vox omnium, & in eiuſdem ſententiæ finem cunctorum pergeret & conueniret aſſenſio. Quonam modo igitur religionis poteſtis integrare vim plenam, cùm circa ipſos erretis deos? aut ad venerabiles inuitare nos cultus, cùm nihil nos certi de ipſorum numinum comprehenſione doceatis? Vt enim de mediis conticeſcamus auctoribus, aut ille primus eradit atque interficit ſex diuas Muſas, ſi eſſe illas conſtat nouem: aut iſte vltimus & extremus ſex apponit, quæ nullæ ſunt, tribus ſolis in veritate conſtantibus: vt neque ſciri poſſit, aut comprehendi, quænam debeant addi, quæ demi, & in periculum deducatur religionis ipſius ſuſceptio, aut id quod non eſt colens, aut quod ſit fortaſſe præteriens. Nouenſileis, Piſo deos eſſe credit nouem in Sabinis apud Trebiam conſtitutos: Hos Granius Muſas putat, conſenſum accommodans Ælio: nouenarium numerum tradit Varro, quòd in mouendis rebus potentiſſimus ſemper habeatur & maximus, nouitatum Cornificius pręſides, quòd curantibus his omnia nouitate integrentur, & conſtent: deos nouem Manilius, quibus ſolis Iuppiter poteſtatem iaciendi ſui permiſerit fulminis. Cincius numina peregrina nouitate ex ipſa appellata pronunciat. nam ſolere Romanos deos omnes vrbium ſuperatarum partim priuatim per familias ſpargere, partim publicè conſecrare. ac ne aliquid deorum multitudine aut ignorantia præteriretur, breuitatis & compendii cauſa vno pariter nomine cunctos Nouenſiles inuocari.

Digitized by Google

Sunt prætereà nonnulli, qui ex hominibus diuos factos hac prædicant appellatione ſignari, vt eſt Hercules, Romulus, Æſculapius, Liber, Æneas. Sententiæ (vt apparet) diuerſæ ſunt hæ omnes: neque fieri per rerum naturam poteſt, vt qui opinionibus differunt, veritatis vnius habeantur auctores. Si enim Piſonis ſentẽtia vera eſt, Ælius & Granius mentiuntur: ſi quod dicitur ab his certum eſt, peritiſſimus errat Varro, qui rebus in ſubſtantia conſtitutis inaniſſimas ſubdit rationes & caſſas. Si nouenarius numerus cognomen Nouenſiliũ ducit, Cornificius balare conuincitur, qui nouitati præſidentibus diuis alienæ potentiæ vim donat. Quod ſi opinio Cornificii vera eſt, imprudẽs Cincius inuenitur, qui vrbium victarum deos poteſtate afficit Nouenſilium numinum. Quod ſi hi ſunt, quos Cincius prædicat, Manilius dicere reperietur falſum, qui alieni fulminis iaculatores ſub iſtius vocaminis appellatione concludit. Quòd ſi exploratum & verum eſt id quod Manilius autumat, in errore ſunt hi maximo, qui honoribus diuinis auctos, conſecratoſque mortales ob nouitatem honoris exiſtimant nuncupari. Quòd ſi Nouenſiles hi ſunt, qui meruerunt ad ſydera ſubleuari, poſtquam ſunt vitæ mortalitate defuncti, nulli prorſus Nouenſiles dii ſunt. Vt enim ſerui, milites, magiſtri non ſunt perſonarum ſubiacentium nomina, ſed officiorum, conditionum, & munerum: ita cùm Nouenſiles dicimus eſſe nomen eorum qui ex hominibus meruerunt dii eſſe, manifeſtum & promptum eſt non perſonas ſpecialiter definitas, ſed nouitatem ipſam cognomine Nouenſiliũ nuncupari. Nigidius Penates deos Neptunum eſſe atque

que

Digitized by Google

que Apollinem prodidit, qui quondam muris vrbem Ilium conditione adiuncta cinxerunt. Idem rurſus in libro ſexto exponit & decimo diſciplinas Ethruſcas ſequens, genera eſſe Penatium quatuor, & eſſe Iouis ex his alios, alios Neptuni, inferorum tertios, mortalium hominum quartos, inexplicabile neſcio quid dicens. Cæſius & ipſe aſſequens Fortunam arbitratur, & Cererem, Genium Iouialem, ac Palem, ſed non illam fœminam, quam vulgaritas accipit, ſed maſculini neſcio quem generis miniſtrum Iouis, ac villicum. Varro, qui ſunt introrſus, atque in intimis penetralibus cœli deos eſſe cenſet, quos loquimur, nec eorum numerum, nec nomina ſciri. Hos conſentes, & complices Ethruſci aiunt, & nominant, quòd vnà oriantur, & occidant vnà: ſex mares, & totidem fœminas nominib. ignotis, & miſerationis parciſſimæ: ſed eos ſummi Iouis conſiliarios, ac principes æſtimari. Nec defuerunt qui ſcriberent Iouem, Iunonem, ac Mineruam, deos penates exiſtere: ſine quibus viuere, ac ſapere nequeamus: ſed qui penitus nos regant ratione, calore, ac ſpiritu. Vt videtis, & hic quoque nihil concinens dicitur, nihil vna pronunciatione finitum, nec eſt aliquid ſolidum, quo inſiſtere mens poſſit veritati ſuæ proxima ſuſpitione coniiciens. Ita enim labant ſententiæ, alteraque opinio ab altera conuellitur: vt aut nihil ex omnib. verum ſit: aut ſi ab aliquo dicitur, tot rerum diuerſitatibus neſciatur. Poſſumus ſi videtur, ſummatim aliquid & de Laribus dicere quos arbitratur vulgus vicorum atque itinerum deos eſſe, ex eo quod Græci vicos cognominant lauras. In diuerſis Nigidius ſcriptis modò tectorum domuumq; cu-

ſtodes, modò Curetas illos qui occultaſſe perhibētur Iouis æribus aliquando vagitum, indigetes Samothracios, quos quinque indicant Græci Idæos dactylos nuncupari. Varro ſimiliter hęſitans, nunc eſſe illos Manes, & ideò Maniam matrem eſſe cognominatam Larum: nunc aërios rurſus deos, & heroas pronunciat appellari: nunc antiquorū ſententias ſequens laruas eſſe dicit Lares, quaſi quoſdam genios defunctorū. Infinitum eſt & immenſum ſpecies ire per ſingulas, atq; ipſis facere promptum libris, nullum eſſe à vobis deum, neque exiſtimatum, neque creditum: de quo ambiguas, diſcrepanteſque ſententias opinionum mille varietatibus non prompſeritis. Sed breuitatis & faſtidii cauſa ſatis hæc eſt dixiſſe, quæ dicta ſunt: & eſt operoſum nimis coaceruare in vnum multa, cùm ex vno & ex altero manifeſtum fiat & pateat, labare, nec quicquam vos certi de his rebus quas aſſeritis ſcire: niſi fortè dicetis, etiam ſi perſonaliter ignoramus, qui ſunt Lares, qui Nouenſiles, qui Penates, eſſe illos tamen conſenſio ipſa vindicat auctorum, & in numeris cælitum formam ſui generis obtinere. Et quemadmodum poterit an ſit deus aliquis ſciri, ſi ignorabitur & neſcietur quid ſit? aut poſtulatio ipſa beneficiorum valere, ſi exploratum non erit, non certum, quis ad quamq; debeat conſultationem vocari? Omnis enim, qui quærit alicuius numinis impetrare reſponſum, debet neceſſariò ſcire cui ſupplicet, quem imploret, à quo rebus auxilia & neceſſitatibus expoſcat humanis: maximè cùm vos ipſi, & non omnes omnia deos poſſe præſtare, & diſſimilibus ritibus ſingulorum animos referatis offenſioneſq; placari. Etenim ſi hic

atram

attram, ille albam deſiderat pellem, huic capite velato, illi ſacrificandum eſt nudo, de matrimoniis ille conſulitur, hic medelas incommoditatibus præſtat, intereſſe non poteſt nihil, an ſit ille nouenſilis, an ille, cùm ignoratio rerum, & perſonarũ confuſio deos offendat, cogat & neceſſariò piaculum contrahi? Finge enim me ipſum incommoditatis alicuius & declinandi periculi cauſa horum cuipiã numinum ſupplicare dicentem, Adeſte, adeſtote dii Penates, tu Apollo, tuque Neptune, omniaque hæc mala, quibus vror, terreor, vexor, veſtri numinis aueruncate clementia: erit ne ſpes aliqua referendæ ab his opis, ſi Ceres, Pales, Fortuna, Iouialis aut Genius, non Neptunus & Apollo Penates dii erũt? aut ſi Curetas pro Laribus inuocaro, quos indigetes Samothracios pars veſtrorum aſſeuerat auctorum, quemadmodum his potero auxiliatoribus & propitiis vti, cùm neq; his ſua, & aliena illis impoſuero nomina? Vſqueadeo res exigit propriatim deos ſcire, nec ambigere, nec dubitare de vniuſcuiuſq; vi, nomine; vt cũ alienis ritibus & appellationibus fuerint inuocati, & aures habeant ſtructas, & piaculis nos teneant inexpiabilibus obligatos. Quare ſi vobis liquet, in ſublimibus palatiis cæli habitare, conſiſtere multitudinem iſtam, quam enumeratis deorum, in vnius proloquii finibus conuenit vos ſtare: nec per varias diſtractos, repugnanteſque ſententias fidem ipſis rebus, quas ſtruitis, derogare. Si Ianus eſt, Ianus ſit: ſi Liber eſt, Liber ſit: ſi Summanus, Summanus ſit: hoc eſt enim confidere, hoc tenere, exploratè in rei cognitione defigi, non more cæcorum atque errantium dicere, Nouenſiles Muſæ ſunt, Trebiani

quinimmo dii ſunt, immo nouenarius numerus, ſubuerſarum potius vrbium præſides, & in id periculum adducere res tantas, vt dum alios tollitis, & reponitis alios, poſſit iure de cunctis, an ſint vlla in parte, dubitari.

ARNOBII DISPVTATIONVM ADVERSVS GENTES

LIBER IIII.

INTERROGARE vos libet, ipſoſque ante omnia Romanos dominos rerum ac principes, vtrúmne exiſtimatis pietatem, concordiam, ſalutem, honorem, virtutem, felicitatem, cæteraque huiuſmodi nomina, quibus aras videmus à vobis cum magnificis exædificatas delubris, vim habere diuinam, cœlique in regionibus degere? an ita vt aſſolet, dicis cauſa, ex eo, quod optamus & volumus bona iſta nobis contingere, ſuperorum retuleritis in cenſum? Nam ſi verba exiſtimantes hæc caſſa, & nullius ſubſtantiæ nomina, diuinis tamen in religionibus conſecratis: erit vobis videndum vtrúmne iſtud puerile ſit ludicrũ, an veſtrorũ ad numinum deluſionem ſpectans, quibus coaptatis ac iungitis inanium figmẽta verborum? Sin autem ex animi certiore ſententia deos eſſe & hęc rati, templis & puluinaribus honoraſtis, inſcitiam noſtram vt doceatis oramus, victoria, pax, æquitas,

&

& cætera quæ in ſuperioribus dicta ſunt, quanam ratione, qua via intelligi poſſunt dii eſſe, atque ad ſuperorum concilium pertinere? Nos enim (niſi fortè communem tollitis nobis atque eripitis ſenſum) nihil horum ſentimus & cernimus habere vim numinis: neque in aliqua contineri ſui generis forma: ſed eſſe virtutem viri, ſalutem ſalui, honorem honorati, victoris victoriã, concordis concordiam, pietatem pii, memoriam memoris: feliciter verò viuentis ac ſine vllis offenſionibus felicitatem. Quod à nobis veriſſimè dici ex contrariis promptum eſt oppoſitionibus noſcitare, infelicitate, diſcordia, obliuione, inquietate, impietate, ignauia pectoris, & valetudine corporis minus fauſta. Vt enim hæc accidunt, hominum quæ ſunt poſita in actionibus affectibus fortuitis, ita quod illis aduerſum eſt ex qualitatibus benignioribus nominatur, in aliis neceſſe eſt hæreat, ex quibus ita formatis figuratio iſta concepta eſt nominũ. Nam quòd nobis cateruas ignotorũ aliàs inducitis deorum, exiſtimare non poſſumus, vtrúmne iſtud ſeriò, atque ex rei compertæ faciatis fide: an fictionibus ludentes caſſis ingeniorum laſciuiatis luxu. Quod abiectis infantibus pepercit lupa non mitis, Luperca, inquit, dea eſt auctore appellata Varrone. Ex rerum ergo prouentu, non ex vi naturæ dea iſta eſt prodita? & poſtquam feros morſus immanis prohibuit bellua, & ipſa eſſe occepit, & ipſius nominis ſignificantiam traxit? aut ſi fuit iamdudum dea, prius quàm Romulus naſceretur & frater: cuius fuerit nominis atque appellationis expromite. Præſtana eſt (vt perhibetis) dicta, quòd Quirinus in iaculi miſſione cunctorum pręſtiterit

viribus:& quòd Tito Tatio, capitolinum vt capiat collem, viam pandere atq; aperire permiſſum eſt: dea Panda eſt appellata, vel Pantica. Et hæc ergo nunquam fuerant numina: & niſi Romulus tenuiſſet teli traiectione palatium, nique Tarpeiam rupem rex Sabin⁹ potuiſſet accipere, nulla eſſet Pantica, nulla Præſtana? Et ſi & has dicitis ante ſui cauſam fuiſſe cognominis, quod in priore quæſitum eſt capite, cuius & hæ fuerint vocaminis indicate. Pellendorũ hoſtium dea potens Pellonia eſt: quorumnam (niſi moleſtum eſt) edite. confligunt partes, atque inter ſe cominus armorum collatione decernunt: & hæc illi eſt pars hoſtis, & illa huic hoſtilis: quos ergo Pellonia, cùm hinc & inde pugnabitur, pellet, aut in gratiam cõceſſura eſt quorum? cùm vtrique debeat parti ſui nominis vires, officiumque præſtare. Quod ſi vtrinque fecerit, id eſt partibus ſi vtriſq; fauorem ac ſuffragium commodaverit, nominis ſui vim perdet, quod partis vnius impulſione formatum eſt. Niſi fortè dicetis, Romanorũ tantum eſt dea hæc, & cum ſolis Quiritibus faciens gratioſis ſemper opitulationib. prҿſto eſt. eſſe quidẽ hoc ita, quòd nomini fauemus, optamus: at quæſtionem non exiguam res habet. Quid enim Romani deos poſſidẽt peculiares, qui aliarum gentium non ſint? & quemadmodum poterunt dii eſſe, ſi non omnibus, quæ vbique ſunt gentes, æquabilitatem ſui numinis exhibebunt? & vbi quæſo iamdudum Pellonia hҿc fuit, cùm apud furculas Caudinas decus publicum ſubiugatũ eſt? cùm apud Thraſimenum lacum ſanguinei cucurrere torrẽtes? cùm Diomedis campi Romanis cadaueribus aggerati ſunt? cùm mille alia vulnera prælio-

prælioꝛum innumeris accepta ſunt cladibus? dormiebat, ſtertebat, aut quod vilia facere conſueta ſunt capita, in hoſtilia caſtra perfugerat? Dii læui, & læuæ, ſiniſtrarum tantum regionum ſunt præſides, & inimici partium dexterarum. Quod quanam iſtud ratione dicatur, quóve animi ſenſu, neque ipſi nos aſſequimur, nec à vobis confidimus poſſe in aliquam lucem communis intelligentiæ perduci. Iam primum enim mundus ipſe per ſe ſibi neque dexteras, neque læuas, neque ſuperas regiones, neque imas, neque anticas habet, neque poſticas. Quicquid enim teres eſt, atque ex omni parte rotunditatis ſolidę conuexione concluſum, nullum habet initium, nullum finem: vbi finis, & initium nullum eſt, eſſe aliqua portio ſui nominis, & initium non poteſt. Itaque cùm dicimus, dextera hæc regio eſt, & illa læua: non ad mundi habitum dicimus qui ſui ſimillimus totus eſt, ſed ad poſitionem noſtram, ſitumque reuocamus: qui informati ſic ſumus, vt alia dextera, dicantur eſſe læua: quæ tamen hæc ipſa quæ læua appellamus, & dextera, in nobis nihil habent perpetuum, nihil fixum: ſed prout nos caſus, atque euentus collocauerit temporis, ita noſtris ſumunt ab lateribus figurationes. Si orientem ſolem reſpexero, cardo mihi frigoris, & Septentrio fit læuus: in quem ſi ora traduxero, erit mihi ſiniſter Occaſus, qui ab ſole poſterganeus habebitur. Rurſus verò ſi iecero plagam ad occiduam lumina, Auſter, & Meridies trahet: in quam ſi me partẽ neceſſaria tẽporis circumegerit ratio, fit vt oriens læuus immutata corporis cõuerſione dicat̃. qua ex re poterit facillimè recognoſci, neque læua natura eſſe vlla, ſed poſitionis & tem-

poris,& prout noſtri corporis habuerit ſe ſitus rerum ad circunſtantiam collocatus. Quod cum ita ſe habeat, quanam ratione, quo pacto ſiniſtrarum partium dii erunt, cum eaſdem conſtiterit regiones modo dexteras fieri, modo læuas? Aut quid dexteræ meruerunt de immortalibus diis partes, vt ſine vllis præſidibus degerent, quas eſſe fauſtas, & proſperis ſemper cum ominibus ediderunt? Lateranus (vt dicitis) Deus eſt focorum & Genius, adauctuſque hoc nomine, quòd ex laterculis crudis ab hominibus caminorum iſtud exædificetur genus. Quid ergo ſi teſta, aut materia fuerint quacunque alia fabricati foci? Genios non habebunt? & ab officio tutelæ (quiſquis iſte eſt Lateranus) abſcedet, quòd regni ſui poſſeſſio non luteis conſtructa eſt formis? Et quid (quæſo) vt faciat præſidatum, focorum deus iſte ſortitus eſt? Per humani generis coquinas currit, inſpiciens & explorans quibuſnam lignorum generibus ſuis ardor in foculis excitetur: habitudinē fictilibus cōtribuit vaſculis, ne flammarum diſſiliant vi victa: curat ut ad ſenſum palati ſuis cum iucunditatibus veniant rerum incorruptarū ſapores, & an ritè pulmenta cōdita ſint, prægustatoris fungitur, atque experitur officio. itane iſtud nō fœdum, quinimmo (vt verius dixerim) non cōtumelioſum, non impiū, ad hoc tantum inducere deorum neſcio quas fictiones? non quas dignis honoribus proſequare, ſed quas rebus turpibus, & infami præficias actioni? Etiamne militaris Venus caſtrenſib. flagitiis præſidet, & puerorum ſtupris? Etiamne Perfica vna eſt è populo numinum, quę obſcœnas illas & luteas voluptates ad exitum perficit dulcedine inoffenſa procedere?

dere? Etiamne Pertunda, quæ in cubiculis præſto eſt, virginalem ſcrobem effodientibus maritis? Etiamne Mutunus, cuius immanib. pudendis, horrentiq́; faſcino, veſtras inequitare matronas, & auſpicabile ducitis, & optatis? Quod ſi minimè vos admonēt ad intellectum veritatis res ipſæ: nec ex ipſis ſaltem poteſtis nominibus noſcere inaniſſimę ſuperſtitionis figmenta hæc eſſe, & falſorum imaginationes deorum? Putationibus arborū Puta (inquitis) præſto eſt, rebus petendis Peta: Deus nemorū Nemeſtrinus eſt: Patellana numen eſt, & Patella, ex quib. vna eſt patefactis, patefaciēdis reb. altera prę̃ſtituta: Nodutis dicitur deus, quia ad nodos perducit res ſatas: & quia præeſt frugibus terendis, Noduterenſis: ab erroribus viarum dea Vibilia liberat: in tutela ſunt Orbonæ orbati liberis parentes; in Næniæ, quibus extrema tempora. Nam quæ durat & ſolidat infantibus paruis oſſa, Oſſilago eſſe memoratur. Mellona dea eſt pollens potensq́ue apibus, mellis curans cuſtodiensq́ue dulcedinem: Dicite (ô quæſo vt ita vobis propitię faueant, Peta, Puta, Patella) ſi omnino non eſſent apes vllæ in terris, aut ſi exos genus humanum, velut quidam vermiculi naſceremur, dea Mellona non eſſet: aut Oſſilago ſolidatrix oſſium nomen proprium non haberet? Etenim quæro, & rogito, vtrumne vobis videantur antiquiores dii eſſe natura, tempore, vetuſtate, an homines, an apes, fruges, virgulta, & cætera? Dubitabit hominum nemo, quin innumeris dicatis deos ætatibus, ſæculis, cuncta quæcunq; ſunt anteire. Quod ſi habeat ſe ita, quî fieri per rerū naturā poteſt, vt ex reb. poſtea procreatis acciperent nomina ea, quę ſunt pri-

ora temporibus? aut tutelas ſortirentur earum dii rerum, quæ nondũ eſſent genitæ, & in vſum mortalibus attributæ? An nunquid iamdudum ſine nominibus dii erant, & poſtquam res naſci, terriſque ineſſe cœperunt, his à vobis dignati ſunt ſignis atq; appellationibus nũcupari? Et vnde ſcire potuiſtis quę nomina ſingulis inderetis, cùm eſſe illos ignoraretis omnino, aut ineſſe potẽtias his certas: cùm eſſet vobis ſimiliter neſcium, quiſnam eorum quid poſſet, & cui rei deberet pro ſui numinis poteſtate præponi. Quid ergo (inquitis) hos deos nuſquam eſſe gentium iudicatis, ſed falſis opinationibus conſtitutos? Non iſtud nos ſoli, ſed veritas ipſa dicit, & ratio: & ille communis, qui eſt cunctis in mortalibus, ſenſus. Quis eſt enim qui credat eſſe deos Lucrios, & lucrorum conſecutionib. præſidere, cùm ex turpibus cauſis frequentiſſimè veniant, & aliorum ſemper ex diſpendiis conſtent? Quis Libentinam, quis Liburnum libidinum ſupereſſe tutelis; quas iubet ſapientia fugere, & quas mille per ſpecies propudioſa expetit & exercet obſcœnitas? Quis Limentinum, quis Limam cuſtodiam liminum gerere, & ianitorum officia ſuſtinere: cùm fanorum quotidie videamus, & priuatarum domorum conuelli & ſubrui: nec ſine his eſſe flagitioſos ad lupanaria commeatus? Quis curatores obliquitatum Limos? quis Saturnum præſidem ſationis? quis Montinum montium? quis ſegnium Murciã? quis ad extremum deam Pecuniam eſſe credat, quã velut maximum numen veſtræ indicant literę donare annulos aureos, loca in ludis atque in ſpectaculis priora honorum ſuggeſtus ſummos, amplitudinem magiſtratus, & quod maximè pigri ament, ſecurum

ſecutum per opulentias ocium. Quid ſi haberent in ſedibus ſuos proprios præſides, oſſa, mella, & limina, cæteraque alia, quæ vel curſim perſtrinximus, vel nimietatis non attigimus tædio? licet conſimili ratione mille alios deos inducere, qui rebus innumeris debeant ſuam curam, cuſtodiamq; prębere. Cur enim deus præſit melli vni tantummodo, non præſit cucurbitis, rapis, non cunilę, naſturtio, non ficis, betis, caulibus? Cur ſola meruerint oſſa tutelam, non meruerint vngues, pili, cæteraq; alia locis poſita in obſcuris, & verecundiorib. partibus? & ſunt caſibus obnoxia plurimis, & curam magis deorum, diligentiamque deſiderant. Aut ſi & has dicitis partes ſuis agere ſub tutelaribus diuis, incipient totidem dii eſſe, quot res ſunt: nec explicabitur ratio, cur non rebus omnibus diuinæ præſideant curæ. Si certas res eſſe, quibus præſint numina & prouideant, dixeritis: quid dicitis ô patres nouarum religionum, quid poteſtatum obſcœnè à nobis deos violari, & negligi ſacrilegè clamitatis, quiritaminique contemni Larem Genium focorum, Limentinum præſidem liminum, Pertundã, Perficam, Noduterenſem? & quia non ſupplices Mutuno procumbimus atque Tutuno, ad interitum res lapſas, atque ipſum dicitis mundum leges ſuas & conſtituta mutaſſe? Atquin videte, perſpicite, ne dum talia confingitis monſtra, taliaq; molimini, deos offenderitis certiſſimos (ſi modo ſunt vlli, qui iſtius nominis mereantur ſuſtinere atque habere faſtigium) nec propter áliam cauſam mala iſta, quæ dicitis, ferueant, & quotidianis acceſſionibus inoleſcant. Cur ergo, (è vobis fortaſſe aliquis dixerit) eſſe falſos iſtos deos contendis, ſi

inuocati ab haruſpicibus parẽt, & ſuis acciti nominibus veniunt, & fidelia reddunt reſponſa quærentibus? poſſumus obtinere falſum eſſe quod dicitur, vel quòd ſuperſtitionibus pleniſſima res tota eſt: vel quòd multas quotidie prędictionũ videmus, aut aliter cadere, aut in contrarios exitus fruſtrata expectatione torqueri. Sed ſint (vt aſſeritis) vera, nunquam tamen facietis fidem Mellonam (verbi cauſa) vel Limentinum inſerere ſe fibris, & ad rerum, quas quæritis, ſignificãtias aptare. Nunquid illorum aliquando vidiſtis os, habitum, faciẽ? aut eadem hæc poſſunt in pulmonibus, aut iecuſculis conſpici? Nonne accidere, fieri (licet aſtu diſſimuletis) poteſt, vt alter pro altero ſubeat, fallens, ludens, decipiens, atque inuocati ſpeciem præſtãs? Si magi haruſpicum fratres ſuis incantationibus memorant antitheos ſępius obrepere pro veris: eſſe autem hos quoſdam materiis ex craſſioribus ſpiritus, qui deos ſe fingant, neſcioſque mendaciis & ſimulationibus ludant: cur ratione non pari credamus hic quoque ſubiicere ſe alios pro eis qui non ſunt, vt & veſtras opiniones firment, & ſibi hoſtias cædi alienis ſub nominibus gaudeant? Aut ſi ſic accipere rei nouitate renuitis, vnde vobis eſt ſcire, an ſit vnus aliquis, qui ſuccedat pro omnibus quos inuocatis, partibuſque ſe cunctis locorum diuiſionumque ſupponens, multorum vobis ſpeciem diuorum præbeat & poteſtatum? Quiſnam iſte eſt vnus? interrogabitis. Forte poſſumus iſtum veris auctoribus dicere: ſed ne nobis fidem habere nolitis, Ægyptios, Perſas, Indos, Chaldæos, Armenios interrogetis, omneſque illos alios, qui interioribus viderunt & cognouerunt hæc artibus: iam profecto

profecto diſcetis, quiſnam ſit Deus vnus, vel ſub eo qui plurimi, qui deos ſe fingant, & humani generis imprudentiam ludant. Iamdudum nos pudet ad eum locum venire, in quo riſum tenere non poſſunt non tantum puerculi, & procaces, verumetiam ſerii, atque in mores tetricia aſperitate durati. Nam cum à doctoribus omnes noſtris inſinuatum acceperimus & traditum, in declinationibus deorum pluratiuos numeros non eſſe, quod eſſent dii ſinguli, nec cõmuniter ire per plurimos vniuſcuiuſque nominis proprietas quiret: immemores vos facti, & puerilium diſciplinarum recordatione ſepoſita, & complures ſubditis vocabulis iiſdem deos, & cum ſitis aliàs in eorum numero reſtrictiores, multiplices eos rurſus cognominũ ſocietate feciſtis: quam quidem olim partem iudicii acris viri, atque ingenio perſpicaci, tam ſermone Italo explicuere, quàm Græco. Et dare nobis compendium potuiſſet res iſta, ſi non & aliquos videremus literarum eſſe iſtarum expertes: & inſtitutus à nobis ſermo nos quoque compelleret nonnihil de his rebus (quamuis ab illis ſumtum, commodatumque) depromere. Aiunt igitur Theologi veſtri, & vetuſtatis abſconditæ conditores, tres in rerum natura Ioues eſſe: ex quibus vnus Æthere ſit patre progenitus, alter Cælo, tertius verò Saturno, apud inſulam Cretam & ſepulturæ traditus, & procreatus. Quinque Soles, & Mercurios quinque: ex quibus (vt referunt) Sol primus Iouis filius dicitur, & Ætheris habetur nepos: ſecundus Regina & Hyperione proditus genetrice: tertius Vulcano, non Lemnio, ſed Nili qui fuerit filius: quartus Ialyſi pater, quem Rhodi peperit he-

Digitized by Google

toicis temporib. Achanto: quintus Scythici regis, & verſipellis habetur Circes. iam Mercurius primus, qui in Proſerpinam dicitur genitalibus adhinnuiſſe ſubrectis, ſupremi progenies Cœli eſt. Sub terra eſt alter, Trophonius qui eſſe iactatur. Maia tertius matre, & Ioue procreatus ſed tertio: quartus ſoboles Nili eſt, cuius nomen Ægyptia gens horret & reueretur expromere. Quintus Argi eſt interemptor, fugitiuus, atque exul, & proditor apud Ægyptum literarũ. Sed & Mineruæ (inquiunt) ſicut Soles & Mercurii, quinque ſunt: ex quibus prima non virgo, ſed ex Vulcano Apollinis procreatrix: Nili altera proles, & quæ eſſe perhibetur Ægyptia Sais. Saturni tertia eſt, & quę vſum excogitauit armorum: Iouis quarta progenies, quã Meſſenii Coryphaſiam nuncupant: & quę Pallantem occidit patrem, inceſtorum appetitorem, eſt quinta. Ac ne longum videatur, & nimium minutim, velle capitaire per ſingula, aiunt iidem Theologi quatuor eſſe Vulcanos, & tres Dianas, Æſculapios totidem, & Dionyſos quinque, ter binos Hercules, & quatuor Veneres, tria genera Caſtorum, totidemque Muſarum, pinnatorum Cupidinum trigas, & quadrigas Apollinarium nominum: quorum ſimiliter genitores, ſimiliter matres, loca quibus nati ſunt, indicant, & originem ſingulorũ ſuis cum proſapiis monſtrant. Quod ſi verum & certum eſt, & ex rei cognitæ aſſeueratione monſtratur: aut omnes dii non ſunt, quoniam plures ſub eodem nomine quemadmodum accepimus eſſe non poſſunt: aut ſi aliquis ex his eſt, ignorabitur & neſcietur: quia ſit conſimilium nominum confuſione cæcatus. Atq; ita per vos ipſos (quamuis

uis fieri nolitis) efficitur, vt hæc ſit & religio conturbata: neque habeat finem certum, in quem dirigere ſe poſſit, nullis eluſa ambiguitatis erroribus. Fingite nos enim vel auctoritate idonea motos, vel violentia terroris veſtri, induxiſſe in animum Mineruam (verbi cauſa) acris vobis ſolennibus & ritu velle adorare vulgatores ſi cùm diuinas apparamus, aggredimurque aris flaminantibus ſua reddere conſtituta, Mineruæ omnes aduolent, ac de iſtius nominis poſſeſſione certantes poſcant ſibi ſingulæ apparatum illum ſacrorum reddi: quid in medio faciemus nos animal tenue, vel in partes quas potius pii muneris officia transferemus? Dicet enim forſitan prima illa, quam diximus, meum nomen eſt Mineruę, tum numen, quæ Apollinem genui, quæ Dianam, & ex mei vteri fœtu cœlum numinibus auxi, & deorum numerum multiplicaui. Minime, inquit quinta, Minerua tu ſis, quæ marita, & puerpera toties caſtitatis puræ imminuta es ſanctitate? Nonne vides in Capitoliis omnibus virginaleis eſſe ſpecies Mineruarum, nec nuptarum his formas ab artificibus cunctis dari? Deſiſte igitur nomen iuris tibi aſciſcere non tui. Nam Mineruam me eſſe genitore ex Pallante procreatam, teſtis omnis eſt poetarum chorus, qui Palladem me nuncupat, deriuato à patre cognomine. Quid dicis (inquiet ſecunda hæc audiens) ergóne Mineruium nomen tu feres parricida petulans, & amoris inceſti contaminatione polluta? quæ dum te fucis, atque artibus excolis meretriciis, iam patris in te mentem furialibus plenam cupiditatibus excitaſti. Perge igitur, aliud tibi quærere ſignum: nam mea res iſta eſt, quam

Digitized by Google

Nilus maximus fluminum aquis generauit ex liquidis, & in virgineos habitus roris concretione conduxit. Quod ſi fidem inquiris facti, *Ægyptios* & ego teſtes dabo, quorū *Neith* lingua dicor, Platonis teſtificante Timęo. Quid deinde arbitramur fore? deſiſtétne & illa Mineruam ſe dicere, cui Coryfaſiæ nomen eſt, vel ex Coryfæ matris ſigno, vel quòd ex vertice ſummo Iouis parmam ferēs emicuit, atque armorum accincta terroribus? Aut illā quæ tertia eſt, ceſſuram patienter nomen, & non dictis talibus habituram rationem ſui, & primarū arrogantiam refutaturam? Itane tu audes maieſtatem tibi mei nominis vſurpare, quæ ex cæno & ex gurgitibus prodita, coagulataque è limo ſis? aut tibi tu alienam dignitatem aſſumis, atque de vertice procreatam mentiris te Iouis, & rationem te eſſe mortalibus ineptiſſimis ſuades? ex capite cōceptos filios procreat? aut, ſi arma quę geſtas, procudi poſſunt & fabricari, in verticis ipſius cauo officina fabrilis fuit, incudes, mallei, fornaces, folles, carbones, & forcipes? aut ſi verum eſt quod aſſeueras, rationem te eſſe, deſiſte tibi nomē id, quod meum eſt, vindicare. nam quam dicis ratio, nam eſt ſpecies numinis certa, ſed obſcurarum intelligentia cauſarum. Si ergo (vt diximus) officia nobis adeuntibus religioſa Mineruæ adſint quinq; ac de huius nominis proprietate rixantes, ſibi quæque deſideret aut thuris ſuffimenta libari, aut ex pateris aureis in ſeriā vina defundi, quo diſceptatore, quo iudice cōtrouerſias tollemus tantas? aut quis quæſitor, quis arbiter ceruicibus tantis erit, qui inter perſonas huiuſmodi, aut vindicias iuſtas dare, aut ſacramenta conetur pronunciare non iuſta? nónne

ne potius ibit domum, ſeſeque abſtinens ab negociis talibus tutius eſſe arbitrabitur nihil horũ contingere, ne aut vni dando, quod omnium eſt, inimicas efficiat cæteras, aut ſtultitiæ crimen incurrat, ſi id attribuat cunctis, quod eſſe oportebat vnius? Poſſumus hæc eadem de Mercuriis, Solibus, imò de aliis omnibus, quorum numeros tenditis & multiplicatis, expromere. Sed ſatis eſt ex vna rationem in cæteris eandẽ eſſe ſcire: & ne fortè p rolixitas faſtidium audientiæ pariat, ceſſabimus ire per ſingula: ne dum vos arguimus nimietatis, loquacitatis immodicæ ſuſcipiamus & nos culpam. Quid dicitis ô iſti, qui ad deorum nos cultũ membrorum laniatibus inuitatis, & ſuſcipere nos cultũ veſtrorum compellitis numinum? Poſſumus difficiles non eſſe, ſi modo aliquid nobis dignum tanti nominis opinione monſtretur. Oſtendite nobis Mercurium, ſed vnum: date Liberum, ſed vnum: vnam Venerem, atque vnam ſimiliter Dianam. Nam eſſe Apollines quatuor, aut tres Ioues, numquam nobis facietis fidem: nec ſi teſtem ipſum citetis Iouem, aut Pythium conſtituatis auctorem. Sed ex diuerſo neſcio quis vnde inquit ſcimus, an explorata & cognita theologi ſcriptitarint, an vt viſum eſt, atque ſedit, libidinoſam extulerint fictionem? nihil iſtud ad cauſam: nec ſermonis iſtius in eo eſt ratio conſtituta, vtrum ne res ita ſint, theologorum vt indicant ſcripta, an aliter ſe habeant, & multo diſſociatæ diſcrimine. nobis enim ſatis eſt rebus de publicatis loqui: neque quærere quid ſit in vero, ſed refutare, conuincere id, quod in medio poſitum eſt, atque opinatio concepit humana. Sed ſi mendaces illi, vos, veritas quæ ſit, exponite, &

Digitized by Google

irrefutabile aperite ſecretum. Et qui fieri poteſt remotis magiſteriis literarũ? Quid eſt enim quod dici de immortalibus diis poſſit, quod non hominum de ſcriptis ad humanas peruenerit notiones? Aut quicquam vos ipſi de illorum ritibus poteſtis, cærimoniiſq; narrare, quod relatum in literas non ſit, & ſcriptorum commentariis publicatum? aut ſi ponderis exiſtimatis nullius hæc eſſe, aboleantur omnes libri, quos de diis habetis compoſitos theologorum, pontificum, nonnullorum etiam philoſophiæ deditorum: quinimmo potius fingamus ab exordio mundi nullum aliquãdo mortalium meminiſſe de diis quicquam, experiri volumus, & cupimus ſcire, an mutire, an hiſcere deorum in mentione poſſitis, an concipere eos mente, quos in animis veſtris nullius ſcripti informauerit notio. Cùm vero nomina, & potentias illorum ſuggerentibus vobis libris addidiciſſe vos conſtet, iniquum eſt detrahere literis his fidem, quarũ ea quæ dicitis teſtimonio atque auctoritate firmatis. Niſi forte hæc falſa, & ea, quæ à vobis dicuntur, erunt vera. Quo argumento, quo ſigno? Cum enim homines vtrinque, & qui hæc, & illa commẽtati ſunt, fuerint: & de rebus incertis ab vtraque ſit diſputatum parte: arrogantis eſt dicere id quod tibi placeat eſſe verum: quod verò animum lædit, id libidinis & falſitatis arguere. Per humani generis iura, atque ipſius mortalitatis conſortia, cum auditis & legitis, ex illo, atque ex illa matre deus ille eſt proditus: nónne animi veſtri ſenſus tangit humanum neſcio quid dici, & ex terreni generis humilitate proficiſcens? Aut cùm eſſe arbitramini vos ita, ſolicitudinem concipitis nullam, ne offenſionis

aliquid

aliquid apud ipſos (quicunque ſunt) contrahatis deos: quod ex turpi concubitu creditis, atque ex ſeminis iactu ignoratam ſibi ad lucem beneficiis obſcœnitatis exiſſe? Nos enim (ne quis fortè exiſtimet ignorare, neſcire, quid iſtius nominis conueniat dignitati) ſanè natiuitatis expertes deos eſſe oportere cenſemus. Aut ſi aliquos ortus habent, à domino rerum ac principe, rationibus quas ipſe nouit, ipſos ducimus atque exiſtimamus eſſe miſſos, immaculatos, caſtiſſimos, puros, neſciẽtes quę ſit fœditas iſta coëundi, & vſq; ad illos ipſos principali procreatione finita. At verò vos contrà maieſtatis immemores & ſublimitatis tantæ, eas illis adiungitis natiuitates, ortusq; eos aſcribitis, quos ingeniis lautioribus homines & execrationi habeant & horrori. Ex Ope (inquitis) matre, & ex genitore Saturno, cum ſuis eſt natus Dieſpiter fratribus. Vxores enim dii habent, atque in coniugalia fœdera conditionibus veniunt ante quæſitis? vſu, farre, coemptione, genialis lectuli ſacramenta conducunt? habẽt ſperatas, habent pactas, habent interpoſitis ſtipulationibus ſponſas? Et quid de ipſis coniunctionibus loquimur? quando & quoſdam nuptias celebraſſe, & feſtas habuiſſe frequentias dicitis, & luſiſſe in his deas: & quod participes feſceninorum non eſſent, perturbaſſe diſcordiis omnia: & in humanum in poſterũ genus exitiorũ ſæuiſſe diſcrimina? Sed in cæteris forſitan minus huius eluceat turpitudinis fœditas. Ergóne ille rector poli, pater deorum & hominum, ſupercilio & nutu totũ motans & tremefaciẽs cælũ, ex viro cõcretus & fœmina eſt? Et niſi ambo ſex⁹ in obſcœnas ſe ſoluerẽt copulatis corporib. voluptates, Iupiter ille

Digitized by Google

maximus non eſſet, & vſque ad hos dies, & regem numina non haberent, & cœlum ſine domino ſtaret? Et quid Iouem miramur ex fœminæ effuſum dictitare vos aluo, quando auctores veſtri & nutricem habuiſſe conſcribunt: & ex alieni vberis alimonia mox traditam retinuiſſe vitam? Quid dicitis ô viri? Ergóne (iterum dicam) tonans, fulgurans, & fulminans, & nubila terribilia conducens, ſuxit fluenta mammarum, vagitum edidit, repſit? atque, vt fletum poneret ineptiſſimè tractum, crepitaculis obticuit auditis: & ad ſomnos inductus eſt in molliſſimis cunis iacens, & vocibus delinitus infractis? O deorum aſſertio religioſa, ô amplitudinis metuendæ venerabilem monſtrans atque inſinuans dignitatem. Siccine apud vos quæſo ſupernarum naſcitur eminentia poteſtatum? his in lucem prodeant generationibus dii veſtri, quibus aſini, porci, canes, quib. immunda hæc omnis conceptatur & gignitur terrenarum proluuies beſtiarum? Nec contenti hos coitus grauitati attribuiſſe Saturniç, etiam ipſum regem mundi flagitioſius liberos procreaſſe quem natum atque editum prædicatis: Ex Hyperiona (inquitis) matre, & ex Ioue iaculatore fulminis, Sol aureus & flagrantiſſimus natus eſt: ex Latona & eodem Arquitenes Delius, & ſyluarum habitatrix Diana: ex Ledæ, & eodem quibus Græcè Dioſcoris nomen eſt: ex Alcmena & eodẽ Hercules ille Thebanus, quem claua pelliſque tutatæ ſunt: ex Semela, atque ipſo, Liber, qui Bromius dicitur: ex ipſo rurſus, & Maia, Mercurius ore facundus, & geſtator affabilium colubrarum. Poteſt vlla grauior contumelia Ioui veſtro infligi, aut quicquam eſt aliud, quod labefactet, aut deſtruat

ſtruat

Digitized by Google

ſtruat deorum principis auctoritatē, quàm quod eum creditis voluptatibus aliquando libidinoſis victum, & in fœmineos appetitus inflammati pectoris incaluiſſe feruore? Et quid regi Saturnio matrimoniis fuerat cum alienis rei? Non illi fuerat ſatis Iuno, nec ſedare impetum cupiditatum in regina poterat numinum, cum nobilitas eam commendaret tanta, facies, oris dignitas, & vlnarum niuei marmoreique candores? An vxore contentus haud vna, concubinis, pellicibus, atque amiculis delectatus impatientiam ſuam ſpargebat paſſim (vt bacchari adoleſcentes ſolent) ſalax deus, & canus ex infinitis corporibus flacceſcentium voluptatum reſtituebat ardorem? Quid dicitis ô impii, vel quas de veſtro Ioue opinionum cõfingitis fœditates? Ita non animaduertitis, non videtis, cuius eum notetis probri? cuius criminis conſtituatis auctorem? vel quas in eum labes flagitiorum, quantas coaceruetis infamias? Ad libidinem homines proni, atque ad voluptatum blanditias naturæ infirmitate procliues, adulteria tamen legibus vindicant, & capitalibus afficiunt eos pœnis, quos in aliena comprehenderint fœdera genialis ſe lectuli expugnatione ieciſſe. Subſeſſoris, & adulteri perſona cuius eſſet turpitudinis, notę cuius, regum maximus neſciebat, & ſpeculator ille (vt fama eſt) bene meritorum, ac peſſimè, quidnam deceret ſe velle rationibus pectoris non perſpiciebat amiſſis. Et tolerari forſitan male tractatio hæc poſſet, ſi eũ ſaltem perſonis coniungeretis comparibus, & adulter à vobis immortalium conſtitueretur dearũ. In humanis verò corporibus quid nam quæſo inerat pulchritudinis, quid decoris, quod irritare, q;

flectere oculos poſſet inde Iouis? cutes, viſcera, pituita, atque omnis illa proluuies inteſtinorum ſub inuolucris conſtituta: quam nô modo Lynceus ille penetrabili acie poſſit horreſcere, verumetiā quiuis alter ſola vel cogitatione vitare, ô egregia merces culpę, ô digna & precioſa dulcedo, propter quā Iuppiter maximus cygnus fieret, & taurus, & candidorum procreator ouorum. Si aperire oculos mentis, & veritatem propriā intueri ſine vlla vultis gratificatione priuata, miſeriarum omniū cauſas, quibus genus (vt dicitis) iamdudum affligitur humanum, ex huiuſmodi reperietis opinationibus fluere, quas habebatis antiquitus de diis veſtris: & quas in melius reformare ante oculos poſita veritate renuiſtis. Nam nos quidem quidnam de illis aliquando, aut inconueniens ſenſimus, aut conſcriptionibus edidimus indecoris, vt in inuidiam iaciantur noſtram labores generis humani, & cōmoditates, quibus viuitur, imminutæ? Nunquid à nobis dicitur, vt ciconias, vt palūbes, ex Ioue eſſe progenitos quoſdam deos? Nunquid ex pelagi ſpuma, & ex cæli genitalibus amputatis Cythereæ Veneris concretum coaluiſſe candorem? Nunquid parricidii cauſa vinctum eſſe Saturnum, & ſuis diebus tantis vinculorum ponderibus releuari? Nunquid beneficio Curetum ab interitu ſeruatum Iouem? Nunquid expuliſſe regno patrē, & alieni iuris imperium violentia & fraude tenuiſſe? Nunquid pulſum à Ioue ſenem Italorum delituiſſe in finibus, & quòd tutus fuiſſet à filio, nomen Latio impoſuiſſe pro munere? Nunquid inceſtas nuptias cum ſorore Iouem ipſum dicimus feciſſe nos? aut inuitatum ad eius menſam pro ſuillis viſceribus prolem neſcium

ſcium Lycaoniam pranſitaſſe? Nunquid altero claudum pede apud inſulam Lemnum fabrilia opera exercuiſſe Vulcanum? Nunquid cupidinis atque auaritiæ cauſa (ſicut canit Bœotius Pindarus) Æſculapium fulminis transfixum eſſe telo? Nunquid Apollinem ditem factum, eos ipſos reges, quorum gazis fuerat locupletatus & donis, ambiguitate fefelliſſe reſponſi? Nunquid furem Mercurium publicauimus? num nos eſſe Lauernam, atque cum hoc ſimul fraudibus præſidere furtiuis? Nunquid ex nobis Myrtilus eſt auctor, qui Macari filias, Megalconis ancillulas, profitetur fuiſſe Muſas? Quis rege à Cyprio, cuius nomen Cinyras eſt, ditatam meretriculam Venerem diuorum in numero conſecratam, quis ex reliquiis Pelopis compactum eſſe palladium, prodidit? non vos? Quis Spartanum fuiſſe Martem, nónne Epicharmus auctor veſter? quis in Thraciæ finibus procreatum, non Sophocles Atticus cunctis conſentientibus theatris? Quis menſibus in Arcadia tribus & decem vinctum? non Melæ fluminis filius? quis ei canes ab Caribus, quis ab Scythis aſinos immolari? non principaliter cum cæteris Apollodorus? Quis dum genitalibus inſultat alienis, hæſiſſe in laqueis inuolutum? non commentarii veſtri, non ſcænæ? Nunquid aliquando à nobis conſcriptum eſt mercenariam deos ſeruitutem ſeruiſſe. vt Herculem ſordidi amoris & petulantiæ cauſa, vt Admeto Apollinem Delium, vt Laomedonti Troico Iouis fratrẽ, vt eidem ſed cum patruo Pythium, vt coniugalia ſecreta miſcentibus Mineruã luminis miniſtram, & lucernarum moderatricem? Nónne ille veſter eſt vates, qui Martem fecit

& Venerem mortalium manibus vulneratos? Nō ex vobis Panyaſſis vnus eſt, qui ab Hercule Ditem patrem, & reginam memorat ſauciatam eſſe Iunonem? Non viraginem ab Ornyto cæſam, cruentatam, vexatam, Polemonis veſtri indicant ſcripta? Non ab Hippocoontis liberis ipſum Soſibius Herculem cruciatum retuliſſe pronunciat, & illati vulneris, & doloris? Apud inſulam Cretam ſepulturæ eſſe mandatum Iouem nobis editum traditur? In Spartanis & Lacedæmoniis finibus nos dicimus conditos, in cunis coalitos fratres? Noſter ille eſt auctor, qui Patrocles Thurius ſcriptorum in titulis indicatur, qui tumulos memorat, reliquiaſque Saturnias tellure in Sicula contineri? Chæroneus Plutarchus noſtrarum eſſe partium comprobatur, qui in Oeteis verticibus Herculem, poſt morborū comitialium ruinas diſſolutum in cinerem prodidit? nam quid de illis amoribus dicam, quibus in fœminas ſanctos incaluiſſe cæleſtes, veſtris proditum literis, atque auctoribus cōtinetur? Nunquid enim à nobis arguitur rex maris Amphitritas, Hippothoas, Amymonas, Menalippas, Alcyonas, per furioſæ cupiditatis ardorem caſtimoniæ virginitate priuaſſe? Nunquid Apollo Latonius immaculatus ille, caſtiſſimus; atque purus, Arſinoas, Æthuſas, Hypſipylas, Marpeſſas, Zeuſippas, & Protheas, Daphnas, & Steropas, inconſulti pectoris appetiſſe feruoribus? Nunquid ſenex Saturnus iamdudū obſitus canis, atque annorum vetuſtate iam frigidus, noſtris carminibus indicatur ab vxore in adulterio comprehenſus induiſſe formam feri, & ſub pecoris ſpecie hinnitibus euolauiſſe iactatis? Iuppiter ipſe rex mundi, nonne à vobis infamis eſt iſſe

per

per innumeras ſpecies, & petulantis amoris flammam ſeruilibus obumbrauiſſe fallaciis? Nunquid à nobis aliquando cõſcriptus eſt libidinoſa vt perficeret furta, modò eſſe in aurum verſus, modò in ſatyrum ludicrum, in draconem, in alitem, in taurum, & quod omnia genera cõtumeliarum tranſiliat, in formiculam paruulam, vt Clitoris videlicet filiam, Myrmidonis redderet apud Theſſalos matrem? Quis illum in Alcmena nouem noctibus fecit peruigilaſſe continuis? non vos? Quis in amoribus deſidem derelicta cœli ſtatione iacuiſſe? nõ vos? Et ſanè adiungitis beneficia non parua: ſiquidem vobis deus Hercules natus eſt, qui in rebus huiuſmodi patris ſui tranſiret exuperaretque virtutes. ille noctibus vix nouem vnam potuit prolẽ extundere, concinnare, compingere, at Hercules ſanctus deus natas quinquaginta de Theſtio nocte vna perdocuit, & nomen virginitatis ponere, & genitricum pondera ſuſtinere. Quid quòd non con:enti fœminei generis attribuiſſe diis curas, etiam ſexus adiungitis adamatos ab his mares? Hylã neſcio quis diligit. Hyacintho eſt alius occupatus, ille Pelopis deſideriis flagrat, hic in Chryſippum ſuſpirat ardentius, Catamitus rapitur deliciarum futurus, & poculorum cuſtos. Et vt Iouis dicatur pullus, in partibus Fabius aduritur mollibus obſignaturque poſticis. Sed ſoli amant apud vos mares, & fœmineo ſexui ſua conſeruata eſt ſanctitas. Nonne veſtris cautum eſt literis adamatum eſſe ab aurora Tithonum, arſiſſe in Endymionem Lunam, Nereidem in Æacum, in Achillis genitorem Thetim, Proſerpinam in Adonẽ marem eius, Cererem in Iaſionem neſcio quem ruſticanũ, & poſt

Vulcanum, Phaetontem, Martem, in Anchiſę nuptias ipſam illam Venerem Æneadum matrem, & Romanæ dominationis auctorem? Cum talia igitur vos probra, & flagitioſa prodigia, non in vnum aliquem nominatim, ſed in omnem pariter ſuperorum gentem, quam eſſe vos remini, ſine vllius exceptione iaciatis, audetis ſalua verecundia dicere, aut eſſe nos impios, aut vos pios? cum multo maiores ferant à vobis offenſas ex omnibus probris, quæ in illorum maledicta conducitis, quàm amplitudinis & honoris ex ritu atque officio cultionis? Aut enim falſa illa ſunt cuncta, quæ ſunt prompta de ſingulis exiſtimationem illorum maieſtatemque lædentia: & res digna omnino eſt, propter quam dii funditus genus omne debeant abolere mortalium: aut ſi explorata & vera ſunt, & ſine vllis dubitationibus comprehenſa, ad eam perducitur res ſummam, vt inuitiſſimis vobis non generis ſuperi, ſed humani eos fuiſſe credamus. Vbi enim nuptiæ, matrimonia, puerperia, nutrices, artificia, debilitates, vbi ſtatus capitis, & conditio ſeruitutis, vbi vulnera, cædes, cruor, vbi amores, deſideria, voluptates, vbi omnis animorum affectio ab inquietis perturbationibus veniens, neceſſe eſt diuinum nihil iſtic eſſe: nec quod proprium caduci eſt generis, & terrenæ fragilitatis, præſtantiori poſſe adhærere naturæ. Quis eſt enim qui crédat, ſi modo agnoſcit ac percipit vis iſtius potentię quæ ſit, aut genitales habuiſſe partes deum, & abſciſſione fœdiſſima priuatū his eſſe: aut ex ſe proditas aliquando intercepiſſe proles, & vinculorum coercitum pœnis: aut cum patre quodāmodo con ſeruiſſe bella ciuilia, & eum iure abſtinuiſſe regali:

aut

aut exterritum minoris metu vertiſſe exuperatum terga, & tanquam fugitiuum & exulem in ſubmontis delituiſſe ſecretis? Quis eſt, inquam, qui credat ad humanas accubuiſſe deum menſas, interemptum auaritiæ cauſa, fefelliſſe ſupplices ambiguitate reſponſi? præcellere in furum ordine adulteraſſe, ſeruiſſe, vulneratum eſſe, & adamaſſe: & per omnes libidinum formas inceſtarum cupiditatum circumegiſſe pellaciam? Atquin omnia vos iſta & fuiſſe, & ineſſe in diis aſſeueratis veſtris: neque vllam prætermittitis ſpeciem vitioſitatis, maleficii, lapſus, quam non in conuitium numinum opinionum petulantia conferatis. Aut igitur vobis quærendi ſunt dii alii, in quos omnia iſta non cadant: in quos enim hæc cadunt, humani ſunt generis atque terreni: aut ſi hi ſunt tantummodo, quorum nomina publicaſtis & mores, opinionibus tollitis veſtris, Mortalia ſunt enim quæcunque narratis. Et poſſumus quidem hoc in loco omnes iſtos nobis quos inducitis, atque appellatis deos, homines fuiſſe monſtrare, vel Agragantino Euhemero replicato, cuius libellos Ennius, clarum vt fieret cunctis, ſermonem in Italum tranſtulit: vel Nicanora Cyprio, vel Pellæo Leonte, vel Cyrenenſi Theodoro, vel Hippone ac Diagora Meliis, vel auctoribus aliis mille, qui ſcrupuloſæ diligentiæ cura in lucem res abditas libertate ingenua protulerunt. Poſſumus inquam, ſi placet, & Iouis res geſtas, & Mineruæ expromere bella, virginis & Dianæ: quibus dolis Liber Indorum affectauerit regnum, cuius fuerit conditionis Venus, cuius operæ, cuius quæſtus: matrimonium magna cuius tenuerit mater: quidnam ſpei, quid volupta-

Digitized by Google

voluptatis ſpecioſo ab Atyde conceperit. Vnde Serapis Ægyptius, vnde Iſis, vel ex quibus cauſis appellatio ipſa concinnata ſit nominum. Sed non iſtam ſuſcepimus in eo ſermone, quem facimus, vel operulam, vel voluntatem, vt oſtendamus, & publicemus, quínam fuerint hi omnes. Illud nobis propoſitum eſt, vt quoniam nos impios & irreligioſos vocatis, vos contrà pios & deorum contenditis eſſe cultores, demonſtrare, atq; in medio ponere ab hominib. magis nullis ignominioſius eos tractari, quàm à vobis. Quod ſi habere ſe ita ex ipſis maledictionibus promtum eſt, ſequitur vt intelligi debeat vos ſuperis ſtimulos indignationum furialium commouere: qui tam fœdas de illis vel auditis, vel creditis, & ignominioſas ipſi compingitis fabulas. Non enim qui ſolicitè relegit, & immaculatas hoſtias cædit, qui aceruos thuris dat cõcremandos igni, numina conſentiendus eſt colere: aut officia ſolus religionis implere. Cultus verus in pectore eſt, atque opinatio de diis digna: nec quicquam prodeſt illatio ſanguinis & cruoris, ſi credis de his ea quæ nõ modò ſint longè ab eorum diuina præſtantique natura, verumetiam labis & turpitudinis aliquid, & maieſtati eorum conciliét, & decori. Interrogare enim vos libet, & ad ſermonis exigui reſponſionem vocare, vtrúmne grauius exiſtimetis nullas cædere his hoſtias, quia putes naturam tantam neque velle, neque appetere iſtas: an talia de his probra opinionum fœditate concipere, quæ cuiuſvis animum in vltionis poſſint rabiem concitare? Si rerum momenta pendantur, nullum reperias tam inuidum iudicem, qui nõ criminoſius exiſtimet maledictis inſignibus cuiuſpiã

famam

famam carpi, quàm à quoquam ſilentio præteriri. Hoc enim forſitan rationis exiſtimari poſſit & credi: illud ſacrilegæ mentis eſt, & deſperatæ in fictionibus cæcitatis. In cærimoniis veſtris, rebuſque diuinis, poſtulationibus locus eſt, & piaculi dicitur contracta eſſe commiſſio, ſi per imprudentiæ lapſum, aut in verbo quiſpiam, aut ſympinio deerrarit: aut ſi curſu in ſolennibus ludis, curriculiſque diuinis. commiſſum omnes ſtatim in religiones clamatis ſacras, ſi ludius conſtitit, aut tibicen repentè conticuit: aut ſi patrimus ille qui vocitatur puer, omiſit per ignorantiam lorum, aut terram tenere non potuit, & audetis abnuere in delictis tam grauibus violari ſemper à vobis deos, cùm in leuioribus cauſis iraſci eos ipſi cum pernicie ſæpius confiteamini ciuitatis? Sed poetarum inquiunt figmenta ſunt hæc omnia, & ad voluptatem compoſitæ luſiones. Non eſt quidem credibile homines minime brutos & vetuſtatis remotiſſimę veſtigatores, aut non eas inſeruiſſe ſuis carminibus fabulas, quę in notionibus hominũ ſupereſſent, atque in auribus collocatæ: aut ipſos ſibi tantum licentioſi voluiſſe iuris aſciſcere, vt confingerent per ſtultitiã res eas, quæ necab inſania procul eſſent remotæ, & quæ illis à diis metum, & periculũ poſſent ab hominibus comparare. Sed concedamus, vt dicitis, deformitatum tantarum concinnatores eſſe atq; inuentores poetas: immunes tamen à deorum maletractatione nec ſic eſtis, qui talia ceſſatis maleficia vindicare: aut non legibus latis, & ſeueritate pœnarum tantæ iiſtis obuiam temeritati, conſtitutũque à vobis eſt, ne quis poſthac hominum id quod eſſet turpitudini proximũ,

Digitized by Google

aut deorum indignum maieſtatibus loqueretur. Quiſquis enim patitur peccare peccantem, is vires ſubminiſtrat audaciæ: & maioris contumeliæ res eſt, falſis quenquam notare atq; inſignire criminibus, quàm vera ingerere atque obiectare delicta. Quod enim ſis dici, & quod eſſe te ſentias, morſum habet minorem teſtimonio tacitæ recognitionis infractum. Illud verò acerbiſſimè vulnerat, quod inurit innoxios, & quod decus nominis atq; exiſtimationis infamat. Scribuntur dii veſtri in tricliniis cœleſtibus, atque in chalcidicis aureis cœnitare, potare, & ad vltimum fidibus & vocum modulatione mulceri. Vos aures patientiſſimas commodatis: nec iudicatis indignum voluptates attribui diis eas, quibus corpora terrena fulciũtur, & quas aures expetunt eneruati pectoris diſſolutione mollitæ. Inducuntur ex his alii amatores, adulteri caſtitatis, nec cum fœminis tantùm, ſed cum viris etiam propudioſos flagitioſosq; miſcere concubitus. Vobis nulla eſt cura quid ſuper rebus dicatur tantis, neque vllo ſaltem caſtigationis metu luxuriãtium literarum coërcetis audaciam. Per inſanias, per furores orbare alii ſe, & tanquam hoſtili de ſanguine, ita ſe proprio parricidio cruentare. Sacrilegia vos illa miramini elata ſublimiter, & quod pœnis omnibus conueniebat plecti, vt animoſius conſurgat audacia incentiua extollitis laude. Illi vulnera orbitatis ingemere, & cum eiulatibus indecoris fata incuſare crudelia: vos ſtupetis eloquentiæ viribus, & quod penitus oportebat ex humani generis cætu tolli, percenſetis: ac ne vlla intercidat obliuione curatis. Vulnerari, vexari, bella inter ſe gerere furialium memorãtur ardore diſcri-

diſcriminum: vobis illa eſt deſcriptio voluptati, atque vt ſcriptorum tantam defendatis audaciam, allegorias res illas, & naturalis ſcientiæ mentimini eſſe doctrinas. Sed quid ego neglectas aliorũ conqueror contumelias numinum? Ipſe ille Iuppiter, cuius vos nomen effari non ſine metu decuit & totius corporis concuſſione, amaſius captus ab vxore deſcribitur confiteri culpas ſuas, & velut demens ac neſcius, quas amiculas coniugi, quas vxori antepoſuerit pellices, obduratus inuerecũdia publicare: vos talia qui extulere prodigia, poetarum eſſe principes atque reges diuinis ingeniis præditos, capita eſſe memoratis ſanctiſſima: tantum ab officio religionũ, quas inducitis, euolaſtis, vt grauioris põderis ſint apud vos verba quàm cœlitum violata ſublimitas. Ita ergo non decuit (ſi modò vllus deorum eſſet apud vos metus, aut ſi eſſe illos vſpiam præſumptionis certæ confidentia crederetis) rogationibus, plebiſcitis, conſultorum ſenatus metu intercedere, prohibere, ſancire, ne quis vellet de diis paſſim niſi quod eſſet plenũ religionis, effari, ac à vobis ſaltem iſtum mererent honorem, vt quibus expelletis à vobis eiſdem ab his legibus propulſaretis iniurias. Maieſtatis ſunt apud vos rei, qui de veſtris ſecus obmurmurauerint aliquid regibus. Magiſtratum in ordinem redigere, Senatorem aut conuitio proſequi, ſuis eſſe decreſtis periculoſiſſimum pœnis. Carmen malum conſcribere, quo fama alterius coinquinetur & vita, decemuiralibus ſcitis euadere nouiſtis impune: ac ne veſtras aures conuitio aliquis petulantiore pulſaret, de atrocibus formulas cõſtituiſtis iniuriis. Soli ſunt apud vos ſuperi inhonorati contemptibiles,

Digitized by Google

viles: in quos ius eſt à vobis datum, quæ quiſq; voluerit dicere: turpitudinum iacere, quas libido cõfixerit, atque excogitauerit formas. Et incuriam nobis intendere tam infamium non erubeſcitis numinum, cùm ſit rectius multo deos eſſe nõ credere, quàm eſſe illos tales, taliq́ue exiſtimatione ſentire. Sed poëtis tantummodo licere voluiſtis indignas de diis fabulas, & flagitioſa ludibria comminiſci. Quid pantomimi veſtri, quid hiſtriones, quid illa mimorum, atque exoleti generis multitudo? Nonne ad vſum quęſtus ſui abutitur diis veſtris, & lenocinia voluptatum ex iniuriis attrahunt contumeliiſq́ue diuinis? Sedent & in ſpectaculis publicis ſacerdotum omnium, magiſtratuumq́ue collegia, pontifices maximi, & maximi curiones: ſedent quindecimviri laureati, & diales cum apicibus flamines: ſedent augures interpretes diuinæ mentis & voluntatis: necnon & caſtæ virgines, perpetui nutrices & cõſeruatrices ignis: ſedet cunctus populus & ſenatus: conſulatibus functi patres, diis proximi atq; auguſtiſſimi reges: & quod nefarium eſſet auditu, gentis illa genitrix martiæ, regnatoris & populi procreatrix amans ſaltatur Venus, & per affectus omnes meretriciæ vilitatis impudica exprimitur imitatione bacchari. Saltatur & magna ſacris compta cum infulis mater: & contra decus ætatis illa Peſſinuntia Dindymene, in bubulci vnius amplexu flagitioſa fingitur appetitione geſtire: necnon & illa proles Iouis à Sophocle in Trachiniis Hercules peſtiferi tegminis circũretitus indagine miſerabiles edere inducitur eiulatus, violentia doloris frangi, atq; in vltimã tabem diffluentium viſcerum maceratione conſumi.

mi. Quin & ille in fabulis maximus ipſe regnator poli ſine vlla numinis maieſtatiſq; formidine adulterorum agere inducitur partes, atque vt fallere caſtitatem alienarum poſſit familiàs matrum, ora immutare fallacia, & in ſpecies coniugum ſubdititii corporis ſimulatione ſuccedere. Nec ſatis hæc culpa eſt, etiam mimis, & ſcurrilibus ludicris ſanctiſſimorum perſonæ interponuntur deorum. Et vt ſpectatoribus vacuis riſus poſſit atque hilaritas excitari, iocularibus feriuntur cauillationibus numina, conclamant, & aſſurgunt theatra, caueæ omnes concrepant fragoribus atque plauſibus. Et quod nullis poſſit ſatisfactionibus expiari, exoletis, atque irriſoribus numinum dona inſtituuntur, & munera ab officiis ocium publicis, immunitas, & vacatio cum coronis. Et auderis poſt iſta mirari, vnde oriantur hæc mala, quibus inundatur & premitur ſine vlla intermiſſione mortalitas: cùm omnis res eas, quibus ſunt inuoluta probra numinũ, & maledictionis elogia, & quotidie referatis, & ediſcatis quotidie: & ſi quando animum deſidem ocioſis vultis hallucinationibus occupari, dies vobis poſcatis dari, & ſine vllis intermiſſionibus exhiberi. Quod ſi haberet vos aliqua veſtris pro religionibus indignatio, has potius literas, hos exurere debuiſtis olim libros, iſtos demoliri, diſſoluere theatra hæc potius, in quibus infamiæ numinum propudioſis quotidie publicantur in fabulis. Nam noſtra quidem ſcripta cur ignibus meruerint dari? cur immaniter conuenticula dirui? in quibus ſummus oratur deus, pax cunctis & venia poſtulatur magiſtratibus, exercitibus, regibus, familiaribus, inimicis, adhuc vitam degentibus, & reſolu-

tis corporum vinctione: in quibus aliud auditur nihil, niſi quod humanos faciat, niſi quod mites, verecundos, pudicos, caſtos, familiares, communicatores rei & cum omnibus, quos ſolidet germanitatis neceſſitudine copulatio. Verùm ita ſe res habet, vt quoniam plurimum gladiis, & poteſtate valetis ferri, anteire vos etiam veritatis ſcientia iudicetis: & eſſe pro diis ipſos, quorum potentias primi opinionum obſcœnitate fœdaſtis. Hoc in loco, ſi ferocitas veſtra permittit, & rabies patitur illud nobis vt reſpondeatis, oramus: vtrúmne iras cadere in naturam exiſtimetis deorum, an ab affectibus his longè diuinam eſſe beatitudinem diſiugatam? Nam ſi concipiunt has faces, & motibus exaſperantur irarum (ſicut veſtræ opinationes ferunt, nam ſæpe illos dicitis & propter ludos minus ſolicite factos, & propter præſules non probatos, & propter quædam ſpatiola deſanata, & propter cærimonias non ritè perfectas, tremoribus infremuiſſe terrarum: & contagione peſtilentię corrupiſſe auras temporum luctuoſa cum populi vaſtitate) ſequitur vt intelligi debeat iracũdias non paruas ex opinionibus eos continere prędictis. Quod ſi datur, & illud neceſſario conſequens, miſerias has omnes, quibus olim genus accumulatur humanum, ab huiuſmodi fluere fictionibus: quod ſi ab his cauſis indignatio proficiſcitur numinum, miſeriarum tantarum vos eſtis auctores, qui animos cœlitum non ceſſatis offendere, & vltionis in rabiem concitare. Sin autem ab huiuſmodi affectibus deorum eſt genus immune, neque quid ſit iraſci dii omnino nouerunt: & nobis ergo iraſci ſine vlla ratione dicuntur, qui ira quid ſit, ignorant, & ab

& ab eius contactu, & permixtione ſunt abſoluti. Neque enim fieri per rerum naturam poteſt, vt quod vnum eſt, fiat duo, & in diuerſas res eat vnitas ingenita ſimplicitate diuiſa.

ARNOBII DISPVTATIONVM ADVERSVS GENTES

LIBER V.

ESTO ab ludentibus poetis cuncta illa ſint prodita de immortalibus diis probra. Quid illa, quæ hiſtoriæ continent graues, ſeriæ, curioſæ, quæque in arcanis myſteriis traditis, poëtarum ſunt excogitata laſciuia? Quæ ſi vobis viderentur ineptiarum talium fabulæ, neque in vſu retineretis quotidiano, neque per curſus annuos lætitias exerceretis vt feſtas, neque vt rerum ſimulacra geſtarum ſacrorum conſeruaretis in ritibus: ex quibus tam multis vnum interim ponam moderaminis temperamẽtum ſecutus: in quo ſtolidus & imprudens ipſe ille inducitur Iuppiter, verborum ambiguitatibus luſus. In ſecundo Antiatis libro (nequis fortè nos exiſtimet concinnare per calumnias crimina) talis perſcripta eſt fabula: Numam illum regem, cum procurandi fulminis ſcientiam non haberet, eſſetque illi cupido noſcendi, Egeriæ monitu caſtos duodecim iuuenes apud aquam cælaſſe cum

Digitized by Google

vinculis: vt cũ Faunus, & Martius Picus ad id locorũm veniſſent hauſtum (nam illis aquãdi ſolẽne iter huc fuit) inuaderent, conſtrigerẽt, colligarent. Sed quò res fieri expeditius poſſet, regem pocula non parui numeri vino, mulſoq; cõpleſſe, circaq; acceſſus fontis inſidioſam vẽturis oppoſuiſſe fallaciã. illos more de ſolito bibendi appetitione correptos ad hoſpitia nota veniſſe. Sed cũ liquoribus odoratis offendiſſent fragrantia pocula, vetuſtiorib⁹ antepoſuiſſe res nouas, inuaſiſſe auiditer, dulcedine potionis captos hauſiſſe plus nimio, obdormiuiſſe factos graues: tum bis ſenos incubuiſſe ſopitis, inieciſſe madidatis vincla: expergitosq; illos ſtatim perdocuiſſe regem, quibus ad terras modis Iuppiter poſſet ſacrificiis elici. & accepta regẽ ſciẽtia rem in Auẽtino feciſſe divinã, elexiſſe ad terras Iouẽ, ab eoq; quæſiſſe ritum procurationis. Iouem diu cũctatum expiabis dixiſſe capite fulgurita: regẽ reſpondiſſe, cœpitio. Iouem rurſus, humano: retuliſſe regẽ, ſed capillo. deum contrà, anima: ſubieciſſe Pompilium, piſcis. Tunc ambiguis Iouem propoſitionib. captum extuliſſe hanc vocem, decepiſti me Numa; nam ego humanis capitibus procurari conſtitueram fulgurita, non capillo cœpitio: quoniam me tamen tua circumuenit aſtutia, quẽ voluiſti habeto morem: & his rebus, quas pactus es, procurationem ſemper ſuſcipies fulguritorum. Quid primum, quid vltimum, vel exequatur animus, vel conticeſcat, nec facile dictu eſt, neq; vllis cõſiderationibus expeditum. Ita enim ſunt omnia & excogitata, & cõparata deriſui: vt ſit vobis connitendum falſa vt credantur hæc eſſe etiam ſi ſunt vera, quàm obtinere velle pro veris, & velut quid-

dam

dam mirabile nõ ſine ipſius numinis inſinuare cõtemptu. Quid enim dicitis, ô iſti, credimúſne illum Faunum, & Martium Picum (ſi ex numero ſunt deorum, & ex illa perpetua immortaliq; natura) ſitis aliquando ariditate ſiccatos, atque vt æſtum poſſent irrigare venarum, fluẽta iſſe per fontium? Credimus ne captos mero, & dulcedine illectos mulſi, tandiu ſe poculis ingurgitauiſſe fallacibus, vt vſque ad ebrietatis periculum venirentur? Credimúſne victos ſomno, atque altiſſimi ſoporis obliuione demerſos, vinciendi copiam ſui animalib. præbuiſſe terrenis? quibus deinde partibus vinculorum illæ iniectæ ſunt nexiones? ſoliditatis habebant quicquam, aut ex duris oſſibus informatæ fuerant eorum manus, quæ conſtringi laqueis, & nodorum poſſent illigationibus coerceri? Non enim requiro, non exigo, an aliquid potuerint fari ebrietatis alienatione nutantes: an Ioue inuito, vel potius neſcio, protrahendi ad terras eius ritum quiſquam potuerit publicare: illud ſolum audire deſidero, cur ſi Faunus & Picus ſunt diuini generis & poteſtatis, nõ ipſi potius edidere quærenti id quod ab ipſo Ioue periculoſius Numa cupiebat audire? An nunquid Iuppiter ſolus huius rei ſcientiam nouerat, (ab ipſo enim decidunt fulmina) vt imminentia procurare alicuius debeat ſcientiæ diſciplina? An cùm ipſe iaculetur hos ignes, aliorum ſit operis ſcire, quibus modis conueniat iras eius, atque animos temperare? Etenim reuera ſtultiſſimum credere eſt, ipſum remedia ſcire, quibus auerti poſſint, quæ per fulminis iactum in humanis fieri conſtituerit rebus. Hoc eſt enim dicere, illo ritus genere minas placabitis: & ſi quãdo

per fulgura ſignificauero aliquid imminere, facite hoc, & illud, vt ꝙ fieri ſtatui inane fiat & vacuũ, & ſacrũ vaneſcat. ſed cõcedamus (vt dicitur) ipsũ aduerſum ſe Iouẽ remedia ſciſſe, atq; artes, quibus iri obuiam ſuis ſignificationibus cõueniret: etiámne credemus deum numinis tãti tractum eſſe ad terras, & in verrucula collis vnius cum humunculo ſtantem altercabilem conſeruiſſe ſermonem? Et quænam illa quæſo diuina res fuit, quæ ab impetu rerum tanto Iouem compulit auocari, & mortalium ſeſe denũciationibus ſiſtere? mola ſalſa, thus, ſanguis, verbenarum ſuffitio, & nominum terribilium fremores? & potẽtiora quàm Iuppiter fuerunt hęc omnia: vt eum compellerent inuitum parere præceptis? aut voluntarium ſeſe circumuentionib⁹ tradere? quid quod ſequitur, fidem ſumet? tam improuidum fuiſſe Saturnium; vt aut ea proponeret, quorum ambagibus ipſe caperetur, aut neſciret futurum quibus luſura ſe modis aſtutia eſſet calliditasque mortalis? Expiabis (inquit) capite fulgurita. imperfecta adhuc vox eſt, neq; plena proloquii, circumſcriptaq; ſentẽtia. Scire. n. neceſſario cõuenit, vtrùmne capite veruecino, an ſuillo an quolibet alio, expiationẽ iſtam ſciſcat Dieſpiter perpetrari: quod cum nondum ſpecialiter ſtatuiſſet, eſſetq; adhuc pendens, & nondum ſententia terminata, qui potuit Numa ſcire hominis Iouem dicturum caput, vt anteuerteret, anteiret, & in caput cœpitium ambiguitatis illius incerta traduceret? Niſi fortè dicetis regem fuiſſe diuinum: nunquid ipſo poterat eſſe Iove divinior? Niſi homo pręſumẽs, quid dicturus eſſet Iupiter, circũſcripſit: deus ſcire non poterat quib. modis pararet circunſcri-

cunſcribere ſe homo. ita non in promptu eſt, & apparet puerilium eſſe ingeniola fictionum: quibus cùm acquiritur cordis Numæ viuacitas, imprudentia maxima importatur Ioui. Quid enim tam imprudens, quàm confiteri te captum argutia cordis humani? & cum deceptum Deum doleas, in victoris concedere voluntatem: & medicinam quam obtuleras ponere? Nam ſi fuit ratio, & quædam conuenientia naturalis, cur humano capite procuratio debuerit ſuſcipi fulguriti, non video cur ab rege relatio ſit facta cœpitii: ſin autem poterat & cœpitio tranſigi, libidinosè hominis inhiatum eſt cruori. Atque ita in contrarium pars vtraque traducitur, vt nec Numam monſtretur voluiſſe ſcire, quod voluit, & crudelis Iuppiter fuiſſe doceatur, qui quod Numa potuiſſe cœpitio ſuſcipi, voluiſſe dixerit humanis capitibus expiari. Apud Timotheum non ignobilem theologorum virum, nec non apud alios ęque doctos ſuper magna deorum matre, ſuperq; ſacris eius, origo hęc ſita eſt: ex reconditis antiquitatum libris, & ex intimis eruta (quemadmodum ipſe ſcribit, inſinuatq;) myſteriis. In Phrygiæ finibus inauditę per omnia vaſtitatis petra, inquit, eſt quædam: cui nomen eſt Agdus, regionis eius ab indigenis ſic vocatæ. Ex ea lapides ſumptos, ſicut Themis mandauerat præcinens, in orbem mortalibus vacuum Deucalion iactauit & Pyrrha: ex quibus cum cæteris & hæc, magna quæ dicitur, informata eſt mater atq; animata diuinitus. Hanc in vertice ipſo petræ datam quieti & ſomno, quam inceſtis Iuppiter cupiditatib. appetiuit. Sed cùm obluctatus diu id, quod ſibi promiſerat, obtinere nequiiſſet, voluptatem in lapidem fudit victus.

Hinc petra concepit, & mugitibus editus multis prius menſe naſcitur decimo materno ab nomine cognominatus Acdeſtis. Huic robur inuictum, & ferocitas animi fuerat intractabilis, inſana & furialis libido, & ex vtroque ſexu. vi rapta diua ſtare, diſperdere immanitas quò animi duxerat: nō deos curare, non homines, nec præ ſe quicquam potentius credere: terras, cœlum, & ſydera contemnere. Cuius cùm audacia quibúſnam modis poſſet vel debilitari, vel comprimi, ſæpenumero eſſet deorum in deliberatione quæſitum, hæſitantib. cæteris huius muneris curam Liber in ſe ſuſcipit: familiarem illi fontem, quo ardorem fuerat ſuetus & ſitiendi lenire flagrantiam, ludo & venationibus excitatam, validiſſimi ſuccendit vi meri: æſtatis in tempore hauſtum accurrit Acdeſtis, immoderatius potionem hiantibus venis rapit: fit vt inſolita re victus ſoporem in altiſſimum deprimatur. Adeſt ad inſidias Liber, ex ſetis ſcientiſſimè complicatis vnum plantæ iniicit laqueum: parte altera proles cum ipſis genitalibus occupat: exolutus ille vi meri corripit ſe impetu, & adducēte nexus planta, ſuis ipſe ſe viribus, eo quo fuerat, priuat ſexu: cum diſcidio partium ſanguis fluit immenſus: rapiuntur, & combibuntur hæc terra: malum repente cum pomis ex his punicum naſcitur: cuius Nana ſpeciem contemplata regis Sangarii fluminis filia carpit mirans, atque in ſinu reponit: fit ex eo prægnans, tanquam vitiatam claudit pater, & curat vt inedia moriatur, pomis, atque aliis bacculis deûm ſuſtentatur à matre, enititur paruulum. Sed exponi Sangarius præcipit: repertum neſcio quis ſumit, format, lacte alit hirquino: & quoniam Lydia

dia citulos ſic vocat, vel quia hircos Phryges ſuis Atagos elocutionibus nũcupant, inde Atys nomẽ vt ſortiretur, effluxit, hunc vnicè mater deûm, ore fuerat quod excellentiſſimo, diligebat, & Acdeſtis blandus adulto comes, & quà ſolum poterat amãs, tectis aſſentationibus vinctus, ſaltuoſa ducens per nemora, & ferarum multis muneribus donãs, quæ puer Atys primo ſui eſſe dicebat laboris, atque operis glorians: per vinum deinde confitetur, & ab Acdeſti ſe diligi, & ab eo donis ſylueſtribus honorari: vnde vinũ, quod ſilẽtium prodidit, in eius nefas eſt ſanctuarium inferre pollutis. Tũc Peſſinũtius rex Midas alienare cupiens tam infami puerum coniunctione, matrimonio ei ſuam filiam deſtinat: ac ne ſcæuus aliquis nuptialia interrũperet gaudia, fecit oppidum claudi. verùm deûm mater adoleſcentuli fatum ſciens, interq; homines illum tãdiu futurum ſaluum, quandiu eſſet ſolutus à matrimonii fœdere, ne quid accideret mœſti, ciuitatẽ ingreditur clauſam muris eius capite ſubleuatis: quod eſſet turritum ratione ab hac cœpit. Acdeſtis ſcatens ira conuulſi à ſe pueri, & vxoris ad ſtudium deriuati, conuiuantibus cunctis furorem & inſaniam ſuggerit: conclamant exterriti adorandorum Phryges: mammas ſibi demetit galli filia pellicis, rapit Atys teſtulam, quam inſtigator ipſe geſtitabat inſaniæ: furiarum & ipſe iam plenꝰ, per bachatus iactatus proiicit ſe tãdem, & ſub pini arbore genitalia ſibi deſecat, dicens: Tibi Acdeſti hæc habe, propter quę motus tantos furialium diſcriminum cõcitaſti. euolat cum profluuio ſanguinis vita: ſed abſciſſa quæ fuerant, magna legit mater deûm, & iniicit his terram, veſte prius tectis, at-

Digitized by Google

que inuolutis defuncti. Fluore de ſanguinis viola flos naſcitur, & redimitur ex hac arbos. Inde natum & ortum eſt, nunc etiam ſacras velarier & coronarier pinos. virgo ſponſa quæ fuerat, quam Valerius pontifex, iam nomine fuiſſe conſcribit, exanimati pectus lanis mollioribus velat, dat lachrymas cum Acdeſti, interficitque ſe ipſam. purpurantes in violas cruor vertitur interemptæ: mater ſuffodit eam deûm, vnde amygdalus naſcitur amaritudinem ſignificans funeris. tunc arborem pinum, ſub qua Atys nomine ſpoliauerat ſe viri in antrum ſuum defert, & ſociatis planctibus cum Acdeſti tundit & ſauciat pectus pauſatæ circum arboris robur. Iuppiter rogatus ab Acdeſti, vt Atys reuiuiſceret, non ſinit: quod tamen fieri per fatum poſſet, ſine vlla difficultate condonat, ne corpus eius putreſcat, creſcant vt comæ ſemper, digitorum vt minimiſſimus viuat, & perpetuo ſolus agitetur motu. quibus contentum beneficiis Acdeſtim conſecraſſe corpus in Peſſinunte: cætimoniis annuis. & ſacerdotum antiſtibus honoraſſe. Si contemptor aliquis numinum, & ſacrilegi pectoris immanitate furioſus, intendiſſet animum maledicere diis veſtris: auderet in eos quicquam grauius dicere, quàm iſta prodit hiſtoria, quam velut quiddam mirabile commentarii contuliſtis in formulam? ac ne illam vis temporis, & vetuſtatis obſole faceret longitudo, perpetuitatis honore mactaſtis. Quid eſt enim de diis in ea poſitum, quídue conſcriptum, quod non ſi in hominem dixeris pudibundis moribus & diſciplinis horridioribus educatum, & contumeliæ reus ſis, & iniuriæ, & offenſionis odium ſimultatibus ſubeas inexpia-

bilibus

bilibus comparatum? ex lapidibus, inquitis, quos Deucalion iactauit & Pyrrha, deûm procreata eſt mater. Quid ô theologi dicitis? quid ſupernarum antiſtites poteſtatum? Ergóne deûm mater diluuii tempore nulla fuit in parte naturæ? & niſi omne mortalium genus interemiſſet vis imbrium, procreationis illius cauſa atque origo ceſſaret? Humanum eſt ergo munus quod eſſe ſe ſentit: & beneficii debet Pyrrhæ quod orari ſe conſpicit in alicuius ſubſtantiæ qualitate: quod quidem (ſi verum eſt) & illud erit neceſſariò non falſum, hominem illam fuiſſe non diuam. Nam ſi certum eſt homines ex illo lapidum iactu natiuitatis ſuæ originem ducere, & hanc neceſſe eſt credi vnam fuiſſe de nobis, conſimilium cauſarum rationibus procreatam. Neque enim fieri rerum per repugnantiam quit, vt ex vno lapidum genere, & ex eadem ratione faciendi, immortalium quidam fortis, conditionis alii ſubſtituerentur humanæ. Varro ille Romanus multiformibus eminens diſciplinis, & in vetuſtatis indagatione rimator, in librorum quatuor primo quos de gente cõſcriptos Romani populi dereliquit, curioſis computationib. edocet, ab diluuii tempore cuius ſupra fecimus mentionẽ, ad vſq; Hircii conſulatũ & Panſę, annorũ eſſe millia nondũ duo: cui ſi conſtat fides, mater quoq; dicenda eſt magna intra huius numeri fines æuitatẽ ſuã habere concluſam: atq; ita perducitur res eò, vt quæ omnium numinũ genetrix eſſe narratur, non ſit mater, ſed filia: quinimmo infans & paruula, ſiquidẽ deos cõcedimus neq; initia neq; fines ſeculorũ perpetua in continuatione ſortitos. Sed quid terrenis obuoluiſſe vos ſordibus deûm loquimur

matrem, cùm ab Iouis ipſius maledictis nullam pauſam facere vel exigui temporis intercapedine quiueritis? Cùm in ſummo Agdi vertice deum dormiret tum genitrix, obrepere conquieſcentis pudori filius (inquitis) inſidiator enixus eſt. Poſt innumeras virgines, & ſpoliatas caſtitate matronas, etiam ne in matrem cupiditatis infandæ ſpem Iuppiter cœpit, nec ab illius appetitionis ardore horror eum quiuit auertere, quem non hominib. ſolis, ſed animalibus quoque nonnullis natura ipſa ſubiecit, & ingeneratus ille communiter ſenſus? An reſpectus pietatis & honeſti capitoliorum deſpuitur præſidi, nec quid ſceleris cuperet conturbatis per inſaniam mentibus, aut retractare poterat, aut peruidere? Sed vt res eſt ponderis & maieſtatis vt oblitus, ad furta illa flagitioſa correpens ibat, pauens ac trepidus anhelitu oris preſſo, ſuſpenſis per formidinem greſſibus, & inter media conſtitutus ſolicitudinis ſpeique confinia palpabat res intimas, altitudinem dormientis & matris patientiam tentans. O rerum imaginatio indecora: ô habitus fœdi Iouis ad obſcœni certaminis expeditionem parati: ergóne ille rex mundi cùm incautus, & properus obiectionis eſſet reiectus à furto, in impetum ſe vertit, & quoniam rapere voluptatem inſidioſa fraude non quiuit, vi matrem aggreſſus eſt, & apertiſſimè cœpit venerabilem ſubruere caſtitatem? Colluctatus ergo diutiſſimè cum inuita eſt, victus, fractus, ſuperatuſque defecit: & quem pietas diiugare ab infando matris non valuit appetitu, effuſa libido dii vinxit? Niſi fortè dicetis, conuentionis in huiuſmodi cœptum genus vitat atq; execratur humanum: apud deos inceſta ſunt nulla.

Et

Et cur mater acerrimè repugnabat inferenti vim filio? cur ab illius amplexibus tanquam illicitos vitans refugiebat attactus? Nam ſi nihil eſſet in re mali, tam gerere illa morem ſine vlla retractione debuerat, quàm volebat hic cupidæ appetitionis ſuæ irritamenta complere. Et ſanè hoc loco frugalitatis magnæ viri, & circa res etiam flagitioſi operis parciores, ne ſancta illa ſemina fruſtra videantur effuſa, ſilex (inquit) ebibit Iouialis incontinentiæ fœditatem. Quid deinde quæſo conſecutum eſt? dicite. In ſinu medio lapidis, atque in illa cotis duritie informatus atque animatus eſt infans, Iouis magni futura progenies. Non eſt facile contradicere tam prodigioſis conceptionibus, tamq; miris. Cùm enim genus humanum ex lapidib. apud vos ortum, procreatumq; dicatur neceſſe eſt credere, & receptacula lapides habuiſſe genitalia, & iaculatum combibiſſe ſementẽ, & completis temporibus ſuſtuliſſe aluos graues, & ad poſtremum peperiſſe fœminei moris difficultate connixos. Illud noſtram ſubigit curioſitatem requirere, cùm poſt decem menſes redditum eſſe dicatis partum: illo tempore quo in vtero lapidis fuit clauſus, quibus alimoniis irrigatus eſt, quibus ſuccis: vel ex rigore quæ ſaxeo nutricia potuit ducere, vt eſt fœtibus ſolenne de matribus. Nondum, inquit, contigerat lucem, & tonitrus patrios iam mugiens, imitatuſq; referebat. Et poſtquam illi datum eſt cœlum diemque conſpicere, obuia quæque vaſtabat incurſans, atq; ipſos ſibi ſpondebat deos cœli poſſe à regione detrudere. O cauta & prouida deûm mater, quæ ne nati inuidiam tam inſolentis ſubiret, aut mugiens fœtus ſomnis ſuis officeret, aut

N

interpellaret quietem, ſubtraxit ſe ipſam, & ſeminis illud nocentiſſimum virus tranſmiſit ab ſe longè, & ſaxorũ aſperitatibus propinauit. Æſtuatum eſt in conciliis deorum, quibuſnã modis eſſet intractabilis illa feritas edomari: & cùm via nulla ſupereſſet, ad opẽ concurſum eſt vnicã, vt mero madidaretur, & viribus ſpoliaretur abſciſſis: quaſi veró affecti corporalib' his damnis, fiant languidioris audaciæ, & non quotidie videamus eos qui ſibi demeſſuerint has partes maioris petulantiæ fieri, atque omnibus poſtpoſitis pudoris & verecundiæ frenis, in obſcœnã prorumpere vilitatem, flagitiorum confeſſione vulgata. Vellem tamen videre, ſi eſſet mihi illis naſci temporib. datum, patrẽ illum Liberum debellatorem ferocitatis Acdeſtiæ, poſt deorum auguſtiſſimas curias cœli ab culminibus lapſum, peniculamẽta decurtantẽ cantheriorum, innectentem laqueos mobiles, aquarum innoxias puritates multa ſauciantem vi meri: & poſtquam ebrietas potu emerſit, inſeruiſſe cautè manus, cõtrectauiſſe virilia dormientis, atque vt omnia cingerent circumpoſiti laqueorũ morſus, artificii curas tum rebus adhibuiſſe perituris. Hoccine de diis quiſquam vel exigua dixerit eorum opinione pollutus? aut ſi talibus occupati ſunt negociis, cogitationibus, curis, quiſquam eos ſapiens aut deos eſſe crediderit, aut immortaliũ ſaltem in numero computauerit? Acdeſtis iſte (oro) cuius obſcœnitas amputata ſecuritatem fuerat illatura cœleſtibus, ex terrenis animantibus vnus fuit? an deorum aliquis, & immortalitatis præditus honore? Si enim noſtræ ſortis, & conditionis habebatur humanæ, cur terrorem tantum numinib. inferebat?

Deus

Deus autē ſi fuerat, qui potuit decipi aut de diuino aliquid corpore deſecari? Sed quæſtionē mouem' parte in hac nullā, fuerit licet de diuino genere, vel ex nobis aliquis, ſi hoc rectius exiſtimabitis dici: etiamne fluore de ſanguinis, & ex genitalibus amputatis arbor mali enata eſt punici: an tum quum vis illa telluris cooperta eſt gremio ſolum radice cōplexa eſt, in ſtipitis exiliuit robur, oneratos fudit balauſtiis ramos, & in puncti ſpacio poma extulit mitia perfectionis propriæ maturitate completa: & quia de rubro exorta ſunt ſanguine, iccirco illis color eſt purpurei luminis ſuffectione ſubluteus: addite huc etiā iccirco eſſe vuida, iccirco vinoſa, quod ex ſanguine ſaburrato genus ducant, & fabulā conuenienter impletis, O Abdera Abdera, quàm fias mortalib. irridēda, talis ſi apud te eſſet fabula ita cōflata? dicunt eā cuncti patres, & ſuperciliosæ perlegunt ciuitates, & eſſe tu fatua, & ſtoliditatis frigidiſſimæ iudicaris. per ſinum inquit Nana filiū cōcepit ex pomo. ſequitur ſe ratio: vbi enim cautes, & ſaxa pariunt dura: poma ibi neceſſe eſt ſuriant. Glandibus, atq; ficis alebat Berecyntia religatā. conuenienter & rectè: pomis enim debuerat viuere, quæ mater fuerat facta de pomo. Poſtquàm fœtus emiſſus eſt, longè iuſſus eſt ab Sangario proiici: quē conceptum diuinitus credidit eſſe iamdudum, & ſi gnatus eſſet ſobolē ſui pignoris nūcupari. Lacte infans educatus hirquino eſt ô fabulā ſexui inimicā ſemper atq; infeſtiſſimā maſculino: in qua ſexus viriles nō ſolum homines ponūt, ſed pecudes etiam fiunt ex maribus matres. Pulchritudine inclyta, & prædicabili fuit inſignitus decore, admirabilis res ſatis, quod non illum

Digitized by Google

fœtor vitabilem reddidit fugiendumque caprinus. Mater eum dilexit magna, ſi nepotem vt auia, res ſimplex: ſin theatra vt percrepent, infamis & flagitioſa dilectio eſt. Diligebat & Acdeſtis venatoriis eum muneribus locupletans. à ſemiuiro quidem nullum eſſe poterat periculum caſtitatis: ſed quid Midas horruerit, non eſt facile ſuſpicantibus exiſtimare. Ipſis mater eſt ingreſſa tũ mœnibus. Haud miramur quidem in hac parte vires, & fortitudinẽ numinis: ſed culpamus negligentiam regis, quòd cùm legis meminiſſet & fati Atys, fecerit hoſtibus minus prouidam ciuitatem. Nuptialia celebrantibus vota furias Acdeſtis, inſaniamq; ſubiecit, ſi Midas rex offenderat, qui vxore adoleſcentulum vinciebat: quid admiſerat gallus, quid pellicis filia, vt ille ſe viro, hæc mammarum honeſtate priuaret? tibi habe hæc inquit, propter quæ res tantas animorum ſubuerſionibus concitaſti. neſciremus adhuc omnes quid in adulti corpore furor deſideraſſet Acdeſtius, niſi puer abſciſſæ ſocietatis obieciſſet offenſam. Quid dicitis ô gentes: quid huiuſmodi deditę opinionibus nationes? nónne cùm iſta promuntur, arripit vos pudor, & tantarum verecundia fœditatum? Nos auemus à vobis quid de diis dignum vel audire, vel diſcere: at verò vos nobis mammarum expromitis exectiones, amputationes virilium veretrorũ, iras, ſanguinem, furias, interitus virginum voluntarios, & ex ſanguine mortuorum flores, atque arbores procreatas. Dicite ô iterum, ergóne deũm mater genitalia illa diſiecta, cum floribus ipſa per ſe mœrens officioſa ſedulitate collegit, ipſa ſanctis manibus, ipſa diuinis cõtrectauit ac ſuſtulit flagitioſi operis inſtrumenta fœdique,

Digitized by Google

diq́ue, abſcondenda etiam mandauit terræ? ac ne
nuda in gremio diffluerent ſic ſoli, priuſquam ve-
ſte velaret, ac tegeret, lauit vtique balſamis, atque
vnxit? Vnde enim violæ naſci potuiſſent, odore ni-
ſi putorē membri vnguentorum illa ſuffectio tē-
peraret? Cum hiſtorias quæſo perlegitis tales, nō-
ne vobis videmini aut textriculas puellas audire
tædioſi operis circumſcribentes moras: aut infan-
tibus querulis; auocamenta quæritantes anus lon-
gæuas, & varias fictiones ſub imagine veritatis ex-
promere? Cum Ioue locutus eſt Acdeſtis, vt amato
reſtitueret vitam. annuere Iuppiter recuſauit, quia
fatis potētioribus prohibebatur: ac ne eſſet omni-
no duriſſimus, vnam largitus eſt gratiam, ne puto-
re corpus diſſolueretur vllo, ſuccreſcerent comæ
ſemper, minimiſſimus digitorū ſolus vt in corpore
viueret, ſolus motus perpetuos exhiberet. Hocci-
ne quiſquam admiſerit, aut credulitatis aſſenſione
firmarit, pilū in mortuo creſcere, partē nō interiſſe,
& ſeiūctum à lege putredinis mortale corpus ad-
huc vſq; durare? Vrgere vos iamdudū ad iſtius rei
comparationem poſſemus, niſi ſtultitiæ pars eſſet,
& talia diſcere, & huiuſmodi rerum indicia poſtu-
lare. Sed hiſtoria hæc falſa eſt, neque vllam cōtinet
veritatis in ſe partem. Noſtra quidē nihil intereſt,
quorum cauſa contenditis exterminatos eſſe à ter-
ris deos: vtrumne ſit conſtans, & fidei firmitate cō-
nixa: an contra mendaciter, & falſitatis alicuius fi-
ctione compoſita. Nobis enim ſatis eſt, quibus ho-
die manifeſtare propoſitū eſt, numina iſta, quæ ꝓ-
mitis, ſi ſunt vſpiam gentiū, atq; iratum feruorib'
incaleſcunt, nō magis à nobis, quā à vobis accipere
offenſionū furialiū cauſas: & eſſe illā in rebus, & à

vobis in commentarios relatam, & à volentibus quotidie perlegi, & futuri temporis perſtructioné, per ordinem ſuccedentium tradi. Quæ ſi vtiq; vera eſt, nullã videmus ſubeſſe rationem, cur nobis iraſci perhibeantur dii cœlites, cùm turpitudines illorum tantas neq; prodiderimus, neq; in literas contulerimus vllas, neq; in publicam teſtificationé ſacrorum celebritatibus miſerimus. Sin autem (vt remini) falſa eſt & mendaciis interpolata fallacibus, ambigere hominum nullus poteſt, quin cauſa vos ſitis offenſæ, qui vel talia quoſdam conſcribere ſiueritis, aut conſcripta durare ſeculorum in memoria ſitis paſſi. Et tamen qui poteſtas falſitatis arguere cõſcriptionem iſtam, cùm ipſa ſacra ſint teſtimonio, quæ per curſus annuos factitatis, & credi à vobis eſſe vera, & exploratæ fidei iudicari? Quid enim ſibi vult illa pinus, quam ſemper ſtatis diebus in deûm matris intermittitis ſanctuario? Nónne illius ſimilitudo eſt arboris, ſub qua ſibi furens manus & infelix adoleſcentulus intulit, & genitrix diuum in ſolatium ſui vulneris conſecrauit? Quid lanarum vellera, quibus arboris colligatis & circumuoluitis ſtipitem? Nónne illarum repetitio lanarum eſt, quibus iam deficientem contexit, & teporis aliquid rata eſt ſe poſſe membris conciliare frigentibus? Quid compti violaceis coronis, & redimiti arboris ramuli? Nónne illud indicant, vti mater primigeniis floribus adornauerit pinum miſerabilis indicem teſtimoniumq; fortunæ? Quid pectoribus applodentes palmas paſſis cum crinibus galli? Nónne illos referunt in memoriam luctus, quibus mater turrita cum Acdeſti lachrymabili puerum proſecuta eſt eiulatu? Quid tempe-

temperatus ab alimonio panis, cui rei dediſtis nomen caſtus: nónne illius temporis imitatio eſt, quo ſe numen ab Cereris fruge violentia mœroris abſtinuit? Aut ſi ea, quæ dicimus, non ſunt ita, vos edíſſertate, vos dicite: euirati iſti, mollesque quos intereſſe vobiſcum in iſtius numinis videmus ſacris, quidnam iſtic habeant negocii, ſolicitudinis, curæ: & cur more lugentium cædant cum pectoribus lacertos, & fortunam imitentur in lamentabili conſtitutorum ſorte? Quid coronæ? quid violæ? quid volucra mollium velamēta lanarum? Cur ad vltimum pinus ipſa pauloante in dumis inertiſſimum nutans lignū, mox vt aliquod præſens atq; auguſtiſſimum numen, deûm matris conſtituatur in ſedibus? Aut enim hæc cauſa eſt, quam in veſtris ſcriptis & cōmentariis inuenimus: & manifeſtum vos eſt non diuinas conficere cęrimonias, ſed imaginem triſtiū redintegrare geſtorum: aut ſi alia ratio eſt, quā myſterii nobis abnegauit obſcuritas, & ipſa quoq; neceſſe turpitudinis alicuius participetur infamia. Quis eſt enim, qui credat honeſtatis aliquid in ea re eſſe, quam ineant viles galli, effœminati cōficiant exoleti? Poſtulat quidem magnitudo materiæ, atq; ipſius defenſionis officium, vt ſimiliter cęteras turpitudinū ſpecies perſequamur: vel quas produnt antiquitatis hiſtoriæ, vel myſteria illa continent ſancta, quibus initiis nomen eſt, & quæ nō omnibus vulgo, ſed paucorum taciturnitatibus tradunt: ſed ſacrorū innumeri ritus, atq; affixa deformitas ſingulis, corporaliter prohibet vniuerſa nos exequi. quinimmo, vt verſi exprimamus, à quibuſdam nos ipſi conſilio, & ratione deflectimus: ne dum explicare contendimus cuncta,

expoſitionis ipſius contaminationibus polluamur. Faunam igitur Fatuam, bona quæ dicitur dea, trāſeamus: quam myrteis cæſam virgis, quòd marito neſciēte ſeriam meri ebiberit plenam, Sextus Clodius indicat Sexto de diis Græco: ſignumq; monſtrari, quòd cùm ei diuinam rem mulieres faciunt, vini amphora cōſtituatur obtecta: nec myrteas fas ſit inferre verbenas: ſicut ſuis ſcribit in cauſalibus Butas. Sed & deos Conferenteis pari more ac diſſimulatione taceamus, quos cum cæteris ſcribit Flaccus in humani penis ſimilitudinem verſos obruiſſe ſe cineri, qui ſub ollula fuerat factus extorū: quem cùm Tanaquil dimoueret Ethruriæ diſciplinarum perita, ſurrexiſſe deos, & neruis obduruiſſe diuinis: corniculano inde impetrauiſſe captiuæ, vt intelligeret, & agnoſceret, quid ſibi res vellent: Ocriſiam prudētiſſimam fœminam diuos inſeruiſſe genitali: explicuiſſe motus certos. Tunc ſancta, & feruentia numina vim vomuiſſe Lucilii, ac regem Seruium natum eſſe Romanū. Bacchanalia etiam prætermittamus immania, quibus nomē omophagiis Græcum eſt: in quibus furore mentito, & ſequeſtrata pectoris ſanitate, circumplicatis vos anguibus, atq; vt vos plenos dei numine ac maieſtate doceatis, caprorum reclamantium viſcera, cruentatis oribus diſſipatis. Necnon & Cypriæ Veneris abſtruſa illa initia prætereamus: quorum conditor indicatur Cinyras rex fuiſſe: in quibus ſumentes ea certas ſtipes inferunt vt meretrici, & referunt phallos propitii numinis ſigna donatos. Obliuioni etiam Corybantia ſacra donentur, in quibus ſanctum illud myſterium traditur: frater trucidatus à fratribus, interempti ex ſanguine apium natū, prohibitum

hibitum menſis olus illud apponi, ne à manibus mortui inexpiabilis contraheretur offenſio. Sed & illa deſiſtimus bacchanalia altera prædicare: in quibus arcana & tacenda res proditur inſinuaturque ſacratis: vt occupatus puerilibus ludicris, diſtractus ab Titanibus Liber ſit: vt ab iiſdem membratim ſectus, atque in ollulas coniectus vt coqueretur: quemadmodum Iuppiter ſuauitate nidoris illectus, inuocatus aduolarit ad prandiũ; cõpertaq; re graui graſſatores obruerit fulmine, atq; in imas tartari præcipitauerit ſedes. cuius rei teſtimonium, argumentumq; fortunæ, ſuis prodidit in carminib. vates Thracius. Talos, ſpeculum, turbines, volubiles rotulas, & teretes pilas, & virginibus aurea aſſumpta ab Heſperidibus mala, erat nobis cõſilium præterire: prætervehi illa etiam myſteria, quibus Phrygia initiatur, atq; omnis gens illa, niſi nomen interpoſitum his Iouis prohiberet nos ſtrictim iniurias eius ignominiaſque tranſire: non quo nobis dulce ſit tam fœdis inequitare myſteriis, ſed vt ipſis vobis promptũ etiam atque etiam fiat: quid in eos congeratis iniuriæ, quorum profitemini vos eſſe cuſtodes, vindices, veneratores. Quondam Dieſpiter (inquiunt) cùm in Cererem matrem libidinibus improbis atq; inconceſſis cupiditatibus æſtuaret (nam genitrix hęc Iouis regionis eius ab accolis traditur) neq; tamen auderet id, quod procaci appetitione conceperat, apertiſſima vi petere, ingenioſas comminiſcitur captiones: quibus nihil tale metuentem caſtitatẽ imminueret genitricem: fit ex deo taurus, & ſub pecoris ſpecie ſubſeſſoris animum atque audaciam cælans, in ſecuram & neſciam repentina immittitur vi furens, agit

inceſtus res ſuas, & prodita per libidinem fraude, intellectus & cognitus euolat, ardeſcit furiis, atq; indignationibus mater, ſpumat, anhelat, exæſtuat, nec fremitum continere tempeſtatemque irarum valens, ex continua paſſione Brimo deinceps vt appellatur, aſſumpſit: neque alia cordi eſt res ei, quàm vt audaciã filii pœnis quibus potis eſt, perſequatur. Iuppiter ſatagit fractus metu: nec quibus remediis leniat violatę animos, reperit: fundit preces, & ſupplicat: obſtructæ ſunt dolentis aures: allegitur deorum vniuerſus ordo, nullius auctoritas tanta eſt vt audiatur: ad poſtremum filius vias ſatisfactionis inquirens, comminiſcitur remedium tale; arietem nobilẽ bene grandibus cum teſticulis deligit, execat hos ipſi, & lanato exuit ex folliculi tegmine. accedens mœrens, & ſummiſſus ad matrem, & tanquã ipſe ſententia cõdemnaſſet ſe ſua, in gremium proiicit, & iacit hos eius. virilitate pignoris viſa ſumit animum mitiorẽ, & cõcipit, fœtus reuocatur ad curã, parit mẽſem poſt decimum luculenti filiam corporis, quam ætas mortalium conſequens modò Liberam, modò Proſerpinam nuncupauit: quã cùm verucceus Iuppiter bene validam, floridam, & ſucci eſſe conſpiceret plenioris, oblitus pauloante quid malorum & ſceleris eſſet aggreſſus, & temeritatis quantum, redit ad priores actus: & quia nefarium videbatur ſatis, patrẽ cum filia comminus vxoria coniugatione miſceri, in draconis terribilem formam migrat: ingentibus ſpiris pauefactam colligat virginem, & ſub obtentu fero molliſſimis ludit atque adulatur amplexibus: fit vt & ipſa de ſemine fortiſſimi compleatur Iouis, ſed non eadem conditione qua mater. nam illa filiam

reddi-

reddidit liniamentis deſcriptã ſuis, ât ex partu virginis tauri ſpecies fuſa Iouialis monumenta pellaciæ. Auctorem aliquis deſiderabit rei, tum illum citabimus Tarentinum, notumq; ſenatium, quem antiquitas canit dicens: Taurus draconem genuit, & taurum draco. ipſa nouiſſimè ſacra, & ritus initiationis ipſius, quibus Sebadiis nomen eſt, teſtimonio eſſe poterunt veritati: in quibus aureus coluber in ſinũ dimittitur conſecratis, & eximitur rurſus ab inferioribus partibus, atq; imis: Non eſſe arbitror neceſſarium ſermone quoq; hic multò membra ire per ſingula, quantæq; inſint in partibus prauis turpitudinum ſcatebrę flagitiorumque monſtrare. Quis eſt enim mortalium vel exiguæ humanitatis ſenſum ferens, qui non ipſe peruideat qualia ſunt hæc omnia, quàm ſcelerata, quàm fœda, quantasq; ignominias differant ex ipſis myſteriorum ſacris, & ex ſacrorum originibus indecoris? Iuppiter (inquit) exarſit in Cererem. Quid tantum quæſo de vobis Iuppiter iſte (quicunque eſt) meruit, quòd genus eſt nullum probri infame, adulterium nullum, quod in eius non caput velut in aliquam congeratis vilem luteamque perſonam? Matrimonii prodidit ius Leda: Iuppiter eſſe dicitur auctor culpæ. virginitatem Danae cuſtodire nequiuit: furtum eſſe narratur Iouis. ad mulieris nomen properauit Europa, expugnator pudicitiæ idem eſſe iactatur. Alcmena, Electra, Latona, Laodamia, mille aliæ virgines, ac mille matres, cumque illis catamitus puer pudoris ſpoliatus eſt honeſtate: eadem vbique eſt Iuppiter fabula, neque vllum turpitudinis genus eſt, in quo eius non nomen conſociatis libidinibus inſeratis: vt

Digitized by Google

videatur miſerabilis prorſus nullam non eſſe cauſam ob aliam natus, niſi vt eſſet criminum ſeges, maledictorum materia, locus quidam expoſitus in quem ſpurcitiæ ſe omnes ſcenarum colluuionibus deriuarent. quem tamen ſi diceretis cum extraneis habuiſſe commercium fœminis, impia res quidem, ſed tolerabilis eſſet maledictionis iniuria. Etiámne in matrem, etiámne in filiam efferati pectoris appetitionibus adhinnuit? neque illum ſanctitas, aut reuerentia genitricis, horror etiam pignoris ex ſe ſati, ab imagine potuit tam fœdæ cogitationis abducere? Vellem ita videre patrem illum deorum Iouem, æternam rerum atque hominum poteſtatem, bubulis eſſe cohoneſtatum cornibus: hirſutas agitantem aures, contractis in vngulas greſſibus ruminantem pallentes herbas, & ex parte poſtica caudam, ſuffragines, talos molli fimo perlitum, atque inteſtina proluuie delibutum. Vellem inquam videre (dicendum eſt enim ſæpius) torquentem illum ſydera, & qui pallidas nationes fragore perterret & proſternit: conſectantem veruecum greges, inſpicientem teſticulos arietinos, arripientem hos manu cenſoria illa atque diuina: qua vibrare coruſcos ignes, & ſæuire fulminibus ſuetus eſt: tum deinde ſecreta rimantem feruenti ſmila, ſummotiſque arbitris circumiectas prolibus diripientem membranulas, feruentique adhuc matri velut quaſdam infulas eliciendæ miſerationis offerentem: deductum, pallidum, ſaucium, ſimulantem doloris cruces, & ad fidem facto faciendam, arietino ſanguine coinquinatum, & mendacia vulneris laneis faſceis, linteoliſque contectum. Hoccine audiri, & perlegi ſub mundi hoc axe?

axe? & eos qui hæc tractāt exiſtimari ſe velle pios, ſanctos, religionumque cuſtodes? éſtne aliquod ſacrilegium hoc maius: aut vlla gens inueniri tam irreligioſis poteſt opinionibus prædita quàm quæ talia credit, aut accipita, ut ſacrorum intimis in myſteriis prodit? Iuppiter ille (quicunque eſt) ſi ſentiret ſe eſſe, aut ſi vllo ſenſu afficeretur iniuriæ: nónne digna res eſſet propter quam iratus, & percitus terram veſtris ſubduceret greſſibus: ſolis lumina extingueret, atque lunæ, quinimmo res omnes in antiquæ ſpeciem confunderet vnitatis. Sed non ſunt (inquit) reipublicæ noſtræ hæc ſacra. Quiſnam iſtud dicit, aut quis reponit? Romanus, Gallus, Hiſpanus, Afer, Germanus, aut Siculus? Et quid adiuuat cauſam, ſi veſtra hæc non ſunt, cùm qui ea conficiūt, ſint veſtrarum partium? aut quid refert vtrúmne ea probetis, nécne: cùm quæ veſtra ſunt propria, aut ſimili fœditate, aut turpitudinis genere reperiantur eſſe maiore? Vultis enim conſideremus myſteria & illa diuina, quæ Theſmophoria nominantur à Græcis: quibus gente ab Attica ſancta illa peruigilia conſecrata ſunt, & pan nychiſmi graues? Vultis inquam videamus quas origines habeant, quáſve cauſas, vt Athenas etiam probemus, ipſas humanitatis artibus ſtudiiſq; pollentes, tam in deos dicere contumelioſa, quàm dictent alii: nec minora ab his probra, quàm cæteris obiiciantur à vobis, religionis ſub ſpecie publicari? Quodam (inquiunt) tempore cùm in Siciliæ pratulis purpureos legeret nondum mulier flores, ſed adhuc virgo Proſerpina: cumq; illam per floream meſſem huc atque illuc paſſim lectionis cupiditas auocaret, per profundæ altitudinis ſpeluncam rex

Digitized by Google

proſiliens manium raptam virginem ſecum vehit, & terrarum abſconditur ſucceſſibus rurſus. Quod cum factum neſciret Ceres, nec filia eſſet vbinam gentium, ſuſpicaretur, intendit animum perditam toto in orbe conquirere: ſumit faces geminas flammis comprehenſas Ætnæis, quibus ſibi prælucens, pergit ire quæſitum terrarum in regionibus cunctis. in iſtius conquiſitionis errore Eleuſinos etiã peruehitur fines. pagi iſtud eſt nomen regione in Attica conſtituti qui illud temporis has partes incolebant terrigenæ, quibus nomina hæc fuerãt: Baubo, Triptolemus, capellarum Dyſaules cuſtos, Eubuleus porcorũ, gregis lanitii Eumolpus: à quo & gens effluit Eumolpidarum, & ducitur clarum illud apud Cecropios nomẽ, & qui poſtea floruerunt caduceatores, hierophantæ, atque præcones. Igitur Baubo illa, quam incolam diximus Eleuſini fuiſſe pagi, malis multiformibus fatigatam accipit hoſpitio Cererem: adulatur obſequiis mitibus: reficiendi corporis rogat curam vt habeat: ſitiẽti ardori oggerit potionem cynum, cyceonem quam nuncupat Græcia: auerſatur, & reſpuit humanitatis officia mœrens dea, nec eam fortuna perpetitur valetudinis meminiſſe communis. Rogat illa, atq; hortatur contrà (ſicut mos eſt in huiuſmodi caſibus) ne faſtidium ſuæ humanitatis aſſumat: obſtinatiſſimè durat Ceres, & rigoris indomiti pertinaciam retinet. Quod cùm ſæpius fieret, neque vllis quiret obſequiis ineluctabile propoſitum fatigari, vertit Baubo artes, & quam ſeriò non quibat alliceere, ludibriorũ ſtatuit exhilarare miraculis? partem illam corporis, per quam ſexus fœmineus & ſobolem prodere, & nomen ſolet acquirere generi: eam

ri: eam longiore ab incuria liberat: facit ſumere habitum puriorem & in ſpeciem leuigari nondum duri atque ſtriculi puſionis: redit ad deam triſtem: & inter illa communia, quibus moris eſt frangere ac temperare mœrores, retegit ſe ipſam: atque omnia illa pudoris loca reuelatis monſtrat inguinibus: atque pubi affigit oculos diua, & inaudita ſpecie ſolaminis paſcitur: tum diffuſior facta per riſum aſpernatam ſumit atque ebibit potionem: & quod diu nequiuit verecundia Baubonis exprimere, propudioſi facinoris extorſit obſcœnitas. Calumniari nos improbè ſiquis forte hominum ſuſpicatur, libros ſumat Threicii vatis, quos antiquitatis memoratis eſſe diuinæ: & inueniet nos nihil neque callidè fingere, neque quo ſint riſui deûm quærere atq; efficere ſanctitates: ipſos nanque in medio ponemus verſus, quos Calliopes filius ore edidit græco, & cantando per ſecula generi publicauit humano.

Sic effata ſimul veſtem contraxit ab imo,
Obiecitq́; oculis formatas inguinibus res,
Quas caua ſuccutiens Baubo manu, nã puerilis
Olli vultus erat, plaudit, contrectat amicè.
Tum dea defigens auguſti luminis orbes,
Triſtitias animi paulum mollita reponit:
Inde manu poclum ſumit, riſuq́; ſequenti
Perducit totum cyceonis læta liquorem.

Quid Erichtheo ſati? quid ciues Mineruii dictis? Auet animus ſcire quibus ſitis eloquiis tam periculoſa negocia defenſuri, vel artibus habeatis quibus tam confoſſis ſalutem dare perſonis, vulneribus, atque cauſis. Non eſt iſta falſa ſuſpicio, nec delatione appetimini calumnioſa: Elea-

Digitized by Google

ſiniorum veſtrorum notas & origines prodũt vrbes, & antiquarum elogia literarum: ipſa denique ſymbola, quæ rogati ſacrorum in acceptionib. reſpondetis: ieiunaui, atque ebibi cyceonem, ex ciſta ſumpſi, & in calathum miſi: accepi rurſus, in ciſtulam tranſtuli. Ergóne (vt promunt ſancta illa atque arcana myſteria) rapiuntur, & rapiunt dii veſtri? matrimonia copulant fraudibus appetita furtiuis? à repugnantibus, & inuitis decus virginitatis eripitur? imminentes neſciũtur iniuriæ? quídnam raptis acciderit, ignoratur? amiſſi quæruntur vt homines: & ſub ſole clariſſimo cum lucernis & facibus orbis peragrant vaſtitatem? afficiuntur, ægreſcunt, lugentium ſumunt ſordes, & miſerorum inſignia, atque vt animum commodare alimoniis poſſint, victuique ſumendo, non ratio, non tempus, non ſermo aliquis adhibetur grauis, aut affabilitas ſeria, ſed propudioſa corporum monſtratur obſcœnitas, obiectanturque partes illæ, quas pudor communis abſcondere: atque naturalis verecundiæ lex iubet: quas inter aures caſtas ſine venia nefas eſt, ac ſine honorib. appellare præfatis. quidnam quæſo ſpectaculo in tali, quid in pudẽdis fuit reuerendiſq; Baubonis, quod fœminei ſexus deã, & conſimili formatam membro in admirationẽ conuerteret, atque riſum, quod obiectum lumini conſpectuique diuino, & obliuionem miſeriarum daret, & habitum in lætiorem repentina hilaritate traduceret? O qualia, ô quanta irridentes potuimus, cauillanteſque depromere, ſi non religio nos gentis, & literarũ prohiberet auctoritas! Iamdudum me fateor hæſitare, circumhiſcere, tergiuerſari tricas (quemadmodum dicitur) conduplicare

plicare tellenas, dum pudor me habet alma illa proferre myſteria, quibus in Liberi honorem patris ithyphallos ſubrigit Græcia, & ſimulacris virilium faſcinorũ territoria cuncta floreſcunt. Quid ſit iſtud, obſcurum eſt forſitan, & qua fiat ratione diſquiritur: quiſquis iſtud ignoras, diſce: atque admiratus res tantas puris ſemper in ſenſibus meticuloſa obſeruatione cuſtodi. Cum inter homines (inquiunt) eſſet adhuc Nyſius & Semeleius Liber, noſſe inferos expetiuit, & ſub tartari ſedib⁹ quidnam rerum ageretur, inquirere: ſed cupiditas hæc eius nonnullis difficultatibus impediebatur: quod quà iret ac pergeret inſcitia itineris neſciebat. Proſumnus quidã exoritur ignominioſus amator Dei, atque in nefarias libidines ſatis pronus, qui ſe ianuam Ditis, atque Acheruſios aditus pollicetur indicaturum ſi ſibi gereret morem deus, atq; vxorias voluptates pateretur ex ſe carpi. Deus facilis iurat poteſtatis futurum ac voluntatis ſe eius, ſed cùm primum ab inferis compos voti atq; expetitionis rediſſet, viam comiter Proſumnus ediſſerit, atque in limine ipſo proſtituit inferorum. interea dum Liber Stygem, Cerberum, Furias, atque alias res omneis curioſa inquiſitione colluſtrat, ex viuentium numero index ille decidit, atque ex more ſepelitur humano: emergit ab inferis Euhyius, & recognoſcit extinctum ducem. Qui vt fidem compleret pacti, & iurandi ſolueret religione ſe iuris, locum pergit ad funeris, & ficorum ex arbore ramum validiſſimum præſecans, dolat, runcinat, leuigat, & humani ſpeciem fabricatur in penis: figit ſuper aggerem tumuli, & poſtica ex parte nudatus, accedit: ſubdit, inſidit. Laſciuia deinde

Digitized by Google

luxuriantis aſſumpta, huc atque illuc clunes torquet, & meditatur ab ligno pati, quod iamdudum in veritate promiſerat. Ac ne quis fortè à nobis tam impias arbitretur conficta res eſſe, Heraclito vt teſti non poſtulamus vt credat, nec myſteriis volumus quid ſuper talibus ſenſerit, ex ipſius accipiat lectione, totam interrogat Græciam, quid ſibi velint Ithyphalli, quos per rura, per oppida mos ſubrigit & veneratur antiquus? inueniet cauſas eſſe quas dicimus, aut ſi fuerit puditum veritatē ſimpliciter explicare, quid obſcurare, quid tegere cauſam ritus, atq; originem proderit? cùm criminatio ipſa religionis in re ſit. Quid dicitis ô gentes, quid occupatæ, quid deditæ templorum venerationibus nationes? Ad hæc ne nos ſacra, flammis, exiliis, cædibus, atq; reliquo genere ſuppliciorum cōpellitis, & crudelitatis metu? hoſcine nobis deos importatis, inſinuatis, infligitis: quorſi ſimiles nec vos eſſe, neque alium velitis quenquam ſanguinis vobis gradu, & iure familiaritatis adiunctum? Poteſt sne impubibus, & prætextatis veſtris, quas Liber induxerit, pactiones ſuis cum amatoribus indicare? Poteſtis veſtras nurus, quinimmo vobis matrimonio coniugatas ad verecundiam Baubonis impellere, atq; ad pudicas Cereris voluptates? Vultis veſtri iuuenes ſciant, audiant, diſcant, Iuppiter ipſe qualis in vnam extiterit atque alteram matrem? Vultis adultæ virgines, robuſtiq; adhuc patres, idem iſte in filiam qua luſerit arte cognoſcant? Vultis germani iam feruidi, atque ex iiſdem ſeminibus fratres, eundem rurſus accipiant concubitus lectulos non eſſe aſpernatum ſororis? Ita ergo non protinus ab huiuſmodi fugiendum diis longe,

longe, ac ne irrepat in animum tam impuræ religionis obſcœnitas, audientia tota claudenda eſt? Quis eſt enim mortalium tã pudicis moribus inſtitutus, quem non ad huiuſmodi furias deorum documenta proritent? aut quis ſuas comprimere cupiditates à cognatis valeat reuerendiſq; perſonis, cum apud ſuperos ſanctum nihil in libidinum videat confuſſione ſeruatum? Vbi enim primam perfectamq; naturam intra fines conſtiterit iuſtos cupidinem ſuam non valuiſſe frenare, cur non in promiſcuos appetitus effundat ſe homo, & ingenita fragilitate præceps datus, & magiſterio ſanctę diuinitatis adiutus? Iamdudum me fateor reputãtem mecum in animo rerum huiuſcemodi monſtra, ſolitum eſſe mirari audere vos dicere quenquam ex his atheum, irreligioſum, ſacrilegum, qui deos eſſe omnino aut negent, aut dubitent: aut qui eos homines fuiſſe contendant, & poteſtatis alicuius & meriti cauſa deorum in numerũ relatos: cùm ſi verum fiat atque habeatur examen, nullos quàm vos magis huiuſmodi par ſit appellationibus nuncupari, qui ſub ſpecie cultionis plus in eos ingeratis maledictionum & criminum, quàm ſi apertè hoc facere confeſſis maledictionibus combibiſſetis? Deos eſſe qui dubitat, aut eſſe omnino qui negat, quamuis ſequi ſententias immanes opinionum videatur audacia, ſine vllius tamen inſectatione perſonæ fidem rebus non accommodat inuolutis: & qui generis aſſeuerat eos fuiſſe terreni, quamuis eos priuet ſublimitate cœlitum, ſubciſiuis tamen accumulat laudibus: ſiquidem illos diuinitatis ad meritum beneficiis autumat, & virtutum admirationibus ſubleuatos. Vos verò qui

vindices, & eorum contenditis immortalitatis eſſe propugnatores, num ex his quempiam præteriſtis, tranſiſtis veſtris maledictionibus inuulneratum? aut genus vilum eſt probri tam communi exiſtimatione damnabile, quod in eos conferre metueritis, vel nominis ſaltem auctoritate tardati? Quis caduca & mortalia corpora deos edidit amaſſe? non vos? Quis illa furta dulciſſima in alienis genialibus perpetraſſe? non vos? Quis cum matribus liberos, quis cum ſuis virginibus rurſus patres infauſtos miſcuiſſe concubitus? non vos? Quis ſcitulos puſiones, atque adultos venuſtiſſimis lineis, appetitos eſſe inhoneſte? non vos? Quis abſciſſos, quis exoletos, quis verſipelles, quis fures, quis in vinculis habitos, quis in catenis, quis denique fulminibus appetitos, quis vulneratos, quis obiiſſe ſupremos dies, ſepulturas etiam meruiſſe terrenas? non vos? Cùm igitur à vobis tot & tanta conflata ſint deorum in contumelias crimina, audetis obiicere noſtri nominis cauſa numinum eſſe offenſas mentes, cùm iamdudum vos liqueat iratum eſſe tantarum reos, & diuinæ indignationis auctores? Sed erras (inquit) & laberis, ſatisq; te eſſe imperitum, indoctum, ac ruſticum ipſa rerum inſectatione demonſtras. Nam iſtæ omnes hiſtoriæ, quæ tibi turpes videntur, atq; ad labem pertinere diuinam, myſteria in ſe cõtinent ſanctæ, rationes miras, atque altas: nec quas facilè quiuis poſſit ingenii viuacitate pernoſcere. Neq; enim quod ſcriptum eſt, atque in prima eſt poſitum verborum fronte, id ſignificatur, & dicitur, ſed allegoricis ſenſibus, & ſubditiuis intelliguntur omnia illa ſecretis. Itaque qui dicit, cũ ſua concubuit

buit Iuppiter matre, non inceſtas ſignificat aut propudioſas Veneris complexiones, ſed Iouem pro pluuia, pro tellure Cererem nominat: Et qui rurſus perhibet laſciuias eum exercuiſſe cum filia, nihil de fœdis voluptatibus loquitur, ſed pro imbris nomine ponit Iouem, in filiæ ſignificatione ſementem. Sic & ille, qui raptam Dite à patre Proſerpinam dicit, non vi Cereris in turpiſſimos appetitus viraginem dicit raptam, ſed quia glebis occulimus ſemina, iſſe ſub terras deam, & cum Orco ſignificat fœdera genitalis cōciliare fœturæ. Conſimili ratione & in hiſtoriis cæteris aliud quidem dicitur, ſed intelligitur aliud, & ſub vulgari ſimplicitate ſermonis latet ratio ſecreta, & altitudo inuoluta myſterii. Argutiæ ſunt, vt apparet, atque acumina hæc omnia, quibus fulcire ſolēne eſt malas in iudiciis cauſas. Quinimo (vt verius dicam) ſophiſticarum diſputationum colores, non quibus verum, ſed imago & ſpecies veri ſemper, atq; vmbra conquiritur. Nam quoniam rectas accipere lectiones pudet, dedecet, inclinatum eſt in has partes vt alia ſubiiceretur res alii, & in ſpeciem decoris, turpitudinis interpretatio cogeretur. Sed quid ad nos iſtud, an alii ſenſus, aliæque ſententiæ conſcriptionibus vanis ſubſint? Nobis enim ſatis eſt, qui deos à vobis ſceleratè contendimus impieque tractari, quod ſcriptum eſt, quod auditur accipere, nec curare in abdito quid ſit, cùm contumelia numinum non in obſcura ſenſuum mente, ſed in verborum eminentium ſignificatione teneatur. Ac ne tamen videamur inſpicere quale ſit iſtud quod dicitur nolle: primum illud à vobis (ſi modó commodare patientiam vultis) exquirimus

Digitized by Google

primum, allegorico genere vel ſcripta hæc eſſe, vel eodē modo intelligi oportere, vnde eſt vobis cognitum, vel vnde intimatum in conſilium ſcriptores aduocare? vos ſcilicet tum in eorum pectoribus latitabatis, cum pro aliis res alias intercepta veritate ſubdebant? Deinde ſi illi rationis alicuius, & religionis metu myſteria illa conuoluere tenebroſa obſcuritate voluerunt, quantum vobis audaciæ eſt, vt quod illi noluerunt, vos velitis intelligere: vos ſcire & cunctorum ſubſternere notioni, quod illi fruſtra verbis minus verū ſignificantibus occuluerūt? Sed, vt vobis aſſentiamur in fabulis his omnibūs ceruas pro Iphigeniis dici, vnde tamen vobis liquet, cùm allegorias iſtas vel explanatis, vel panditis, eadem vos interpretari, eademque ſentire, quæ ſub tacitis cogitationibus ipſis ab hiſtoricis ſenſa ſunt, nec per voces proprias, ſignificationibus ſed aliis explicata? Vos Iouis & Cereris coitum, imbrem dicitis dictum telluris in gremium lapſum: poteſt alius aliud & argutius fingere, & veri cum ſimilitudine ſuſpicari: poteſt aliud tertius, poteſt aliud quartus, atq; vt ſe tulerint ingeniorum opinantium qualitates, ita ſingulæ res poſſunt infinitis interpretationib⁹ explicari. Cùm enim è rebus occluſis omnis iſta quæ dicitur allegoria ſumatur, nec habeat finem certum, in quo rei quæ dicitur, ſit fixa atq; immota ſententia, vnicuiq; liberum eſt in id quod velit attrahere lectionem, & affirmare id poſitum, in quod eum ſua ſuſpitio & coniectura opinabilis duxerit. Quod cùm ita ſe habeat, qui poteſtis res certas rebus à dubiis ſumere, atq; vnam adiungere ſignificationem dicto, quod per modos videatis innumeros expoſitionum

tionum varietate deduci? Denique ſi adcommodum ducitis, etiam illud à vobis repetita interrogatione conquirimus, omnes de diis fabulas exiſtimetis, totas ambifarias ac bilingues, & geminis eſſe ſcriptas modis? an alias earum partes nihil ambiguum dicere, alias verò multifidas atque allegorici tegminis ſuperiectione velatas? Si enim ad finem à capite textus omnis expoſitionis & ſeries obtentionibus allegoricis clauſa ſunt, ediſſerite: monſtrate quid pro rebus ſingulis, quas vnaquæque eloquitur fabula, ſupponere debeamus, & promere, quasq; in res alias atque intelligẽtias locare. Vt enim Iouem pro pluuia, Cererem (verbi cauſa) pro terra vultis audire & pro Libero, ac patre Dite, ſubmerſionem ſeminis atque iactum: ita dicere vos conuenit, quid pro tauro debeamus accipere, quid pro indignatione Cereris atque ira: quid ſibi velit Brimo verbũ, quid Iouis ſoliciti ſupplicatio? Quid allegati cœlites nec auditi? quid exectus aries? quid execti arietis proles? quid ſatisfactio his facta? quid quæ rurſus geſta ſunt libidine obſcœniore cum filia? conſimiliter & in altera fabula Ennæa nemus, & flores, quid ſint? quid ſumptus ignis ex Ætna, comprehenſa que iſtæ faces? quid peragratio cum his orbis? quid Attica regio? quid Eleuſinius pagus? quid Baubonis tugurium atque hoſpitium ruſticanum? quid cyceonis ſignificet potio? quid aſpernatio potionis? quid nudatio, & reuelatio pudendorũ? quid ſpectaculi flagitioſa dulcedo, & ex remediis talibus orbitatis obliuio cõparata? Quòd ſi pro his omnibus quod oporteat ſubiici rerũ immutatione mõſtratis, erit vt vobis aſſensũ ſuper tali aſſeueratione tribuam?:

ſin autem ſingula in ſingulis neq; poteſtis opponere, nec ad rerum vocare contextum: quid allegoriis obſcuratis honeſtis id, quod ſimpliciter ſcriptum eſt, & communem ad intelligentiam publicatum? Niſi fortè dicetis non toto in hiſtoriæ corpore allegorias has eſſe, cæterùm partes alias eſſe vniter conſcriptas, alias verò dupliciter, & ambifaria obtentione velatas. Vrbana eſt iſta ſubtilitas, & quibuslibet brutis patens. Nam quia cuncta, quæ ſcripta ſunt, inexpeditiſſimum vobis eſt traducere, inuertere, deriuare, eligitis quædam veſtræ conuenientia voluntati, & ex ipſis obtinere contenditis nothas atque adulteras lectiones interiori eſſe ſuperpoſitas veritati. Quod tamen vt vobis ita ſeſe habere (quemadmodum dicitis) annuamus, qui ſcitis, aut vnde cognoſcitis, vtra pars ſit ſententiis hiſtoriæ ſcripta ſimplicibus, vtra verò ſit diſſonis atque alienis ſignificationibus tecta? Poteſt enim fieri, vt quod vos exiſtimatis ſic eſſe, aliter ſe habeat: aut quod aliter creditis, conceptionibus aliis contrariiſque prolatum ſit. Vbi enim dicitur in vnius materiæ corpore pars eſſe allegoricè ſcripta, indubitabili altera ſermone, rectoque: nec ineſt in re ſignum, quo differentia iudicari ambiguorum poſſit ſimpliciterq; dictorum, tam poteſt quod ſimplex eſt, ambiformiter dictum exiſtimari, quàm quod ambiguè ſcriptum eſt, recluſis eſſe obtenſionibus credi. Quod quidem quo genere aut fiat, aut fieri poſſe credatur, intelligere confitemur minime poſſe. Inſpiciamus enim quod dicitur hoc modo. In nemore, inquit, Ennenſi quondam flores Proſerpina virago legitabat. Integrum adhuc iſtud eſt, & recta pronunciatione

çiatione prolatum: nam & nemus & flores quid ſint, quid Proſerpina, quid virago, cunctis indubitabiliter notum eſt. Emicuit Summanus è terris curru quadriiugo vectitatus: ſimplex & hoc æquè eſt: nam quadrigæ, currus, atque Summanus interpretationem deſiderant nullam. Improuiſus Proſerpinam rapuit, & ſub terras ſecum auexit: ſeminis (inquit) abſtruſio raptione in Proſerpinæ nuncupatur. quid accidit quæſo, vt in aliud ſubitò conuerteretur hiſtoria? ſemen Proſerpina diceretur? vt quæ virago iamdudum florum in lectionibus habebatur, poſtquam ſublata & rapta eſt, ſignificationem cœperit habere ſementis? Iuppiter (inquit) in taurum verſus, concubitum matris ſuę Cereris appetiuit: vt expoſitum ſupra eſt, nominibus his tellus & labes pluuia nuncupatur. Legem allegoricam video tenebroſis ambiguitatibus explicatam. Irata Ceres eſt, & exarſit, & arietis proles pro pœna atque vltione ſuſcepit. Hoc iterum video communibus in proloquiis promptũ: nam & ira, & teſtes, ſatisfactio, ſuis hic moribus, & conditionibus dicta ſunt. Quid ergo hic accidit, vt ab Ioue qui pluuia, & ab Cerere, quæ appellata eſt terra, res tranſiret ad verum Iouem, atque ad rerum ſimpliciſſimam dictionem? Aut igitur debent allegorico genere omnia eſſe ſcripta & poſita, demonſtrandaque vniuerſa nobis: aut genere iſto conſcriptum eſt nihil: quoniam eſſe quod creditur, quaſi parte ex hiſtoriæ non videtur. Allegorico genore ſcripta ſunt hæc omnia. Minimè iſtud videtur certum. quæritis qua ratione, qua cauſa? quia omne quod geſtum eſt, & in alicuius operis euidentia conſtitutum, conuerſione non poteſt

in allegoriam duci: neque enim poteſt infectum eſſe, quod factum eſt: aut rei geſtæ natura in alienam poteſt degenerare naturam. Nunquid bellum Iliacum in Socraticam verti condemnationem poteſt? aut pugna illa Cannenſis proſcriptio fieri crudelitaſq; Syllana? Poteſt quidem proſcriptio (quemadmodum Tullius ludit) pugna dici, appellariq; Cannenſis. Sed quæ geſta eſt dudum pugna eſſe non poteſt, eademq; proſcriptio, neq; enim quod geſtũ eſt, poteſt aliud (vt dixi) quàm id eſſe quod geſtum eſt, aut in alienã migrare ſubſtantiam id, quod in vi propria, atque in ſui generis qualitate defixum eſt. Vnde igitur probamus hiſtorias has omnes rerum eſſe geſtarũ conſcriptiones? Ex ſolennibus ſcilicet ſacris atq; initiorũ myſteriis: vel quæ ſtatis fiunt temporibus, ac diebus, vel quæ in abdito tradũt gentes, moris proprii perpetuitate ſeruata. Neq; enim credendum eſt ſine ſuis originibus hæc eſſe fruſtra, atque inaniter fieri: nec habere coniunctas primis inſtitutionibus cauſas. Pinus illa ſolenniter quæ in matris infertur ſanctũ deæ, nonne illius imago eſt arboris, ſub qua ſibi Atys virum demeſſis genitalibus abſtulit? & quam memorant diuam in ſolatium ſui conſecraſſe mœroris? Ithyphallorum illa faſcinorumque ſubrectio, quos ritibus annuis adorat & concelebrat Græcia, nonne illius facinoris ſimilitudinem refert, quo ſe à debito Liber liberauit? Eleuſina illa myſteria, & ſacrorum recõditi ritus, cuius memoriam continent? nónne illius erroris, quo in filiæ conquiſitione Ceres feſſa, oras vt venit ad Atticas, triticeas attulit fruges? Nebridarum familiam pellicula cohoneſtauit hinnulæ: & illud ſpe-

ctaculum

ctaculum maximum Baubonis in inguinibus riſit? aut ſi alia cauſa eſt, nihil ad nos iſtud, dummodo cauſa cuncta iſta conſiant. Neque enim credibile eſt, nullis antecedentibus cauſis ſuſcepta hæc eſſe: aut inſanire iudicandum eſt Atticos, qui ſibi ritum religionis affixerint conflatum rationibus nullis. Quod ſi liquet, & conſtat, id eſt, ſi rebus actis myſteriorum cauſæ atq; origines effluunt, in allegoricas ſpecies nulla poſſunt conuerſione traduci. quod enim factum, geſtum eſt, infectum non poteſt fieri rerum prohibente natura. Et tamen vt vobis ita ſe habere aſſentiamur res iſtas, id eſt, vt hiſtoriæ aliud verbis ſonēt neſcio quid, aliud more hariolantium dicant, ita non animaduertitis, non videtis quāta iſtud dicatur & cum ignominia fieri, contumeliaq; diuorum? an iniuria grauior vlla potis eſt reperiri, quàm terram, & pluuiam, vel quodlibet aliud (nihil enim refert quæ fiat interpretatione conuerſio) Iouis & Cereris dicere atq; appellare cōcubitum? & cum deorum criminibus labē imbris è cœlo, & telluris ſignificare madorē? Poteſt irreligioſius quippiā vel exiſtimari, vel credi, quàm ſemina terris merſa, vel quodlibet aliud (nihil enim ſimiliter refert) raptū Proſerpinæ dicere, & cū nota Ditis patris rei ruſticæ opē proloqui? Nonne millies optatius fuit elinguem fieri atque mutum, atq; ſcaturiginem iſtam vocis, & ſtrepitum fœdæ loquacitatis amittere, quàm deorum nominibus res appellare turpiſſimas? quinimmo turpibus deorum factis negocia ſignificare vulgaria? Antea mos fuerat allegoricas dictiones honeſtiſſimis ſenſibus obumbrare, res turpes, & fœdas prolatu, honeſtorum conueſtirier dignitate.

At verò vobis auctoribus per turpitudinem dicuntur res graues, & caſtitate pollentia obſcœnis commorantur in vocibus: vt quod olim grauiter fœdæ rei verecundia contegebatur, nunc ſcurriliter, turpiterque dicatur digna res elocutione mutata. Quod in adulterio dicimus Martem (inquit) & Venerem Vulcani eſſe circumretitos arte, cupiditatem dicimus atque iram, vi preſſas conſilioq; rationis. Quid enim prohibebat, quid obſtabat ſuis vnamquamque rem verbis, & ſuis ſignificationibus promere? immò quid vrgebat cùm neſcio quid indicare per commētarios & ſcripta voluiſſet, nolle illud intelligi quod indicaret: ſed cōtrarias res ſimul vna expoſitione ſuſcipere, ſtudium docere cupientis, & nolentis oſtendere malignitatem? an deos adulteros dicere periculum habuit nullum? Prolatio cupidinis atque iræ, linguam & os fuerant obſcœno coinquinatura contactu? Quod ſi vtique fieret, & allegoricæ cæcitatis obumbratio tolleretur, & facilis ad diſcendum res eſſet, & deorum dignitas conſeruaretur illæſa. Nunc verò cùm dicitur in Martis & in Veneris vinctione vitiorum eſſe ſignificata compreſſio, peruerſiſſimæ res duæ ſimul iiſdem temporibus fiunt, vt & fœdæ rei ſpecies intellectum ſubeat honeſtatis, & prius animum turpitudo quàm religionis alicuius perſtringat auctoritas. Niſi fortè dicetis (hoc enim ſolum reſtat, quod à vobis poſſe videatur opponi) deos ſua myſteria nolle ab hominibus ſciri: & iccirco hiſtorias ambagibus eſſe allegoricis ſcriptas. Et vnde vobis eſt liquidum, quòd hominibus ſuperi nolint ſua myſteria publicari? Vnde illa vos ſcitis, aut cur ea diſſoluere in allego-

allegoriarum explanationem curatis? Ad extremum & vltimum, quid ſibi dii volunt, vt honeſta cùm nolint, turpiſſima de ſe dici atque indecora patiantur? Atyem cùm nominamus, ſolē (inquit) ſignificamus, & dicimus: ſed ſi Atys ſol eſt (quemadmodum connumeratis, & dicitis) quis erit Atys ille, quem in Phrygia genitum veſtræ produnt atque indicant literæ? quem paſſum eſſe res certas, feciſſe item res certas: quem in ſpectaculis ludicris theatra vniuerſa nouerunt, cui inter ſacros cultus res videmus fieri ſpecialiter annuas, nominatimque diuinas? vtrúmne ab ſole ad hominem, an ab homine ad ſolem vocabuli huius facta translatio eſt? Si enim nomen iſtud principaliter habet originem ſolis, quid tandem de vobis ſol aureus meruit, vt ei cum ſemiuiro faceretis vocabulum iſtud eſſe commune? ſin hirquinum, & Phrygium eſt, quid Phaëthontis genitor, pater huius luminis & claritatis admiſit, vt abſciſſo ab homine dignius videretur vocari, & anguſtior fieret euirati corporis nuncupatione ſignatus? Sed quid ſit iſtud, iam promptum eſt omnibus: nam quia talium ſcriptorum, hiſtoriarumque vos pudet, nec aboleri videtis poſſe ea quæ ſunt fœdè ſemel in commentarios relata, nitimini cohoneſtare res turpes, atque omnibus argutiarū modis pro rebus ſubditis verborum inuertitis corrumpitiſque naturas: atque vt olim accidere male ſanis aſſolet, quorum turbida vis, morbi ſenſum, atque intelligentiam depulit, confuſa atque incerta iactatis, & inanium per rerum figmenta bacchamini. Eſto in Iouis & Cereris coitu irrigatio ſit ſignificata telluris: occultatio ſeminis patris in Ditis raptu, vina per terras

ſparſa diſtractis in viſceribus Liberi, cupiditatis & temeritatis compreſſio, colligatio dicta fit adulteriorum Veneris atque Martis. Sed ſi fabulas has vultis more eſſe allegorico ſcriptas, quid cæteris fiet quas non videmus poſſe verſuras in huiuſmodi cogi? Quid enim ſubiiciemus pro illis fuſtibus, quos ſuper aggerem tumuli Semeleię ſobolis prurigo contorſit? Et quid pro illis Ganymedib. raptis atq; in libidinum magiſteria ſubſtitutis? Quid pro illa conuerſione formicalæ, in quam Iuppiter maximus vaſtitatis ſuæ linimenta contraxit? Quid pro cycnis & ſatyris? quid pro aureis imbribus, in quos idem ſe pellax fraude induit perfida formarum varietatibus ludens? Ac ne de Ioue ſolo loqui videamur voluiſſe, in amoribus numinum reliquorum eſſe allegoriæ quæ poſſunt? quæ in mercenariis conditionibus, ac ſeruitutibus? quæ in vinculis, orbitatibus, planctibus? quæ in cruciatibus, vulneribus, ſepulchris? in quo cùm vnam contrahere poſſetis culpam conſcriptione de ſuperis tali, addidiſtis (vt dicitur) gangrenam, cùm deorum nominibus appellauiſtis res turpes, & vocabulis rurſus deos rerum conquinauiſtis infamium. Quod ſi adeſſe hic eos, aut eſſe illos vſpiam cognitione indubitabile crederetis: in mentione illorum facienda præſtringeret vos metus: & tanquam vos audirent, veſtraſque acciperent voces, ita credi oportuit, & haberi in cogitatione defixum. Apud enim homines officioſis religionibus deditos non ipſi dii tantum, verumetiam nomina debent eſſe deorum reuerenda: quantumque eſt in ipſis, qui cenſentur his nominibus, tantum eſſe par eſt in eorum appellationibus dignitatis. Ad

veram

Digitized by Google

veram iudicii formam, & in illa eſtis reprehenſionis parte, quòd in vſu ſermonis veſtri Martem pro pugna appellatis, pro aquis Neptunum, Liberum patrem pro vino, Cererem pro pane, Mineruam pro ſtamine, pro obſcœnis libidinis Venerem. Quæ eſt enim ratio, vt cùm ſuis cenſeri appellationibus res poſſint, nominibus cognominentur deorum? & ea fiat numinibus contumelia, quam nec homines ſuſtinemus, ſi noſtra quis nomina res ducat, atque inuertat in friuolas? & oratio ſordida ſit, verbis fuerit polluta ſi talibus. Verecundia laude condigna, erubeſcitis panem & vinum nominare, & pro coitu Venerem non metuitis dicere.

ARNOBII DISPVTATIONVM ADVERSVS GENTES

LIBER VI.

NVNC quoniam ſummatim oſtendimus, quàm impias de diis veſtris opinionum conſtitueritis infamias, ſequitur vt de templis, de ſimulachris etiam, ſacrificiiſque dicamus: deque alia ſerie, quæ his rebus annexa eſt, & vicina copulatione coniuncta. in hac enim conſueſtis parte crimen nobis maximum impietatis affingere: quòd neque ædes

ſacras venerationis ad officia conſtruamus, non deorum alicuius ſimulachrum conſtituamus, aut formam: non altaria fabricemus, non aras, non cæſorum ſanguinem animantium demus, nõ thura, neque fruges ſalſas, non deniq; vinum liquens paterarum effuſionibus inferamus: quæ quidem nos ceſſamus non ideo vel exædificare, vel facere tanquam impias geramus & ſceleroſas mentes; aut aliquem ſumpſerimus temeraria in deos deſperatione contemptum: ſed quod deos arbitramur, & credimus (ſi modò dii certi ſunt, & nominis huius eminentia prædiri) honorum hęc genera aut riſui habere, ſi rideant, aut indignè perpeti, ſi motibus exaſperentur irarum. Vt enim noſcatis quid de iſto nomine ſentiamus, iudiciiq; ſimus cuius, exiſtimamus nos eos (ſi modò dii certi ſunt, vt eadem rurſus ſociateq; dicantur) cunctarum eſſe debere perfectarumq; virtutum, ſapientes, iuſtos, graues (ſi modò nulla eſt culpa quod eos laudibus accumulamus humanis) inteſtinis poliẽtes bonis, nec extraneis adminiculis indigere: quo illis integritas inoffenſæ beatitudinis compleatur: ab affectibus cunctis, & cunctis perturbationib. liberos: non ira efferuere, non vllis cupiditatibus excitari, calamitatem irrogare nullis, non ex malis hominum crudelem accipere voluptatem, non terrere portentis, non prodigioſas oſtentare formidines, non votorum debitis habere obnoxios & obligatos, nec piaculares hoſtias ſignis minacibus poſtulare, non peſtilentias, non morbos, corruptione aëris inducere, nõ adurere ſiccitatibus fruges, non cædibus intereſſe bellorum, nõ vrbium ſtragibus, non aduerſa his velle, non illorum incommoditatibus

tatibus

tatibus ſuffragari: ſed quod magnarum eſt mentium pari pendere cunctos lance, & indiuiduas cunctis beneuolentias exhibere. Caduci enim generis, & infirmitatis humanæ eſſet contrariis egere, eoſque quos tangat affectio, pati dolorem, diminui ſapientium ſcita & pronunciata definiunt: nec poſſe aliter fieri, quin legibus mortalitatis aſtricti ſint, qui ſint vllis perturbationibus mancipati. Quod cùm ita ſe habeat, qui poſſumus iudicari deos habere contemptui? quos niſi ſunt recti, & magnarum mentium admiratione laudabiles, deos negamus exiſtere, nec poteſtatibus poſſe cœleſtibus applicari? Sed templa illis extruimus nulla, nec eorum effigies adoramus, non mactamus hoſtias, non thura ac vina libamus. Et quid amplius poſſumus vel honoris eis attribuere, vel dignitatis, quàm quod eos in ea ponamus parte, qua rerum caput ac dominum, ſummumq; ipſum regem, cui debent diuina nobiſcum ꝙ eſſe ſe ſentiũt, & vitali in ſubſtantia cõtineri? Nũquid enim delubris aut templorum eum conſtructionib. honoramus? Nunquid ei hoſtias cædimus? Nunquid alias res damus, quas libare, profundere nõ eſt rationis expenſę, ſed tracti per conſuetudinẽ moris? Etenim plena dementia eſt, neceſſitatib. tuis potẽtiora metiri, & quæ tibi ſint vſui datoribus diis dare, & honorem iſtum, non contumeliam ducere. Templa igitur quærimus in deorum quos vſus? aut in rei cuius neceſſitatem, aut dicitis eſſe conſtructa, aut eſſe rurſus ædificanda cenſetis? Hyemalia ſentiunt frigora, aut ſolibus torrentur æſtiuis, pluuialibus nimbis perfluunt, ventorum eos aut turbines vexant. incurſionem pati periclitan-

tur hoſtile, ferarum aut rabidos appetitus? vt meritò illos conueniat tectorum munitionibus claudere, ſaxorũ aut obiectione tutari? Templa enim hæc quid ſunt? Si humanam infirmitatem roges, neſcio quid immane, atq; amplum: ſi deorum potentiam metiaris, ſucceſſus quidem parui, atq; (vt verius eloquar) genus anguſtiſſimũ cauernarum paupertini cordis excogitatione ſuſpenſum. Quorum ſi quæris audire quis prior fuerit fabricator, aut Phoroneus Ægyptius, aut Merops tibi fuiſſe monſtrabitur: aut vt tradit in admirandis Varro, Iouis progenies Æacus. Sint ergo hæc licet aut ex molibus marmoreis ſtructa, laquearibus aut renideant aureis, ſplendeant hic gemmæ, & ſydereos euomant variata interſtitione fulgores: terra ſunt hæc omnia, & ex fæce vltima vilioris materiæ cõcreta. Neque enim, ſi vos ea pretiis carioribus penditis, delectari credendum eſt his deos: nec recuſare, nec ſpernere quo minus ſe ſepiant, & eorum obiectionibus coerceantur incluſi. Templum (inquit) hoc Martis eſt, hoc Iunonis, & Veneris: Apollo hic habitat, in hoc manet Hercules, illo Summanus. ita non prima & maxima contumelia eſt, habitationibus deos habere diſtrictos? tuguriola his dare, conclauia, & cellulas fabricari, & eis exiſtimari neceſſarias res eſſe, quæ hominibus, felibus, quæ ſunt formiculis, & lacertis, quæ fugacibus, pauidis, atque exiguis muribus? Sed non (inquit) iccirco attribuimus diis templa, tãquam humidos ab his imbres, ventos, pluuias arceamus, aut ſoles: ſed vt eos poſſimus corã & comminus contueri, affari de proximo, & cum præſentibus quodammodo venerationum colloquia miſcere. Sub

axe

axe enim nudo,& ſub ætherio tegmine inuocati ſi fuerint,nihil audiunt:& niſi de proximo admoueantur his preces,tanquam nihil dicatur,obſtructi, atq; immobiles ſtabunt. Atquin nos arbitramur omnem deum omnino (ſi modò nominis huius vi pollet) ex quacunq; mundi parte,quod quiſque fuerit locutus, tāquam ſi ſit præſens, audire debere: immo quod quiſq; conceperit ſub obſcuris & tacitis ſenſibus cognitione anticipata præſumere: atque vt aſtra, ſol, luna, cùm ſupra terras meant, omnibus omnino cernentibus ſtatim ſunt & vbique præſentes, ita quoque conuenit audientiam numinum nulli eſſe clauſam linguæ,ſemperq́;eſſe præſentem: quamuis ad eam voces regionibus ex diſtantibus confluant. Hoc eſt enim propriū deorum, complere omnia vi ſua,nō partiliter vſpiam, ſed vbique eſſe totos:non adeſſe, non abeſſe, non cœnatum ad Æthiopas pergere, & poſt dies biſſenos priuatum ad domicilium redire. Quod ſi ita non erit tollitur omnis ſpes opis, & erit in dubio audiamini ab diis,necne:ſiquando res ſacras cęremoniarum conficitis debitis. Conſtituamus enim noſcēdæ rei cauſa,templum numinis alicuius eſſe apud Canarias inſulas, eiuſdem apud vltimā Thylem,eiuſdē apud Seras eſſe,apud furuos Garamantas,& ſi qui ſunt alii,quos ab ſui notitia maria,mōtes, ſyluæ, & quadrini diſterminant cardines. Si omnes vno in tempore rebus diuinis factis, quod ſua quoſque neceſſitas rogitare compellit poſcant de numine, referendi beneficii quænam omnibus ſpes erit, ſi non vndique ad ſe miſſam vocem deus exaudiet,& erit vlla longinquitas,quò penetrare non poſſit auxilium poſcentis oratio? aut

enim nullis erit in partibus præſens, ſi vſpiam poterit aliquando non eſſe, aut aderit vnis tantum, quoniam præbere communiter ſuum non poteſt atque indiſcretus auditum. At ita perficitur, vt aut nullis deus opituletur omnino, ſi occupatus re aliqua ad audiendas voces non quiuerit aduolare: aut exauditi tantummodo vni abeant ſoli, nihil egerint cæteri. Quid quod multa ex his templa, quæ tholis ſunt aureis, & ſublimibus elata faſtigiis, auctorum conſcriptionibus cõprobatur contegere cineres atque oſſa, & functorum eſſe corporum ſepulturas? Nónne patet, & promptum eſt, aut pro diis immortalib. mortuos vos colere, aut inexpiabilem fieri numinibus contumeliam, quorum delubra & templa mortuorum ſuperlata ſunt buſtis? In hiſtoriarum Antiochus nono, Athenis in Mineruio memorat Cecropem eſſe mãdatum terræ: in templo rurſus eiuſdem, quod in arce Lariſſæ eſt, conditus ſcribitur atque indicatur Acriſius. Erichthonius Poliadis in fano, Dairas & Immarnachus fratres, in Eleuſinis conſepto, quod ciuitati ſubiectum eſt. Quid Celei virgines? non in Cereris Eleuſinæ humatæ habere perhibentur officia? non in Dianæ delubro, quod in Apollinis conſtitutum eſt Delii, Hyperocha, Laodiceque? quas aduectas illuc eſſe finibus ex Hyperboreis indicatur. in Didymæo Mileſio Cleochum dicit habuiſſe ſuprema Leandrus. funeris Leucophrynæ monumentum in fano apud Magneſiam Dianæ eſſe, Myndius profitetur ac memorat Zeno. ſub Apollinis arula, quæ Telmeſſi apud oppidum viſitur, Telmeſſum eſſe conditum vatem, nõ ſcriptis conſtantibus indicatur? Ageſarchi Ptolemęus

de Phi-

Digitized by Google

de Philopatore quem edidit primo, Cyniram regem Paphi cum familia omni ſua, immò cum omni proſapia in Veneris templo ſitum eſſe literarum auctoritate declarat. Infinitum eſt & immẽſum, quibus quique in fanis toto ſint in orbe deſcribere: nec exactam deſiderat curam, quam pœnam conſtituerit Ægyptus in eum qui publicaſſet, quibus Apis iaceret abſconditus: polyandria illa Varronis quibus templis contegantur, quaſque in ſe habeant ſuperlati ponderis moles. Sed quid ego hęc parua? regnatoris in populi Capitolio quis eſt hominũ qui ignoret Toli eſſe ſepulchrum Vulcentani? Quis eſt, inquam, qui non ſciat ex fundaminum ſedibus caput hominis euolutum non ante plurimum temporis, aut ſolum ſiue partibus cæteris (hoc enim quidam ferunt) aut cum membris omnibus humationis officia ſortitũ? Quod ſi planum fieri teſtimoniis poſtulatis auctorum, Sammonicus, Granius, Valerianus vobis, & Fabius indicabunt: cuius Tolus fuerit filius, gentis & nationis cuius, vt à germani ſeruulo vita fuerit ſpoliatus & lumine: quid de ſuis commeruerit ciuibus, vt ei ſit abnegata telluris patriæ ſepultura. Condiſcetis etiam (quamuis nolle iſtud publicare ſe fingant) quid ſit capite reſecto factum, vel in parte qua curioſa fuerit obſcuritate concluſum: vt immobilis videlicet atque fixa obſignati ominis perpetuitas ſtaret. Quod cùm opprimi par eſſet, & vetuſtatis obliteratione cælari, compoſitio nominis iecit in medium, & cum ſuis cauſis per data ſibi tempora inextinguibili fecit teſtificatione procedere: nec erubuit ciuitas maxima, & numinum cunctorum cultrix, cùm vocabulum templo daret, ex Toli

Digitized by Google

capite capitolium quàm ex nomine Iouio nuncupare. Satis igitur (vt opinor) oſtendimus templa diis immortalibus aut inaniter eſſe conſtructa, aut contra decus, & potentiam creditam contumelioſis opinationibus fabricata. Sequitur vt de ſignis aliquid, ſimulachriſque dicamus: quæ multa arte componitis, & religioſa obſeruatione curatis: qua in parte ſi fides eſt vlla, conſtituere apud nos ipſos nullis conſiderationibus poſſumus, vtrumne iſtud ſerió & cum propoſito faciatis graui, an ridendo res ipſas puerili hallucinatione ludatis. Si enim certum eſt apud nos deos eſſe, quos remini, atque in ſummis cœli regionibus degere, quæ cauſa, quæ ratio eſt, vt ſimulachra iſta fingantur à vobis, cum habeatis res certas, quibus preces poſſitis effundere, & auxilium rebus in exigentibus poſtulare? Sin autem non creditis, aut (vt mediocriter dicatur) ambigitis: etiam ſic, ratio quænam eſt dubiorum fingere atq; inſtituere ſimulachra? & quod eſſe non credas ventoſa imitatione formare? An nunquid dicitis fortè præſentiam vobis quandam his numinum ſubexhiberi ſimulachris, & quia deos videre non datum eſt, eos ita coli, & munia officioſa præſtari? Hoc qui dicit, & aſſerit, deos eſſe non credit: nec habere conuincitur ſuis religionibus fidem, cui opus eſt videre, quod teneat: ne inane fortè ſit, quod obſcurum non videtur. Deos (inquitis) per ſimulachra veneramur. Quid ergo, ſi hæc non ſint, coli ſe dii neſciunt, nec impertiri à vobis vllum ſibi exiſtimabunt honorem? Per tramites ergo quoſdam, & per quædam fidei commiſſa (vt dicitur) veſtras ſumunt, atque accipiunt cultiones: & antequam hi ſentiant,

quibus

quibus illud debetur obſequium, ſimulachris litatis prius, & velut reliquias quaſdam aliena ad illos ex auctoritate tranſmittit s. Et quid fieri pote eſt iniurioſius, contumelioſius, durius, quàm deum alterum ſcire, & rei alteri ſupplicare? opem ſperare de numine, & nullius ſenſus ad effigiem deprecari? Nónne illud eſt quæſo, quod in vulgaribus prouerbiis dicitur, fabrum cadere cùm ferias fullonem? & cum hominis conſilium quæras, ab aſellis, & porculis, agendarum rerum ſententias poſtulare? Et vnde notiſſime ſciris an ſimulachra hæc omnia, quæ diis immortalibus vicaria ſubſtitutione formatis, ſimilitudinem referant, habeantque diuinam? Poteſt enim fieri, vt barbatus in cœlo ſit, qui eſſe à vobis effingitur leuis: poteſt vt ſenectute prouectior, cui puerilem commodatis ætatem: poteſt vt hic flauus ſit, qui in veritate habeat oculos cæſios, diſploſas vt geſtiret nares, quem eſſe vos facitis, figuratiſque naſicam. Neque enim rectum eſt dicere, aut appellare ſimulachrum, quod non pariles lineas principali ab ore traducat: quod eſſe planum & certum, manifeſtis poterit à rebus agnoſci. Nam cùm omnes homines teretem eſſe ſolem indubitabili luminum contemplatione videamus: os illi vos hominis, & mortalium corporum liniamenta donatis. Luna ſemper in motu eſt, & ter denas facies in reſtitutione accipit menſtrua: vobis ducibus, & figuratoribus fœmina eſt, vultuq; eſt vno, quæ per habit⁹ mille quotidiana inſtabilitate mutatur. Intelligimus omnes vẽtos aeris eſſe fluores, pulſos, & mundanis rationibus concitatos: per vos hominũ formæ ſunt buccinatum animãtes tortus

inteſtinis & domeſticis flatibus. Inter deos videmus Leonum toruiſſimas facies, mero oblita minio, & nomine frugi ſerio nuncupari. Si ſimulachra hæc omnia ſuperorum ſunt imagines numinum, ergo & in cœlo habitare dicendus eſt deus talis, ad cuius formam & ſpeciem ſimulachri huius ſimilitudo directa eſt: & videlicet vt hic iſte, ita illic ille, ſine reliquo corpore perſona eſt, & facie ſola, fremebundus hiatibus toruidis, dirus, ſanguineo de gutture malum dentibus ſuis comprimens, atq; vt olim feſſi canes linguam ore de patulo pituitate proiiciens. quod ſi vtique non eſt, ita vt omnes exiſtimamus non eſſe, quænam tanta audacia eſt, formam tibi quam volueris fingere, hanc credere eſſe ſimulacrum dei, quem probare non poſſis vlla eſſe in parte naturæ? Rideris temporibus priſcis Perſas fluuium coluiſſe, memoralia vt indicant ſcripta, informem Arabas lapidem, acinacem Scythię nationes, ramum Prognes Theſpios, lignum Carios pro Diana indolatum: Peſſinuntios ſilicem pro deûm matre: pro Marte Romanos haſtam, Varronis vt indicant muſæ: atque (vt Ethælius memorat) ante vſum diſciplinamq; fictorum, puteum Samios pro Iunone: & abſtinetis à riſu cum pro diis immortalibus ſigilliolis hominum, & formis ſupplicatis humanis. Quinimmo deos eſſe ſigillaria ipſa cenſetis, nec præter hæc quicquam vim creditis habere diuinam. Quid dicitis ô iſti, ergóne dii cœlites habēt aures, & tempora, ceruices, occipitium, ſpinam, lumbos, latera, poplites, nates, ſuffragines, talos, membraque alia cætera, quibus conſtructi nos ſumus, & quæ prima in parte paulo plenius dicta ſunt, & ſcripto vberio-

vberiore prolata? Vtinam liceret introſpicere ſenſus veſtros, receſſuſque ipſos mentis, quibus varias voluitis, atque initis obſcuriſſimas cogitationes: reperiremus & vos ipſos eadem ſentire, quæ nos: neque alias gerere ſuper numinum figuratione ſententias. Sed ſtudiis facere quid peruicacibus poſſumus, quid intentantibus gladios, nouaſque excogitantibus pœnas? Animantis aſſeritis malam ſcientiſſimi cauſam, & quod ſemel ſine ratione feciſtis, ne videamini aliquando neſciſſe, defenditis: melius putatis non vinci, quàm confeſſæ cedere atque annuere veritati. Ex huiuſmodi cauſis illud etiam vobis conniuentibus conſecutum eſt: vt in deorum corporibus laſciuiæ artificum luderent, darentque his formas, quę cuilibet triſti poſſent eſſe deriſui. Itaque Hammon cum cornibus iam formatur & fingitur arietinis: Saturnus cum obunca falce, cuſtos ruris vt aliquis ramorum luxuriantium tonſor: cum petaſo gnatus Maiæ, tanquàm vias aggredi præparet, & ſolem, pulueremque declinet: Liber membris cum mollibus, & liquoris fœminei diſſolutiſſimus laxitate: Venus nuda, & aperta, tanquam ſi illam dicas publicare, diuendere meritorii corporis formam: cum pileo Vulcanus, & malleo, manu liber ſed dextera, & fabrili expeditione ſuccinctus: cum plectro & fidibus Delius cithariſtę geſtus ſeruans, cantaturi & nænias hiſtrionis: cum fuſcina rex maris, tanquam illi pugna ſit gladiatorii obeunda certaminis: neq; vllum eſt reperire figmentum alicuius numinis, quod non habitus certos ferat fabrorum liberalitate donatos. Ecce ſi aliquis, vobis neſcientibus & ignaris, rex vrbanus & callidus ex foribus ſuis ſo-

Digitized by Google

lem tollat, & in Mercurii transferat ſedem: Mercurium rurſus arripiat, atque in ſolis faciat commigrare delubrum, (vterque enim à vobis glaber, atque ore compingitur leui) derque huic radios, ſolis capiti petaſunculum ſuperponat: quibus modis internoſcere poteritis vtrúmne ſol iſte ſit, an ille Mercurius, cum habitus vobis deos, non oris ſoleat proprietas indicare? Conſimili rurſus translatione ſi nudo Ioui cornua detrahat, & Martis temporibus affigat, Martem armis ſpoliet, & his rurſus circumcludat Hammonem: interſtitio fieri quæ poterit ſingulorum, cùm qui Iuppiter fuerat, idem poſſit exiſtimari Mars eſſe, & qui Mauors fuerat, ſubintroire ſpeciem Iouis poſſit Hammonis? Vſque adeò ludus eſt ſimulachra iſta confingere, numina illis tanquam propria dedicare, quibus ſi habitum detrahas, tollatur cognitio ſingulorum: deus pro deo credi, alter videri pro altero, immo pro vtroque vterque poſſit exiſtimari. Sed quid ego diis datas falces & fuſcinas rideo? quid cornua, malleos, & galeros, cùm ſimulacra quædam ſciam certorum eſſe hominum formas, & infamium liniamenta meretricum? Quis eſt enim qui ignoret Athenienſes illos Hermas Alcibiadis ad corporis ſimilitudinem fabricatos? Quis Praxitelem neſcit, Poſidippum ſi relegat, ad formam Gratinæ meretricis, quam infelix perditè diligebat, os Veneris Gnidiæ ſolertiarum coëgiſſe certamine? Sed ſola eſt hæc Venus, cui de ſcorti vultu translaticium decus auctum eſt? Phryne illa Theſpiaca (ſicut illi referunt, qui Theſpiaca ſcriptitarunt) cùm in culmine ipſo eſſet pulchritudinis, venuſtatis, & floris a exemplarium

fuiſſe

fuiſſe perhibetur cunctarum, quæ in opinione ſunt Venerum: ſiue per vrbes Graias, ſiue iſte quò fluxit amor talium cupiditasque ſignorum. Itaque artifices omnes ipſis iiſdem qui temporibus extiterunt, quibusque primas dabat exprimendarum ſimilitudinum veritas, omni cura ſtudioque certabant, filum capitis proſtituti cythereia in ſimulachra traducere: ardebant artificum ſcita: alterque alterum vincere contentioſa æmulatione quærebant, non Venus vt auguſtior fieret, ſed vt Phryne pro Venere ſtaret. atque ita perducta eſt res eò, vt pro diis immortalibus ſacra meretricibus fierent, & infelix religio ſignorum fabricationibus falleretur. Inter ſignifices ille memoratus Phidias & primus, cùm olimpii formam Iouis molimine operis extuliſſet immenſi, ſuper dei digito Pantarces inſcripſit pulcher: nomen autem fuerat amati ab ſe pueri, atque obſcœna cupiditate dilecti: neque vllo metu eſt aut religione commotus, deum nomine proſtibuli nuncupare: quinimo exoleto Iouis numen ſimulachrumque ſacrare. Vſqueadeo ludus eſt, & puerilis affectio, ſigillaria iſta formare, adorare pro diis ea, ſanctitatibus accumulare diuinis: cùm ipſos videamus artifices in effingendis his ludere, & libidinum propriarum monumenta ſancire. Quid eſt enim, ſi quæras, cur Phidias ludere ac laſciuire dubitaret, cùm ante paululum temporis Iouem ipſum, quem fecerat, ſciret aurum fuiſſe, lapides, atque oſſa informia, diſparata, confuſa, ſeque horum omnium congregatorem, atq; vinctorem, habitu eis per ſe dato in membrorum ſimilitudine fabricata? &, quod inter omnia

primum

primum eſt,ſui eſſe beneficium muneris,quod natus per ſe eſſet, atque in rebus adoraretur humanis? Libet in hoc loco, tanquam ſi omnes adſint terrarum ex orbe nationes, vnam facere concionem, atque in aures hæc omnium communiter audienda depromere. Quidnam eſt iſtud homines, quod ipſi vos vltrò in tam promptis ac perſpicuis rebus voluntaria fallitis & circumſcribitis cæcitate? Diſcutite aliquando caliginem, regreſſique ad lumen mentis, intuemini propius, & videte iſtud, quod agitur, quale ſit: ſi modò retinetis ius veſtrũ, atq; in finibus datæ nobis rationis, conſiliiique verſamini. Simulachra iſta, quæ vos terrent, quæque templis in omnibus proſtrati atque humiles adoratis, oſſa, lapides, æra ſunt, argentum, aurum, teſta, lignum ſumptũ ex arbore, aut commixtum glutinum gypſo: ex ornatib. fortaſſe meretriciis, aut ex muliebri mundo, camelinis ex oſſibus, aut ex Indici animalis dente, ex cacabulis, ollulis, ex candelabris, ex lucernis, aut ex aliis obſcœnioribus vaſculis congeſta, conflata in has ſpecies ducta ſunt, atq; in formas quas cernitis exierunt: fornacibus incocta figulinis, ex incudibus & malleis nata, grosſis raſa, deſcobinata limis, ſerris, forcipibus, aculeis, aſceis, ſecta, dolata, effoſſa, terebrarum excauata vertigine, runcinarum leuigata deplanis. Ita non error eſt? non (vt propriè dicatur) amentia? deum credere, quem tute ipſe formaris, ſupplicare tremebundum fabricatæ abs te rei? & cùm ſcias, & certus ſis tui eſſe operis, & digitorum artem, pronum in faciem ruere, opem rogare ſuppliciter, aduerſiſque in rebus, atque in temporib. aſperis propitii numinis fauore res accurrere.

currere. Ecce ſi aliquis ponat in medio æs rude, atque in opera nulla coniectum, argenti maſſas indomiti, infectum aurum, lignum, lapides, atq; oſſa, resque alias cęteras, quibus ſigna conſueta ſunt & numinū ſimulachra conſtare: imò ſi aliquis ponat in medio colliſorum deorum vultus, conflata atque imminuta ſimulachra: iubeatque vos idem fruſt s hoſtias & fragminibus cædere, informibus maſſis ſacra & munia impertire diuina: audire à vobis expoſcimus, facturíne iſtud ſitis, an contrà quàm imperabitur recuſaturi? fortaſſe dicetis, qua cauſa? quia nemo eſt in rebus humanis tam ſtolidè cæcus, qui argentum, æs, aurum, gypſum, ebur, argyllam, deorum in numerum referat, ipſaque per ſe dicat vim habere atq; obtinere diuinam. Quænam eſt ergo ratio, vt ſi omnia hæc corpora intacta atque infecta permanſerint, careant vi numinis, atq; auctoritate cœleſti? ea formas ſi accipiant hominum, ſi auriculas, naſos, buccas, labra, oculos, cilia, continuò dii fiant, & in ordinem cœlitum referantur, & cenſum? Nouitatis aliquid fictio corporibus his addit, vt adiectione ipſa cogamini aliquid eis credere diuinitatis maieſtatiſque collatum? in aurum, æs mutata vt teſtula vilitatem in argenteam cogat degenerare materiam? quæ inſenſilia fuerunt pauloante, faciat, vt ſint viua, & ſpiritali agitatione moueâtur? ſi quas foris habuere naturas, eas omnes retineant ſimulachrorum in corporibus conſtituta ſtupiditas quæ tanta eſt? (detrecto enim dicere cæcitatem) rerum exiſtimare naturas formarum qualitate mutari, & accipere numen ex habitu, quod in primigenio corpore iners fuerit & brutum, & ſenſus mobilitate

priuatum. Itaq; immemores & obliti ſimulachrorum ſubſtantiæ atque originis, quæ ſit, rationale homines animal, & ſapientiæ munere conſiliique donatum coctilibus teſtis ſuccumbitis, æris laminas adoratis, elephantorum à dentibus ſecundas poſcitis valetudines, magiſtratus, imperia, poteſtates, victorias, acquiſitionis lucra, meſſes opimas, feraciſſimasque vindemias: & cùm pateat, luceat, rebus fieri verba cum brutis, exaudiri vos remini, ipſique vos vltro credulitatis vacuæ circunſcriptione traducitis? O vtinam liceret in ſimulachri alicuius medias introire pendigines: immo vtinam liceret olympiacos illos, & capitolinos Ioues deducere in membra reſolutos, omnesq; illas partes, quibus ſumma concluditur corporum, diſcretas ac ſingulas contueri. Iamdudum iſtos videretis deos, quos exterior leuitas lenocinio fulgoris auguſtat, laminarum flatilium eſſe crates, particularum coagmenta deformium, à ruinarum caſibus, & diſſolutionis metu ſubſcudibus, & catenis, vncis, atque anſulis retentari. Interque omnes ſinus, commiſſurarumq; iuncturas plumbum ire ſuffuſum, & ſalutares moras ſignorum diuturnitatibus commodare. Videretis, inquam, iam dudum ſolas ſine occipitiis facies, manus ſine brachiis ſemiplenas, ventres cum lateribus dimidiatos, plantarum imperfecta veſtigia, & quod maximè riſum ferat, parte ligneos ex vna, at ex altera ſaxeos inæquabili corporum conſtructione contractos: quæ ſi vtique perſpici obſcuritatis arte non quirent, vel ipſa vos ſaltem quæ in medio ſita ſunt, docere, atque monere debuerunt, agere vos nihil, & circa res caſſas officiorum impendere vani-

vanitates. Ita enim non videtis ſpirantia hæc ſigna quorum plantas, & genua contingitis, & contrectatis orantes: modo caſibus ſtillicidiorum labi, putredinis modo carie relaxari, vt nidoribus, atq; fumo ſuffita ac decolorata nigreſcant, quemadmodum ſæcli longioris incuria perdant ſitu, ſpeciem, & rubigine conuulnerentur exeſa? Ita, inquam, non videtis ſub iſtorum ſimulachrorum cauis ſtelliones, ſorices, mures, blattasque lucifugas nidamenta ponere, atque habitare? ſpurcitias huc omnes, atque alia vſibus accommodata conducere, ſemiroſi duritias panis, oſſa in ſpem tracta, pannos, lanuginem, chartulas nidulorum in mollities miſerorum fomenta pullorum? non in ore aliquando ſimulachri ab araneis ordiri retia, atque inſidioſos caſſes, quibus volatus innectere ſtridularum poſſint, impudentiumque muſcarum? Non hirundines denique intra ipſos ædium circumuolantes tholos, iacularier ſtercoris plenas, & modò ipſos vultus, modò numinum ora depingere, barbam, oculos, naſos, aliasque omnes partes, in quaſcunque ſe detulerit deonerati proluuies podicis? Erubeſcite ergo vel ſerò, atque ab animantibus mutis vias, rationes accipite: doceantque vos eadem nihil numinis ineſſe ſimulacris: in quæ obſcena facere neque metuunt, neque vitant, leges ſuas ſequentia, & inſtincta veritate naturæ. Sed erras (inquit) & laberis, nam neque nos æra, neq; auri argentiq; materias, neq; alias quibus ſigna conſiunt, eas eſſe per ſe deos, & religioſa decernimus numina: ſed eos in his colimus, eosq; veneramur, quos dedicatio infert ſacra, & fabrilibus efficit inhabitare ſimulachris. Non

improba, neque aſpernabilis ratio, qua poſſit quiuis tardus, necnon & prudētiſſimus credere, deos relictis ſedibus propriis (id eſt cœlo) non recuſare, nec fugere habitacula inire terrena: quinimmo iure dedicationis impulſos ſimulachrorum coaleſcere vinctioni. In gypſo ergo manſitant, atque in teſtulis dii veſtri? quinimmo teſtularum & gypſi, mentes, ſpiritus, atque animæ dii ſunt? atq; vt fieri auguſtiores viliſſimæ res poſſint, concludi ſe patiuntur, & in ſedis obſcuræ coërcitione latitare? Ergo illud à vobis parte in hac primùm deſideramus & poſtulamus audire, inuitine hoc faciunt, id eſt iure dedicationis attracti ſimulachrorum ineunt manſiones? an proni, & faciles, neque vllis neceſſitatibus irrogati? ſi inuiti hoc faciunt & qui fieri poteeſt, vt in aliquam neceſſitatem imminuta maieſtate cogantur? voluntariæ obſecutionis aſſenſu? Et quid in teſtulis dii petunt, vt eas ſedibus ſydereis anteponunt? vincti omnes, & propemodum colligati, nobilitent teſtulas, & cętera quibus ſigna cōfiunt? Quid? ergo in materiis talibus ſemper ne dii manſitant, neque abeunt vſpiam, etiam ſi res poſtulauerit maxima? An habēt itus liberos cùm libuerit abire quocunque, & ab ſuis ſedibus, ſimulachriſque diſcedere? Si permanendi neceſſitatem patiuntur, quid miſerius his eſſe, aut quid infelicius poterit, quàm ſi eos in baſibus ita vnci retinent, & plumbeæ vinctiones? ſed concedamus vt cœlo, & ſydereis ſedibus anteponant, diuinitatis ſuæ perdiderunt poteſtatem. Sin autem cùm voluerint, euolant, & abſolutum ius habent, inania relinquere ſimulachra: ergo aliquo tempore deſinent eſſe dii ſigna, & in dubio ſtabit, quando

ſacra

ſacra debeant reddi: quando his conueniat, atque oporteat abſtinere. Sæpenumero videmus ab artificibus hæc ſigna modò paruula fieri, & palmarem in minutiem contrahi, modò in immenſum tolli, & admirabilem in amplitudinem ſubleuari. Ratione hac ergo ſequitur, vt intelligere debeamus in ſigilliolis paruulis contrahere ſe deos, & alieni ad corporis ſimilitudinem coarctari: at verò in vaſtis porrigere ſe longius, atque in maximitatē producere. Ergo ſi hoc ita eſt, & in ſedentibus ſignis deum ſedere dicendum eſt, & in ſtantibus ſtare, in procurrētibus currere, iaculari et in iaciētibus tela, ad illorum formare, atque aptare ſe vultus: & ad reliquos habitus figurati corporis ſimilitudinem commodare. In ſimulachris dii habitant. ſingulíne in ſingulis? toti, an partiliter, atque in membra diuiſi? Nam neque vnus deus in compluribus potis eſt vno tempore ineſſe ſimulachris, neque rurſus in partes ſectione interueniente diuiſus. Cōſtituamus enim decem millia ſimulachrorum toto eſſe in orbe Vulcani: nunquid eſſe (vt dixi) decem omnibus in millibus potis eſt vnus vno in tempore? non opinor. qua cauſa? quia quæ ſunt priua, ſingulariaque natura, multa fieri nequeunt ſimplicitatis ſuæ integritate ſeruata: & hoc amplius nequeunt, ſi hominum formas dii habent, opinatio vt veſtra declarat. neque enim manus à capite ſeparata, aut pes diuiſus à corpore, ſummam poſſunt præſtare totius: aut dicēdum eſt portiones idem poſſe quod totum, cùm conſiſtere nequeat niſi fuerit partium congregatione conflatum. Si autem in cunctis idem eſſe dicetur, perit omnis ratio atq; integritas veritatis ſi hoc fuerit ſumptum,

poſſe vnum in omnibus vno tempore permanere: aut deorum eſt vnuſquiſque dicendus ita ipſum ſemet ab ipſo ſe ipſe diuidere, vt & ipſe ſit, & alter, non aliquo diſcrimine ſeparatus, ſed ipſe idem, & alius. Quod quoniam recuſat, & reſpuit, aſpernaturque natura: aut innumeros dicendum eſt, confitendumque eſſe Vulcanos, ſi in cunctis volumus eum degere, atque ineſſe ſimulachris: aut erit in nullo, quia eſſe diuiſus natura prohibetur in plurimis. Et tamen ô iſti, ſi apertum vobis & liquidum eſt, in ſignorum viſceribus deos viuere, atq; habitare cœlites, cur eos ſub validiſſimis clauibus, ingentibusque ſub clauſtris, ſub repagulis, peſſulis, aliiſque huiuſmodi rebus cuſtoditis, conſeruatis, atque habetis incluſos, ac ne fortè fur aliquis, aut nocturnus irrepat latro æditui mille protegitis, atque excubitoribus mille? Cur canes in capitoliis paſcitis? cur anſeribus victum, alimoniamque præbetis? Quinimmo ſi fiditis deos iſtic eſſe, nec ab ſignis vſpiam, ſimulachriſque diſcedere: permittite illis curam ſui, reſerata ſint ſemper, atque aperta delubra: ac ſi quid à quopiam temeraria fuerit fraude ſubreptum, vim numinis monſtrent, & ſub ipſo furti atque operis nomine ſacrilegos pœnis conuenientibus figant. Indigna enim res eſt, & potentiam deſtruens, auctoritatemq; ſummorum, cuſtodiam numinum canum ſolicitudinibus credere: & cùm aliquam quæras prohibendis formidinem furibus non ab ipſis petere, ſed in anſerum ponere & collocare gingritibus. Antiochum Cyzicenum ferunt quindecim cubitorum Iouem ex delubro aureum ſuſtuliſſe, & ex ære bracteolis ſubſtituiſſe fucatum. Si in ſimula-

ſimulachris præſto ſunt atque habitant dii ſuis, quibus negociis Iuppiter, quibus curis fuerat illigatus, quo minus priuatas perſequeretur iniurias, & ſuppoſitum ſe ſibi viliore in materia vindicaret? Dionyſius ille (ſed iunior) cùm velamine aureo ſpoliaret Iouem, & pro illo laneum ſubderet: iocularibus etiam facetiis ludens, cùm eſſe illud in rigoribus algidum, hoc vaporeum, oneroſum illud in æſtatibus diceret, hoc rurſus ſub ardoribus flabile: vbinam fuerat rex poli, vt præſentem ſe eſſe formidine alia comprobaret, & vrbanum ſcurrulam cruciatibus reuocaret ad ſeria? Nam quid Æſculapii grauitatem ab eo eſſe commemorem riſam? quem cùm barba ſpoliaret ampliſſima, boni ponderis, & philoſophicæ denſitatis, facinus eſſe dicebat indignum, ex Apolline procreatum patre leui & glabro, ſimillimoque impuberi, ita barbatum filium fingi, vt ancipiti relinquatur vter eorum pater ſit, vter filius, immo an ſit generis & cognationis vnius? Quæ cùm omnia fierent, & cum ſacrilegis prædo irriſionibus iocaretur, ſi ſuberat numen in ſtatua nomini eius maieſtatique ſacrata: cur oris contumeliam leuigati, & dehoneſtati vultus non iuſta & merita perſecutus eſt vltione, demonſtrauitque hoc facto & ſe eſſe præſentem, & cuſtodia pertinaci ſuas ſedes ſimulachraq; tutari? Niſi fortè negligere deos dicetis hæc damna, nec putare eſſe idoneam cauſam, propter quam ſe exerant, & nocentibus pœnam violatę religionis infligant. Ergo ſi hæc ita ſunt, nec ſimulachra ipſa habere deſiderant, quæ cõuelli & diripi perpetiuntur impunè: immo è contrario perdocent aſpernari ſe

Digitized by Google

illa, in quibus ſpretos vltione in aliqua ſignificare non curant. Philoſtephanus in Cypriacis auctor eſt, Pygmaleonem regem Cypri ſimulachrum Veneris, quod ſanctitatis apud Cyprios & religionis habebatur antiquæ, adamaſſe vt fœminam, mente, animo, lumine rationis iudiciique cæcatis: ſolitumque dementem, tanquam ſi vxoria res eſſet, ſubleuato in lectulum numine copularier amplexibus atque ore, reſque alias agere libidinis vacua imaginatione fruſtrabiles. Conſimili ratione Poſidippus in eo libro, quem ſcriptum ſuper Gnido indicat, ſuperque rebus eius, adoleſcentem haud ignobilem memorat, ſed vocabulum eius obſcurat, correptum amoribus Veneris, propter quam Gnidus in nomine eſt, amatorias & ipſum miſcuiſſe laſciuias, cum eiuſdem numinis ſigno genialibus fuſum toris, & voluptatum conſequentium finibus: vt ſimiliter rurſum interrogem, ſi in ære, atque in materiis cæteris, quibus ſigna formata ſunt, ſuperorum potẽtiæ deliteſcunt: vbinam gentium fuerant vna atque altera Veneres, vt impudicam petulantiam iuuenum propulſarent ab ſe longè, & contactus impios cruciabili coercitione punirent? Aut, quoniam mites, & ingeniis tranquillioribus deæ ſunt, quantum fuerat miſeris furialia vt reſtinguerent, gaudia, mentemque inſanam recreatis reducerent ſenſibus? Niſi fortè (vt vos fertis) libidinis & voluptatum deæ contumelias iſtas habuere gratiſſimas: nec vltione facinus exiſtimauere condignum, quod ſuas quoq; mulceret mentes, & quod ſe ſubdi humanis cupiditatibus ſcirent. Sed ſi deæ Veneres ingeniis placidioribus prædıtæ, gerendum eſſe morem infortu-

niis

Digitized by Google

niis iudicauere cæcorum, cùm capitolium toties edax ignis abſumeret, Iouemque ipſum capitolinum cum vxore corripuiſſet ac filia, vbinam fulminator tempore illo fuit, vt ſceleratum illud arceret incendium, & à peſtifero caſu res ſuas ac ſemet, & cunctam familiam vindicaret? Vbi Iuno regina cùm inclytum eius fanum ſacerdotemque Chryſidem, eadem vis flammæ Argiua in ciuitate deleret? Vbi Serapis Ægyptius, cùm conſimili caſu iacuit ſolutus in cinerem, cùm myſteriis omnibus, atq; Iſide? Vbi Liber Eleutherius cũ Athenis? vbi Diana cum Epheſo? Vbi Dodonæus Iuppiter cũ Dodone? vbi deniq; Apollo diuinus cùm à piratis, maritimisq; prædonibus, & ſpoliatus ita eſt, & incenſus, vt ex tot auri ponderibus quæ infinita congeſſerant ſecula, nec vnum quidem habuerit ſcrypulum quod hirundinibus hoſpitis (Varro vt dicit in Menippeis) oſtenderet? Infiniti operis res eſſet in toto orbe deſcribere, quæ ſint fana cõuulſa terræ motibus, & tempeſtatibus: quæ incenſa ab hoſtibus, quæ ab regibus & tyrannis, quę antiſtites, & ſacerdotes, & ipſi ſuſpitione auerſa nudauerint: quæ ad vltimum fures, & obſerata pandentes tenebrarum obſcuritate canacheni, quæ tuta vtique permanerent, & nulllis obnoxia fortuitis, ſi adeſſent dii præſides, aut haberent aliquas templorum (quemadmodum dicitur) curas. Nunc verò quia caſſi ſunt, & nullis habitatoribus tecta, habet in illis fortuna ius ſuum, & perinde cunctis ſubiecta ſunt caſibus, quàm ſunt omnia cætera motu interiore priuata. In parte hac eadem illud etiam dicere ſimulachrorũ aſſertores ſolent, non ignoraſſe antiquos nihil habere numinis ſigna,

neque vllum omnino ineſſe his ſenſum: ſed propter indomitum atq; imperitum vulgus, quæ pars in populis atque in ciuitatibus maxima eſt, ſalutariter ea conſilioque formaſſe: vt velut quadam ſpecie obiecta his numinum abiicerent aſperitatem metu: arbitratique præſentibus ſeſe ſub diis agere, facta impia deponerent, & ad humana officia morum immutatione tranſirent. Nec propter aliam cauſam venerabiles formas auro eis argentoque quæſitas, niſi vt adeſſe vis quædam ipſis in fulgoribus crederetur, quæ non oculorum tantum perſtringeret ſenſum, verumetiam mentes ipſas auguſtiſſimæ lucis radiationibus territaret. Quod ratione cum aliqua videretur forſitan dici, ſi poſt condita deorum templa, atque inſtituta ſimulachra nullus eſſet in mundo malus, nulla omnino nequitia, iuſtitia, pax, fides mortalium pectora poſſideret: neque quiſquam in terris nocens, neque innocens diceretur, ſceleroſa opera neſcientibus cunctis. Nunc verò cùm contrà malis omnia plena ſint, innocentiæ pene interierit nomen, per momenta, per puncta, examina maleficiorum noua noxiorum improbitate pariantur: dicere quî cõuenit ad incutiendas formidines vulgo deorum inſtituta ſimulachra: cùm præter innumeras criminum & facinorum formas, ipſa etiam videamus tẽpla ſacrilegis violationibus appeti ab tyrannis, ab regibus, ab latronibus, & nocturnis à furibus: ipſoſque illos deos, quos ad metus faciendos vetus finxit & conſecrauit antiquitas, vadere in antra prædonum, cum ipſis ſuis aureis metuendiſque fulgoribus? Quid enim, ſi verum, & ſine vlla gratificatione perſpicias, ſigna
iſta

iſta quæ dicunt, habent in ſe magnum, vt meritò ſperarit atque exiſtimarit antiquitas, conſpectu illorum poſſe frangi hominum vitia, & mores, & maleficia temperari? Falx meſſoria ſcilicet, quæ eſt attributa Saturno, metum fuerat iniectura mortalibus, vitam vellent vt pacificam degere, ac maliciosas abiicere voluntates: fronte Ianus ancipiti, aut dentata illa, qua inſignitus eſt, clauis: ricinia-tus Iuppiter atque barbatus, dextera fomitem ſuſtinens perdolatum in fulminis morem: Iunonius ille cæſtus, aut militari ſub galea puellula deliteſcens: Deûm mater cum tympano, cum tibiis, & cum pſalteriis Muſæ, Mercurius pinnatus, Argiphontes: Æſculapius baculo, Ceres mammis cum grandibus, aut in Liberi dextera pendens potorius cantharus: Mulciber fabrili cum habitu: aut Fortuna cum cornu, pomis, ficis, aut frugibus autumnalibus pleno: ſemitectis femoribus Diana: aut ad libidinem concitans Venus nuda: Anubis canina cum facie: aut genitalibus propriis inferior Priapus. O ſpecies formidinum diræ, metuendique terrores, propter quos genus humanum torpedine in perpetua affigeretur, nihil moliretur, attonitum, ab omnique ſe actu ſceleroſo flagitioſoque frenaret. Falciculæ, claues, caliendra, fomites, talaria, baculi, tympaniola, tibiæ, pſalteria, mammæ promptæ, atque ingentes cantharuli, forcipes, cornuaque pomifera, nuda corpora fœminarum, & veretrorum magnitudines publicatæ. Nonne ſatius fuerat ſaltitare, cantare, quam ſub titulo grauitatis, & ſeueritatis obtentu, tam frigida, tamque inepta narrare ſimulachra, ab antiquis ad

peccata cohibenda,& ad nocentium formata impiorumque formidines? Vſque adeo ne mortales ſeculi illius ac temporis corde fuerũt vacui, rationis ſenſuſque nullius, vt ab actionibus improbis tãquam paruuli puſiones perſonarum monſtruoſiſſima toruitate animos etiam conſtringerentur & manus? Et vnde eſt in contrarium res verſa, vt cùm tam multa in ciuitatibus templa ſint plena omnium ſimulachris deorum, tot legibus & generibus ſuppliciorum tantis iri obuiam nequeat multitudini noxiorum: neque vllis remediis audacia poſſit abſcidi: tantoque ſe magis maleficia congeminata multiplicent, quanto legibus iudiciiſque contenditur imminuere facta crudelia,& pœnarum coercitione ſedare? Quod ſi metus aliquos infligerent ſimulachra mortalibus, legum latio ceſſaret, nec tam diuerſæ cruces facinoroſorum conſtituerentur audaciæ. Nunc verò quia conſtitit,comprobatumque eſt reipſa inanem eſſe opinionem timoris,qui ab ſignis dicatur effluere, ad legum decurſum eſt ſanctiones: à quibus eſſet formido certiſſima etiam affixa, conſtitutaq; damnatio: quibus debent & ipſa ſimulachra, quòd incolumia adhuc perſtant, & honoris alicuius conceſſione munita. Sed quoniam ſatis (vt res tulit) quàm inaniter fiant ſimulachra monſtratum eſt: de ſacrificiis deinceps, de cædibus, atq; immolationibus hoſtiarum, de mero, de thure, deq; aliis omnibus, quæ in parte iſta conſiunt, poſcit ordo quàm paucis, & ſine vllis circumlocutionibus dicere. In hac enim conſueſtis parte inuidias nobis tumultuoſiſſimas cõcitare, appellare nos Atheos: & quod minimum tribuamus diis, pœnas etiam capitis

capitis beluarum crudelitatibus irrogare. Quod quidem nos fatemur non contemptu facere, atq; aſpernatione diuina, ſed quod exiſtimemus huius potentias nominis nihil tale depoſcere, neque rerum huiuſmodi cupiditatibus attineri.

ARNOBII DISPVTATIONVM ADVERSVS GENTES

LIBER VII.

QVID ergo (dixerit quiſpiam) ſacrificia cenſetis nulla eſſe omnino facienda? Vt vobis non noſtra, ſed Varronis veſtri ſententia reſpondeamus, nulla. Quid ita? quia (inquit) dii veri neque deſiderant ea, neque depoſcunt: ex ære autem facti, teſta, gypſo, vel marmore multo minus hæc curant. Carent enim ſenſu, neque vlla contrahitur, ſi ea non feceris, culpa: neque vlla, ſi feceris, gratia. Sententia reperiri nulla poteſt integrior, & quam quiuis poſſit, quamuis ille ſit ſæuus, & difficillimus, occupare. Quis eſt enim pectoris tam obtuſi, qui aut rebus nullum habentibus ſenſum hoſtias cædat & victimas, aut eis exiſtimet dandas, qui ſunt ab his longè natura & beatitudine diſiugati? Qui ſunt (inquitis) dii veri? Vt communi vobis, & ſimplici reſpondeamus verbo, non ſcimus. Quos enim vidimus nunquam, qui ſint ſcire quemadmodum

Digitized by Google

poſſumus? Ex vobis audire conſueuimus deos eſſe quam plurimos, & numinum ſeriem computari: qui ſi ſunt (vt dicitis) vſpiam, verique (vt Terentius credit) eos eſſe conſequitur ſui conſimiles nominis, id eſt tales, quales eos vniuerſi debere eſſe conſpicimus, & nominis huius appellatione dicendos. Quin immo (vt breuiter finiam) qualis dominus rerum eſt, atque omnipotens ipſe, quem dicere nos omnes deum ſcimus atque intelligimus verum, cum ad eius nominis acceſſimus mentionem. Deus enim ab altero, in eo quod deus eſt, nulla in re differt: nec quod vnum eſt genere, ſuis eſſe in partibus minus aut plus poteſt, qualitatis propriæ vniformitate ſeruata. Quod cum dubium non ſit, ſequitur vt geniti nunquam, perpetuique vt debeant eſſe, extrinſecus appetentes nihil, nec carpentes aliquas terrenæ ex materiæ opibus voluptates. Ergo ſi hæc ita ſunt, primum illud à vobis expetimus noſcere, quæ ſit cauſa, quæ ratio ſacrificii vt iſta faciatis: quid deinde ex hoc lucri ad deos ipſos perueniat, atque in eorum commoditate ſubſideat. Quicquid enim geritur, debet habere cauſam ſui. neque ita eſſe ab ratione ſeiunctum, vt in operibus feratur caſſis, & in vacuis ludat inanitatis erroribus. Nunquid forte dii cœleſtes aluntur his ſacris, & ad eorum compaginem retinendam nonnullius opus eſt ſuffectione materiæ? Et quis ita eſt hominum, deus prorſus qui ſit, ignorans, vt eos exiſtimet contineri alicuius alimonii genere: & cibi eſſe munus, quod eos faciat viuere, & immenſa in perpetuitate durare? Quicquid enim cauſis & rebus fulcitur extraneis, neceſſe eſt eſſe mortale: & habere ad periculum

viam

viam pronam, vbi aliquid cœperit deeſſe quo viuitur. Tum quod ex his rebus, quæ admouentur altaribus, nihil videmus accedere, atque ad numinum ſubſtantias peruenire. Aut enim thus datur, & liquefactum carbonibus diſperit: aut animalis eſt hoſtia, & ab canibus abligurrtur ſanguis: aut ſi aliquod viſcus aris fuerit traditum, ratione ardeſcit pari, & diſſolutum in cinerem labitur: niſi fortè hoſtiarum deus animas deuorat, aut ex aris ardentibus nidorem conſectatur & fumos, paſciturque de cniſſis, quas euomunt ardentia viſcera, adhuc vda de ſanguine, & prioribus humecta de ſuccis. Sed ſi Deus (vt dicitur) nullius eſt corporis, omnique eſt incontiguus tactu, qui fieri poteſt vt corporalibus rebus nutriatur incorporeum, quod mortale eſt vt immortale ſuſtineat, ſubdatque ſalutem rei quam contingere nequeat, & motus ſubminiſtrare vitales? Ceſſat ergo (vt apparet) ſacrorum hæc ratio, neque dici à quopiam pote eſt, eà cauſa ſacrificia celebrari, quòd alantur his numina, & eorum ſuſtineantur paſtu. Nunquid (ſi fortè hoc non eſt) voluptatis alicuius, animique (vt dicitur) cauſa cæduntur diis hoſtiæ, & ſuccenſis adiiciuntur altaribus? Et quiſquam eſt hominum, qui deos ſibi perſuadeat voluptatum diffuſione molleſcere, geſtire in libidinis gaudium, & velut animal vile blandis ſenſibus affici, & dulcedinis labilis volucri titillatione mulceri? Quod enim voluptate diſſoluitur, id contraria neceſſe eſt triſtitia contrahatur: nec immune exiſtere ab anxietate mœroris, quod lætitia trepidat, & leuitatibus extollitur gaudiorum. Vtroque autem affectu debent

eſſe dii liberi, ſi eos eſſe perpetuos, & mortalium volumus fragilitate priuatos. Quid quòd omnis voluptas quaſi quædam eſt adulatio corporis, notiſque illis ſenſibus aſſumitur quinque: quam ſi ſuperi ſentiunt, & eorum neceſſe eſt eſſe participes corporũ, per quæ via eſt ſenſibus, & accipiendis voluptatibus ianua. Poſtremò quod gaudium eſt, innoxiorum animantium mactatione lætari: miſerabiles ſæpe exaudire mugitus: riuos ſanguinis cernere, animas cum cruore fugientes, patefactiſque ſecretis prouolui, & inteſtina cum ſtercore, & ex reſiduo ſpiritu exultantia adhuc corda, tremebundaſque palpitantes in viſceribus venas? Semiferi nos homines, quinimmo (prius vt pronunciemus quod eſt verius atque apertius dictu) feri, quos infelix neceſſitas, & malus vſus edocuit cibos ex his carpere: miſeratione interdum commouemur illorum: arguimus nos ipſi, penituſque re viſa, atque inſpecta damnamus: quod humanitatis iure depoſito naturalis initii conſortia rupe- rimus. Deos aliquis credit pios, beneficos, mites, cæde pecorum delectari, diffundique lætitia, ſi quando ſub his concidunt & ſpiritum miſerabiliter ponunt, & voluptate? Ergo (vt cernimus) nulla eſt in ſacrificiis cauſa, nec cur fiat, ratio eſt: quoniam nec voluptas eſt vlla, ac ſi fortè eſt aliqua, in deos eam cadere nulla poſſe ratione monſtratum eſt. Sequitur vt illam quoq; inſpiciamus partem, quam iactari audimus vulgo, & populari in perſuaſione verſari: ſacrificia ſuperis ea fieri diis cauſa, vt iras atque animos ponant, reddanturque mites & placidi feruidorum pectorum indignatione ſedata. At ſi diffinitionem teneamus illam, quam perti-

pertinaciter meminiſſe conuenit nos ſemper, vniuerſos animorum affectus ignotos diis eſſe, conſentaneum eſt credere nũquam deos iraſci: quinimmo nullum affectum magis eſſe ab his longè, quam qui feris & beluis proximus turbat tempeſtatibus patientes, & ad periculum interitionis inducit. Quicquid enim vexatur rei alicuius è motu, paſſibile eſſe conſtat & fragile: quod paſſioni fragilitatiq; ſubiectum eſt, id neceſſe eſt eſſe mortale: ira autem vexat, & patientes ſe ſoluit, ergo eſſe mortale dicendum eſt, quod paſſionibus ſubiectum eſt iræ. At quin deos ſcimus eſſe oportere perpetuos, & naturã immortalitatis tenere: quod ſi conſtat, & liquidum eſt, ira ab his longè & ab eorum conditione diſiuncta eſt. Nullis ergo rationibus cõuenit id in ſuperis velle placare, quod poſſe non videas in eorum beatitudinem conuenire. Sed concedamus (vt vultis) perturbationem huiuſmodi familiarem diis eſſe, placandique eius cauſa res diuinas fieri, & ſacrorum ſolennia celebrari: quando ergo conueniet adhiberi hæc munia, vel in tempore quo dari? antequam ſunt irati, & perciti? an cùm fuerint moti, ipſiſque in indignationibus conſtituti? Si ne ſumant animos occurrẽdum eſt his ante, feras nobis proponitis non deos, quibus ne ſæuiant concitatæ, & cauearum diſcutiant clauſtra, obiectari moris eſt eſcas, in quas rabidæ ſæuiant, & cupidinẽ vexationis inclinent. Sin autem iam feruidis atque indignatione flagrantibus ſatisfactio iſta ſacrificiorum oggeritur: non inquiro, non exigo, an illa læta & ſublimis magnanimitas numinum, homunculorum offenſione moueatur: habeatq; ꝓ vulnere ſiquid

animal cæcum, atque in nubibus ſemper ignorationis incedens deſignauerit, dixerit quo illorum minueretur auctoritas. Sed neque illud dici, aut audire depoſco, quas irarum in homines habeant dii cauſas, vt ſacrificiis debeant contracta offenſione mulceri: nunquid aliquas leges ſanxere aliquando mortalibus, conſtitutumque eſt ab his vnquam quid eos agere conueniret, vel quid non, quid conſectari, quid fugere, vel coli ſe ſaltem quibus rationibus cuperent, vt aliter, quàm imperauerant geſta vltionibus perſequerentur irarum, contemptique ſe vellent de audacibus & tranſgreſſoribus vindicare? Vt opinor ab his nunquam neque conſtitutum eſt aliquid, neque ſanctum: quoniam nec viſi aliquando, neque ſi ſunt viſi, apertiſſima potuit cognitione dignoſci. Quænam eſt ergo iuſtitia, vt eis ob aliquas cauſas iraſcantur dii cœlites, quibus neque ſeſe monſtrare aliquando dignati ſunt, neque vllas dederint, aut impoſuerint leges, quas coli ab his vellent, & inuiolabili obſecutione ſeruari? Sed hoc (vt dixi) prætereo, & ſilentio patior abire donatum: vnum illud præ omnibus quæro, quæ cauſa eſt, vt ſi ego porcum occidero, deus mutet affectum, animosque & rabiem ponat: ſi gallinulam, vitulum, ſub illius oculis atque altaribus concremaro, obliuionem inducat iniuriæ, & ab ſenſu penitus offenſionis abſcedat? Quid ad eius dolorem ex opere hoc migrat, aut remedii cuius eſt anſer, caper, aut pauus, vt ex eius cruore medicina adhibeatur irato? Ergo ne iniurias ſuas dii vendunt, atque, vt paruuli puſiones, quo animis parcant, abſtineantq; ploratibus, paſſerculos, pupulos, eculeos, panes accipiunt,

piunt, quibus auocare ſe poſſint: ita dii mortales placamenta iſta ſumunt, quibus iras atque animos ponant, & in gratiam ſuis cum offenſoribus redeant? Atquin ego rebar deos (ſi modò rectum eſt credere, quòd motibus exagitentur irarum) ſine vllis præmiis, nullisque mercedibus, iras atque animos ponere, & peccatoribus delicta donare. Hoc eſt enim proprium numinum, liberales venias, & conceſſiones habere gratuitas. Quodſi fieri non poteſt, ſapientius multo eſt, pertinaciter eos in offenſione durare, quàm munerum corruptione miteſcere. Creſcit enim multitudo peccantium, cùm redimendi peccati ſpes datur: & facilè itur ad culpas, vbi eſt venalis ignoſcentium gratia. Ecce ſi bos aliquis, aut quodlibet ex his animal quod ad placandas cæditur mitigandasque numinum furias vocem hominis ſumat, eloquaturque his verbis: Ergóne ô Iupiter, aut quis alius deus es, humanum eſt iſtud & rectum, aut æquitatis alicuius in æſtimatione ponendum, vt cùm alius peccauerit, ego occidar, & de meo ſanguine fieri tibi patiaris ſatis, quum nunquam te læſerim, nunquam ſciens aut neſciens tuum numen maieſtatemque violarim? Animal (vt ſcis) mutum, naturæ meæ ſimplicitatem ſequens, nec multiformium morum varietatibus lubricum, nunquid aliquando tuos ludos minus ſanctè diligenterque perfeci? nunquid aliquem præſulem, tuum numen qui offenderet, aut te traduxi? nunquid iuraui per te falſo? nunquid ſacrilegis furtis tua rapui, ſpoliauique donaria? nunquid erui ſacratiſſimos lucos, aut religioſa quædam loca ſubſtructionibus pollui profanauique priuatis?

Quænam eſt ergo cauſa, vt alienum crimen meo luatur ſanguine, & in nefas extraneum mea vita & innocentia perducatur? an quòd animal vile ſum, nec rationis nec conſilii particeps? quemadmodum pronunciant iſti, qui ſe homines nominant, & ferocitate tranſiliunt beluas. Nónne primordiis iiſdem eadem & me genuit informauitq; natura? nónne ſpiritus vnus eſt, qui & illos, & me regit? Non conſimili ratione reſpiro, & video, & cæteris afficior ſenſibus? habent iecora, pulmones, corda, inteſtina, vẽtriculos: & mihi membrorum nõ idem eſt numerus attributus? Amant ſuos fœtus, & gignendis conueniunt liberis: non & mihi prolis, & ſubrogandæ eſt cura, & dulcedo cùm fuerit procreata? Sed rationales illi ſunt, & articulatas exprimunt voces. Et vnde illis notum eſt, an & ego quod facio, meis rationibus faciam, & vox iſta, quam promo, mei generis verba ſint, & ſolis intelligantur à nobis? Interroga pietatem, vtrum ne ſit æquius me occidi, me confici, an hominem venia, & commiſſorum impunitate donari? Quis in gladium formauit ferrum? non homo? quis cladem gentibus, quis nationibus impoſuit ſeruitutem? non homo? quis parentibus, fratribus, quis vxoribus, quis amicis mortiferas ſubdidit, commiſcuitque potiones? non homo? quis maleficia reperit, aut commentatus eſt tanta, quanta vix explicari decem millibus queant vel annalium, vel dierum? non homo? Ita iſtud non ferum, non immane, non ſæuum eſt? non tibi ô Iuppiter iniuſtum videtur, & barbarum me occidi, me cædi, vt fias tu placidus, & vt ſceleroſis contingat impunitas? Ergo ob hanc cauſam (id eſt, numina vt placen-

placentur irata) inaniter fieri ſacrificia conſtitit, cùm docuerit nos ratio neque deos iraſci aliquando, neque alterum velle pro altero confici, cædi, nec innoxii ſanguine abolitionem deſignationibus comparari. Sed fortaſſe aliquis dicet: iccirco diis hoſtias, & cætera impendimus munera, vt familiares quodammodo noſtris ſupplicationibus facti, res tribuant proſperas, auertantque à nobis mala, cum gaudiis faciant agere nos ſemper, triſtitias verò propellant, & ex caſibus imminẽtia fortuitis. Non exiguam curam locus iſte deſiderat, nec quod dicitur facilè, tam conſuetum eſt vel audiri, vel credi. Aduolabit enim continuo vniuerſus ille doctiſſimorum chorus, qui aſſeuerans, & comprobans fato fieri quæcunq; fiunt, eripiat vobis è manibus opinionem iſtam: & inanibus vos arguat perſuaſionibus fidere; Quicquid in mundo, inquiet, geſtum eſt, geritur, & geretur, olim definitum, & fixum eſt: habetque immobiles cauſas, per quas ſibi res nexæ inexpugnabilem conſerant præteritorum cum imminentibus neceſſitatem. Si definitum, & fixum eſt, quid obtingere ſingulis mali debeat, boniue, iam certũ eſt. Quod ſi certum eſt, & fixum, vacant omnia deorum auxilia, vacant odia, vacant benignitates. Tam enim præſtare non poſſunt id, quod non poteſt fieri, quàm prohibere ne fiat id, quod neceſſe eſt euenire: niſi quod validius premere opinionem iſtam ſi voluerint, quibunt: vt etiam ipſos deos fruſtra dicant à vobis coli, & ſuperuacaneis ſupplicationibus adorari. Cùm enim ordinem vertere, & fatalia nequeant conſtituta mutare, quid rei, quid cauſæ eſt fatigare, & obtundere eorum aures velle:

quorum auxiliis nequeas ſupremis in neceſſitatibus fidere? Poſtremò ſi triſtia, atque importuna dii pellunt: ſi ea quæ ſunt læta, atque amica largiuntur, vnde ſunt mundo tanti, tamque innumerabiles miſeri? vnde tot infelices lachrymabilem vitam in extrema ſorte ducentes? cur immunes à calamitatibus non ſunt, qui momenta per ſingula, qui per puncta ſacrificiis onerant atq; accumulant aras? Nonne alios (inquiunt) videmus ex illis domicilia eſſe morborum: extinctis luminibus, atque auribus obſeratis, pedũ carere proceſſu, truncos ſine manibus degere, incendiis, naufragiis, & ruinis, mergi, obrui, confici: patrimoniis ab ingentibus euolutos mercenario ſeſe labore fulcire. ſtipes emendicare ſupremas, exterminari, proſcribi, ſemper eſſe in luctibus liberorum orbitatibus fractos: vexari per infortunia cætera, quorum ſpecies & formas nulla poteſt enumeratio definire? Quod vtique non fieret, ſi propulſare, ſi flectere mala iſta dii poſſent ſacrorum meritis obligati. Nunc verò quia caſibus nullus eſt in his locus, ſed ineluctabili omnia neceſſitate conficiunt, agit ſeſe ordo præſcriptus, aut quod ſemel decretum eſt, perficit. Aut ingrati eſſe dicendi ſunt cœlites, ſi cùm habeant iura prohibendi, patiuntur infelix genus tot pœnis & calamitatibus implicari. Et fortaſſe aliquid dicant magnum, nec quod auribus debeat fruſtratoriis, leuibus, & contemnentibus ſumi: Quas tamen nos partes, quia res nimium longi eſt multiq; ſermonis, inexplicatas tranſcurrimus atque intactas: ſolum illud poſuiſſe contenti, inhoneſtas vos famas adiungere diis veſtris, ſi eos aliter negatis præſtare quæ bona ſunt, atque inimi-

inimica tranſuertere: niſi prius empti capellarum fuerint atque ouium ſanguine, & cæteris quæ admouentur altaribus. Indignum enim primum eſt, vt illa vis numinum ſublimitaſque cœleſtium beneficia credatur ſua habere venalia, prius ſumere atque ita præſtare. Tum quod fœdius multo eſt, niſi acceperint, prodeſſe nulli, perpetique miſerrimos diſcriminum ſubire fortunas cum prohibere poſſint ac ſubuenire. Si ex duobus facientibus res ſacras honeſtus vnus, & locuples, alter anguſto lare, ſed innocentia fuerit & probitate laudabilis: centum ille cædat boues, totidemque cum agniculis ſuis matres, thus pauper exiguum, & odoris alicuius vnam concremet glebulam? nónne erit conſequens, vt debeat credi (ſi modò nihil numina, niſi pręmiis antecedentibus pręſtant) vt fauorem ſuum & auxilium commodent locupleti, auertant à pauperculo lumina, quem reſtrictum non animus, ſed familiaris rei neceſſitas fecit? Vbi enim venalis, & mercenarius dator eſt, ibi neceſſe eſt gratiam pro magnitudine muneris tribui, & eo inclinare ſuffragium, vnde ad eum, qui præſtat, mercedis plus multo, & indecorę corruptionis affluxerit. Quid ſi populi rurſus duo hoſtilibus diſſidentes armis, ſacrificiis paribus ſuperorum locupletauerint aras, alterq; in alterū poſtulent vires ſibi atq; auxilium commodari, nónne iterum neceſſe eſt credi, ſi præmiis ſolicitantur, vt proſint. eos partes inter vtraſque debere hæſitare, defigi, nec reperire quid faciant, cùm ſuas intelligant gratias ſacrorum acceptionibus obligatas? Aut enim auxilia hinc & inde præſtabunt, id quod fieri non poteſt: pugnabunt enim

contra ipſos ſe ipſi, contra ſuas gratias, voluntatesque nitentur: aut ambobus populis opem ſubminiſtrare ceſſabunt, id quod ſceleris magni eſt poſt impenſam, acceptamque mercedem: Itaque ergo ab diis longè infamia eſt iſta tota pellenda: neque eſt omnino dicendum prę miis eos ac mercedibus allici, bonas vt res conferant, dimoueantque contrarias, ſi modò dii veri ſunt, atque in nominis huius exceptione ponēdi. Aut enim fato fiunt quæcunque fiunt, & ambitionis & gratię nullus locus in diis eſt: aut ſi excluditur & eiicitur fatum, non eſt ſuperæ dignitatis boni operis fauorem, & collatas munificentias venditare. Satis (vt opinor) oſtendimus fruſtra diis immortalibus hoſtias rebus cum conſequentibus admoueri: quòd neque alantur his, neque vllam percipiant voluptatem, neque iras, aut animos ponant, neque vt res tribuant fauſtas, neque vt abigant auerruncentque contrarias. Sequitur vt illam quoque inſpiciamus partem, quæ ab nonnullis conſueta eſt aſſeri, & cauſis cærimonialibus applicari. Aiunt enim ſacra hæc honorandis eſſe inſtituta cœleſtibus, & ea quod faciant honoris ergo facere, & his numinum potentias auctitare. Quid ſi ſimiliter dicant euigilare ſeſe, atque dormire, deambulare, ſubſiſtere, conſcribere aliquid, & lectitare, vt honorem diis habeant, & dignitatibus eos faciant ampliores? Quid enim cruore de pecorum? quid ſacrorum confectione de cætera ſuperadditur his rei? quid apponitur, atque adiicitur poteſtatis? Etenim honos omnis, qui haberi ab aliquo dicitur, & reuerentiæ potioris attribui, relatiui eſt ad alterum generis, & conſtans partibus duabus, ex conceſſione

tribuen-

Digitized by Google

tribuentis, & amplificatione ſumentis. Vt ſi quiſpiam viſo potentiſſimi nominis atque auctoritatis viro, via decedat, aſſurgat, caput reuelet, vehiculoque deſiliat: tum deinde ſalutet accliuis ancillæ aut ſeruuli pauibundus trepidationes imitatus: video quid agatur in huiuſmodi honorationis officio: ſummiſſione alterius datur alteri plurimum: efficiturque, vt videatur magnus, quem ſuſpexio minoris extulerit, & ſuis antepoſuerit rebus. Sed conceſſio hęc omnis, & honoris, de qua loquimur, attributio ſolis habet in hominibus ſedem: quos naturalis infirmitas, & amor in altioribus ſtandi docet gaudere de faſtibus, & aliorum comparationibus anteponi. At quæro in ſuperis vbi eſt honori locus: vel quas eis eminentias addere ſacrorum ex collationibus inuenitur? Auguſtiores, potentiores mactatis pecudibus fiunt, additur illis ex hoc quicquam, aut eſſe dii magis diuinitate incipiunt ampliata? Atqui ego cõtumeliæ proximum, quinimmo eſſe plenam contumeliam iudico, cùm honorari ab homine deus dicitur, & muneris alicuius oblatione mactari. Etenim ſi honos auget, eiusque accumulat dignitatem cui fuerit attributus, ſequitur vt auctior deus fiat ab homine, à quo fuerit munere & honoris collatione donatus. atque ita perducitur res eò, vt inferior Deus ſit, qui honoribus mactatur humanis. Quid ergo (inquiet aliquis) honorem diis dandum nullũ eſſe omnino cenſetis? Si deos nobis proponitis tales, quales (ſi ſunt) debent eſſe, quoſque dicere nos omnes in iſtius nominis prædicatione ſentimus, quemadmodum poſſumus honorem his non habere vel maximum? cùm etiam colere homines potentio-

ribus acceperimus imperiis cuiuſcunque ordinis fuerint, cuiuſcunque fortunæ, Quiſnam iſte eſt maximus? Officioſior multo quàm habetur à vobis, & potentiore in genere conſtitutus. Dicite, inquitis, ne ſit opinio de his deformitate culpabilis, vt neque illos credas quicquam hominis habere conſimile, nec quicquam expectare quod ſit ab ſe foris, atque extrinſecus veniens: tum quod ſæpius dictum eſt, non ardeſcere irarum flammis, non geſtire corporea voluptate, non exambiri vt proſint, non præmiis vt noceant proritari, benignitatem & gratiam non habere venalē, non gaudere honore collato, non indignari & affligi non dato: ſed quod rei diuinæ eſt proprium, ſua ſe vi noſſe, nec ſe alienis adulationibus æſtimare. Et tamen, vt videamus iſtud quod dicitur quale ſit, quod eſt iſtud honoris genus, veruecem, arietem, taurum, dei ſub ore connectere, conſpectuque in eius occidere? Quod eſt honoris genus, deum inuitare ad ſanguinem, quem cum canibus videas eum ſumere, atq; habere communem? Quod eſt honoris genus, lignorum ſtruibus incenſis, cælum fumo ſubtexere, & effigies numinum nigrore offuſcare ferali? Quod ſi ea quæ fiunt, propria vi pēdere, non ante ſumptis placet opinionibus ęſtimare, aræ iſtæ, quas dicitis, altariaque hæc pulchra, infeliciſſimi animalium generis vſtrinæ, rogi ſunt, & buſticeta in opus ſtructa fœdiſſimum, atque in ſedem fabricata fœtorum. Quid dicitis ô iſti, ergône ille putor, qui ex coriis tollitur atque expirat ardentibus, qui ex oſſibus, qui ex ſetis, ex agnorum lanitiis, gallinarumq; de plumis, dei munus, & honor eſt? mactaturque hoc illis, quorum templa

Digitized by Google

pla cùm adire diſponitis, ab omni vos labe puros, lautos caſtiſſimosq; præſtatis? Et quid eſſe his poteſt coinquinatius, infelicius, ſpurcius, quàm ſi ita facti ſunt ſui natura, vt in amoribus habeant tam ſæua, ſintque illis in voluptate putores: quos neq; ipſi ſacrificantes ferre, nec ingenuæ ſuſtinere tractos valeant per ſpiritum nares? Quod ſi animantium cruore honorari, & affici ſuperorum animos exiſtimatis, cur non eis & mulos, & elephantos mactatis, & aſinos? cur non & canes, vrſos & vulpes, & camelos, & beluas, & leones? & quoniam volucres hoſtiarum quoque in numeris ponitis, cur non, vulturios, aquilas, ciconias, immuſſulos, buteones, coruos, accipitres, noctuas? cumq; illis ſalamandras, natrices, viperas, ſolipungas? Nempe ſubeſt & his ſanguis, & conſimili ratione vitali agitantur ſpiritu. Quid in illis maioris eſt operis, aut ſolertiæ in his minus, vt iſta non augeant, ſuperorum illa amplificent dignitatem? Quia rebus ex his (inquit) deos par eſt honorare cæleſtes, quibus ipſi alimur, ſuſtentamur: & viuimus, & quas nobis ad victum ſui numinis tribuere benignitate dignati ſunt. Sed & cuminum, naſturtium, rapa, bulbos, apium, carduos, radices, cucurbitas, rutam, mentam, ocimum, puleium, porrumq; ſectiuum, iidem tribuere dii vobis, eſſeque in vſibus veſtris alimoniarum in parte iuſſerunt. Quid ergo ceſſatis altaribus & hæc dare, rebuſq his omnibus cunilam ſuperſpergere bubulam, & acrimonias intermiſcere ceparum. Ecce ſi vos canes (neceſſe eſt enim quædam fingi, perſpici vt liquidius res poſſint) ſi inquam canes, & aſini, ſi motacillæ cum his ſimu & hirundines garrulę, pariterq cum

his porci ſenſu aliquo humanitatis accepto deos putarent atque exiſtimarent vos eſſe: ſacraque vobis intenderent: honoris ergo facerent nō ex materiis aliis, aliiſque de rebus, ſed quibus ali moris eſt illis, & naturali appoſitione fulciri. Audire à vobis expoſcimus, vtrùmne hunc honorē, an contumeliā potius eſſe iudicaretis ampliſſimam: cùm hirundines vobis muſcas, motacillę cederent conſecrarentque formiculas: cùm altaribus veſtris darent aſini fœnum, paleaſque libarent: cùm imponerent canes oſſa, & humani ſtercoris proluuiem concremarent: cùm ad vltimum porculi cœnum vobis profunderēt ex volutabris horrentibus, lutoſis & voraginibus ſumptum? Ita ergo non deſpui veſtras inflammaremini dignitates, ſtercoribuſque vos accipi inter atroces computaretis iniurias? Sed taurorum corporibus honoratis vos deos, & aliorum animātium cædibus. & quid hoc ab illo differt, cùm & ipſa ſi nondum, mox tamen futura ſint ſtercora, & exigui temporis contracta interiectione putreſcant? Denique deſinite ſupponere aris ignem, iā profectò cernetis viſcera illa taurorum ſacra, quibus honor à vobis auctificatur deorum, ferueſcere vermibus & fluctuare, vitiare & corrumpere ſtatum cœli, & ex odoribus morbidis regiones conſauciare vicinas: quam ſi vobis prçcipiant dii curam, veſtram inualetudinem vertere: prandia inde, vel cœnas ſolēni ex more conficere, longè fugiatis, execratique odoris genus veniam poſcatis à ſuperis, facturoſq; vos eis nunquam talia ſacra iuretis. ita iſtud non ludere eſt, non confiteri, non pandere, quid ſit deus neſcire, nec cui potentiæ debeat nominis huius vis ſubdi,
appel-
Digitized by Google

appellatioq; ſupponi? Cibis nouis auctificatis deos nidoribus cohoneſtatis, & ſuccis: & quia vobis iucunda, & grata ſunt, ea quæ vos alunt, deos etiam creditis in eorum affluere voluptates, latratorum & canum ritu offis ſæuitias ponere, atque alludere porrigentibus ſæpius? Et quoniam nobis in manibus hoſtiarum ſermo verſatur: quæ cauſa, quæ ratio eſt, vt cū dii immortales (ſint enim & per nos licet quicunque eſſe creduntur) ſint vnius ſententiæ, vel vnius debeant eſſe naturæ, generis, & qualitatis vnius, non omnibus omnes hoſtiis, ſed quibuſdam quidam ſacrorum mulceantur legibus? Quæ eſt enim cauſa (requiram vt eadem rurſus) vt ille tauris deus, hædis alius honoretur, aut ouibus, hic lactentibus porculis, alter intonſis agnis, hic virginibus bubulis, capris ille cornutis, hic ſterilibus vacculis, at ille incientib. ſcrofis, hic albentibus, ille atris, alter fœminei generis, alter verò animantibus maſculinis? Si enim honoris & reuerentiæ cauſa mactantur diis hoſtię: quid refert, aut intereſt cuius animalis è capite luatur hoc debitū, cuius ira offenſioque ponatur? An nunquid alterius alteri alimalis gratior & iucundior ſanguis eſt? alteri verò alterius voluptatem infundit, & gaudium? aut (vt fieri moris eſt) obſeruationis alicuius, & religionis metu, ille caprina abſtinet ſe carne, porcinum alius execratur attactum, huic ouilla fœtulenta ſunt viſcera: ac, ne ſtomachum fatiget inualidum, hic bubulam duritiem vitat, & lactētium lenitatem, quo digerat expeditius, ſumit? Sed erras, inquit, & laberis: nam diis fœminis fœminas, mares maribus hoſtias immolare abſtruſa & interior ratio eſt, vulgiq; à cognitione dimota,

Digitized by Google

Non inquiro, non exigo, quid ſacrorum præcipiat, vel quid contineant leges, ſed ſi iuſſerit ratio, atq; obtinuerit veritas, differentiam generum nullam in diis eſſe, neque vllis ſexibus eos eſſe diſcretos: nónne ſolui neceſſe eſt? nónne rationes has omnes è ſtultiſſimis creditas opinationib. comprobari, inueniri? Sapientium virorum non aduocabo ſententias, qui riſum nequeunt continere, cùm diſcrimina ſexuum diis audiunt immortalibus attributa. vnoquoque ab hominum quæro: an ipſe apud ſe credat, ſibiq; ue ipſe perſuadeat, diſtinctum eſſe deorum genus, mares, ac fœminas hos eſſe, & ad generandos fœtus conuenientium membrorum diſpoſitione formatos? Sed ſi ſexibus ſexus pares, id eſt fœminas fœminis, mares autem hoſtias diis maribus immolari ſacrificiorum iura pręſcribunt, quæ in coloribus ratio eſt, vt merito his albas, illis atras conueniat, nigerrimaſque mactari? Quia ſuperis diis, inquit, atque ominum dexteritate pollentibus, color lętus acceptus eſt, ac felix hilaritate candoris. At verò diis læuis, ſedeſque habitantibus inferas, color furuus eſt gratior & triſtibus ſuffectus è fucis. Sed ſi rurſus obtinuerit ratio, inferorum penitus caſſum eſſe nomen & vacuum, neque vlla ſub terris regna eſſe domiciliaque Plutonia, opinionem neceſſe eſt id quoque fruſtrari, quam ſuper atris pecudibus habetis, diuiſque ſubterreis. Quod ſi inferi nulli ſunt, deos etiam manium neceſſe eſt eſſe nullos. Fieri enim qui poteſt, vt cùm loca ſint nulla, eorum, quæ non ſunt, vlli perhibeantur eſſe cultores? Sed aſſentiamur (vt vultis) & eſſe inferos, & eſſe manes, & habitare neſcio quos in his deos hominibus

minibus minus fauſtos, & triſtioribus præpoſitos rebus, & quæ cauſa, quæ ratio eſt, vt atræ his hoſtiæ, nigerrimique adınoueantur coloris? quia nigra nigris conueniunt, & triſtia con ſimilibus grata ſunt. Quid ergo? non videtis (vt vobiſcum & nos ſtolidè, ſimiliterque ludamus) albas eſſe hoſtiarum carnes, oſſa, dentes, pinguitias, omenta cum cerebris, molleſque in oſſibus medullas? Sed vellera nigra ſunt, nigræque animantium ſetæ. Solas ergo immolate dijs lanas, vulſaſq; ex hoſtiis ſetulas, relinquite infeliciſſimas pecudes ſpoliatas licet, ac tonſas cæli animam ducere, & paſtibus innocentiſſimas incubare. Quod ſi grata numinibus inferis ea, quæ ſunt nigra, furuique exiſtimatis coloris: cur non omnia cætera, quæ illorum inferre ſacrificiis moris eſt, ſint nigra, & fumigata, tetraque, & colorata curatis? Inficite thura, ſi dantur: ſalſas fruges, atque vniuerſa libamina, lacti, oleo, ſanguini, hic ponat vt purpureum colorem, illa vt ſint lurida, fuliginē infundite cum fauillis. Quòd ſi vobis religio nulla eſt alba quædam inferre, & ſuos retinentia candores: ipſi veſtras religiones rationeſque diſſoluitis, cùm ſacrorum in opere nihil vnum, perpetuumq; ſeruatis: Sed & illud hoc loco conſentaneum eſt ex vobis addiſcere. Si caput cædatur Ioui, quem patri ſolenne eſt Libero, Mercurioque mactari: aut bos ſi ſterilis Vnxiæ, quam Proſerpinæ tribuitis, quo ritu, atque obſeruatione pręcipitur: quid facinoris in hoc erit, quid malorum, ſceleriſue contractum: cùm nihil interſit obſequii, cuius animalis è capite honorarium iſtud debitum compleatur? Confundi hæc, inquit, fas nō eſt, nec piaculi parui eſt officia rituū, procu-

Digitized by Google

rationemque miſcere. Cauſam oro ediſſere. Quia generis certi hoſtias certis ius eſt cōſecrare numinibus, certaque & ſupplicamenta præſtari. Et quæ iterum cauſa eſt, vt generis certi hoſtias certis ius ſit conſecrare numinibus, certaq; & ſupplicamenta præſtari? & hoc enim ius ipſum debet habere ſuam cauſam, certiſque ab rationibus exoriri, duci. antiquitatem, conſuetudinemque dicturus es. hominum mihi ſcita pronuncias, & cæci animalis inuenta. Ego autem cùm poſtulo cauſam mihi depromi, audire deſidero, aut cœlo aliquid lapſum, aut quod magis res poſcit, quid applicitum Iuppiter ad tauri habeat ſanguinem, vt ei debeat immolari, nō debeat Mercurio, Libero? Aut natura quæ capri eſt, vt his rurſus accommoda, Iouialibus conueniens ſacrificiis non ſit? Animalium facta eſt inter deos diuiſio, tranſactionis alicuius pactione conuenit, vt ille contineret ab huius ſe hoſtia? hic vt vſurpare deſineret alieni ſanguinis iura? an, vt zelotypi puſiones, communicare guſtatū ſuarum pecudum nolunt? aut, vt gentibus fieri moris diuerſiſſimi fama eſt, quę habentur his eſui, aliarum eadem reiiciuntur ab victibus? Ergo ſi hæc caſſa ſunt, nec rationis alicuius habentia firmitatem, ſacrificiorum & ipſa inanis eſt ratio. Etenim qui pote eſt habere idoneam id, quod ſequitur, cauſam, cùm ipſum illud primum, à quo defluit ſecūdum, inaniſſimum eſſe reperiatur & vacuum, & nulla ſoliditate firmatum? Telluri (inquiunt) matri ſcrofa inciens immolatur fœta, at Mineruę virgini virgo cæditur vitula, nullis vnquam ſtimulis, nullius operis excitata conatu. Atquin nos arbitramur nec virginem virgini oportuiſſe mactari, ne virgi-

nitas

nitas violaretur in pecude, qua dea, plurimum pollet: nec Telluri grauidas atque fœtas ob honorem fœcunditatis ipſius, quoniam cuncti expetimus & optamus inextinguibili ſemper fœcũditate procedere. Nam ſi, quia virgo Tritonia eſt, icirco ei cõuenit virgines hoſtias immolari: & quòd Tellus eſt mater cõſimiliter grauidis accipienda eſt ſcrofis: ergo & muſicis Apollo, quòd muſicus: & quod medicus Æſculapius, medicis: & quòd faber Vulcanus eſt, fabris: & quòd Mercurius eloquẽs eloquentibus debet diſertiſſimiſque mactari. Quòd ſi dicere iſtud inſanũ eſt, aut (vt mediocriter pronunciem) brutum: multo illud maioris amentiæ eſt, fœtas iugulare Telluri, quòd ſit fœtibus grauior: Mineruæ caſtas & virgines, quia ſit pura virginitatis intactæ. Nam quod dici à vobis accipimus, eſſe quoſdam ex diis bonos, alios autem malos, & ad nocendi libidinem promptiores: illiſque vt proſint, his verò ne noceant ſacrorum ſolennia miniſtrari: quanam iſtud ratione dicatur, intelligere confitemur non poſſe. nam deos benigniſſimos dicere, leneſque habere naturas, & ſanctum, & religioſum, & verum eſt: malos autem, & lęuos nequaquam ſumẽdum eſt auribus: ideò quoniam diuina illa vis ab nocendi procul eſt dimota & diſiuncta natura. Quicquid autem pote eſt cauſam calamitatis inferre: quid ſit primùm vidẽdum eſt, & ab dei nomine longiſſima debet differitate ſeponi. Itaq; vt vobis commodemus aſſenſum, dextrarum, ſiniſtrarumque rerum deos eſſe fautores: vlla nec ſic ratio eſt cur alios alliciatis ad proſpera, alios verò, ne noceant, ſacrificiis commulceatis & præmiis. Primùm quòd dii boni malè non queunt

facere, etiam ſi nullo fuerint honore mactati: quicquid enim mite eſt, placidumque natura, ab nocendi procul eſt vſu, & cogitatione diſcretum: malus verò comprimere ſuam ferociam neſcit, quamuis gregibus mille, & mille alliciatur altaribus: neque enim in dulcedinem vertere amaritudo ſe poteſt: aut ariditas in humorem, calor ignis in frigora: aut quod rei cuicunque contrarium eſt, id quod ſibi contrarium eſt, in ſuam ſumere, atque immutare naturam. vt ſi manu viperam mulceas, venenato blandiaris aut ſcorpio: petat illa te morſu, hic contactus aculeum figat: nihilque illa proſit alluſio, cùm ad nocendum res ambæ non ſtimulis exagitentur irarum, ſed quadam proprietate naturæ. Ita nihil prodeſt promereri velle per hoſtias deos læuos, cùm ſiue illud feceris, ſiue contrà non feceris, agant ſuam naturam, & ad ea quæ facti ſunt, ingenitis legibus & quadam neceſſitate ducantur. Quid quòd iſto modo vtrique dii deſinunt eſſe ſuis in viribus, & ſuis in qualitatibus permanere. Nam ſi bonis vt proſint, res diuina conficitur, aliis autem ne noceant, iiſdem rationibus ſupplicatur: ſequitur vt intelligi debeat, nihil dexteros profuturos, nulla ſi acceperint munera, fieríque ex hoc malos: malos autem ſi acceperint, nocendi poſituros mentem, fieríque ex hoc bonos: atque ita perducitur res eò, vt neque hi dexteri, neque illi ſint læui: aut (quod fieri non poteſt) vtrique ipſi ſint dexteri, & vtrique iterum læui. Eſto, concedatur infeliciſſimas pecudes non ſine aliquo religionis officio diuorum apud templa mactari, & quod ex vſu conſuetudinis factum eſt, rationis alicuius
cauſam

cauſam aliquam continere: ſed ſi magnificum videtur, atque amplum, iugulare diis tauros, ſi illibata, ſi ſolida concremari animātium viſcera, quid ſibi reliqua hæc volunt magorum cohærentia diſciplinis, quæ in ſacrorum reconditis legibus pontificalia reſtituere myſteria, & rebus inſeruere diuinis? Quid, inquam, ſibi hæc volunt, apexabo, iſicia, ſilicernia, longano? quæ ſunt nomina, & farciminum genera, hirquino alia ſanguine, comminutis alia inculcata pulmonibus? Quid tuceta? Quid teniæ? quid offæ? non vulgi, ſed quibus eſt nomen appellatióque penitæ: ex quibus quod primum eſt, in exiguas aruina eſt miculas, & ilia minutim inſecta de more: quod in ſecundo ſitum eſt inteſtini eſt porrectio, per quam proluuies editur, ſuccis perexiccata vitalibus, offa autem penita eſt, cum particula viſceris cauda pecoris amputata: quid polimina? quid omenta? quid palaſea? ſiue (vt quidam cognominant) plaſea? ex quibus eſt omenti pars quędam quo receptacula ventrium circumretita finiuntur. Bouis cauda eſt plaſea, ſiligine, & ſanguine delibuta. Polimina porrò ſunt ea, quæ nos proles verecundius dicimus: à vulgaribus autem aſſolent cognomine teſtium nuncupari. Quid ſit illa, quid frumen, quid africia, quid gratilla, catumeum, conſpolium, cubula? ex quibus duo, quæ prima ſunt, pultium nomina, ſed genere & qualitate diuerſa. Series verò, quæ ſequitur, liborum ſignificantias continet: & ipſis non eſt vna eademque formatio. non enim placet carnem ſtrebulam nominare, quæ taurorum è coxendicibus demitur, pulpamenta non aſſa, quæ in veribus exta ſunt, animata

prius & torrefacta carbonibus: non ſalſamina denique, quæ ſunt vna commixtio quadrinis copulata de frugibus. Non ſimiliter fendicas, quæ & ipſæ ſunt diræ, quas plebis oratio illa ſolet, cum eloquitur, nuncupare: non ratione eadẽ rumas, quæ ſunt prima in gurgulionibus capita, qua deiicere cibos & referre natura eſt ruminatoribus vitulis. Non magmenta, non augmina, non mille ſpecies, vel amen ſanguinum, vel fitillarum, quibus nomina indidiſtis obſcura, vulgoque vt eſſent auguſtiora feciſtis. Si enim quæcunque ab hominibus fiunt, maximeque in re ſacra, debent habere ſuas cauſas, nec ſine ratione eſt quicquam in negociis omnibus, atque in omni adminiſtratione faciendum, ediſſertate nobis, & dicite, quæ ſit cauſa, quæ ratio, vt hæc etiam diis dentur, ſacriſque adoleantur altaribus? In hoc enim diutius loco huic cauſæ vel maxime neceſſario immoramur, inſiſtimus, inhæremus, cupientes addiſcere quid cum pultibus deo ſit, quid cum libis, quid diuerſis cum fratrib⁹, confectionis iure multiplici atque impenſarum varietate conditis? Opiparis numina cœnis afficiuntur, aut prandiis, vt innumeras conueniat excogitare his dapes? auerſionibus ſtomachorum laborant? & ad expellenda faſtidia ſaporum varietas quæritur, vt modo his aſſa, modo cruda ponantur, ſemicocta modo & ſemicruda? Quod ſi omnes has partes, quas proſicias dicitis, accipere dii amant, ſuntq; illis gratiæ, vel voluptatis alicuius vel dulcedinis ſenſu, quid intercedit, quid prohibet, vt non ſemel hæc omnia totis cum animantibus inferatis? Quæ cauſa, quæ ratio eſt, vt caro ſtrebula ſeparatim, ruma, cauda, & plaſea ſeparatim, iſitium

ſolum,

ſolum, omentum ſolum, augmentorum adiiciatur in cauſam? Pulmentorum varietatib. afficiuntur dii cælites, vt fieri mos eſt poſt cœnarum ditium & locupletium ſaginas, fruſtilla paruula pro ſuauibus mateolis ſumunt, non quibus famem ſedent, ſed vt palatis admoueant ocium, ſeque ipſos plenæ appetitu voracitatis inſtigent? O deorum magnitudo mirabilis: ô nullis hominum compreheſa, nullis intellecta naturis: ſiquidem vt proſint, teſticulis pecudum redimuntur, & rumis, neque prius iras, atque animos ponunt, niſi ſibi adoleri paratas conſpexerint tænias, offaſque penitas. Sequitur vt de thure, deq; mero aliquid ſine vlla nimietate dicamus. Copulata enim, & mixta ſunt cærimoniarum & hæc genera, cultumq; adhibentur in plurimum. Ac primum illud à vobis iſto ipſo quærimus percontamurq; de thure: vnde aut quo tempore noſſe illud aut ſcire poteritis, vt merito exiſtimetis aut eſſe diis dandum, aut eorum acceptiſſimum volũtati. Nouella enim propemodum res eſt, neq; annorum inexplicabilis ſeries, ex quo eius notitia profluxit in has partes, & delubris meruit intereſſe diuinis. Nam neque temporibus, quemadmodum creditur & perhibetur, heroicis, quidnam eſſet thus ſcitum eſt, ſcriptorib. vt comprobatur à priſcis, quorum in libris poſita nulla eius mentio reperitur: neque genitrix & mater ſuperſtitionis Hetruria opinionem eius nouit aut famam, ſacellorum vt indicant ritus: neque quadringẽtis annis, quibus Albana res viguit, in vſum cuiquam venit, ſacra cùm res fieret: neq; ipſe Romulus, aut regionibus artifex in comminiſcendis Numa, aut eſſe ſciuit aut naſci: vt pium far mon-

S

Digitized by Google

ſtrat quo peragi mos fuit ſacrificiorum ſolénium munia. Vnde igitur cœpta eſt vſurpatio eius aſſumi: aut in antiquam & veterem conſuetudinem quænã irruit nouitas, vt quod tempeſtatibus tantis neceſſarium non fuit, locũ ſumeret in cærimoniis primum? Nam ſi ſine thure religionis officium claudicat, neceſſariaq́ue vis eius eſt, quæ propitios faciat, mitesq́ue hominibus cœlites: peccatum eſt ab antiquis, quinimmo piaculis plena vita omnis illorũ fuit: qui quod maximè conueniens deorum fuerat voluptati, per incuriam neglexere libare. Sin autem temporibus priſcis, neq; homines, neq; dii huius thuris expetiuere materiam, comprobatur, & hodie fruſtra illud, inaniterque præſtari, quòd neq; antiquitas neceſſarium credidit, & ſine vllis nouitas rationibus appetiuit. Denique vt illam ſemper regulam definitionemq́ue teneamus, qua demonſtratum & fixum eſt, quicquid fiat ab homine, habere oportere ſuas cauſas, & in iſta quoque retinebimus parte, vt requiramus ex vobis quæ ſit cauſa, quæ ratio, vt ante ipſa numinum ſigna, thura iniiciantur altaribus, & ex eorum incendio familiaria fieri exiſtimentur & mitia: quid ex huiuſmodi facto acquiritur his rei, aut eorum ad animos quid accidit, vt meritò iudicemus rectè iſta dependi, & non fruſtra atque inaniter concremari? Vt enim vos debetis oſtendere cur thura diis detis, ſic & deos ſequitur vt debeatis expromere habere aliquam cauſam, cur ea nõ reſpuant, quinimmo cur ea tam familiariter concupiſcant. Honoramus (inquiet aliquis fortaſſe) his deos. Sed nos non veſtrum, ſed numinum requirimus ſenſum: nec quid fiat à vobis, ſed pendatur ab his

quanti,

quanti, quod in præmium datur fauoris, interrogamus. Sed tamen ô pietas quantus iſte eſt honor, aut qualis: qui ex ignis odore conficitur, & reſina ex arboris comparatur? Nam ne fortè ignoretis quid, aut vnde ſit thus iſtud: viſcum eſt ex corticibus profluens, ita vt ex amygdalo, ceraſo, lachrimabili deſtillatione coaleſcens. Hoccine ergo ſuperas honorat & auctificat dignitates, aut offenſa ſi aliquando contracta eſt, thuris vapore diſſoluitur, & temperata indignatione ſopitur? Quid ergo ceſſatis cuiuslibet arboris viſcum, ſine vlla paſſim differitate comburere? Nam ſi honorantur hoc numina, nec indignè ſuſtinent panchaicas ſibi ardere reſinulas, quid intereſt, vnde fumus altaribus conficiatur in ſanctis: vel ex viſci quo genere nubes ſuffitiones exæſtuent? At nunquid aliquis dicet, iccirco ſuperis thus dari, quòd odoratus habeat ſuaues & narium commulceat ſenſum? reliqua verò ſint aſpera, & ob cauſam offenſionis excluſa? Habent enim dii nares, quibus ducant aëreos ſpiritus, accipiunt auras, & remittunt: vt penetrare illos poſſint nidorum differentium qualitates? Quod ſi damus vt fiat, mortalitatis eos adiungimus legi, & excludimus diuinitatis à finibus. Quicquid enim ſpirat & reciprocos halitus auris commeabilibus ducit, id neceſſe eſt eſſe mortale, quia cæli ſuſtineatur è paſtu. Quicquid autem cæli ſuſtinetur è paſtu, ſi recurſus abſtuleris, quibus alternatio redditur abſtrahiturque vitalis, oblidi eius neceſſe eſt animam, & rationem ſubrui atque interire viuendi. Ergo ſi & dii ſpirant, odoremq; ad ſe attrahunt auris comitantibus inuolutum, non eſt ab re dicere & alienis eos ſuffitionib.

viuere, & intercluſis poſſe ſpiraminibus interire. Et vnde nouiſſimè ſcitis, an ſi odorum ſuauitate capiuntur, eadem ſint eis iucunda quæ vobis, & parili ſenſu veſtras mulceant afficiantque naturas? Nónne fieri pote eſt, vt quæ vobis afferunt voluptatem, contra illis aſpera videantur & triſtia? Cum enim deorum ſint ſententiæ diſpares, ſubſtantiæque non vnæ, quibus effici rationibus poteſt, vt quod qualitate diuerſum eſt, vnum ſentiat accipiatque contactum? An non quotidie cernimus & inter animantia terris orta, eſſe aliis eadem vel amara vel dulcia: mortifera his eſſe, quæ illis nata in perniciem non ſunt? Et quæ alios mulceāt odoribus lætis, eadem peſtiferos halitus aliorum corporibus ſpirent? Sed hoc vt fiat, & accidat, non in rebus eſt cauſa, quæ ſimul eſſe mortiferæ, ſimul ſalutares, ſimul dulces nequeunt, ſimulq; amaræ conſiſtere: ſed, vt quiſque eſt factus, ad extrinſecus rei venientis attactū ita afficitur: qualitatem non accipit ex rerum impulſionibus natam, ſed ex ſui ſenſus contagiique natura. Verùm omnis hæc ratio longè eſt ab diis ſita, nec exigui limitis interiectione diſcreta. Nam ſi verum eſt (vt ab ſapientibus creditur) incorporales hos eſſe, neque oliditatis alicuius eminentia ſubleuari, inanis apud hos odor eſt, nec ſenſibiliter commouere aura eos potis eſt nidoris alicuius: non ſi mille tu pondera maſculi thuris incendas, cælumq; hoc totum redundantium vaporum nebuloſitate cludatur. Quod enim non habet robur & ſubſtātiam corporalem, cōtrectari à ſubſtantia non poteſt corporali: odor autem corpus eſt, tactis ſicut naribus indicatur, à deo ergo ſentiri ratione non poteſt vlla, qui caret

re cor-

re corporis, atque omni ſenſu & cogitatione priuatus eſt. Merum thuris eſt ſocium, quod explanari conſimiliter poſcimus, cur ei ſuperfundatur incenſioni. Si enim ratio cur fiat non oſtendetur, nec habebit expoſitam ſui cauſam, non iam iſtud errori obiiciendum eſt ludicro, ſed (vt dicatur expreſſius) inſaniæ, dementiæ, cæcitati. Vt enim iam ſæpius dictum eſt, debet omne quod geritur, cauſam ſui habere perſpicuam, nec caliginis alicuius obſcuritate contectam. Si ergo fiditis facto, aperite, monſtrate, liquor iſte cur detur, id eſt vinum ſuperfundatur altarib. Nunquid enim numinum corpora ſitim ſentiunt aridam, & eorum neceſſe eſt ſiccitates humore aliquo temperari? Nunquid nobis vt mortalibus mos eſt, cœnis intermiſcere potiones, pari etiam more poſt ſolitos victus liborum, & pultium, hoſtiarumque cæſarum, quo putrefiat facilius & percoquatur cibus, frequentiſſimo irrigant accipiuntque ſe vino? Date quæſo immortalib. diis bibant, ſcyphos, brias, pateras, ſympuuiaque depromite: & quoniam tauris pinguibusque ſe dapibus, atque opimis inferciunt eſcis: ne quod in ſtomachi tramite malè tranſuoratum ſubſtiterit viſcus: ſuccurrite, properate, Ioui optimo maximo merum, ne præfocetur, date: cupit eructare, nec potis eſt: ac ni illa labatur, & diſſoluatur obſtructio, periculum maximum eſt, ne obliſus interrumpatur ſpiritus, & viduatum remaneat ſine ſuis adminiſtratoribus cælum. Sed fruſtra, inquit, inequitas nobis: non enim nos ſuperis ob eas profundimus merum cauſas, tanquam illos exiſtimemus aut ſitire, aut bibere, aut ſuauitatis eius affectione lætari. Honoris eis ergo datur, quo fiat

Digitized by Google

illorum elatior, amplior, auguſtiorque ſublimitas, altaria ſuper ipſa libamus, & venerabiles cniſſas carbonibus excitamus extinctis. Et quæ grauior infligi contumelia diis poteſt, quàm ſi eos credas accepto mero propitios fieri: aut honorem exiſtimes habitum his magnum, ſi modò vini exigui rorem ſuper viuidam ieceris atque inſtillaueris prunam? Non nobis eſt ſermo cum hominibus rationis expertibus, neq; quibus non ſit communis intelligentiæ veritas: ineſt & vobis ſapientia, ineſt ſenſus, verumq; nos dicere apud vos ipſi interiore iudicio ſcitis. Sed quid facere poſſumus conſiderare nolentibus penitus res ipſas, ſecumque ipſos loqui? Facitis enim quod fieri cernitis, non quod fieri oportere confiditis: nimirum quia apud vos plus valet nullam habens conſuetudo rationem, quàm rerũ inſpecta natura veritatis examinatione ponderata. Quid eſt enim deo cum vino, aut in eius materia vis qualis, aut quanta eſt, quòd cùm effuſum fuerit, ſublimitas eius augeſcat, & honorata exiſtimetur auctoritas? Quid inquã deo cum vino eſt, Veneri re proxima, neruos omnium debilitante virtutum, verecundiæ, pudoris, & caſtitatis inimica? quod in inſanias, & furores mentes ſæpius præcipitauit excitas, ipſosq; illos deos maledictis compulit exauctorare dementibus. Itáne iſtud non nefas, & plenum ſacrilegii crimen eſt; honori hoc dare, quod ſi tu id auidius ſumpſeris, quid facias, neſcias: quid loquaris, ignores: ad extremum temulenti, luxurioſi, & perditi, conuitium, infamiamque merearis? Operæprecium eſt etiam verba ipſa depromere, quibus, cùm vinum datur, vti, ac ſupplicare conſuetudo eſt. Mactus

hoc

hoc vino inferio eſto. Inferio, inquit Trebatius, verbum ea cauſa eſt additum, eaque ratione profertur: ne vinum omne omnino, quod in cellis, atque apothecis eſt conditum, ex quibus illud quod effunditur promptum eſt, eſſe ſacrum incipiat, & ex vſibus eripiatur humanis. Addito ergo hoc verbo, ſolum erit, quod inferetur, ſacrum, nec religione obligabitur cæterum. Qualis ergo hic honor eſt, in quo imponitur quaſi lex deo ne plus quærat quàm datum eſt? aut cuius ipſe eſt auiditatis deus, qui niſi verbi fuerit præſcriptione ſubmotus, cupiditatem ſuam protendat vlterius, & apothecis ſuis ſupplicem priuet? Mactus hoc vino inferio eſto: iniuria eſt iſta, non honor. quid enim ſi diuus amplius hoc volet, neque erit contentus illato? nónne inſigniter dicendum eſt lædi, qui honorem accipere cum conditione cogatur? Nam ſi exceptione non addita, ſacrum neceſſe eſt fieri omne omnino quod in cellis eſt vinum, manifeſtum eſt & deo contumeliam fieri, cui modus conſtituatur inuito: & vos ipſos in re ſacra cærimoniarum officia violare, qui non tantum tribuitis vini, quantum deum videtis ſibi velle præſtari. Mactus hoc vino inferio eſto: quid eſt aliud quàm dicere, tantum eſto mactus, quantum volo: tantum amplificatus, quantum iubeo: tantum honoris aſſumito, quantum te habere decerno, & verborum circunſcriptione definio. O deorum ſublimitas præpotens, quam venerari, quam colere officiis omnibus cęremonialibus debeas: cui legem venerator imponit, quam cum pactionibus adorat & formulis: quæ per vnius formidinem verbi ab immodicis vini cupiditatibus

arcetur. Sed ſit, vt vultis, honor in vino, ſit in thure, immolatione & cædibus hoſtiarum iræ numinum offenſioneſque placentur. Etiam dii ſertis, coronis afficiuntur, & floribus? Etiámne æris tinnitibus, & quaſſationibus cymbalorum? Etiámne tympanis? etiámne ſymphoniis? quid efficiunt crepitus ſcabillorum? vt cùm eos audierint numina, honorificè ſecum exiſtiment actum, & feruentes animos irarum obliuione deponant? An nunquid vt paruuli puſiones ab ineptis vagitibus crepitaculis exterrentur auditis: eadem ratione, & omnipotentia numina tibiarum ſtridore mulcentur, & ad numerum cymbalorū mollita indignatione flacceſcunt? Quid ſibi volunt exercitationes illæ, quas canitis matutini, collatis ad tibiam vocibus? Obdormiſcunt enim ſuperi, remeare vt ad vigilias debeant? quid domuitiones illæ, quibus bene vt valeant, auſpicabili ſalutatione mandatis? Somni enim quiete ſoluuntur, occupariq́ue vt hoc poſſint lenes audiendę ſunt nænię? Lauatio, inquit, deum matris eſt hodie. Sordeſcunt enim diui, & ad ſordes eluendas lauantibus aquis opus atque adiuncta antiqua cineris frictione. Iouis epulum cras eſt. Iuppiter enim cœnat, magniſque implendus eſt dapibus, iamdudum inedia geſtiens, & anniuerſaria interiectione ieiunus. Æſculapii geritur, celebraturq́ue vindemia. colunt enim dii vineas, & ab ſuaſionibus contractis exprimūt vindemiatoribus vinum. Lectiſternium Cereris erit Idibus proximis. habent enim dii lectos, atque, vt ſtratis poſſint mollioribus incubare, puluinorum tollitur atque excitatur impreſſio. Telluris natalis eſt. dii enim ex vteris prodeunt, & habent dies lætos,

quibus

quibus eis aſſcriptum eſt auram vſurpare vitalem. Ludi verò, quos facitis, quibus Floralibus, & Megalenſibus nomen eſt, cæteriq́ue omnes alii, quos eſſe ſacros voluiſtis, & religionum inter officia deputari: quam rationem habent, quam cauſam, vt inſtitui, condiq́ue debuerint, & ex numinum appellatione ſignari? Honorantur, inquit, his dii, & ſiquas ab hominibus continent offenſionum memorias illatarũ, abiiciunt, excludunt, redduntq́; ſe nobis redintegrata familiaritate fautores. Et quæ cauſa eſt rurſus, vt tranquilli, placidi efficiantur, & mites: ineptæ ſi res fiant, & ab hominibus ocioſis multitudine ſpectãte ludatur? Ponit animos Iuppiter, ſi Amphitryo fuerit actus pronunciatusq́ue Plautinus? aut ſi Europa, ſi Leda, Ganymedes fuerit ſaltatus, aut Danae, motum compeſcit irarum? Trãquillior, lenior, mater magna efficitur, ſi Atydis conſpexerit priſcam refricari ab hiſtrionibus fabulam? obliterabit offenſam Venus, ſi Adonis in habitu geſtum agere viderit ſaltatoriis in motibus pantomimum? indignatio relangueſcet Alcidæ, ſi tragœdia Sophoclis, cui Trachiniæ nomen eſt, Euripidis aut Hercules actitetur? Exiſtimatur tractari ſe honorifice Flora, ſi ſuis in ludis flagitioſas conſpexerit res agi, & migratum ab lupanaribus in Theatro? Itáne iſtud non eſt deorum imminuere dignitatem, dicare & conſecrare turpiſſimas res eis, quas cenſor animus reſpuat, & quarum actores inhoneſtos eſſe ius veſtrũ & inter capita computari iudicauit infamia? Mimis nimirum dii gaudent, & illa vis præſtans, neque vllis hominum comprehenſa naturis, libentiſſimè commodat audiendis his aures. quorum ſymplegmatibus pluri-

mis intermixtos ſe eſſe, deriſionis in materiam norunt: delectantur vt res eſt, ſtupidorum capitibus raſis, ſalapiptarum ſonitu, atq; plauſu, factis & dictis turpibus, faſcinorum ingentium rubore. Iam verò ſi viderint in fœmineas mollitudines eneruantes ſe viros, vociferari hos fruſtra, ſine cauſa alios curſitare, amicitiarum fide ſalua contundere ſe alios, & crudis mutilare ſe caſtibus, certare hos ſpiritu, buccas vento diſtendere, votiſque inanibus concrepare, manus ad cœlum tollunt, rebus admirabilibus moti proſiliunt, exclamant, in gratiam cum hominibus redeunt. Hæc ſi diis immortalibus obliuionem afferunt ſimultatum, ſi ex comœdiis, atellanis, mimis, ducunt lætiſſimas voluptates, quid moramini, quid ceſſatis, quin & ipſos dicatis deos ludere, laſciuire, ſaltare, obſcœnas cõpingere cantiones, & clunibus fluctuare criſpatis? Quid enim differt, aut intereſt, faciántne hęc ipſi, an ab aliis fieri in amoribus atq; in deliciis ducant? Vnde igitur fluxit, vel ex quibus enata eſt cauſis opinionum hæc prauitas? Ex eo ſcilicet maximè, quod nequeuntes homines, quidnam ſit deus ſcire, quidnam ſit vis eius, natura, ſubſtantia, qualitas vtrúmne habeat formam, an nulla ſit corporis circumſcriptione finitus, agat aliquid, an non agat, vigilétne perpetuò, an aliquando ſoluatur in ſomnos: currat, ſedeat, ambulet, an ab huiuſmodi motibus, & ſeſſione ſit liber: Hæc omnia (vt dixi) nequeuntes ſcire, neque ratione aliqua peruidere, in eas ſunt opinationes lapſi, vt deos ex ſe fingerent, & qualis ſibi natura eſt, & illis talem darent actionum, rerum voluntatumque naturam. Quod ſi animal cernerent nullius eſſe ſe precii,
nec

nec inter formiculam plurimum ſeſeque eſſe diſcriminis, profectò deſinerent arbitrari quicquam ſe habere commune cum ſuperis, & intra ſuos fines humilitatis ſuæ modeſtiam cōtinerent. Nunc verò quia cernunt ora, oculos, capita, buccas, auriculas, naſos, cæteraſque ſe alias membrorum gerere ac viſcerum portiones, & deos exiſtimant eadem ratione formatos, habitumque illos ſuum compagine in corporea continere: & quia gaudere, lætari, mœſtoſque ſe fieri triſtioribus conſpiciunt cauſis, arbitrantur & numina ex rebus hilarioribus gaudere, & ex minus lætis animorum contractione conduci: affici ſe ludis, putant & cœlitum mentes ludorum delectatione mulceri. Et quia illis ſe voluptas eſt lauacrorum refouere caldoribus, & ſuperis ducunt lauationum eſſe munditias gratas. Vindemiamus nos homines, & deos rentur, & credunt ſuas ducere atque agitare vindemias: dies nobis natalitii ſunt, & potentias cœlites dies autumant habere natales. Quod ſi poſſent aſſcribere valetudines, ægritudines, & corporales diis morbos, non dubitarent eos lienoſos, lippulos, atque enterocelicos dicere, eo quòd ipſi, & lienoſi, & lippi ſunt ſæpe, & ingentium herniarum magnitudine ponderoſi. Age nunc ſummatim, quoniam ſermo prolatus eſt, & perductus in hæc loca, ſingulorum partium oppoſitionibus comparemus, vtrúmne vos melius rebus de ſuperis ſentiatis, an potius nos multo & honoratius opinemur & rectius, quodq; rei diuinæ ſuam præſter, atque attribuat dignitatem. Ac primum vos deos, quos in rerum natura vel arbitramini eſſe, vel creditis, quorumque in templis omnibus

ſimulachra conſtituiſtis, & formas, profitemini eſſe natos,& ex maſculorum fœminarúmque ſeminibus conuentionum progenitos lege. At verò nos contrà, ſi modò dii certi ſunt, habentq; huius nominis auctoritatem, potentiam, dignitatem, aut ingenitos eſſe cenſemus (hoc enim religioſum eſt credere) aut ſi habent natiuitatis exordium, Dei ſummi eſt ſcire, quibus eos rationibus fecerit, aut ſecula quanta ſint, ex quo eis attribuit perpetuitatem ſui numinis inchoare. Vos habere ſexus deos, aliosque ex his mares, fœminini generis alios eſſe cenſetis, nos potentias cœlites diſcretas eſſe ſexibus abnegamus: quoniam diſcrimen huiuſmodi terrenis animantibus datum eſt: quas coire, quas generare auctor voluit rerum, ſubſtituendis per libidinem prolibus. Vos hominum ſimilitudinem gerere,& mortalium vultibus exiſtimatis eſſe formatos: nos effigies remur ſubmotas eſſe ab his longè, quoniam forma mortalis eſt corporis: & ſi fortè eſt vlla, comprehendere neminem poſſe indubitabili aſſeueratione iuramus. A vobis artificia ſinguli opificum more habere perhibentur: ridemus cùm audimus nos iſta: quoniam diis artes neceſſarias ducimus arbitramurque non eſſe, quas conſtat & liquidum eſt paupertatis ad ſubſidium comparatas. Diſcordiarum alios ex his vos, alios dicitis qui peſtilentias irrogent, alios qui amores, qui furias, alios verò qui præſint bellis, & ſanguinis effuſione lætentur: at hæc nos contrà ab ingeniis numinum iudicamus eſſe diſiuncta, aut ſi ſunt qui hæc mala miſerrimis inferant ſubiiciantque mortalibus, ab deorum contendimus procul eſſe natura, nec ſub huius nominis prædicatione ponendos.

nendos. Iraſci & perturbari vos numina, cæteriſq; animorum affectibus mancipata eſſe atque obnoxia iudicatis. Nos huiuſmodi motus alienos exiſtimamus ab his eſſe: ſunt enim ferocium generum, & mortalitatis obeuntium functiones. Vos pecorum ſanguine, vos cædibus, & mactationibus hoſtiarum gaudere, lætari, & in gratiam cum hominibus remini offenſionibus redire ſopitis. Nos amorem ſanguinis nullum eſſe in cœlitibus ducimus: nec eſſe tam duros, vt miſerorum animantium cæde ſaturatas abiiciant iras. Vos mero, vos thure, honorem arbitramini diis addi, & eorum augeſcere dignitates. Nos monſtrum, & prodigium iudicamus: quod quiſquam hominum credit aut auguſtiorem fieri deum fumo, aut ex roribus exiguis vini, ipſum ſibi ab hominibus ducere ſatis ſanctè: atque honorificè ſupplicatum. Vos æris tinnitibus, & tibiarum ſonis, vos equorum curriculis, & theatralibus ludis perſuaſum habetis deos delectari, & affici, iraſque aliquando conceptas eorum ſatisfactione molliri. Nos inconueniens ducimus, quinimmo incredibile iudicamus eos, qui gradibus mille genus omne virtutum perfectionis tranſierint ſummitate, in voluptatibus habere atque in deliciis eſſe res eas, quas homo ſapiens rideat, & quæ non aliis videantur continere aliquid gratię, quam infantibus paruulis, & triuializer & populariter inſtitutis. Hæc cum ita ſe habeant, cumque ſit opinionum tanta noſtrarum, veſtrarumque diuerſitas, vbi aut nos impii, aut vos pii: cum ex partium ſenſibus pietatis debeat, atque impietatis ratio ponderari? Non enim ſimulachrum qui ſibi aliquod conficit, quod pro deo

Digitized by Google

veneretur: aut qui pecus trucidat innoxium ſacriſque incendit altaribus, is habendus eſt rebus deditus eſſe diuinis. Opinio religionem facit,& recta de diis mens: vt nihil eos exiſtimes contra decus præſumptæ ſublimitatis appetere. Cum enim cuncta,quę his dantur,ſub oculis hic noſtris videamus abſumi, quid ad eos aliud ab nobis dicendum eſt peruenire, niſi opiniones diis dignas & eorum conuenientiſſimas nomini? Hæc ſunt dona certiſſima,ſacrificia hæc vera:nam pulticulę, thura cum carnibus,rapacium alimenta ſunt ignium, & parentalibus coniunctiſſima mortuorum. Sed dii immortales nequeunt,inquit,iraſci,neque vllis animorum affectibus eorum quatitur concutiturque natura,quid hiſtoriæ ſibi volunt, quid annales,quorũ in conſcriptionibus legimus nonnullis offenſionibus deos motos,peſtilentias, ſterilitates,ac frugum inopias, aliaque intuliſſe ciuitatibus, nationibuſque diſcrimina: eoſque rurſus ſacrorum ſatisfactione placatos, indignationum poſuiſſe feruores, & in habitum lætiorem ſtatum cœli, tempeſtatem mutaſſe? Quid terrarum fremitus, quid motus: quos eſſe accepimus factos quod eſſent acti per indiligentiã ludi,nec ad ſuam formam, conditionemque curati? inſtauratis his tamen,& curioſa obſeruatione repetitis, ſuperorum cõquieuiſſe terrores,& ad hominum curam, familiaritatemque reuocatos. Quoties vatum iuſſis,haruſpicumque reſponſis,poſtquam diuina res facta eſt,& ex gentibus tranſmarinis acciti dii quidam delubraque his facta, & in altioribus columnis ſigna quædam & ſimulachra ſunt conſtituta:& imminentiũ auerſi ſunt periculorum metus, & gra-

& grauiſſimi hoſtes pulſi, & amplificata res publica eſt, & victoriarum frequentibus gaudiis, & prouinciarum poſſeſſione complurium? quod vtique non fieret, ſi ſacrificia, ſi ludos, cæteroſque aſpernarentur dii cultus: neq; ſe honorari eorum procurationibus ducerent. Si ergo his datis calor omnis numinum, indignatioque frigeſcunt, vertunturque in proſpera ea, quæ videbantur afferre terrores, manifeſtum eſt hæc omnia non ſine cœlitum fieri voluntate, & quod ea tribuantur, à nobis inaniter & cum tota imperitia reprehēdi. Ventum eſt ergo dum loquimur ad ipſum articulum cauſæ, ventum rei ad cardinem, ventum veram atque ad iuſtiſſimam quæſtionem: in quam conuenit, vt debeamus inſpicere, formidine ſuperſtitionis amota, & gratificatione depoſita, vtrúmne hi dii ſint, quos ſæuire aſſeratis offenſos, reddiq; ludis & ſacrificiis mites: an ſint longè aliud & ab huius vi debeant, & nominis, & potentiæ ſegregari. Non enim imus inficias, in annalium ſcriptis contineri hæc omnia, quæ ſunt à vobis in oppoſitione prolata: nam & ipſi pro modulo, ingeniique pro captu, & legimus, & eſſe poſitum ſcimus, ludis quondam ipſis Circenſibus, qui Ioui maximo fierent, patremfamilias quēdam, antequā inciperent res agi, ſeruum peſſimè meritum per circi aream mediā tranſduxiſſe cæſum virgis, & ex more multaſſe poſt patibili pœna. Ludis deinde iam terminatis, profligatiſq; curriculis, nō multi poſt temporis ſpacium ciuitatē occepiſſe peſtilētia vaſtari. Cumq; dies adderet malū malo grauius, cateruatim & populus interiret: ruſticulo cuidā ſorte humilitatis obſcuro Iouē per inſomniū dixiſſe, vti ad

conſules ſuaderet. prȩſulem ſibi diſplicuiſſe, monſtraret poſſe melius fieri ciuitati, ſi ludis ſua religio redderetur, & ex integro rurſus curioſa obſeruatione procederent. Quod cùm ille facere minimè curaſſet, vel quòd eſſe vanum ſuſpicaretur inſomnium, nullámque habiturum apud audituros fidem: vel quod ingenitæ humilitatis memor poteſtatis tantæ fugeret & formidaret acceſſum: contatori redditum inimicum Iouem, filiorum obitus irrogauiſſe pro pœna. Mox cùm & ipſi proprium minaretur interitum, ni præſulis pergeret nuncius improbati: obeundi formidine territatũ, cùm iam & ipſe contactus peſtilentiæ flagraret incendio, de ſententia propinquorum perlatum ad curiam patrum, inſomniique expoſita viſione, flammas euolauiſſe contagii. Ludorum deinde inſtauratione decreta, & ſpectaculis adhibitam grauem curam, & priorem populo redditam ſanitatem. Sed neque illud æquè nos negabimus ſcire, temporibus quondam ciuitatis & reipublicȩ duris, vel quæ lues infeſta faciebat continua populum contage conficiens: vel quæ hoſtes validi, & ad periculum libertatis auferendæ præliorum proſperitate iam proximi: iuſſis, & monitis vatum, tranſmarinis ex gentibus quoſdam deos accitos, magnificiſq; honoratos templis, & luis ſedaſſe flagrantiam, & viribus hoſtium fractis frequentiſſimè triumphatum, & auctos Imperii fines, innumeráſq; prouincias ſub leges veſtri cecidiſſe dominatus. Sed neq; hoc noſtram conſcientiam fugit, lectum & poſitum, ictum cùm eſſet Capitolium fulmine, multáque in hoc alia: Iouis etiam ſimulachrum ſublimi quod in culmine ſtabat, ſuis eſſe ab ſedibus prouo-

prouolutum. Reſponſum deinde ab haruſpicibus editum, res ſæuas, triſtiſſimaſque portendi: ab incendiis, cædibus, ab legum interitu, & ab iuris occaſu, maximè tamen ab domeſticis hoſtibus, atque ab impia coniuratorum manu. Sed flecti hæc poſſe, immò aliter publicari ſcelerata non poſſe conſilia, niſi Iuppiter rurſus altiore in culmine figeretur, orientalem conuerſus ad cardinem, radiiſque oppoſitus ſolis. Affuiſſe dicto fidem: nam ſub recto culmine conuerſoque ad ſolem ſigno, patuiſſe res abditas, & reſerata in maleficia vindicatum. Habent quidem miraculi ſpeciem, quinimmo habere creduntur cuncta iſta, quæ dicta ſunt: ſi ita, vt ſunt prompta, humanum veniant ad auditum: nec diffitemur ineſſe his quiddam, quod in prima poſitum (quemadmodum dicitur) fronte, perſtringere aures poſſit, & veritatis ſimilitudine circumuenire. Cæterum ſi penitus intueri res factas, perſonas, & perſonarum volueris voluntates, nihil eſſe reperies diis dignum, & quod ſæpè iam dictum eſt, quod ad huius numinis ſpeciem, dignitatemq; referatur. Quis eſt enim primum, qui deum illum fuiſſe credat, qui currentibus fruſtra delectaretur equuleis, euocarique ſe genere hoc ludicri iucundiſſimumque duceret? Immo illum fuiſſe quis eſt qui aſſentiatur Iouem, quem deum principem dicitis, & rerum quæcunque ſunt conditorem: qui ſpectatum proficiſceretur è cœlo, cantherios de velocitate certantes, replicantes gyros ſeptem, & quos diſſimiles ipſe corporum eſſe in mobilitate voluiſſet, eos tamen gaudere, tranſire, tranſiri, pronos & cernuos ruere, cum curribus reſupinos verti, trahi alios cruribus & claudicare præfractis: &

Digitized by Google

ineptias nugis & crudelitatibus mixtas ſummis in voluptatibus habuiſſe, quas homo quiuis lautus, nec ad ſtudium plenæ grauitatis ac ponderis eruditus, puerilia duceret atque aſpernaretur vt ludicra? Quis eſt, inquam, qui credat (repetamus vt aſſiduè hanc vocem) generis eum fuiſſe diuini, qui quoniam ludis actus per circi eſt ſpacium, meritorum pœnas, & ſupplicia redditurus, ira exacerbatus ardeſceret, ſeſeque ad vires accingeret vltionis? Si enim nocens ſeruus, atque illa fuerat animaduerſione puniendus, quî debuit Iuppiter indignatione aliqua commoueri, cum ageretur iniuſte nihil, immò cum nocens caput pœnis conuenientibus plecteretur? Sin autem immunis ab ſcelere, neque vlli obnoxius crimini, vitioſi præſulis ipſe fuit in cauſa, cui cum ſubuenire potuiſſet, non fecit, immo ipſe quæſiuit, & pati quod improbabat, & ab aliis pœnas ſuæ permiſſionis exigere: & cur læſum deinde illo ſe quæſtus eſt & pronunciauit in præſule, quia crucis ad pœnas per circi actus eſt medium virgis dilaceratus & flagris? Et quid ex hoc facto labis potuit & fœditatis effluere, quod aut circum faceret minus purum, aut Iouem contaminatum, cum per exigua momēta, per puncta, tot in orbe conſpiceret millia mortis in generibus variis & cruciatibus interire diuerſis? Antè, inquit, eſt actus, ludi quàm inciperent cōfici. Si ſacrilego pectore, religioniſq; contemptu, eſt vt ignoſcere debeamus Ioui indignanti ſe ſpretum, nec Circenſibus propriis ſolicitiorem adhibitam curam. Sin autem errore, vel caſu, latens illud nō eſt animaduerſum & cognitū vitium, nonne fuerat rectum, Iouiq; cōueniens, vt humanis ignoſceret lapſibus, & impru-

& imprudentiæ cæcitatem veniali cõceſſione donaret? Sed vindicanda res fuit. Et poſt hæc aliquis fuiſſe illum deum credet, qui pueriles incuriam ludicri, ciuitatis vltus eſt & perſecutus interitu? grauitatis, ac ponderis aut vllius habuiſſe conſtantiæ firmitatem, qui vt ſibi ex integro voluptatis in gaudia curreretur, venenatam in perniciem aëris hauſtus vertit, & peſtilentiam, morbos, ſtragem mortalitatis indixit? Si ludorum exhibitor magiſtratus minus curauit ediſcere, quiſnam eſſet illo die circi actus per medium, contractaque eſt ex hoc culpa, quid infelix commeruerat populus, vt aliena delicta capitis ſui diſſolueret pœnis, peſtilentibusque contagiis crudeliter expelleretur è vita? immo quid fœminarum genus, quas ab negociis publicis conditio fragilitatis excepit? quid adultæ virgines, quid paruuli fecere puſiones? quid denique adhuc parui nutricum ſub alimonia conſtituti, vt in eos immitteretur par & vna ſæuitia, priusque acerbitatem mortis, quàm dulcedinem aliquam perciperent luminis? Si Iuppiter ludos ſcrupuloſius fieri, reſtituique quærebat, ſi fideliter reddere ſuã populo ſanitatem, nec malum, quod fecerat, prorogare vlterius & augere: nónne rectius fuerat conſulem aut ad ipſum veniret, ſacerdotum ad aliquem publicorum, põtificem maximum, aut ad flaminem ſuum dialem, eique per ſomnium, & præſulis vitium, & funeſti cauſam temporis indicaret? Quæ fuerat ratio, vt ruri hominem ſuetum, obſcuritate incognitum nominis, vrbanarum inſcium rerum, quid ſit pręſul fortaſſe neſcientem, voluntatis ſuæ deligeret nuncium, & expetitæ ſatisfactionis auctorem? Quem ſi vtique

Digitized by Google

ſciebat, diuinus modò ſi fuerat, tergiuerſatorem in obſequio futurũ, nónne fuerat pronius & Deo conueniens, mentem hominis vertere, & parendi ſubigere voluntatem: quàm vias aggredi ſequiores, & latrocinii ritu ſine vlla paſſim ratione ſæuire? Si enim ruſticus, ſenior, inexpeditus in rebus obeundi, cunctabatur in re iuſſa cauſis ſuperioribus retardatus, quid infelices eius commeruerunt liberi, vt in eos ira & indignatio verteretur, offenſasque alterius luminis ſui ſpoliatione penſarent? Et quiſquam eſt hominum, qui fuiſſe illum Deum credat, tam iniuſtum, tam impium, nec mortalium ſaltem conſtituta ſeruantem, apud quos nefas haberetur magnum, alterum pro altero plecti, & aliena delicta aliorum ceruicibus vindicari? Sed & ipſum fecit peſtilitatis ſæuitia comprehēdi. Nonne ergo præſtantius, quinimmo æquius fuerat, ſi hoc eſſe videbatur faciendum, vt ab ipſo patre terror coercitionis inciperet, apud quem cauſa tanti fuerat motus, & in obeundo ceſſatio, quàm in eius dolorem vim liberis facere, & innoxias vrere, atq; abolere perſonas? Quænam illa ſæuitia crudelitatis fuit? quæ tanta, vt extincta ſobole inteſtinis periculis poſt territaret patrem? Quod iamdudum ſi facere, id eſt loco priore voluiſſet: nec germanitas conficeretur innoxia, & voluntas numinis cognoſceretur offenſa. At enim completo annunciationis officio, ſtatim morbus euanuit, & ſanitati homo eſt continuò reſtitutus. Et quid habet admirationis res iſta, ſi malum quod inſpirauerit, repulit: ſeſeque inani oſtentatione iactauit? Quod ſi penitus res pendas, magis illa crudelitas, quàm beneficium ſalutis fuit: ſiquidem hominē miſerum, & in-

& interire poſt filios cupientem, non gaudia ſeruauit ad vitæ, ſed vt ſuam ſolitudinem diſceret, & orbitatis cruciamenta ſentiret. Conſimili ratione per alias ire licebit hiſtorias, & oſtendere in his quoque longè aliud, quàm eſſe dii debeant de his ipſis dici, & earum in expoſitionibus iudicari: velut in hac ipſa, quam deinceps ponam vna ei, duabusue coniunctis, faſtidium ne immoderatione pariatur. Poſt aduectos (inquitis) tranſmarinis ex gentibus deos quoſdam, poſtq; condita his templa, poſt cumulatas ſacrificiis aras, malè habens ſeſe recreatus cõualuit populus, & peſtilentes morbi inducta ſynceritate fugerunt. Qui (effæmini) dii quæſo? Æſculapius (inquitis) Epidauro bonis deus valetudinibus præſidens, & Tiberina in inſula conſtitutus. Si eſſet nobis animus ſcrupuloſius iſta tractare, vobis ipſis obtineremus auctoribus, minimè illum fuiſſe diuum: qui conceptus & natus muliebri aluo eſſet: qui annorum gradibus ad eum finem aſcendiſſet ætatis, in quo illum vis fulminis (veſtris quemadmodum literis continetur) & vita expuliſſet & lumine. Sed quæſtione ab iſta diſcedimus: Coronidis filius ſit, vt vultis, ex immortalium numero & perpetua prẹditus ſublimitate cœleſti. Ex Epidauro tamen quid eſt aliud allatum, niſi magni agminis coluber? Fidem ſi annalium ſequimur: & exploratam eis attribuimus veritatem, nihil (vt conſcriptum eſt) aliud, quid ergo dicimus? Æſculapius iſte quem prædicatis, deus præſtans, ſanctus deus, ſalutis dator, valetudinum peſſimarum propulſator, prohibitor, & extinctor, ſerpentis eſt forma & circumſcriptione finitus: per terram reptans, cœno natis vt vermiculis

Digitized by Google

mos eſt, ſolum mento radit & pectore, tortuoſis voluminibus ſe trahens, atque vt pergere prorſus poſſit, partem ſui poſtremam conatibus prioris adducit. Et quoniam legitur vſus cibis etiam, quibus vita in corporibus immoratur, habet patulas fauces, quibus cibos tranſuoret oris hiatibus appetitos: habet receptaculum ventris, & vbi manſa & vorata decoquat viſcera, ſanguis detur vt corpori, & viribus redintegratio ſubrogetur. Habet & extremos tramites, per quos immunda fex eat, auerſabili corpora fœditate deonerans. Siquando mutat loca, & ab aliis tranſgredi in alias regiones parat: non vt deus obſcurè per cœli euolat ſydera, punctoque in temporis vbi cauſa poſtulauerit, ſiſtitur: ſed velut animal brutum? vehiculũ quo ſuſtineatur, petit: vndas pelagi vitat; atque vt tutus poſſit incolumisque præſtari, cum hominibus nauem aſcendit, & ille publicæ ſanitatis deus, fragili ſe ligno, & tabularum compagibus credit. non arbitramur euincere, atque obtinere vos poſſe, Æſculapium illum fuiſſe ſerpentem: niſi hunc colorem volueritis inducere, vt in anguem dicatis conuertiſſe ſe deum, quo mentiri ſe poſſet, quisnam eſſet, aut quales homines intueri. Quod ſi fuerit à vobis dictum, quam infirmiter, inualideq; dicatur, ipſa rerum inæqualitas indicabit. Si enim ſe deus videri ab hominibus euitabat, nec in forma ſerpentis velle debuit cõſpici: cum in qualibet forma non ab ipſo ſe alius, ſed ipſe eſſet futurus. Sin autem intenderat cernendum ſe dare, non debuit oculorum negare conſpectui: cur non talem videri ſe præbuit, qualem ſciebat ſe eſſe, qualemq; ſe nouerat ſui numinis in potentia cõtineri?

Erat

Erat enim hoc potius, multoq; præſtantius, auguſtæque conueniens dignitati, quàm fieri beluam, horrentisque animalis in ſimilitudinem verti: & dare ambiguis contradictionibus locum: eſſetne verus deus: an neſcio quid aliud, longeq; ab ſupera ſublimitate ſeiunctum. Sed ſi deus (inquit) non erat, cur è naui poſtquam extulit ſeſe, Tyberinam ad inſulam repſit: nuſquam ſtatim comparuit, & viderier vt ante deſiit? Poſſumus enim ſcire, vtrūne aliquod obſtaculum fuerit cuius ſeſe obiectu atq; oppoſitione protexerit, an hiatus aliquis? Vos pronunciate, vos dicite, quidnam illud fuerit, aut cuinam rerum generi debuerit applicari, ſi perſonarum officia ſunt certa certarum veſtra. Cùm res ita ſit, déque veſtro numine, veſtráque & religione tractetur, veſtrum eſt potius edocere, veſtrumque monſtrare, quid illa res fuerit, noſtras velle quàm exaudire ſententias, noſtráq; expectare decreta. Nam nos quidem quid aliud poſſumus dicere, niſi quod fuit, & viſum eſt: quod hiſtoriæ prodidere omnes, & oculorum ſenſibus eſt comprehenſum? Hanc tamen ſcilicet colubram validiſſimi corporis, & prolixitatis immēſæ: aut ſi nomen hoc ſordidū eſt, anguem dicimus, ſerpentem nominitamus: aut ſi quod aliud nobis vſus vocamen obtulerit, aut ampliatio ſermonis effinxerit. ſi enim repſit vt coluber, non pedibus ſe ferens, neq; ſuas ſubexplicans itiones, ſed ventre nixus ac pectore: ſi ex materia formatus carnis longitudinē porrigebatur in lubricā, caput ſi habuit atq; caudam, ſi obſita ſquamis terga, ſi macularū ſuffectionibus varia, ſi os dentibus horridū, & ad infligēdos inſtructum morſus: quid aliud poſſumus, quàm

Digitized by Google

generis eum dicere fuiſſe terreni? quamuis fuerit immanis & nimius, quamuis illũ ab Regulo exercitus vi cęſum longitudine corporis & roboris anteiret. Sed aliud nos remur, & labefacimus & deſtruimus veritatem. Ergo veſtrûm eſt explicare quiſnam ille fuerit, vel cuius generis, nominis, & qualitatis cuius. Nam deus eſſe qui potuit, cum haberet ea, quæ diximus, quæ dii habere non debent, ſi cogitant dii eſſe, & vocaminis huius eminentiam poſſidere. Tyberinam poſtquam ad inſulam repſit, nuſquam continuò apparuit: qua ex re numen fuiſſe monſtratur. Poſſumus enim ſcire vtrumne iſtic aliquod rei fuerit alicuius obſtaculum, cuius ſeſe obiectu atque oppoſitione protexit, an hiatus aliquis, aut ex molibus inæqualiter aggeratis ſucceſſus quidam, & fornices, in quos intulit ſe raptim circumſcripto tuentium viſu? Quid enim ſi flumen tranſiliuit: quid ſi trãſnatauit? quid ſi ſyluarum denſitatibus ſe dedit? argumentatio flaccida eſt ea re ſuſpicari, deum illum fuiſſe ſerpentem, quod ab oculis ſeſe properata omni feſtinatione ſubtraxit: eum Deum non fuiſſe eadem rurſus poſſit argumentatione monſtrari. Sed ſi deus præſens anguis ille non fuit, cur poſt illius aduentum peſtilentiæ vis fracta eſt, & populo ſalus reddita Romano? Referimus & nos contra: ſi ex libris fatalibus, vatumque reſponſis inuitari ad vrbem deus Æſculapius iuſſus eſt, vt ab luis contagio morbiſque peſtilentibus tutam eam incolumemque præſtaret, & venit non aſpernatus, vt dicitis, colubrarum in formam conuerſus: cur toties Romana ciuitas mali huius afflicta eſt millibus? Cùm enim deus accitus in hoc eſſe dicatur, vt omnino

Digitized by Google

omnino omnes cauſas, quibus peſtilentia conflabatur, auerteret: ſequebatur vt ciuitas intacta eſſe deberet, flatuque à noxio immunis ſemper innocuaque præſtari. Atquin videmus (vt ſuperius dictum eſt) ſæpenumero his morbis curſus eam vitę habuiſſe funeſtos: nec diſpendiis leuibus eſſe populi fractas debilitatasq; virtutes. Vbi ergo Æſculapius fuit, vbi ille promiſſus oraculis venerabilibus? Cur templa poſt condita, ſibique exædificata delubra, diutius habere perpeſſus eſt bene meritas ciuitates luem, cum in id eſſet accitus, vt & malis mederetur inſtantibus, nec ſineret in futurum tale aliquid quod metueretur irrepere? niſi fortè aliquis dicet: minoribus & conſequentibus ſeculis iccirco dei talis defuiſſe cuſtodiam, quòd impiis iam moribus & improbabilibus viueretur: opem autem cõtuliſſe maioribus, quòd innoxii fuerint, & ab omni ſcelerum contagione dimoti. Quod ratione cum aliqua & audiri forſitan potuiſſet, & dici, ſi aut temporibus priſcis omnes eſſent vſq; ad vnum boni: aut ſequentia tempora malos omnes generarẽt, & nulla diuerſitate diſcretos. Cum verò res ita ſit, vt in magnis populis, nationibus, quinimmo & in ciuitatibus cunctis mixtum ſit humanum genus naturis, voluntatibus, moribus, tamq; potuerint in prioribus ſeculis, quàm in nouellis ætatibus boni ſimul, maliq; exiſtere: ſtultum ſatis eſt dicere, propter malitias poſteros auxilia numinum non meruiſſe mortales. Si enim propter malos ſequentium ſeculorum boni non ſunt protecti temporum nouellorum, & propter antiquos malos boni ęquè maiores non debuerant merere beneuolẽtiam numinum. Sin propter bonos priſcos

mali etiam conſeruati ſunt priſci, & propter bonos minores, ætas debuit ſequens, quamuis eſſet improbabilis, protegi. Aut ergo iam fracta atque imminuta vi morbi, anguis ille perlatus famam conſeruatoris aſſumpſit, cum nihil omnino commoditatis attuliſſet: aut fatalia dicenda ſunt carmina multum veris aberrauiſſe præſagiis, cum remedium ab his datum non deinceps cunctis, ſed auxilio fuiſſe vni tantum reperiatur ætati. Sed & magna (inquit) mater accita ex Phrygio Peſſinunte, iuſſis conſimiliter vatum, ſalutaris populo & magnatum cauſa lætitiarum fuit. Nam & diu potens hoſtis ab Italiæ poſſeſſione detruſus eſt, & glorioſis illuſtribúsque victoriis decus vrbis reſtitutum eſt priſtinum, & imperii fines longè latéque porrecti, & innumeris gentibus, ciuitatibus, populis libertatis ius raptum eſt, & iugum ſeruitutis impoſitum: multæque res aliæ foris domíque perfectę, ineluctabili firmitate gentis nomen, maieſtatémque fundarunt. Si verùm loquuntur hiſtoriæ, neque vllas inſerunt rerum conſcriptionibus falſitates, allatum ex Phrygia nihil quidem aliud ſcribitur miſſum rege ab Attalo, niſi lapis quidam non magnus, ferri manu hominis ſine vlla impreſſione qui poſſet: coloris furui, atq; atri, angulis prominentibus inæqualis: & quem omnes hodie ipſo illo videmus in ſigno oris loco poſitũ, indolatum, & aſperum, & ſimulachro faciem minus expreſſam ſimulatione præbentem. Quid ergo dicemus? Hannibalem illum Pœnum, hoſtem, potentem ac validum, ſub quo anceps & dubia res Romana contremuit, & magnitudo trepidauit, lapis ex Italia depulit, lapis fregit, lapis fugacem, ac timi-

timidum, ſuiq; eſſe diſſimilem fecit? Et quod rurſus exiliuit ad Imperii columen, & regium principatum, nihil conſiliis actum eſt, nihil hominum viribus, nec ad reditum ſublimitatis antiquæ tot tantisque ab ducibus quicquam eſt ſcientia militari aut rerum experientia collatum? Lapis aliis vires, aliis roboris infirmitatem dedit: hos ſecundis præcipitauit ab rebus, aliorum extulit ſtratas deſperatione fortunas? Et quis hominum credat terra ſumptum lapidem ſenſu agitabilem nullo, fuliginei coloris atque atri corporis, Deûm fuiſſe matrem? aut quis rurſus accipiat (hoc enim ſolum reſtat) numinis alicuius habitaſſe in ſilicis fragmentis molem ſubiectam, venisque in eius abſtruſam? Et vnde parta victoria eſt, ſi peſſimuntio lapidi nullum inerat numen? Sedulitate poſſumus dicere, ac virtute pugnantium, vſu, tempore, conſilio, ratione, fato etiam poſſumus, & reciproca varietate fortunæ. Sed ſi auxilio lapidis res facta eſt melior, & felix recuperata victoria eſt, vbinam mater Phrygia tempore illo fuit, cum tot, tantisque exercitibus cæſis inclinata eſt res ſumma, & ad vltimæ labis periculum venit? Cur non minaci fortiter ſe obtulit? Cur impetus tantos belli non prius fregit, ac repulit, quàm immanes inciderent plagæ, quibus omnis effunderetur ſanguis, & exhauſtis rueret vita ipſa penè vitalibus? Aduecta enim nondum, nec fauorem fuerat vt commodaret rogata. Sed bonus auxiliator nunquam rogari ſe poſcit, ſpontanea ſemper opitulatione ſubueniens. Hoſtem pellere, ac fugare non potuit, multo adhuc mari, terrisque habitabilibus diſcreta. Sed deo (ſi deus eſt) longum nihil omnino eſt,

Digitized by Google

cui punctum terra eſt, & ſub nutu omnia conſtituta. Sed fuerit præſens, vt expoſcitis credi, illo ipſo numen in lapide: & mortalium quiſquam eſt, quamuis ille ſit credulus, & facillimas aures quibuslibet fictionibus præbeat, qui eam iudicet fuiſſe, aut tempore illo deam, aut hodie dici appellarique debere? quæ modò hæc appetat, modò illa depoſcat, ſuos deſeratq; faſtidiatque cultores: prouinciis ab humilioribus migret, potentioribus populis, ditioribusque ſe iungat. Verùm bellicas res amat, interq; eſſe deſiderat pugnis, cædibus, mortalitatibus, & cruori. Si deorum eſt proprium (ſi modò ſunt veri, & quos deceat nuncupari vi vocis iſtius, & potentia numinis) nihil facere malitioſè, nihil iniuſtè, hominibusque ſe cunctis vna & parili gratia ſine vlla inclinatione præbere: generis eam fuiſſe diuini quiſquam ne hominum credat, aut habuiſſe æquitatem diis dignam, quæ humanis ſeſe diſcordiis inſerens, aliorum opes fregit, aliis ſe prębuit, exhibuitque fautricem, libertatem his abſtulit, alios ad columen dominationis erexit: quæ vt vna ciuitas emineret in humani generis perniciem nata orbem ſubiugauit innoxium.

FINIS.

GEVER-

Digitized by Google

GEVERHARDI
ELMENHORSTI
NOTÆ AD ARNOBIVM.

Lectori S.

CVM *ſæpius audiuiſſem, Arnobium à multis bonis auide expectari, ratus ſum me grandem gratiam initurum à bonis omnibus, ſi mea opera hic ſcriptor prodiret ornatior. Contuli igitur diligenter meum exemplar cũ editione Romana nobiliſſ. Fuluii, quã in mea Bibliotheca habui. Quicquid igitur in textu mutatum vel correctum videbis, huius codicis autoritate, factum ſcies. Sane impendio ſtudui, vt eruditiſſimus hic ſcriptor, quam nitidiſſimè prodiret. Sicubi forte non omnia ſucceſſerunt ſub manus, & alicubi lapſus ſum, rit tuæ humanitatis me hominẽ cogitare, immo adhuc adoleſcẽtem. Si intellexero te hoc meum ſtudium non omnino improbare, ad maiora animũ applicabo. Hæc ſcire te volui lector, inſcius ne eſſes. Vale & ſi merui, faue.*

Digitized by Google

GEVERHARDI ELMENHORSTI NOTÆ AD ARNOBII

LIBRVM PRIMVM.

Pag. 9. lin. 18. *Ipſos etiam cœlites*] Vide Tertul. Apol. cap. 29.

Ibid. l. 31. *Exterminādi ſumus*] Forte exterminatis numinibus p.n. t.ſ. ſup. lib. 5. Noſtra vero nihil intereſt quorum cauſa contenditis, exterminatos eſſe à tarris deos.

Pag. 10. l. 11. *Inuſitatum, incognitum*] Morſ. inuiſitatum i.

Ibid. l. 22. *Nunquid vertigo hac mundi*] Feſtus: Mundus appellatur cœlum, terra, mare, aër. Vide Morſium lib. 1. c. 1. in Critico Arnob.

Ibid. l. 26. *Calore exarſit, intepuit*] Morſ. a. a. calore, exarſit intepuit.

Pag. 11. l. 1. *Nunquid ſuas animas exſpirauerunt venti*] Animæ tribuuntur ventis. Vide Morſ. in Critico Arnob. lib. 1. c. 2

Ibid. l. 2. *Neque cœlum coarctatur in nubila*] R C. neque cœlum coactatur. Idem lib. 2. neque ex coactis & pendentibus nubibus. Vergilius — *& in nubem cogitur aër.* (2. c. 6.

Pag. 10. l. 25. *Ipſe ſyderum ſol princeps*] Plin. lib.

Ibid. l. 28. *Nunquid Luna*] Cic. lib. 2. de natura Deorum.

Pag. 11.

Digitized by Google

Pag. 11. l. 3. *Nec madita imbribus arua ſucceſcunt*] R C. nec m. ex 1. a. ſ.

Ibid. l. 7. *Eſulentis exuſtis*] R C. eſculentis exſuctis.

Ibid. l. 9. *Non ſuriunt*] Ita R C. Apuleius in Apologia. fœminæ ſubent, mares ſuriant. Gloſſæ ſurit καπρᾷν. Feſtus, Suillum genus inuiſum Veneri prodiderunt poetæ ob interfectum ab apro Adonim quem diligebat dea, quidam quod immundiſſimi ſunt ſues ex omni manſueto pecore & ardentiſſimæ libidinis. ita vt opprobrium mulieribus inde tractum ſit, cum ſubare & ſurire dicuntur. Morſ. Criti. Arnob. lib. 1. cap. 3.

Ibid. l. 19. *Studioſe referunt natiuitatis vſuras*] E. ſtudioſæ ref. natiuitatis v.

Pag. 12. l. 7. *Nec poſtquam gens n.*] R C. ſed priuſquam ge. n.

Ibid. l. 30. *Atque adierunt cuncta*] Emendo. :. adurunt cuncta ſup. l. 3. Et cur quotidie gemmulas & pubeſcentes herbas adurit atque interficit nocentiſſimum frigus.

Pag. 13. l. 3. *Inhorruiſſe ſiccatis*] R C. inaruiſſe ſ.

Ibid. l. 7. *Genus omne occiditur*] R C. g. o. acciditur.

Ibid. *A muribus à locuſtis*] Plin. l. 8. c. 29. & 2. c. 6.

Ibid. l. 11. *Terrarum validiſſ. motibus*] Diſertim Plin. lib. 2. c. 19. & Ammianus.

Ibid. l. 10. *AEtas adſecta ſit*] R C. afflicta ſit.

Ibid. l. 33. *Nino quondam Zoraſtreq; autoribus*] Auguſt. de ciu. l. 4. cap. 6.

Pag. 14. l. 3. *Vt Helena diis ducibus*] Auguſt. de ciu. lib. 2. cap. 22.

Ibid. l. 7. *Vt immanis Xerxis mare terris immitte-*

ret]Diod.l.11.Iuuenal. in Satyr.15.Iuſtinus l.2. Herod. in Polymnia.

Ibid.l.9. *Vt ex Macedoniæ finibus*] Luc. lib. 10. Seneca in declamat. Curt.in eius vita.

Pag.15.l.2.*Supercilio tumidi*] alii luminis. R.C. tumidis ſup. l. 2. & huius nominis vi ſupercilium ſuſtulerunt.

Ibid.l.12. *Poſita diſceptatio*] R C.p.diſputatio.

Ibid.l.24.*Continet rotationibus*] R C.rationibus vel. irrot.

Ibid.l.27.*Quid ſi ſtatis temporibus*]Canterus q. ſ. & ſtatis temp.

Pag.16.l. 6.*Plato ille ſublimis apex p.*]In Timæo & Atlantico. Tertul. de anima.

Ibid.l.28.*Quid ſ.ſ.a.t.ſ.ſ. & otioſe ſe rutilare*]R C. q.ſ.ſ. a. t. ſ. ſ.e. o. ſe vſtulare. In ſole erant olim antiqui vt colorem corpori & ſiccitatem anquirerent. Seneca Epiſt. 108. Qui in ſolem venit, licet non in hoc venerit, colorabitur. Vide Turneb. Aduerſ. lib. 15. cap. 21. Coluium in notis ad Apuleium.

Pag. 17. l. 19. *Veratrum*] Vide Dioſcoridem & in eum comm. Matthioli.

Pag.18. l. 4. *Pariliter fiant*] L.partiliter. Hanc vocem quoq; poſtliminio reddidit Terentio eruditiſſ. vir Fridericus Lindenbruch.

Ibid. l. 27. *Qui duraret mortalium*] R C. quiret durare m.

Pag.19.l.8 *Alamannos*] Alii Alanos.

Pag.20.l.19.*Scire adſeueratur*] ſentire adſeueratur.

Ibid.l. 27. *Exiſtimatione ponendi*] æſtimatione ponendi.

Pag.21.

Pag. 21.l.18. *Exierant, experianturq;*] R C. e. expediantque.

Ibid. l. 23. *Aut ſi malum conſilium eſt*] Emendandum, ex R C. aut ſin alia conſilium eſt aggredi nos via, mittant aliquod indicationis ſignum.

Pag. 22. l. 1. *Vnum prohibeant palmitis rorem*] R C. vllum p. palmitib. r.

Ibid. l. 27. *Nos non noſce cœleſtia*] R C. errores non noſce cœl.

Ibid. l. 31. *Aruſpices coniectores arioli*] Tertul. Apolog. cap. 43. Plane confitebor qui conqueruntur. Nam ſi qui forte vere de ſterilitate Chriſtianorum conqueri poſſunt, primi erunt, lenones, perductores, aquarioli, tum ſicarii, venenarii, magi item haruſpices, arioli.

Pag. 23. l. 6. *Occiderunt*] conciderunt.

Ibid. l. 19. *Diſceptationis huius*] Diſputationis h.

Pag. 24. l. 11. *Appellandus e. h. q. i. ſ. e.*] R C. a. e. numinis q. eſſe videatur ſibi.

ibid. l. 14. *In vatibus profanos nos i. D. i.*] Emend. ex. R C. in ritib. profanos nos aut impios D. i. n. Tertul. Apolog. c. 12.

Ibid. l. 19. *Delius Apollo*] Macrob. lib. 1. Sat. c. 17.

Pag. 25. l. 17. *Melioriſue ſunt cauſæ*] R C. meliorine ſunt cauſa.

Ibid. l. 18. *Quis Grundules lares*] Vbertim Tacianus in orat contra Græcos.

Ibid. *Aios, Locutios, Libentinos*] A. L. Lementinos, vide Cic. lib. 2. de diu.

Pag. 26. l. 3. *Templa felibus Scarabeis*] Irridet anilem ſuperſtitionem Ægyptiorum qui animalia bruta pro deis colebant. Vide Plutarchum in Oſi-

V

ride & Iſide. Herod. li. 2. Auguſt. lib. 7. c. 12. Firmicum de errore prof. relig. Iuuenal. Sat. 15. Minutium in Octauio.

Pag. 27. l. 4 *Lapſi cæcitate h. i. c.*] R C. lapſi hoc in corpore.

Ibid. l. 15. *Solem Deum*] Firmicus de err. prof. Euſeb. lib. 4, demonſt. cap. 8.

Pag. 28. l. 13. *Delineat f. c.*] d. f. corporis.

Pag. 27. l. 15. *Rerum incrementa futuros*] Motſ. foturos.

Pag. 30. l. 6. *At vero Iuppiter*] Lact. lib. 1. Athanagoras in apologia. Clemens in Protrep.

Ibid. l. 10. *Senſu irruiſſe vita'i*] Senſu irruit ſe u.

Ibid. l. vlt. *Ianus Ianiculi conditor*] Cyprianus de Idolis Minutius Fœlix in Oct.

Pag. 31. l. 1. *Saturnus Saturnina*] Cyprianus & Minutius in cit. locis.

Ibid. l. 2. *Fauna fatua*] Tertul. Apolog. cap. 14. Vergil. lib. 8. Æneid. Macrob. lib. 1. c. 12.

Ibid. l. 5. *Æſculapius & Liber pater*] Cyprianus de Idolis. Tertul. Apolog.

Ibid. l. 7. *Mercurius vtero fuſus Maiæ*] Statius lib. 6. Thebaid.

Ibid. l. 16. *Tyndaridæ Caſtores*] R C. Tum clari dii Caſtores. Vide Statium in Thebaid.

Ibid. l. 20. *Serapis nuncupatus*] Lact. lib. 1. Plutarch. in Iſide & Oſerid. Minutius Fœlix. in Oct.

Ibid. l. 21. *Iſis perditum filium luget*] Firmicus de error. prof. Plutarch. in Iſide. Minutius Fœlix, Athanag. in Apolog. pro Chriſtianis.

Ibid. l. 23. *Opis ſ. r.*] Lact. lib. 1.

Pag. 32. l. 3. *Non i. a. q. i. o.*] R C. non innumeros alios, quin immo.

Ibid. l. 26.

Digitized by Google

Ibid.l.26. *Si enim vos Liberum*] Sup.l.2. Si enim patrem creditis Liberum dare poſſe vindemiam. Athanaſ. in Orat. contra Idol. Plin.lib.2.c.7.

Pag.33.l.10. *Aliquãdo cognitione*] a.cogitatione.

Ibid.l.12 *Feruor aſcitur*] f.adſciſcitur.

Ibid.l.13. *Motu indemnis creditur*] E.ex R C.l. f. in motu ſemper orbis redditur.

Pag.34.l.7. *Si q.c.l,l.& ex oliui vnguine ordinatum*] Alii diuatum,exornatum. Col.irrigatum. Pagani religioſe colebant lapides & inungebant; Minutius Octau. Vt illum tam luculento die patiaris inpingere in lapides vnctos & coronatos & effigiatos. Apuleius lib.1. Florid. vel enim colliculus ſepimine conſecratus, vel truncus dolamine effigiatus, vel ceſpes libamine humigatus, vel lapis vnguine delibutus. Prudent. lib.1.contra Symm. Lucian.in Charonte. Clem. in Protrep. & lib.7. Stromat. Auguſt.de Ciu.lib.16.c.38.

Ibid.l.22. *Sed patibulo adfixus interiit*] Hoc inter præcipua crimina quæ Chriſtianis obiiciebãtur. Lact.lib.4.c.16. Venio nunc ad ipſam paſſionem quę velut opprobrium nobis obiectari ſolet,quod & hominem & ab hominibus inſigni ſupplicio adfectum & excruciatum colamus. Vide Lucianum in vita peregrini. Minutium in Octauio. Tertul.Apol.& Theod. de prouidentia.

Ibid.l.27. *Pythagoras Samius*] Athanag. in Apolog.pro Chriſt. Tertul. Apolog. Plinius de viris illuſtrib.

Ibid.l.31. *Socrates ciuitatis ſuæ*] Tertul.Apol. Laertius in eius vita.

Pag.35.l.4 *Aquilius Trebonius Regulus*] Minutius in Octauio Cic. & Plutarch. Lact.lib.5.c.13.

Digitized by Google

Ibid. l. 14. *Diſſipatum fanorum conſecrationi*] E. ex R C. diſcerptum fanorum conſecratione mactatis. Firmicus de errore prof. relig. Athan. in Apolog.

Ibid. l. 20. *Thure inuitatis incenſo*] t. indigetatis i.

Ibid. l. 19. *Nonne ipſum Herculem magnum*] Morſ. ita diſtinguit. N. i. h. m. p. p, ſacrificiis h. e. t. i. i. q. i. r. f.

Ibid. l. 22. *Nonne illum Atyn. Phrig.*] Plutarch. in Iſid. & Oſor. Lucian. in Syria dea. Tibul. lib. 2.

Ibid. l. 25. *Romulum patrem*] Aug. de ciu. dei lib. 3. c. 15. Liu. lib. 1.

Pag. 36. l. 2. *Natum hominem colitis*] Cyprianus de Idolis. Minutius in Octauio. Tertul. Apolog. Conſtan. Manaſs. in Annal.

Ibid. l. 6. *Cum Deus ſit re certa*] R C. cum Deus ſit reuera ſine vllius dubitationis.

Ibid. l. 10. *Iratus & percitus*] E. iraque bene percitus.

Ibid. l. 24. *Occurſurus forſan rurſus*] Ethnici cum videbant religionē Chriſtianam aboleri non poſſe, Chriſtum magum & incantatorem eſſe, clamitabant. Vide Minutii Octauium Aug. de ciu. Dei. lib. 18. c. 53. Euſeb. de demonſt. lib. 3. c. 3. & 8.

Ibid. l. 31. *Nobis*] Bonis.

Pag. 38. l. 1. *Cuius fœda vitiligenes*] Turneb. adu. lib. 15. cap. 21. Hyer. Mercurialis. Var. lect. lib. 3. cap. 18.

Ibid. l. 8. *Auiditate deflabant*] R C. a. defluebant.

Ibid. l. 12 *Referebant*] Efferebant.

Ibid. l. 21. *p. f. inlutum*] L. illotum Euſeb. lib. 3. Demonſt. cap. 6.

Pag. 39.

Pag.39.l.14.*Cuius nomen auditum*]Minutius in Octauio,Cyprianus de Idolis Tertul. Apolog.

Ibid. l. 15. *Imponit vatibus*] Lact. lib. 4. cap. 27. Cyrill.lib. 6.in Iulianum.

Pag.40. l. 3. *Chriſtus correxit*] Euſeb. de præp. Ecclel.lib.6.cap. 5.

Pag. 41. l. 20. *Per omnia ſupplices irent templa*] Vide Duſam lib. 1. Tibul.

Pag. 42. l. 6. *Naturalis infirmitas*] Hæc delet. R C.

Pag.42.l.31.*Portatos b.i.c.*]R C.p. & illi ſucceſſibus, iuſſione nuda ſup. lib. 1. Quod ab ruſticis Chriſtianis factitatum iuſſionib. nudis.

Pag.43.l.26.*Sed vt p. r.*] R C.ſ. u. pullulare dubiam.

Pag.44.l.3.*Vt potens eſſet vna*] R C.vt operis eſſet vna.

Ibid.l.13. *Hoſtanis*] Minutius in Octauio & Apuleius de Philoſ.

Ibid.l.14. *Velus*] Morſ.Belus. Vide Hornium in tractatu de Philoſ. Barbar.

Ibid. l. 26. *Quicquid virium continet fremor ille verborum*] Syd. in Panag. Pontificum de more ſenex arcana peregit Murmura. Horat. in Epodis. Prud.lib. 1.contra Symmachum.

Pag. 45.l.3.*Nec.i.ſe h.p.q.c.*] Morſ.emendat nec i.ſcilicet h. p. q.c.

Ibid.l.5. *Nihil fraudis,delicti in Chriſto*] Erudite reſtituit hunc locum Lydius; nihil fraudis delituit in Chriſto.

Pag.45.l.19.*Munera diis hominibus*] R C. Munera nudis animis ominibusque,

Ibid.l.23.*Sed cum conſcribtores n.m.i.p.*]Doctiſſ.

Lipſius: Cum ſcribtores n. mendaciter iſta prompſerunt.

Pag.47.l.*Et prudentium t.f.*]E.id credentium t.f.optime.

Ibid.l.27.*Antiquiora noſtra ſunt*] Pruden.lib. 1. contra Symm.Seruanda eſt tot ſeculis fides. Vide Minutium in Octauio-& Sym. Epiſt. contra Ambroſ.

Pag.48.l.30.*Vtrum quid lene*]R C.graue.Grotius glabre.

Pag.49. l.29.*Applicet*] R C.applicetur

Pag. 50.l. 2. *Vitiorum criminamini*] Lipſ. vitio verborum.

Ibid. *Deformitate ſtribiligenes*] Hanc vocem ex R C. repoſui Bell. lib. 5.c.20.

Ibid.l. 4. *Nonne aliud hæc vtria,a.t.h.u.*] Lipſius nonne alubi hæc vtria,alubi. h.u.

Ibid.l.24.*Epicados*] Epicadeos.

Ibid.l. 27.*An aliter potuit inuiſib.i.*]Lact.lib. 1. c.11.Auguſt.de ciu.dei lib. 10. c.28.

Ibid. l. 31. *Suſciperet iniectum*] ſuſtineret iniectum.

ibid.l. 32.*Ineptiſſimæ*] Inertiſſimæ.

Ibid.l.33.*Qui quæreret*] R C. q. quiret.

Pag.51.l.3.*Voluit*] Nouit.

Ibid. l. 28. *Sybilla præſaga*] Erithrea. Leonicus lib.2.c.16. Onuphrius de Sybill.

Ibid. l.32. *Vates Helenus*] Verg. lib. 3. Æneid. Apoll. Bibl.

Pag.52.l.4.*Aſſumpti hominis f.n.i.g.*] R C.a.h.f. ipſius geſtaminis.

Ibid.l. 19. *Qui claudos faciebat incedere*] Canterus ex R C.præcipiebat.i.

ibid.l.20.

Ibid.l.20. *Alligare membrorum*] Colligate m.

Ibid. l. 32. *Medelarum contra*] Optime R C. de illarum natura.

Pag. 53. l. 16. *Suis cædibus*] Sæuis cædibus.

Ibid. l. 1. *Suas leges*] R C. vias, leges.

Pag. 54. l. 3. *Dilacerare ſi poſſitis vultis*] Legendum dilacerare poteſtis ſi eum vultis, vt monuit Canterus.

Pag. 53. l. 28. *Vitas veſtras*] R C. Vitia veſtra.

Pag. 54. l. 24. *Pronum*] Paratum. Sequentia aliter diſtincta ſunt in codice Romano, & debent ita legi, vt docet doctiſs. Canterus in notis.

Pag. 55. l. 21. *Hoſtibus dicere*] R C. omnibus, docuerit. q.

LIB. II.

Pag. 56. l. vlt. *In cunctos*] R C. correpti incognitas.

Pag. 59. l. 13. *Quod ab d. ſ. ſ. c.*] Canterus ita diſtinguit. Q. a. d. ſ. i. a. quibuſuis ſtatuerint malunt ſolui coniuges matrimoniis.

Pag. 59. l. vlt. *Soli ſapientiæ conditi atque intell.*] E. ex R C. ſ. ſapientiæ & intelligentiæ quid abditum videtis & conditum.

Pag. 60. l. 13. *Fornicem Lucinianam*] Morſ. f. Cęcilianam.

Pag. 62. l. 7. *Aggrediantur*] Morſ. ex ms. aggrediantur actores? peregrinamini. Scrinerius. ag. thoris peregrinamini.

Ibid. l. 31. *Non Thaleti non Heraclito credit*]. Vide Lact. lib. 1. & Laertium lib. 1.

Ibid. l. 32. *Non Pythagoræ Samio non Archytæ*] Lact. in citato loco Plutarch. de placitis philoſ. Euſeb. de pręp. Eccl. l. 18. c. 5. Cic. de natura Deorum.

Digitized by Google

Pag. 63. l. 31. *Dum alter alterius labefactant*] Videndus Cicero in Academicis.

Pag. 64. l. 4. *Vos Platoni Plotino*] Morſius Stratoni. R C. Cronio recte. Porph. lib. 3. Conc.

Ibid. l. 27. *Furunculum, ſcabiem*] Galenus, de tumoribus vocat tuberculum cum inflammatione Græci δοθιὴν.

Pag. 66. l. 3. *Curſum Simonis magi*] Morſ. currum. Hegiſ. l. 3. cap. 2. Clemens & Euſeb. hiſt. lib. 1. cap. 43.

Ibid. l. 8. *Brundam*] Feſtus Brunduſium breuitatis cauſa Brundam dixerunt.

Pag. 67. l. 15. *Diſituros*] Reddituros.

Ibid. l. 21. *Trabalibus clauis adfixi*] Turneb. Aduerſ. lib. 9. cap. 14.

Ibid. l. 31. *Non Acherontem non Stygem*] Minutius Fœlix in Octauio. Et tamen admonentur hominum doctiſſimorum libris, & poetarum carminibus illius ignei fluminis, & de ſtygia palude ſæpius ambientis ardoris.

Ibid. l. 18. *Si ad eius ſe minas*] E. ex R C. ſi ad eius ſe miſericordiam.

Ibid. l. 25. *Cruciatu c. ignifero*] R C. circuitum c. igni fero.

Ibid l. 29. *A nouis quibuſdam*] R C. à bonis quidem.

Pag. 69. l. 20. *Ab infirmioribus*] Infimioribus.

Ibid. l. 22. *Vultis h. inſtitutum*] E. R C. hominis faſti typhum.

Pag. 70. l. 5. *Reciprocatas*] reciprocas.

Ibid. l. 12. *Atque e. matrum, cibo ſ.*] Ita lego cum Cantero.

Ibid. l. 27. *Humanis c. exutæ*] R C. h. c. exemptæ.

Pag. 71.

Digitized by Google

Pag.71.l.18. *Excuderent nouitate*]R C. excud. natiuitate & in his.

Pag.72.l.14.*Cæteraq;*]L. Crateraſque.

Pag.73.l.vlt.*Sed notum*]R C.nouum.Il.Scalig. nothum. Catul.notho lumine luna.

Pag.74.l.4.*Nunc quoniã imagine*]Morſius hæc ita legit.Nunc q.pręparauimus ſedem,accipiamus d.m.n. Platonica licet & Pythagorica progenie.a. h.a.c.h.p.f.d.r.S.n.e.i.h.c.r.n.c.ſ.t.a. vacuum concludimus.

Ibid. l.15. *Nec in ſermonem a.o.e l.d.*] R C.n.i. ſermones aliquos.

Pag.75.l.1.*Porrigetur*] corrigetur.

Pag.74.l.30. *Potione ex fontibus*] R C. portione iam læta.

Pag.76.l.7.*Maſtruca*] Turneb. aduerſ.lib.15. cap.23.

Ibid.l. 8. *Tribula Vannus*] Vergilius Georg. 1. Columella lib.21.

Ibid.l. 9.*Trapezita*] Vergil.Georg.2.Turneb. aduerſ. lib. 20.

Ibid.l. 11. *Lancicula*] L. lenticula Varro lib. 1. de Ling.

Ibid.*Seliquaſtrum*]Ita Morſ.

Pag.77.l.5. *Dibus aut pyramis*] R C. cubus aut pyramis.

Ibid.l.6.*Vltimus*]Numerus.

Ibid.l.20. *Hæc enim anima*]Hæccine enim ita.

Pag.78.l.5.*Sedes*]ædes.

Ibid.l.7.*Integrare integra*]Perſius Satyr.1. Quis expediuit pſittaco ſuum χαῖρε. Ouidius: atque ſuo domino χαῖρε valeq́ue ſonat.

Ibid.l.10.*De ſeculis*]De ſedibus.

Digitized by Google

Ibid. l. 18. *Amitti repent. prior*] R C. amittere exſcientiam p.

Ibid. l. 22. *Aliquid ſuaderi perdere*] Videri p.

Pag. 79. l. 23. *Audiamus à vobis*] audire auemus.

Ibid. l. 25. *Priorum reminiſcentiam non habere*] Macrob. in Som. Scip. lib. 1. c. 12.

Pag. 80. l. 4. *Duas efficere*] R C. diuerſas efficere.

Ibid. l. 25. *Deſinite hominem proletarius cum ſit claſſib.*] L. ex R C. deſinite hominem proletarium, vt claſſicum & capite qui cenſeatur.

Ibid. l. 31. *Malis cuncti extollitis*] Alis.

Ibid. l. 33. *Accidere mala iſta*] R C. accidere alas iſtas noluiſtis.

Pag. 83. l. 29. *Quid nos excommodi f.*] R C. quin ex communi f. c.

Pag. 83. l. 24. *Protegimus nos laminis p. m.*] Auratus protegimus nos labiis pſyllis marſiſue dentibus. Vide notas Canteri.

Pag. 84. l. vlt. *Compleri*] conferre.

Pag. 86. l. 16. *Nexusq; abolitione*] Morſ. nec vllo ab alio niſi.

Pag. 87. l. 3. *Habuiſſent*] R C. hauſiſſent.

Pag. 88. l. 11. *Deſultores*] Varro l. 2. de re ruſtica.

Ib. *Grallatores*] Gloſſę Grallatores πανικὰ φερῦντες.

Ib. l. 13. *Bolonas*] Gloſſę Bolonę μεταπεράται, παλιγκάπηλοι. Gloſſ. Iſido. Bolonæ. ipſi cætarii qui diuerſi genera piſcium emunt. Vide Donatum in Eunuch. Terent.

Ibid. l. 15. *Panchryſtarios*] Turneb. panifices, cruſtarios.

Ibid. l. 29. *Fellitantes*] Gloſſæ fellitat ſugit.

Pag. 89. l. 27. & pag. 90. l. 31. *Conſtituerent*] L. conſtruerent. Tertul. de ſpect. c. 10. Quid de horrido

rido loco per orem quem nec periuria ſuſtinent? pluribus enim & aſperiorib. nominibus amphitheatrum cõſecratur, quam Capitolium omnium dæmonum templum. Tot illic immundi ſpiritus conſidunt, quot homines capit. Vnde quoq; Sydonio Epiſt. 13. l. 3. Sermones proſtituti ac theatrales. Saluia. lib. 6. Clemens in Pedag. lib. 3. Cyprian. Epiſt. 2. ad Donatum.

Pag 88. l. 24 *Nunquid ideo animas miſit*] Hieronymus in Epiſtola ad Lætam. Caue ne aures eius perfores, ne ceruſſo & purpuriſſa conſecrata Chriſto ora depingas: nec collũ auro & margaritis premas: nec caput gemmis ornes, nec capillum irrufes, nec ei aliquid de gehennæ ignibus auſpiceris. Vide Tertũl. & Cyprianum de Bono pudicitiæ.

Pag. 91. l. 16. *Innecterent his colla*] R. auget innecterent cathenis colla.

Ibid. l. 16. *Laminas pertunderent aurium*] Sydonius Epiſt. l. 1. vocat aurium ligulas. Gloſſæ. Lamna λυβὸς ώπιω.

Ib. l. 17. *Fuligine oculos obumbrarent*] Iuuen. Sat. 2. ille ſupercilium madida fuligine tactũ: Obliqua producit acu, pingitq; tremẽtes Attollens oculos. Nam mulierculæ fuligine ſupercilia ſolebant denigrare. Plin. l. 28. & Cyprian. de bono pudicitiæ.

Ibid. l. 18. *Nec in formas*] Scaliger nec ii formis erubeſ. forte. nec in formis.

Ibid. l. 19. *Calamiſtris vibrare cæſariem*] Acron. in l. 1. Horat. Ciniflones & cinerarii eadem ſignificatione apud veteres habebantur, ab officio calamiſtrorum, id eſt neruum in cinere calefaciendorum, quibus matronæ capillos criſpabant. Vide Ill. Scalig. in catalectis vet. poet.

Digitized by Google

Ibid.l.21.*Exponere*] R C.ponere.

Ibid.l. 26. *Ambigerent*] R C. Domos vt effringerent noctibus, vt ſolicitarent, ambirent. Amatores noctu lenoninas ædes ambiuiſſe, & nõnunquam effregiſſe, ex Plauto & aliis omnib.notum eſſe puto.

Ibid.l.28.*Coquendis alitibus*] C. altilibus.

Pag.92.l. 2. *O.numeroſiter*] R C. numeros.

Ibid.l. 10. *Proſternerent corpora, virilitatem*] E. ex R C.proſternerent corporum vilitatem ſ. p. p. i.l.p. f.obuię, nihil pati renuentes, ad oris ſtuprum paratæ. Lact.lib.6.cap 23. Quid dicam de illis, qui abominandam non libidinem, ſed inſaniam potius exercent? Piget dicere, ſed quid his fore credamus, quos non piget facere, & tamen dicendum eſt quia fit. De iſtis loquor quorum teterrima libido, & execrabilis furor ne capiti quidem parcit. Arbiter in Satyr. Quid dicis muliebris patientiæ Scortum cuius ne ſpiritus quidem purus eſt. Minutius Fœlix in Octau. Qui medios viros lambunt, libidinoſo ore inguinibus inhæreſcunt. Iuu. Sat. 2. Hic patet quam vehementer errarit, qui ad oris ſacrificium paratæ, legebat.

Pag. 93. l. 20. *Procellis agerent*] Procellis agerentur.

Pag.96.l.19.*Ponderari*] R C.penderi.

Ibid.l.27.*Admiratio congregatione*] A. adunatione.

Pag.98.l.29.*Et quidem*] Et quia ita viuere.

Pag.102.l. 10. *Mundum quidam ex ſapientibus*] Plutarch.de placitis Philoſ.

Ibid.l.19.*Sumrumpant*] R C.ſubruant Morſ.ex m. ſ. ſubrupiant.

Pag.103.

Digitized by Google

Pag. 103.l.20.*Et ſi ſit verum*]R C.e.ſ.ſ.u.id ęſtimare poſſe videas deſtrui.

Pag.104.l.1. *Qui nos habet vtrumne*] R C. qui nos ambit vtrum non.

Ibid.l.21.*Ignea conuenerit*]R C. ignea cõuerrit.

Ibid.l. 32. *In plumeas & Æoli ora*] Eleganter R C.in plumeas & foliola dilatarit.

Pag.105.l.22.*Inula*]Dioſcorides.lib.1.cap.27. Plinius lib.21.c.10.

Ibid.l.32.*Vlplicium*] Columella lib. 11.c.3.

Ibid.l.30.*Odor & color*] Ita R C.

Pag. 107.l.13.*Supernatum ſit aliquid*] R C.ſemper natum ſit aliquid

Ibid. l. 18. *Animarum veſtrarum*] R C. hæc delet.

Pag. 108.l.15. *Omnia ſapientes negent*] R C.arrogent.

Pag. 111.l.23.*Nam quod nobis obiectare conſueſtis*]Eleganter Euſ.lib.1.hiſt.c.1.

Ibid.l. 29.*Quod inuentis frugibus glandes ſpreuerint*]Plinius lib.7.Iuuenal.Sat.6.

Pag. 112.l.24. *Clarigationem*] Turneb. lib. 21. cap. 1.

Ibid. l. 27. *Conſeruatis annuarias*] Alexand. ab Alexand.lib.4.c.6.& 3.c.17.

Ibid.l.26. *Spem prælio ſumitis*]R C.præſumitis.

Ibid.l.29.*Veſtis ignis*] R C. τὸ ignis delet.

Pag.113.l.2.*Matreſfamilias veſtræ in atriis*] Vide lectiſſimi Lipſii Electorum lib. 1.c. 17.

Pag. 113.l.29.*Sacras facitis menſas*]Impoſitione ſalinorum & ſigillorum quæ ἐπιτραπέζια vocabantur,menſæ ſacrę erant.Docet Ill.Scalig.ad Feſtum & I. Lipſius in Saturnal.cap. 2.

Pag. 112. l. 32. *Toga ſternitis lectulos*] Apuleius lib. 10. de Aſino aureo. Et mulierem quam dixit propter multiforme ſcelus beſtiis eſſe damnatam, meiſque præclariſs. nuptiis deſtinatam, & thorus nuptialis noſter futurus accuratiſſime deſternabatur. Vide Iuuenal. Sat. 6. Turneb. aduerſ. lib. 13. cap. 14.

Pag. 113. l. 1. *Cælibari haſta*] Ouidius 2. Faſt. Comat virgineas haſta recurua comas. Alexand. ab Alexand. lib. 11. c. 5. Briſs. de ritu nuptiarum.

Ibid. l. 15. *Patri Diti ac Saturno*] Dionyſ. Hal. lib. 1.

Pag. 114. l. 3. *Antequam Thages*] Vide Feſtum & Cic. 2. de diuinatione. Mart. Capell. lib. 2.

Ibid. l. 16. *Nam ſi verum eſt*] Apollidorus Bib. lib. 1.

Ibid. l. 30. *Almana Maia*] Camæna Maia.

Pag. 116. l. 20. *Aenei genitoris*] R C. Ænei genitor, is. c.

Pag. 117. l. 26. *Quid vos nonne AEgytiaca numina*] Tertul. Apol. c. 6. Lucan. lib. 6.

Pag. 118. l. 1. *Sacra Cereris matris*] Cicero in oratione ad haruſpices. Hac quondam vate ſuadente, defeſſa Italia Punico bello, atque ab Annibale vexata, ſacra iſta maiores noſtri ex Phrygia aſcita Romæ collocauerunt; quæ vir is accepit qui eſt optimus à populo Romano iudicatus: fœmina autem quæ matronarum caſtiſſima putabatur Q. Claudia.

Pag. 119. l. 13. *Tentorios edidiſſe vagitus*] Morſ. ex ms. certe varios edidiſſe v.

Ibidem *Cum immanibus corporibus*] Iuuenal. Sat. 15.

Illis

Illis diſſimiles & noſtro tempore nata.
Nam genus hoc vivo iam decreſcebat Homero,
Terra malos homines nunc educat atq; puſillos.

Pag. 120. l. 30. *Nec in caruncula huius folliculo*] Corpuſculum hoc quo tanquam loculo animus incluſus tenetur, folliculus vocatur. Turneb. l. 13. c. 15. Scalig. in Catalec.

LIB. III.

Pag. 124. l. 29. *Diebus impoſuerint*] R C. de rebus impoſuerint.

Pag. 127. lin. 7. *Conſueſtis in precibus*] Macrobius lib. 3. Satur. cap. 9. SI DEVS. SI DEA EST CVI POPVLVS CIVITASQ. CARTHAGINENSIS EST IN TVTELA. TEQVE MAXIME ILLE QVI VRBIS HVIVS POPVLI QVE TVTELAM RECEPISTI. PRECOR VENEROR VENIAMQVE A VOBIS. PETO. VT. VOS. POPVLVM. CIVITATEM. QVE KARTHAGINENSEM. DESERATIS LOCO TEMPLA SACRA VRBEM EORVM RELINQVATIS. ABSQ. HIS ABEATIS EIQ. POPVLO CIVITATI QVE METVM FORMIDINEM OBLIVIONEM INIICIATIS PORDITI. QVE ROMAM AD ME MEOS QVE VOBIS LOCA. TEMPLA SACRA VRBS ACCEPTIOR PROBATIOR QVE SIT MIHI QVE POPVLO ROMANO MILITIBVS QVE MEIS PRÆPOSITI SITIS. VT. SCIAMVS INTELLIGAMVS QVE. SI ITA FECERITIS VOVEO VOBIS TEMPLA LVDOS QVE FACTVRVM. Cato & Agell. libro 2. cap. 28.

Digitized by Google

Pag. 127. l. 12. *Vi ſignificata ex generum*] inſignita eſſe generis d.

Ibid. l. 22. *Recidua*] Rediuiua.

Pag. 128. l. 25. *Calcidicis illis*] Sup. lib. 4. Scribuntur dii veſtri in tricliniis cœleſtibus atque in chacidicis aureis cœnitare. Vitruuius lib. 5. Auſon. perioch. 23.

Ibid. l. 27. *Ab Iacho*] Ita Morſ. ex m.s. Lucretius lib. 2. Et gemina & mammoſa Ceres eſt ipſa ab Iaccho.

Pag. 130. l. 5. *Vt vex. ex re cert.*] R C. vt u. re certaque.

Pag. 128. l. 29. *Priapupum inter deas Virgines*] Catull. Et quærendum vnde vnde foret neruoſius illud. Vide Ill. Scalig. in Catul. & Catal.

Pag. 129. l. 3. *Eſulare & hortari*] Canterus e. & tortari.

Ibid. l. 11. *Nam ſi dii afficiuntur ira*] Tertul. apol. cap. 13.

Pag. 131. l. 28. *Silunculos frontones labeones*] Cic. lib. 1. de natura deorum.

Pag. 133. l. 10. *Si aſelluli*] Lucretius lib. 2.

———Omnia principiorum.
Formamenta queunt in quouis eſſe nitore.

Sentenția hæc ſumpta ex Xenophontis verſibus, quæ ſic ſonant.

Ἀλλ' εἴτοι χεῖρας γ' εἶχον βόες ἠὲ λέοντες
καὶ γράψαι χείρεσσι καὶ ἔργα τελεῖν ἅπερ ἄνδρες.
καί κε θεῶν ἰδέας ἔγραφον καὶ σώματ' ἐποίουν
Τοιαῦθ' οἷόν περ καὐτοὶ δέμας εἶχον ὁμοῖον
Ἵπποι μέν θ' ἵπποισι βόες δέ τε βουσὶν ὁμοῖοι.

Ibid. l. 31. *Veterino cum pecore*] L. clurino cum

pecore

pecore. Plaut. Trucul. tu vero clurinum pecus. Vide ibi Morſ.

Pag. 135. l. 26. *Alios lanarios, nautas*] Morſ. lib. 3. cap. 3. naccas.

Ibid. l. 27. *Supererat*] Ita lego cum eruditiſs. Guilhelmo.

Pag. 136. lin. 8. *In cœlo cantatur*] Mart. Capell. lib. 2.

Pag. 137. l. 2. *Colere*] R C. callere.

Pag. 136. l. 10. *In ſideris montibus ſylua*] Morſius: ſunt in ſideribus montes.

Pag. 137. l. 14. *In quibus ſingulis euincant*] Morſ. in quib. ſ. ſe vincant.

Pag. 138. lin. 4. *Ceſſatione inimica*] Morſ. c. imbrica.

Ibid. *Flora meretrix*] Ita L. Minutius Fœlix: Acca & Flora meretrices propudioſæ.

Ibid. l. 8. *Auxiliantur fœtis*] Gloſſæ fœta ἐγκύμων πλήρης.

Pag. 136. lin. 25. *Tritonia virgo*] Diod. lib. 3. cap. 5.

Pag. 138. l. 1. *Pales Proſumnus Ianus*] Vide Varronem lib. 5. & Feſtum, Auguſt. lib. 18. c. 14.

Ibid. lin. 16. *Obliquata dubia*] R C. obliquitate dubia & obſcuritatum S. c.

Pag. 138. l. 17. *Submonſtrat*] R C. ſubminiſtrat.

Ibid. l. 22. *Ceroma præſtat*] R C. ceromaſi prçeſt. Cælius lib. 4. c. 26.

Ibid. l. 29. *Et ſalſas accipiebant fruges*] Vergil. lib. 2. Æneid. Et ſalſæ fruges & circum tempora vittæ. Vbi Seruius. Salſæ fruges ſal & far, ꝙ dicitur mola ſalſa, qua & frons victimæ & foci adſpergebantur & cultri. Vide Plaut. Amphitruo. Horatium

X

Lib. 2. Ser. Sat. 3. Doctiſſimum Briſſonium de ritu nuptiarum.

Ibid. l. vlt. *Inexſpectata*] R C. inexpetita.

Pag. 139. l. penult. *Silentio, taciturnitatis*] Silentio, taciturni ſatis. Morſ.

Pag. 139. l. 19. *Victa*] R C. Victua. Auguſt. de ciuitate Dei lib. 9. c. 6. Plin. lib. 28. c. 9.

Ibid. l. 21. *Niſi poſtes virorum adipali ſanguine*] Proxima in communibus adipis laus eſt, ſed maxime ſuilli apud antiquos etiam religioſi. certe nouæ nuptæ intrantes, etiam nunc ſolenne habent, poſtes eo attingere Iſidor. lib. 9. c. vlt. Briſs. de ritu nuptiarum.

Pag. 141. l. 15. *Quantumlibet nos impios*] Minutius in Octauio & Athanagoras Apolog. pro Chriſtianis.

Ibid. l. 30. *Incipiamus ergo ſolenniter ab Iano patre*] Minutius in citato loco Macrob. lib. 1. Satur. cap. 9.

Pag. 142. l. 23. *Quid de ipſo Ioue dicam*] Firmicus de errore profan. relig.

Ibid. lin. 31. *In Cretenſium finibus*] Minutius Iouis ſepulchrum in Creta viſitur. Cyprian. de Idolis.

Ibid. l. vltim. *Nam ſi aër illa eſt*] Phornutus de nat. deorum Firmicus de erro profan. Lucret. lib. 2.

Pag. 143. lin. 3. *Fluuiona*] Lego Fluuonia. Feſtus Fluuoniam Iunonem mulieres colebant, quod eam ſanguinis fluorem in conceptu retinere putabant.

Ibid. l. 4. *Populonia*] Populona Auguſt. de ciuit. Dei lib. 6. cap. 9.

Ibid.

Digitized by Google

Ibid. *Nulla februtis*] Nobiliſs. Duſa februlis.

Ibid. l. 14. *Mentis filiam*] Morſius Metis filiam cap. 7. lib. 3.

Ibid. l. 8 *Mineruam eſſe Lunam*] Macrob. Satur. lib. 1. cap. 17.

Ibid. l. 12. *Memoriam nonnulli*] Feſtus. & Cic. 2. de natura deorum.

Ibid. l. 19 *Neptunus*] Varr. lib. 4. de lingua.

Ibid. l. 23. *Piſtricum dominus*] Auguſt. de ciuit. Dei lib. 4. cap. 11.

Ibid. l. 25. *Mercurius q. q. m c.*] Auguſt. de ciuit. Dei lib. 7. c. 14. Feſtus 2. Martianus Capella.

Pag. 144. l. 1. *Terram quidam è vobis*] Aug. de ciu. Dei lib. 6. c. 8.

Ibid. l. 16 *Venerem quod ad cuncta veniat*] Cic. 2. de natura. Marc. Capella Macrob. lib. 1. cap. 17. Luctatius in 4. lib. Thebaid. Statii.

Ibid. l. 27. *Prædicata*] R C. præiudicata.

Ibid. l. 31. *Quuleius Phytius*] S. Syntheus.

Pag. 145. l. 14. *In philoſophiæ memorabilis ſtudio*] Minutius Fœlix in Octau. Auguſt. de ciuit. Dei lib. 6. cap. 5.

Pag. 147. l. 3 *Nam ſi liquido ſ. q. ſ. u. u. o.*] Emendat Canterus N. ſ. l. ſ. fuiſſet vnanimis vox omnium non male.

Pag. 145. lin. 25. *Multitudinis iunctionis*] Multi diſiunctionis d. c. i. v. ſenſum.

Pag. 146. l. 5. *Vt neque ſol Deus ſit*] Vbertim docent Firmicus de err. prof. relig. Minutius in Octauio Cic. de natura 2.

Ibid. l. 31. *Myrtilus*] Clemens Myrſilus.

Pag. 147. l. 22. *Quod in mouendis rebus*] RC. q. innouandis rebus. Varr. lib. 4.

Digitized by Google

Pag. 148.l. 12. *Balare conuincitur*] Colmus labare Cautel. lib. 3. c. 23. halare.

Ibid. l. 29. *Dicimus omnes nomen e.*] R C. omnes nouem eſſe e.

Pag. 148. l. 11. *Nouenſilium*] Marius Victor de Orthographia. Nouenſiles per l. ſiue per d. ſcribitur: dicebant enim antiqui & linguam & diguam, lachrymas & dachrymas. Lipſ. lib. 1. Antiq. Lect. cap. 15.

Pag. 149. l. 7. *Caſius & ipſe aſſequens*] Canterus has ſequens.

Pag. 149. l. 17. *Miſerationis parciſſima*] Ill. Scaliger viſcerationis p.

Pag. 150. l. 1. *Curetas illos*] Ouidius lib. 5. Faſtorum.

Ardua iamdudum reſonant timentibus Ida
Tutus vt infanti vagiat ore puer.
Pars clypeos ſudibus, galeas pars tondit inanes;
Hoc Curetes habent, hoc Coribantes opus.

Vide Auguſt. de ciuit. Dei lib. 2. c. 4. Tertul. apolog. cap. 24. Firm. de errore prof. relig. Lact. lib. 1. cap. 13. Minucii Fælic. Octau.

Etenim ſi hic albam, ille atram] Tertul. de Pudicitia, Iuuenal. & Alexand. ab Alexandro multis in locis.

Pag. 151. l. 11. *Quibus vror, terreor, vexor*] Obert. Giſanius q. u. torreor u.

L I B. I I I I.

Pag. 152. l 16. *Romanos dominos rerum ac principes*] Vergilius Æneid. 1.

Romanos rerum dominos gentemq́; togatam.

Pag. 153. l. 16. *Actionibus affectibus fortuitis*] R C. delet τὸ actionibus.

Ibid. l.

Ibid. l. 20. *Nam quid nobis cateruas obi.*] Minutius in Octauio Pauſ. in Atticis Tertul. adu. Iudæos. Auguſt. de ciu. lib. 7. c. 17.

Ibid. l. 25. *Luperca*] Varro lib. 5. de Cauſ. Lat. Ling. Liuius lib. 1. Ouid. 2. Faſt.

Pag. 154. lin. 3. *Dea Panda eſt appellata*] Auget Canterus ex R C. Patefacta & hæc ergo n. R.

Ibid. l. 6. *Potuiſſet accipere*] R C. potiuiſſet cæt. del.

Ibid. l. 30. *Apud furculas caudinas*] Auguſt. de ciu. Dei. lib. 3. c. 17. Liu. 9. dec. 1.

Ibid. l. 31. *Apud Thraſimenum lacum*] Cicero pro Roſcio Amerino. Te pugna Cannenſis accuſatorem ſat bonum facit, multos cæſos non ad Thraſimenum lacum ſed Seruilium vidimus. Minutius Fœlix in Octauio. Valer. lib. 1. c. 6.

Ibid. l. penult. *Cum Diomedis Campi*] Auguſt. de ciu. Dei lib. 3. c. 16.

Pag. 155. l. 28. *Qui ab ſole proſterganeus*] R C. qui ante ſolem p. habebatur.

Pag. 155. lin. 3. *Dii lani & lenæ*] Vide Feſtum & Nonium in voce Læna. Cic. 2. de diuinat.

Pag. 157. l. 19. & 25. *Oſſilago*] Canterus oſſipago.

Ibid. *Mellona*] Auguſt. de ciu. lib. 4. c. 32.

Pag. 158. l. 15. *In mortalibus ſenſus*] Auget R C. inditus m. s.

Ibid. l. 19. *Liburnum libidinum*] Morſ. Liberum.

Ibid. l. 21. *Expetit*] Experitur.

Ibid. l. 29. *Quis ad extremum Deam pecuniam*] Varro & Auguſt. de ciu. Dei. diuerſum ſentit Iuuenalis Sat. 1.

—Etſi funeſta pecunia templo
Nondum habitas.—

Pag. 159. l. 21. *Larem genium focorum*] Morſius Latranum. benè.

Ibid. lin. penult. *Inoleſcant*] Morſ. ex m. s. inſoleſcant.

Pag. 160. l. 4. *Superſtitionibus*] Morſ. ex m. s. ſuſpicionibus.

Pag 161. lin. 20. *Aliquos videmus & litterarum iſtarum eſſe expertes*] Minutius Fœlix indignandum omnibus immo indoleſcendum eſt, audere quoſdam, & hos ſtudiorum rudes, litterarum profanos, expertes artium niſi ſordidarum.

Ibid. l. 25. *Tres in rerum natura eſſe Ioues*] Lact. lib. 1. cap. 22. Tertullianus in Apolog. Non tres tantum ſed trecenos Ioues ſiue Iupiteres Varro Romanus Cynicus introduxit. Ciceronis locum de natura deor. 3. adnotauit Canterus.

Ibid. lin. 27. *Apud Inſulam Cretam*] Cyprian. de Idolis Lact. lib. 1. cap. 22. Minutius in Octau. Auguſt. lib. 7. c. 4. Diodorus.

Ibid. l. 31. *Regina & Hyperione*] Aug. lib. 2. c. 4. Canterus lib. 2. c. 10.

Pag. 162. l. 14. *Ægyptia Sais*] R C. Ægyptiis.

Ibid. lin. 16. *Quæ Pallantem*] R C. Coria Pallantem. Clemens. in protrept. Cic. 3. de natura Deorum. Minerua prima quam Apollinis matrem ſupra diximus: Secunda orta Nilo quam Ægyptii Saytæ colunt, tertia illa eſt quam Ioue generatam ſupra diximus; Quarta Ioue nata & Coryphe Oceani filia quam Arcades Coryphaſiam nominãt, & quadrigarum inuentricem ferunt: Quinta Pallantis, quæ patrem dicitur interemiſſe, virginitatem ſuam violare conantem; cui pinnarum talaria affingunt.

Digitized by Google

Pag. 164. lin. 4. *Quorum Nieth lingua dicor*] Ita emendauit doctiſs. Canterus & nobiliſs. Fuluius. Plato in Timæo. Ἔστι τις κατὰ Αἴγυπτον (ἦδ' ὅς) ἐν τῷ Δέλτα περὶ ὃ κατὰ κορυφὴν σχίζεται τὸ τοῦ νείλου ῥεῦμα Σαϊτικὸς ἐπικαλούμενος νομός. ταύτου δὲ τοῦ νομοῦ μεγίστη πόλις Σάϊς. ὅθεν δὴ καὶ Ἄμασις ἦν ὁ βασιλεύς, οἷς τῆς πόλεως θεὸς ἀρχηγός ἐστιν Αἰγυπτιστὶ μὲν τοὔνομα Νηΐθ, ἑλληνιστὶ δὲ ὡς ὁ ἐκείνων λόγος Ἀθηνᾶ.

Ibidem lin. 13. *Que ex cæno*] R C. Sai ex cæno.

Ibid. l. 17. *Ex capite conceptos filios*] E. R C. Iouis è capite concepta tu fueris.

Ibid. l. 29. *Inferiam vina defundi*] Corrigit Morſ. ex ms. inferia vina d.

Pag. 166. l. 27. *Id libidinis & falſitatis*] R C. libidinoſè falſitatis.

Pag. 167. lin. 20. *Conducunt*] R C. condicunt.

Ibid. l. 21. *Vſu, farre, coemptione*]Eleganter doctiſs. I C. Briſſonius in lib. de ritu nuptiarũ, quem, ſi operę, vide.

Ibid. l. 26. *Quod particeps Feſcenniorum non eſſet*] Auguſt. de ciuitate Dei lib. 6. cap. 9. dicit nouam nuptã ſuper faſcinum, more religioſo ſedere conſueuiſſe. Fabulam narrat Hyginus.

Pag. 168. l. 20. *Coitus*] R C. ortus.

Pag. 169. l. 9. *An vxore contentus haud vna*] Petronius: contentus vidua pudicaque nocte.

Ibid. l. 24. *Subſeſſoris & adulteri perſona*] Vergil. lib. 9. Æneid. —*Deuicta Aſia ſubſedit adulter.* Valerius: Nulli enim tunc ſubſeſſores alienorum matrimoniorum oculi metuebantur.

Digitized by Google

Pag. 170. l. 1. *Oculos poſſet inde Iouis*] Egregiè Morſ.o.p.in ſe Iouis.

Ibid.l.21. *Nunquid ex pelagi ſpuma*] Cyprianus de Idolis. Higinus. Apol.

Pag. 170. l. 24. *Et ſuis diebus tãtum*] Forte .c.ſ. d. tantũ ab. Lucianus in Satur. ἦν δ' ὁ πεδήτης ὐδὲ αὐχμοῦ πλέως οἷον αὐτὸν οἱ ζωγράφοι ἐπιδείκνυνται ἄλλα μὲν ἅρπην εἶχε πάνυ τεθηγμένην, τὰ δ' ἄλλα φαιδρός τε ἦν καὶ καρτερὸς, καὶ βασιλικῶς ἐνεσκεύαστο.

Ibid. l. 27. *Expuliſſe regno patrem*] Minutius cuius filius Iuppiter Creta excluſo parente regnauit. Cyp. de Idolis & Tertul. Apolog.

Ib. l. 29. *Italorum delituiſſe in finibus*] Minutius; is Saturnus Creta profugus Italiam metu ſæuientis filii acceſſerat. — deinde itaq; latebram ſuam, quo tuto latuiſſet vocari maluit Latium. Cyprian. de Idolis. Lact. lib. 1. Vergil. Æneid. 6. Prud. contra Sym.

Ibid. l. 31. *Nunquid inceſtas nuptias cum ſorore*] Statius lib. 2. Thebaid. & quæ peſſima Cęſton. Vbi Luctatius vetus Scholiaſtes ait: Cęſtõ dicitur cingulum Veneris quo vtuntur virgines ad honeſtas nuptias. Incæſtum dicitur quod ſacrato illo Veneris cingulo nõ fuerit vinctum. Nam ad turpes nuptias Venus dicitur non venire. Minutius Ceſto Veneris illectũ flagrantius quam in adulteras ſoleat, cum Iunone concumbere. Tertul. Apol. cap. 14. Iouem fœdè ſubentem in ſororem ſub commemoratione non ita pridem dilectarum amicarum.

Pag. 171. l. 2. *Nunquid alterum claudum pede*] Minutius: Vulcanus claudus Deus & debilis. Clemens Alexand.

Ibid. l. 3.

Ibid. l. 3. *Nunquid cupidinis & auaritiæ cauſa*] Tertul, Apolog. cap. 14. Eſt & de Lyricis, Pyndarum dico, qui Æſculapium canit auaritiæ merito, qua medicinam nocenter exercebat, fulmine vindicatum. Minutius in Octauio Cyprian. de Idolis.

Ibid. l. 11. *Nunquid ex nobis Myrtilus eſt autor*] Verba Clementis citat Canterus quem vide Variar. lect. lib. 1. c. 1.

Ibid. l. 14. *Ditatam meretriculam*] Tertul. Apol. cap. 14. Lact. lib. 1. c. 20.

Ibid. l. 17. *Quis Spartanum fuiſſe Martem*] Clemens in exhort. ad gentes.

Ibid. l. 20. *Quis menſibus in Arcadia*] Tertul. c. 14. Apol. Martem tredecim menſibus in vinculis pene conſumptum. Homer. Ili. E.

Ibid. l. 27. *Mercenariam deos ſeruiuiſſe ſeruitutem*] Tertul. in dicto loco. Hic Apollinem Admeto regi paſcendis pecoribus addicit: Ille Neptuni ſtructorias operas Laomedonti locat. Minutius in Octauio. Cyprian. de Idolis. Lactant. lib. 1. cap. 11.

Ibid. l. 28. *Sordidi amoris*] R C. Sardibus. Clemens ἡρακλῆς ἐν σάρδεσιν ὀμφάλην.

Pag. 172. lin. 1. *Qui Martem fecit & Venerem*] Tertul. Apolog. 14. Venerem humana ſagitta ſauciatam. Minutius Fœlix. Quid loquar Martis & Veneris adulterium deprehenſum. Homerus Ili. δ. Clemens in exhortatione ad Gentes.

Ibid. l. 4. *Ab Ornyto Cæſam*] Morſ. læſam Clemens Alexandrinus. πολέμων ὃ ἐ τὴν Ἀθηνᾶν ὑπὸ Ὀρύτου τρωθῆναι λέγει.

Ibid. l. 8 *Apud Cretam Inſulam*] Minutius adhuc

(in Creta) antrum Iouis viſitur, ſepulchrum eius monſtratur. Cyprian. de Idolis. Lactan. libr. 1. cap. 11.

Ibid. lin. 16. *Herculem poſt morborum*] Cyprian. de Idolis. Hercules vt hominem exuat Otæis ignibus concrematur Lact. lib. 1. c. 9. Auguſt. lib. 18. c. 4. Firmicus de err. prof. relig.

Ibid. l. 21. *Nunquid à nobis arguitur rex maris*] Vide Clementem Alexandrinum. In Orat. ad Gentes.

Ibid. l. 22. *Ammonas*] R C. Alopas.

Ibid. lin. penult. *Sub pecoris ſpecie*] Higinus fab. 138.

Pag. 173. lin. 4. *Modo eſſe in aurum verſum*] Ouidius 6. metamorph. Higinus in Ioue Ægintho.

Ibid. l. 17. *Quinquaginta de Theſtio*] Alii Theſphio. Athanens. lib. 13. 2. Cyril. in Iulianum orat. 1. Clemens.

Ibid. l. 21. *Hylam neſcio quis diligit*] Firmicus de errore profan. relig. Puerorum aliquis delectatur amplexibus; Ganymedem in ſinu Iouis quærat: Herculem videat Iulam impatienti deſiderio quęrentem: Hyachinti deſiderio captum Apollinem diſcat.

Ibidem lin. 25. *Et vt Iouis dicatur pullus*] Feſtus Pullus Iouis dicebatur quintus Fabius, cui eburno nomen erat propter candorem, quod eius natis fulmine icta erat. Antiqui autem quem quis amabat, pullum eius dicebant. Canterus.

Ibid. l. 29. *Nonne veſtris cautum eſt litteris*] Canterus cantum &c.

Pag. 174.

Pag. 174. lin. 10. *Quæ in illorum maledicta conducitis*] R C. quæ illis veſtra maledicentia conducitis.

Pag. 175. l. 6. *Præcellere in furum ordine*] Lego ex R C. præſidere furtorum dolis. ſup. lib. 4. fraudibus præſidere furtiuis.

Ibidem lin. 24. *Nicanora*] Clemens Νικάνορα τὸν κύπριον.

Pag. 176. l. 16. *Sollicite relegit*] A. Gellius lib. 4. c. 13. Relegentem eſſe oportet.

Ibid. *Religioſum nefas*] Morſ. in Critico Arnob. lib. 4. cap. 8.

Pag. 176. l. 18. *Conſentiendus*] R C. Cenſendus.

Pag. 177. l. 5. *Poſtulationibus*] R C. pollutionibus quod probo.

Pag. 177. l. 7. *Sympuuio*] Vide Feſtum & Iuuenal. Sat. 6.

Ibid. l. 13. *Si terram non tenuit.*] R C. ſi t. n. t. aut thenſam. Locum Cic. de Haruſp. citat Canterus. Vide præterea Cic. in Verrinis & Plutarchum in Mario. Gloſſæ Thenſæ ἅρμα θεῶν. Aſconius interpres Cic. Thenſæ ſacra vehicula, dicta quod ante ipſas lora tendantur, qui gaudent manu tenere, & tangere qui eas deducunt.

Pag. 178. lin. 29. *Vos ſtupetis eloquentia viribus*] Hoc de Comœdis & Tragœdis dicit, in quibus enumerantur flagitia & ſcelera deorum & hominum. Lactant. lib. 6. cap. 20. Comicæ fabulæ de ſtupris loquuntur, aut amoribus meretricum, & quo magis ſunt eloquentes qui flagitia illa finxerunt, eo magis ſententiarum elegantia perſuadent & facilius inhærent audientium memoriæ. Tragicæ hiſtoricæ, ſubiiciant

oculis parricidia, & inceſta regum malorum. Cyprian. Epiſt. 1 ad Demetrium. Auguſt. de ciuitate Dei lib. 2. cap. 8. Minutius Fœlix in Octauio.

Pag. 180. l. 31. *Circumretitus*] ita emendauit I. Guilielmus.

Pag. 181. l. 3. *Fallere*] R C. tollere.

Ibid. lin. 7. *Etiam mimis & ſcurrilibus l.*] Tertul. Apol. cap. 15. Quid quod imago Dei veſtri ignominioſum caput, & famoſum veſtit, quod corpus impurum & ad iſtam artem effœminatione productum, Mineruam aliquam vel Herculem repræſentat. Lactant. lib. 6. cap. 20. Minutius Fœlix Octauio.

Ibid. l. 31. *Pax & venia poſtulatur*] Tertul. Apolog. cap. 39. Coimus in cætum & aggregationem, vt ad Deum quaſi facta precationibus, ambiamus orantes. Oramus pro imperatoribus, pro miniſtris eorum & poteſtatibus, pro ſtatu ſeculi, pro rerum quiete. Ibidem etiam exhortationes, caſtigationes & cenſura diuina. Plinius in Epiſtola ad Traianum. Adfirmabant hanc fuiſſe ſummam vel culpæ ſuæ vel erroris: quod eſſent ſoliti ſtato die ante lucem conuenire, carmenque CHRISTO quaſi Deo dicere ſecum inuicem; ſeque ſacramento non in ſcelus aliquot obſtringere, ſed ne furta, ne latrocinia, ne adulteria committerent, ne fidem fallerent, ne depoſitum adpellati, abnegarent. Niceph. Eccl. hiſt. lib. 3. cap. 17. Tertul. Apol. c. 2. Minutius Fœlix in Octauio.

LIB. V.

Pag. 183. l. 29. *Numam illum regem*] Videndus Hyginus in aſtronomicis.

Pag. 184.

Pag. 184. l4. *Regem pocula non parui*] E. ex R C. p. n. parua mero vino mulſoq;.

Ibid. l. 21. *Pompilium*] Nobiliſs. Ful. l. Pompili. & dicit luſum, in ambiguitate verbi, quod & regis & piſcis nomen. Vide Oppianum.

Pag. 186. l. 2. 3. *Vacum & ſacrum*] E. ex R C. caſſum fatum.

Ibid. l. 12. *S. verbenarum ſuffitio*] Ill. Scaliger. tus, ſagmina verbenarum ſuffitio.

Pag. 187. lin. 1. *Circumſcribere ſe homo*] R C. del.

Ibid. lin. 24. *Cui nomen eſt Agdus*] Narrat Pauſanias in Atticis.

Pag. 186. l. 31. *Nihil homo præſumens*] R C. præſumere poterat.

Pag. 188. l. 20. *Virum*] Vnum.

Ibid. l. 22. *Exolutus ille vi meri*] R C. exhalata ille vi meri. c. ſ. i. e. a. n. p. eo quo vir erat, priuat ſe. Quod quoque in mentem venit Ill. Scaligero.

Ibid. l. 30. *Aliis bacculis d. ſ.*] Ill. Scaliger a. pabulis d. ſ.

Pag. 189. l. 6. *Tectis aſſentationibus*] Alii mimis Canterus & Colmus mimus. f. initibus. iudicet lector.

Ib. l. 12. *In eius nefas e. ſ. inf. p.*] R C. n. c. in eius ſanctum ſeſe inferre pollutis. Videndus Varro & Feſtus in verbo pollutis.

Ibid. l. 25. *Adorandorum Phryges*] E. ex R C. ad ora deorum p.

Pag. 190. l. 9. *Suffodit*] Suſtollit.

Pag. 192. l. 24. *Properus obiectionis e.*] P. obreptionis e.

Digitized by Google

Ibid.lin.penult. *Huiuſcemodi cœptum*]R C.Coitum. Guilh.cœtum conuentionis. Conuentionis verbum nobiliſs.Fuluio videtur Gloſſ.

Pag.193.l.5. *Cupidæ*]R C.cupita.

Ibid.l.18. *Iaculatum combibiſſe ſ.*]Morſ. i.combibiſſe ſementum, & completis temporibus,tuliſſe aluos graues.

Ibid. l. 28. *Imitatusq́ referebat*]R C. imitabatur atque referebat.

Pag.194.l. 17. *Peniculamenta decurtantem*] Ill. Scaliger in catalectis ita hunc locum emendauit; (ait) vbi quoq; de veterum peniculamentis multa egregia docet.

Pag. 195. lin. 16. *Quam fias mortalibus*] Morſ. quam tu fias mortal.

Ibid.l. 18. *Dicunt*] Diſcunt.

Pag. 196. l. 12. *Fecerit hoſtibus minus prouidam*] E. ex R C. Acdeſti hoſtibus minus peruiam ciuitatem. f.

Ibid.l.30 *Diſiecta cum floribus*]R C.deſecta cum fluoribus.

Ibid. *Ipſa per ſe mœrens*]Morſ.per ſe det.

Pag.197.lin. 3. *Lauit & balſamis vnxit*] Veteres mortuorum cadauera vngebant. Ennius Tarquinii corpus bona fœmina lauit & vnxit. Vide quæ doctiſs. Coluius notauit. in 3. lib. Florid. Apulei.

Pag. 198. lin. 1 *In rebus & à nobis Com.*] R C. in diebus a. v. &c. ſup. libro quarto, dies vobis poſcatis dari libro ſeptimo. Quanta vix explicari decem millibus queant vel annalium vel dierum.

Pag. 200.l.vlt. *Frater trucidatus à fratribus*] Firmicus

micus de error.profan.In ſacris Corybantum parricidium colitur. Nam vnus frater à duobus interemptus eſt,& ne quod indicium necem fraternæ mortis aperiret, ſub radicibus Olympi montis à parricidis fratribus conſecratur.

Pag. 199. lin. 5. *Euirati illi atque molles*] Firmicus. Quod hoc monſtrum eſt quodue prodigium? negant ſe viros eſſe, & non ſunt. Mulieres ſe volunt credi, ſed aliud qualiſcunque qualitas corporis confitetur. Conſiderandum eſt etiam quale ſit numen quod ſic impuri corporis delectatur hoſpitio, quod impudicis adhæret membris, quod polluta corporum contaminatione placatur.

Pag. 198. l. 8. *Sacrorum celebritatibus miſerimus*] R C. ſ. c. inſeruimus.

Ibid. lin. 24. *Quibus iam deficientem*] Morſ. q. lo. d.

Pag. 200. lin. 4. *Sextus Clodius*] Lactant. lib. 1. cap. 22. Sextus Clodius eo in libro quem græce ſcribſit, refert Fauni vxorem hanc fuiſſe, quæ quia contra morem decuſque regium clam vini ollam ebiberat, & ebria facta erat, virgis myrteis ad mortem vſque cæſa, poſtea vero cum eum facti ſui pœniteret, & deſiderium eius ferre non poſſet, diuinum ei honorem detuliſſe, idcirco in ſacris eius obuolutam vini amphoram poni.

Pag. 200. l. 9. *Butas*] Plutarch. Putas,

Pag. 199. lin. 8. *Cur more lugentium cædunt cum pectoribus lacertos*] Firmicus de error. profan. relig. Hæc eſt Iſiaci ſacri ſumma. In adytis habent idolum Oſiridis ſepultum, hoc annuis

luctibus plangunt, radunt capita vt miſerandum caſum regis ſui turpitudine dehoneſtati defleant capitis, tundunt pectus, lacerant lacertos, veterum vulnerum reſecant cicatrices, vt annuis luctibus in animis eorum funeſtæ ac miſerandæ necis exitium renaſcatur. Vide Minutium Fœlicem in Octauio.

Pag. 200. l. 20. *Bacchanaliorum etiam prætermittamus immania*] Auguſt de ciuitate Dei lib. 7. c. 21. Firmicus de err. prof.

Ibid. l. 29. *Certas ſtipes inferunt vt meretrici*] Tertul. Apol. cap. 13. Circuit cauponas, religio mendicans. Minutius Fœlix in Octauio. Mendicantes vicatim deos ducunt. Clemens in protreptico. Apuleius lib. 8. Mileſ. Dionyſ. lib. 2.

Pag. 201. l. 6. *Diſtractus ab Titanibus Liber ſit*] Sup. lib. 1. Nonne Liberum & nos patrem membratim ab Titanibus diſcerptum fanorum conſecratione mactatis. doctè Firmicus de Error. profan.

Pag. 202. lin. 20. *Concipit, fœtus reuocatur*] R C. concipit fœtus, reuocat. a. c.

Ibid. l. penult. *Fortiſſimi compleatur Iouis*] R C. ſummi c. i.

Pag. 203. l. 3. *Autorem deſiderabit rei, tum illum C. Tarentinum*] Emendandum ex a. d. rei tãtæ, tum i. c. tritrum n. ſ.

Ibid. lin. 5. *Taurus Draconem genuit*] Clemens Ταῦρος δράκοντος καὶ πατὴρ ταύρου δράκων.

Ibid. lin. 7. *Quibus Sebadiis nomen eſt*] Forte Sebariis Firmicus de Error. profan. Sebarium colentes Iouem, anguem cum initiantur per ſinum ducunt.

Ibid.

Ibid.l.17. *Quantasq́ ignominias*] Quãtum ignominiæ.

Pag.204.lin.7. *Maledictionis*]R C. maletractationis.

Ibid.l.12. *Vellem ita videre*]Vide Minutii Fœlicis Octauium.

Ibid. l.26. *Submotisq́ arbitris*] Morſ. ſubmotisque arietis.

Pag. 205. l. 20. *Quæ Theſmophoria appellantur*] Plutarch. in Quæſt.

Ibid.l.23. *Pannychiſmi graues*] Forte Pannychia in graue,u.a. q. Gloſſæ Peruigilium. παννυχισμὸς καὶ ἡ διὰ νυκτὸς ἀγρυπνία. Cic.2.de legibus; Nouos vero deos & in his colendis nocturnas peruigilationes ſic Ariſtophanes facetiſſimus poëta veteris comœdiæ vexat. Plaut. Prol. Aulul. Qui illam ſtuprauit noctu Cereris vigiliis. Arbiter etiã dormire nobis in mente, cum ſciatis Priapi genio peruigilium deberi.

Pag.205.l.31. *Adhuc virgo Proſerpina*] Firmicus de err. profan. religionum vnicam Cereris filiam,quam Græci Perſephonam, noſtri immutato ſermone Proſerpinam dicunt, ad coniugale conſortium plures petebant. Mater ſollicite de ſingulorum meritis iudicabat. Et cum adhuc omnibus matris videretur ſententia incerta, diues ruſticus cui propter diuitias Pluton fuit nomen, temerario cupiditatis ardore, cum moram dilationis ferre non poſſet,& cum de præpoſteri amoris quereretur incendiis, prope Percum inuentam virginem rapuit,prorſus aptus locus, qui gratia ſua puellares animos, & inuitaret pariter & teneret. In hoc loco cum à Plutone virgo prope veſperam

Digitized by Google

fuiſſet inuenta, vi rapitur & vehiculo ſuperimpoſita, ſciſſis veſtibus, laceratis crinibus ducitur. Nec reſeruati vngues contra ruſticum amatorē aliquid profuerunt, nec clamor atque vlulatus adiuuit, nec cæterarum ſtrepitus puellarum. Tunc vna celeri curſu cum de ciuitate nemo ſuccurreret, facta ex ipſo timore velocior matri raptum virginis nunciat; Contra raptorem indignata mater, armatam manum ducit. Nec Plutonem mulieris fefellit aduentus, ſed vt retorſit ad ciuitatem oculos, & infinitos cuneos reſpexit venire cum matre, funeſtum cœpit ex deſperatione conſilium. Quadrigam quæ vehiculum trahebat, per medium lacum dirigit, is erat profundis voraginibus immerſus. Illinc cum amata ſubmerſus virgine, miſerandæ matri de morte filiæ, funeſtum ſpectaculum præbuit. Hennenſes vt poſſent maternis luctibus ex aliqua parte inuenire ſolatium, inferorum regem virginem rapuiſſe finxerunt, & vt fides figmentum ſequeretur prope Syracuſas eum per alium locum cum virgine emerſiſſe iactarunt. Templum ſane & raptori & virgini accuratè collatis ſumptibus faciunt, & annua in templo vota decernunt. Sed nullo genere matris dolor vincitur, nec muliebris impatientiæ tormenta curantur; ſed credens verè filiam prope Syracuſas eſſe viſam, Triptolemo villico ſuo duce, nocturnis itineribus ad Syracuſanæ ciuitatis littus cum lugubri veſte ac ſordido ſqualore peruenit. nec illi defuit qui credulam de calamitatibus ſuis falleret matrem. Tunc ait ſe Pandarus neſcio quis, vidiſſe, non longe à Pachyno nauem raptorem aſcendiſſe cum virgine. Perſuaſum eſt

mulieri

mulieri qui quoquilibet genere viuere filiam cupiebat audire. infinitis dotibus remunerat ciuitatē. Syracuſani liberalitate mulieris prouocati, raptum virginis conſecrant, & mitigantes dolorem matris, pompam miſeri funeris excolunt honore templorum. Sed nec hoc ſufficit matri, ſed aſcenſa naue per peregrina littora filiam quærit; ſic fluctibus tempeſtatibuſque iactata, ad Atticæ vrbis locum peruenit. Illinc hoſpitio recepta, incolis incognitum adhuc triticum diuidit. Locus ex patria & aduentu mulieris nomen accepit, nam Eleuſin dictus eſt: quod, illinc relicta Henna, Ceres venerat. Sicque tum ipſa deſpenſatio, quod attulerat frumenta: tum quod colligendarum frugum tradiderat diſciplinam, poſt mortem ob beneficium, quod frugum copia naſcebatur, & ſepulta in eo loco eſt, pariter & conſecrata & diuino cum filia appellata nomine.

Pag. 206. lin. 21. *Cynum, cyceonem quam nuncupat Græcia*] Græci vocant κυκεῶν potionem ex variis herbis confectam. Vide Hyſigium. Euſtat. in Il. λ. Hieronymum Mercurialem. Var. lect. lib. 4. cap. 8.

Pag. 207. lin. 28. *Erychtheo ſati*] Lactant. lib. 1. cap. 17. Homerus Il. β. Seruius in 3. lib. Georgicorum.

Ibid. lin. penult. *Suſpicio*] R C. Lipſ. ſuſpectio.

Pag. 208. lin. 3. *Ipſa denique ſymbola*] Clemens Alexandr. τὸ σιώθημα ἐλευσινίων μυστείων, ἐνήστευσα: ἔπιον τὸν κυκεῶνα, ἔλαβον ἐκ κίστης: ἐργασάμενος ἀπεθέμην εἰς κάλαθον, καὶ ἐκ καλάθου εἰς κίστην

καλά γε τὰ θεάματα ἢ θεα πρέποντα. Vide Briſſonium lib.1.de Formul.antiq.

Pag.207.l.3.*Striculi*] L.iſtriculi. Gloſſæ iſtriculus δασυπώγωνος.

Pag.208.lin.22. *Quas ſine venia nefas eſt, & ſine honoribus appellare*] Turpibus & inhoneſtis rebus honorem præfamur. Quint. Decl. 3. Tuis honor ſit habitus ſanctiſſimis auribus. Minutius Fœlix in Octauio: de illis maxima nefaria, & honore præfanda ſagax fama loqueretur.

Pag.209.l.14.*Proſumus quidam exoritur*] Morſius Polymus.lib.5.c.10.

Ibid.l.4.*Territoria*] Tectoria.

Ibid.l.3.*Ithyphallos*] Erat lignum formatum in ſpeciem membri virilis. Columella

—Sed truncum forte dolatum

Arboris antiqua, numen venerare Ithyphalli.

Vide Plutarch. in Iſide. Lucianum in Syria Dea Herod. in Euterp. Scalig. in Catalectis & Caſaub. in animad. Athan. lib.6.c.16.

Pag.210.l.penult.*Concubitus lectulos eſſe*] Videtur Gloſſ.

Pag.212.lin.30.*Neque enim quod ſcribtum eſt*] Firmicus de err.profan. Athanagoras in Apologia pro Chriſtianis. Euſeb. multis in locis.

Pag.213.l.8.*Non vi Cereris*] E. ex R C.non(vt reris.)

Pag.210.l.1.*Huc atque illuc clures torquet*] Gloſ. Clunes πύγαι. Iuue. Sat. 2. & de virtute locuti. Clunem agitant.

Pag.215. lin. 13. *Cererem pro terra vultis audire*] Firmicus de error. profan. Minutius in Octauio.

Pag.217.

Pag. 217. l. 21. *Hic moribus & conditionib.*] R C. nominibus & dictionibus.

Ibid. lin. 24. *Ad verum Iouem*] Morſ. verbum Iouem.

Pag. 218. lin. 7. *Vt Tullius ludit*] Vide eum in Orat. pro Roſcio Amerino.

Pag. 218. l. 21. *Pinus illa ſolennis*] Firmicus de errore prof. religionum in ſacris Phrygeis quæ matris Deûm dicunt, per annos ſingulos arbor Pinea cæditur, & in media arbore ſimulachrum iuuenis ſubligatur.

Pag. 222. l. 8. *De raptis*] Ita lægo ex R C.

LIB. VI.

Pag. 223. l. 27. *Opinionum conſtitueritis infamias*] Inſanias ſup. lib. 2. Nec per impias ſuſpicionum vagari voluerimus inſanias.

Pag. 223. l. vlt. & p. 224. l. 1. *Quod neque ædes ſacras n. a. o.*] Hoc inter præcipua crimina erat, quæ Ethnici Chriſtianis exprobrabant. Patet abunde ex Cęcilii oratione apud Fœlicem. Cui tamen Minutius probe os obturauit. Præterea Iuſt. in Tryphone Lact. lib. 1. Auguſt. de ciuitate Dei lib. 10. cap. 9.

Pag. 226. l. 10. *Phoroneus Ægyptius*] Morſ. Phoroneus Argiuus.

Ibid. *Ad AEthyopas pergere*] Statius lib. 4. Syl. Talis vbi Oceani fines menſaſque reuiſit Æthyopum ſacro diffuſus nectare vultus. Dux ſuperum.

Pag. 228. l. 9. *Quid q. m. e. h. h. quæ tholis*] Martialis

Et Cybiles picto ſtat Corybante tholus.

Digitized by Google

Statius Theb. lib. 2.

——*Figamq́ue ſuperbis. Arma tholis.*

Luctatius Scholiaſtes, Tholum eſt in media templi camera, locus in quo vouentium primitiæ aut exuuiæ figebantur. Turneb. aduerſ. lib. 21. capit. 23.

Ibid. l. 16. *In hiſtoriarum Antiochus nono*] Vide Clementem in Protrep.

Ibid. lin. 23. *Humatæ h. p.*] E. humationis ſortitæ perhibentur officia. ſup. lib. 1. cum membris omnibus humationis officia ſortitam.

Ibid. l. 27. *Cleochum*] Clearchum Clemens, κλεάρχον. Cic. 2. de nat. deor.

Ibid. lin. vlt. *Ageſarchi Ptolomeus de Philopatre*] Canterus var. lect. lib. 2. c. 2.

Pag. 229. l. 8. *Polyandria*] Lactantius: Et congerentur in ea valle corpora mortuorum, & vocabitur nomen eius πολυάνδρειον.

Ibid. l. 11. *Capitolio quis eſt hominum*] Auguſt. de ciuitate Dei lib. 4. cap. 10. Plinius lib. 19. cap. 1. Dionyſ. lib. 4.

Pag. 230. l. 23. *Deos ita coli*] R C. eorum in ſimulachris i. c.

Pag. 232. l. 2. *Leonum toruiſſimas facies*] Ita R C. Minutius Felix in Oct. Vos & totos aſinos cum veſtra Hippona in ſtabulis conſecratis, & eoſdem aſinos cum Iſide religioſe voratis; Item boum capita & capita veruecum, & immolatis & colitis: de capro etiam & homine mixtos deos, & leonum & canum vultu deos dicatis.

Ibid. l. 3. *Frugi ſerio*] Lipſ. truci ferio. R C. frugifero Plin. lib. 33. cap. 35.

Ibid. l. 17. *Perſas fluuium coluiſſe*] Iuuen. Sat. 15.

Minut.

Digitized by Google

Minut.Oct.Caſſid.Tripart.hiſtoria lib.10.cap.30. Clemens in exh.ad Gent.

Ibid. *Procinxia*] Ita R C. Quomodo & coniecerat doctiſs.Guilhelmus.

Pag.234.lin.27.*Solertiarum*] R C. ſolerti aliarum.

Pag.234.l.25. *Quis Praxatilem neſcit*] Clemens ad Gentes Iuſt.Apol.2.

Pag.236.l.2.*Adoraretur*] Adornaretur.

Ibid.lin.21.*Aut ex obſcœnioribus vaſculis*] Minutius Felix in Octauio. Et Deus æreus vel argenteus de immundo vaſculo vt ſæpius factum, Ægyptio regi conflatur, tunditur malleis & incudibus figuratur. Iuſt.Apol.2.pro Chriſtianis.

Pag.237.lin.24.*In æs mutata vt teſtula*] I.æs aurum mutat aut teſtulæ.

Pag. 238.lin.30. *Perſpicua ob. a.*] P. obſcurata arte.

Pag.239.l.27.*Facere obſcœna*] R C.dicere.Morſ. deiicere.

Ibid.l.19.*Iacularier ſtercoris plenas*] Auget R C. telas. Auratus legit Spenas. Mart. Spelia tollo, leges.

Pag.238.l.20.*Cauis*] Caſis.

Ibidem lin. 12. *Oſſa in ſpem tracta*] R C. ſtupam t.

Pag. 242.l.penult. *Ferunt quindecim cubitorum Iouem*] Clemens Alexandrinus. Ἀντίοχος γὰρ ὁ κυζικηνὸς ἀπορούμενος χρημάτων τοῦ Διὸς τὸ ἄγαλμα τὸ χρυσοῦν πεντεκαίδεκα πηχῶν τὸ μέγεθος ὂν προσέταξε χωνεῦσαι.

Ibid.lin.12. *Cur eos ſub validiſſimis clauibus*] Alexand. ab Alexandro lib. 14.cap.8.

Ibid. l. 17. *Cur canes in Capitolio*] Plinius lib. 28. Auguſt. de ciu. Dei lib. 2. c. 22.

Pag. 243. l. 5. *Dionyſius ille ſed Iunior*] Lact. lib. 2. c. 4. Cic. 3. de natura.

Pag. 244. lin. 3. *Pygmalionem*] Clemens in Protreptico. Ouid. lib. 10. Metamorph.

Pag. 245. l. 2. *Cum Capitolium toties ignis*] Lact. lib. 7. cap. 17.

Pag. 247. l. 4. *Falx meſſoria ſcilicet*] Vbertim de his omnibus Minutius in Octauio.

Ibid. l. 10. *Iunonius ille Ceſtus*] Turnebus aduerſ. 23. cap. 27.

Ibid. *Scrypulum*] Gloſ. γράμμα Σταθμός. Scrypulum. Morſ. cap. 8, lib. 6.

Pag. 247. l. 26. *Caliendra*] Gloſ. Caliendra κόσμιον κεφαλῆς. Turneb. lib. 7. c. 21.

Pag. 248. l. 30. *Circumlocutionibus*] R C. circumlationibus.

L I B V I I.

Pag. 249. l. 17. *Vt vobis non noſtra*] Lucianus in Dialog. περὶ θυσιῶν.

Pag. 250. l. 26. *Nunquid forte dii cœleſtes*] Aug. lib. 8. c. 13. Cyril. lib. 9. contra Iul.

Pag. 251. lin. 11. *Paſcitur de Cniſſis*] Gloſſ. nidor κνίσσα.

Pag. 253. l. 31. *An illi læta*] R C. lauta ſup. lib. 1. Quas homo lautus nec ad ſtudium perfectæ grauitatis eruditus.

Pag. 255. l. 9. *Habere gratuitas*] E. tribuere gratuitas.

Pag. 256. lin. 27. *Commentatus eſt tanta*] L. commentatus eſt. t.

Digitized by Google

Pag.258.l.22. *Ineluctabili omnia neceſſitate conſiciunt*] Canterus non malè legit i. o. n. confiunt.

Pag. 260. lin. 9. *Huius exceptione*] R C. acceptione.

Pag. 261. l. 4. *Vehiculo deſileat*] De hoc more plene & plane clariſs. Lipſius Elect. 1. cap. 23. quem adi.

Ibid. l. 14. *At quaro*] R C. at vero.

Ibid. l. 16. *Addere ſacrorum*] R C. accedere ſ.

Pag. 262. l. 1. *Potentioribus acceperimus imperiis*] R C. potentioris a. imperii.

Ibid. l. 14. *Rei diuinæ*] R C. naturæ diuinæ.

Ibid. l. 18. *Dei ſub ore connectere*] Morſ. lib. 7. c. 1. conuertere legit.

Ibid. l. vlt. *Mactatus hoc in illis*] Vide Iuſt. Apolog. 2. pro Chriſtianis & Morſium in cit. loco.

Pag. 262. lin. 27. *Generis vſtrinæ*] Gloſſæ vſtrina καύστρα νεκρῶν. Ill. Scalig. adeundus in conſ. ad Varronem.

Pag. 264. lin. 5. *Appoſitione fulciri*] appetitione f.

Ibid. lin. 27. *Præcipiant dii curam*] R C. culturam.

Ibid. *Valetudinem vertere*] R C. voluptatem v.

Pag. 265. l. 17. *Incientibus ſcrophis*] Ita L. Tellu-ri matri ſcropha inciens immolatur fœta. Feſtus ſcropham incientem dicit illam cuius vterus iam incipit incitari.

Ibid. *Virginibus bubulis*] R C. v. ouiculis Varr. lib. 2. c. 8. Columella lib. 7. c. 3.

Pag. 266. l. 2. *Sed ſi iuſſerit ratio*] E. ex R C. euicerit ratio.

Ibid. l. 7. *Inueniri*] R C. iniri.

Pag. 267. lin. 14. *Nigra furuiq́ existimatis*] R C. Nigri furuique æſtimatis.

Pag. 271. lin. 7. *Apexabo*] Varr. lib. 4. de lingua Lat.

Ibid. *Iſicia*] Græci vocant ἰσικὸς. Apitius lib. 2. Hieronymus Mercurialis libro 1. cap. 11. Iſaacus Caſaubonus in animaduerſ. Athanaſ. lib. 9. cap. 5.

Ibid. *Silicernium*] Gloſſæ ſilicernium περίδειπνον. Feſtus ſilicernium erat genus farciminis, quo fletu familia purgabatur.

Ibidem *Longauo*] Gloſſ. Longabo χορδόλιπτρον. Varr de ling. lat. lib. 4. Tertium fartum eſt longabo.

Ibid. l. 10. *Quid tuceta quid thema*] Ita Ill. Scal. e. h. l. ad Feſtum.

Ibid. lin. 14. *Quod in ſecundo ſ. e. i. n. e. p.*] Petrus Daniel corrigit q. i. ſ. ſ. e. inteſtini eſt profectio.

Ibid. lin. 22. *Palaſea*] Feſtus in dicto cauiares.

Ibid. *Polimina*] Feſtus, polimenta dicebant teſticulos porcorum.

Ibid. lin. 31. *Strebula*] Turneb. aduerſ. lib. 25. cap. 18.

Pag. 272. lin. 4. *Quæ & ipſa ſunt dira*] R C. iræ. Scrinerius hiræ. ingenioſè & probè. in ſequenti deinde loco legendum, hiræ ſolæ omenque ſolum magmentorum.

Ibid. l. 8. *Magmenta*] Feſtus & Turnebus. adu. cap. 6. lib. 22.

Ibid. l. 9. *Amen ſanguinum*] Heſychius ἅμιν εἶδος πλακοῦντος.

Ibid. l.

Ibid. l. 9. *Quid ſit illa*] Morſ. Fritilla.

Ibid. lin. 20. *Diuerſis cum fratribus*] R C. fartibus.

Ibid. lin. 28. *Proſicias*] Turneb. aduerſ. lib. 6. cap. 22.

Pag. 273. l. 5. *Mactéolis*] Turneb. aduerſ. lib. 6. cap. 22.

Pag. 273. l. 29. *Nouella enim propemodum res eſt*] Plinius lib. 13. cap. 1. Barnabas Briſſonius de ritu nuptiarum.

Pag. 275. l. 3. *Ex ignis odore*] Emendandum ardore.

Ibid. l. 25. *Quicquid a. ſ. e. s. p.*] Canterus emendat. q. a. cœli ſuſtinetur è paſtu.

Pag. 276. l. 21. *Contagiiq́; natura*] R C. compagiique n.

Ibid. l. 24. *Neque oliditatis*] R C. ſoliditatis.

Pag. 279. lin. 1. &c. *Mactus hoc vino inferio eſto*] Vide Cui. lib. 2. c. 12.

Pag. 280. l. 22. *Antiqua cineris frictione*] L. aliqua c. f.

Ibid. l. 14. *Quid ſibi volunt excitationes illæ*] Apuleius lib. 11. Metamorph. Rebus iam rite conſummatis, inchoatæ lucis ſalutationibus religioſi primam nunciantes horam. Seneca Epiſt. 95. Vetemus ſalutationibus matutinis fungi, & foribus aſſidere templorum: humana ambitio iſtis officiis capitur: Deum colit qui nouit. Docte (ſuo more) de his ſalutationibus Illuſtriſs. Scaliger qui adeundus in Com. ad lib. 1. Tibull.

Pag. 280. l. 7. *Quid efficiunt crepitus ſcabillorum*] Iuuenal. —*Audiat ille Teſtarum crepitus.* Illuſtr. Scal. in Copam.

Digitized by Google

Ibid.l.20. *Lauatio Deum matris eſt hodie*] Valerius Flaccus.

Sic vbi Mygdonios planctus ſacer abluit Almo
Lætaq; iam Cybile, feſtæq; per oppida thedæ
Quis modo iam ſæuos aditis fluxiſſe cruores
Cogitet? aut ipſi qui iam meminêre miniſtri.

Turneb. aduerſ. cap. 26. lib. 9.

Pag. 281. l. 23. *Exiſtimatur tractatam ſe honorifice*] Tertul. 17. Auguſt. de ciuitate Dei cap. 13. lib. 2.

Pag. 282. lin. 3. *Salapittarum*] Gloſſ. ſalapit. ῥάπισμα.

Pag. 284. lin. 21. *Aſſeuerabiliind. iuramus*] R C. firmamus.

Pag. 283. lin. 23. *Enterocelicos*] Gloſſæ Ramex ἐντροκήλη. Dioſc. lib. 1. cap. 1.

Pag. 287. l. penult. *Ruſticulo quodam*] Auguſt. de ciuit. Dei lib. 4. cap. 26. Cic. de diuinatione Macrob. lib. 1. cap. 11.

Pag. 288. lin. 1. *Vaderet*] Ita R C. quomodo emendauerat Doctiſs. Lipſius Cic. & Liuius conſulendi.

Ibid. l. 24. & pag. 293. l. 9. *Poſt aduectos tranſmarinis*] Lactantius lib. 2. cap. 8. Eutropius lib. 1. Liuius lib. 10. dec. 1.

Pag. 289. lin. 16. *Perſtringere*] R C. præſtringere.

Ibid. l. vlt. *Trahi alios cruribus*] R C. auget trahi alios cruribus debiles.

Pag. 292. lin. 22. *Quænam illa ſcæuitia*] Morſius ita diſtinguit. Quænam illa ſcæuitia? crudelitas fuit quæ tanta.

Ibid. l. 31. *Seſe inani*] R C. mali.

Pag. 294. lin. 24. *Q. eſſet aut quales h. i.*] E. ex R C. nec quinam aut qualis, poſſent homines intueri.

Pag. 295. lin. 22. *H. tamen ſilicet*] Morſ. h. t. ſi licet.

Pag. 299. lin. 13. *Fragmentis molem*] R C. maieſtatem.

Pag. 298. l. 10. *Sed magna mater accita ex Phrygia*] Tertul. Apolog. cap. 24. Minutius Fœlix in Octauio. Lactan. lib. 2. cap. 17. Cicero de Haruſpicum reſponſis.

FINIS.

Digitized by Google

M. MINVCII FELICIS OCTAVIVS

ex recenſione

GEVERHARDI ELMENHORST.

VETERVM SCRIBTORVM de Minutio Felice Teſtimonia.

Hieronymus in Catalog. Scrib. Eccleſiaſt.

MInucius Felix Romæ inſignis cauſidicus ſcribſit Dialogum Chriſtiani & Ethnici diſputãtium; qui Octauius inſcribitur. Sed & alius ſub nomine eius fertur de fato, vel contra Mathematicos, qui cum ſit & ipſe diſerti hominis, non mihi videtur cum ſuperioris libri Stylo conuenire.

Et in Epiſtola ad Magnum:

Minutius Felix Cauſidicus Romani fori, in libro cui titulus Octauius eſt, & in altero cõtra Mathematicos, ſi tamen inſcribtio non mentitur autorem, quid gentilium ſcriburarum dimiſit intactum.

Lact. lib. 5. cap. 1.

Minutius Felix non ignobilis inter Cauſidicos loci fuit, huius liber cui Octauio titulus eſt, declarat quam idoneus veritatis adſertor eſſe potuiſſet ſi ſe totum ad id ſtudium contuliſſet.

M. MINV-

Digitized by Google

M. MINVCII FELICIS

OCTAVIVS.

COGITANTI mihi, & cum animo meo Octauii boni & fideliſſimi cōtubernalis memoriam recenſenti, tanta dulcedo & affectio hominis inhæſit, vt ipſe quodammodo mihi viderer in præterita redire, non ea quæ iam tranſacta & decurſa ſunt, recordatione reuocare. Ita eius contemplatio, quantum ſubtracta eſt oculis, tantum pectori meo, ac penè intimis ſenſibus implicata eſt. Nec immerito diſcedens vir eximius & ſanctus, immenſum ſui deſiderium nobis reliquit: vtpote cum & ipſe tanto noſtri ſemper amore flagrauerit, vt & in ludicris & ſeriis pari mecum voluntate concineret: eadem vellet, vel nollet. crederes vnam mentem in duobus fuiſſe diuiſam. Sic ſolus in amoribus conſcius ipſe, ſocius in erroribus. & cū diſcuſſa caligine de tenebrarum profundo in lucem ſapientiæ & veritatis emergerem, nō reſpuit comitem: ſed, quod eſt glorioſius, præcucurrit. Itaque cum per vniuerſam conuictus noſtri & familiaritatis ætatem mea cogitatio volueretur, in illo præcipuè ſermone eius, mētis meæ reſedit intentio, quo Cęcilium ſuperſtitioſis vanitatibus etiam tum inhærentē, diſputatione grauiſſima ad veram religionem reformauit. Nam negocii & viſendi mei gratia Romam contenderat,

Digitized by Google

relicta domo, cõiuge, liberis; & quod eſt in liberis amabilius, annis adhuc innocentibus, & adhuc dimidiata verba tentantibus, loquela ipſo offenſantis linguæ fragmine dulciore. Quo in aduentu eius non poſſum exprimere ſermonibus, quanto, quamq; impatienti gaudio exultauerim, cum augeret maximè lætitiam meam amiciſſimi hominis inopinata præſentia. Igitur poſt vnum & alterum diem, cum iam & auiditatem deſiderii frequens aſſiduitatis vſus impleſſet: & quæ per abſentiam mutuam de nobis neſciebamus, relatione alterna comperiſſemus; placuit Oſtiam petere amœniſſimam ciuitatem, quòd eſſet corpori meo ſiccandis humoribus de marinis lauacris blanda & appoſita curatio. ſanè & ad vindemiam feriæ iudiciariã curam relaxauerant: nam id temporis poſt æſtiuam diem, in temperiem ſemet autumnitas dirigebat. Itaq; cũ diluculo ad mare inambulando litori pergeremus, vt & aura aſpirans leniter membra vegetaret, & cũ eximia voluptate molli veſtigio cedens arena ſubſideret, Cęcilius ſimulacro Serapidis denotato (vt vulgus ſuperſtitioſus ſolet) manũ ori ad mouens, oſculũ labiis impreſſit. Tũc Octauius ait: Non boni viri eſt, Marce frater, hominẽ domi foriſque lateri tuo inhærentem, ſic in hac imperitiæ vulgaris cæcitate deſerere: vt tam luculento die in lapides eum patiaris impingere, effigiatos ſane, & vnctos, & coronatos: cum ſcias huius erroris non minorẽ ad te, quam ad ipſum infamiã redundare. Cum hoc ſermone eius medium ſpacium ciuitatis emenſi, iam liberũ litus tenebamus. Ibi arenas extimas, velut ſterneret ambulacro, perfundẽs lenis vnda tendebat: & vt ſemper mare etiam poſitis

flatibus

ſlatibus inquietum eſt, etſi non canis ſpumoſisq; fluctibus exibat ad terram, tamen criſpis toroſiſque. Ibidem erroribus delectati perquam ſumus, cum in ipſo æquoris limine plantas tingueremus, quod viciſſim nunc adpulſum noſtris pedibus alluderet fluctus: nunc relabens ac veſtigia retrahens, in ſeſe reſorberet. Senſim itaque tranquilleque progreſſi, oram curui molliter litoris, iter fabulis fallentibus, legebamus. Hæ fabulæ erant Octauii diſſerentis de nauigatione narratio. ſed vbi, eundi ſpacium ſatis iuſtum cum ſermone conſumpſimus, eandem emenſi viam rurſus verſis veſtigiis terebamus. Et cum ad id loci ventum eſt, vbi ſubductæ nauiculę ſubſtratis roboribus, à terrena labe ſuſpenſæ quieſcebant: pueros videmus certatim geſtientes, teſtarum in mare iaculationibus ludere. Is luſus eſt, teſtam teretem iactatione fluctuum leuigatam legere de litore: eam teſtam plano ſitu digitis comprehenſam, inclinem ipſum atque humilem, quantum poteſt, ſuper vndas inrotare: vt illud iaculum, vel dorſum maris raderet, vel enataret, dum leni impetu labitur: vel ſummis fluctibus tonſis emicaret, dum aſſiduo ſaltu ſubleuatur. Is ſe in pueris victorem ferebat, cuius teſta & procurreret longius, & frequentius exſiliret. Igitur cum omnes hac ſpectaculi voluptate caperemur, Cæcilius nihil intendere, neq; de contentione ridere: ſed tacens, anxius, ſegregatus, dolere, neſcio quid vultu fatebatur. Cui ego, Quid hoc eſt rei? cur non agnoſco Cæcili alacritatem tuam? cur illam oculorum etiam in ſeriis hilaritatem requiro? Tum ille; Iamdudum me Octauii noſtri acriter angit & remordet oratio: qua in te

inuectus obiurgauit negligentiæ, vt me diſſimulanter grauius argueret inſcientiæ. Itaque progrediar vlterius: de toto & integro mihi cum Octauio res eſt. Si placet, vt ipſius ſectæ homo cum eo diſputem, iam profecto intelliget facilius eſſe in cõtubernalibus diſputare, quàm conſerere ſapientiam: modò in iſtis ad tutelam balnearum iactis, & in altum procurrentibus petrarum obicibus reſidamus, vt & requieſcere de itinere poſſimus & intentius diſputare. Et cùm dicto eius aſſedimus, ita, vt me ex tribus medium lateris ambitione protegerent: nec hoc obſequii fuit, [aut ordinis] aut honoris: quippe cum amicitia pares ſemper aut accipiat aut faciat: ſed vt arbiter, & vtriſq; proximus aures darem, & diſceptantes duos medius ſegregarem. Tum ſic Cæcilius exorſus eſt: Quanquam tibi, Marce frater, de quo cum maximè quærimus, non ſit ambiguum: vtpote qui diligenter in vtroque viuendi genere verſatus repudiaris alterum, alterum comprobaris: impræſentiarum tamen ita tibi informandus eſt animus, vt libram teneas æquiſſimi iudicis, nec in alteram partem propenſus incumbas: ne non tam ex noſtris diſputationibus nata ſententia, quàm ex tuis ſenſibus prolata videatur. Proinde ſi mihi quaſi nouus aliquis, & quaſi ignarus partis vtriuſq; confidas, nullum negocium eſt patefacere, omnia in reb⁹ humanis dubia, incerta, ſuſpenſa, magiſque veriſimilia quam vera. Quo minus mirum eſt, nonnullos tædio inueſtigandæ penitus veritatis cuilibet opinioni temerè potius ſuccumbere, quã in explorando pertinaci diligentia perſeuerare. Itaq; indignandum omnibus, imo indoleſcẽdum eſt, audere quoſdam,

& hos

& hos ſtudiorum rudes, literarum profanos, expertes artium, niſi ſordidarum, certum aliquid de ſumma rerum ac maieſtate decernere, de qua tot ſeculis ſectarum plurimarum vſque adhuc ipſa philoſophia deliberat. Nec immeritò: cum tãtum abſit ab exploratione diuina, humana mediocritas, vt neque quæ ſupra nos cœlo ſuſpenſa ſublata ſunt, neque quæ infra terram profunda demerſa ſunt, aut ſcire ſit datum, aut ſcrutari permiſſum, aut ſciſcitari religioſum: & beati ſatis, ſatiſque prudentes iure videamur, ſi ſecundum illud vetus Sapientis oraculum; noſmetipſos familiarius nouerimus. Sed quatenus indulgentes inſano atque inepto labori, vltra humilitatis noſtræ terminos euagamur, & in terram proiecti cœlum ipſum & ipſa ſidera audaci cupiditate tranſcendimus, vel hunc errorem ſaltem non vanis & formidoloſis opinionibus implicemus: ſint [principia] omnium ſemina natura in ſe coeunte denſata: quis hic auctor Deus? Sint fortuitis concurſionibus totius mundi membra coalita, digeſta, formata: quis Deus machinator? Sydera licet ignis accenderit, & cœlum licet ſua materia ſuſpenderit: licet terram fundauerit pondus, & mare licet influxerit è liquore: vnde hæc religio, vnde formido, quæ ſuperſtitio eſt? Homo, & animal omne quod naſcitur, inſpiratur, & alitur, elementorum vt voluntaria concretio eſt: in quæ rurſum homo, & animal omne diuiditur, ſoluitur, diſſipatur. ita in fontem refluunt, & in ſemet omnia reuoluuntur, nullo artifice, nec iudice, nec auctore. Sic congregatis ignium ſeminibus ſoles alios atque alios ſemper ſplendere: ſic exhalatis terræ vaporibus,

nebulas ſemper adoleſcere: quibus denſatis coactisque, nubes altius ſurgere: iiſdem labentibus, pluuias fluere, flare ventos, grandines increpare: vel nimbis collidentibus tonitrua mugire, rutilare fulgura, fulmina præmicare: adeò paſſim cadũt, mõtes irruunt, arboribus incurrunt: ſine delectu tangunt loca ſacra & profana: homines noxios feriunt, ſæpe & religioſos. Quid tempeſtates loquar varias, & incertas? quibus nullo ordine vel examine, rerum omnium impetus volutatur, in naufragiis bonorum malorumq; fata mixta, merita confuſa, in incendiis interitum conuenire inſontium, nocentiumque: &, cum tabe peſtifera cœli tractus inficitur, ſine diſcrimine omnes deperire: & cum belli ardore ſæuitur, meliores potius occumbere. In pace etiam non tantum æquatur nequitia melioribus, ſed & colitur: vt in pluribus neſcias, vtrum ſit eorum deteſtanda prauitas, an optanda felicitas. Quòd ſi mundus diuina prouidentia, & alicuius numinis auctoritate regeretur, nunquam mereretur Phalaris & Dyoniſius regnum, nunquam Rutilius & Camillus exilium, nunquam Socrates venenum. Ecce arbuſta frugifera, ecce iam ſeges cana, iam temulenta vindemia imbri corrumpitur, grandine cæditur: adeò aut incerta nobis veritas occultatur, & premitur: aut quod magis credendum eſt variis & lubricis caſibus, ſoluta legibus fortuna dominatur. Cum igitur aut fortuna certa, aut incerta natura ſit, quanto venerabilius ac melius, antiſtitem veritatis maiorum excipere diſciplinã: religiones traditas colere: deos quos à parentibus antè imbutus es timere quàm noſſe familiarius, adorare: nec de numinibus ferre ſenten-

ſententiam, ſed prioribus credere, qui adhuc rudi ſeculo in ipſis mundi natalibus meruerunt Deos vel faciles habere, vel reges. Inde adeò per vniuerſa imperia, prouincias, oppida, videmus ſingulos ſacrorum ritus gentiles habere, & Deos colere municipes, vt Eleuſinios Cererem, Phrygas Magnam matrem, Epidaurios Æſculapium, Chaldęos Belum, Aſtarten Syros, Dianam Tauros, Gallos Mercurium, vniuerſa Romanos. Sic eorum poteſtas & auctoritas totius orbis ambitus occupauit: ſic imperium ſuum vltra ſolis vias, & ipſius Oceani limites propagauit, dum exercent in armis virtutem religioſam, dum Vrbem muniunt ſacrorum religionibus, caſtis virginibus, multis honoribus ac nominibus ſacerdotum: dum obſeſſi, & citra ſolum Capitolium capti, colunt deos, quos alius iam ſpreuiſſet iratus, & per Gallorum acies mirantium ſuperſtitionis audaciam, pergunt telis inermes, ſed cultu religionis armati: dum capti in hoſtilibus mœnibus adhuc ferociente victoria numina victa venerantur: dum vndique hoſpites Deos quærunt, & ſuos faciunt: dum aras extruunt etiã ignotis numinibus & manibus. Sic dum vniuerſarum gentium ſacra ſuſcipiunt, etiam regnare meruerunt. Hic perpetuus venerationis tenor manſit, qui longa ætate non infringitur, ſed augetur: quippe antiquitas cæremoniis atq; fanis tantum ſanctitatis tribuere conſueuit, quantum adſtruxerit vetuſtatis. Nec tamen temerè (auſim enim interim & ipſe concedere, & ſic melius errare) maiores noſtri, aut obſeruandis auguriis, aut extis conſulendis, aut inſtituendis ſacris, aut delubris dedicandis operam nauauerunt. Specta de

libris memoriam: iam eos deprehendes initiaſſe ritus omnium religionũ, vel vt remuneraretur diuina indulgentia, vel vt auerteretur imminens ira, aut vt iam tumens & ſæuiens placaretur. Teſtis mater Deûm, quæ aduentu ſuo & probauit matronæ caſtitatem, & vrbem metu hoſtili liberauit. Teſtes equeſtrium fratrum in lacu, ſicut ſe oſtenderant, ſtatuæ conſecratæ, qui anheli ſpumantibus equis atque fumantibus, de Perſe victoriam eadem die, qua vicerant, nunciauerunt. Teſtis ludorum offenſo Ioue de ſomnio plebeii hominis iteratio: & Deciorum deuotio rata teſtis eſt: teſtis & Curtius, qui equitis ſui vel mole vel onere hiatum profundæ voraginis coæquauit. frequentius etiam quam volebamus deorum præſentiam contempta auſpicia conteſtata ſunt; Sic Allia nomen infauſtũ, ſic Claudii & Iunii, non prælium in Pœnos, ſed ferale naufragium eſt. Et vt Thraſimenus Romanorum ſanguine & maior eſſet, & decolor, ſpreuit auguria Flaminius: & vt Parthos ſigna repetamus, dirarum imprecationes Craſſus, & irriſit & meruit. Omitto vetera quæ multa ſunt, & de deorum natalibus, donis, muneribus; negligo carmina poëtarum; prædicta etiam de oraculis fata tranſilio, ne vobis antiquitas nimium fabuloſa videatur. intende templis ac delubris deorum, quibus Romana ciuitas & protegitur & ornatur: magis ſunt auguſta numinibus incolis, præſentibus, inquilinis, quam cultu inſignia & muneribus opulenta. Inde adeò pleni & mixti Deo vates futura præcerpunt, dant cautelam periculis, morbis medelam, ſpem afflictis, opem miſeris, ſolatium calamitatibus, laboribus leuamentum: etiam per quie-

tem

tem deos videmus, audimus, agnoſcim⁹, quos impiè per diem negamus, violamus, peieramus. Itaque cum omnium gentium de diis immortalibus, quamuis incerta ſit vel ratio vel origo, maneat tamen firma conſenſio. neminem fero tanta audacia, tamq; irreligioſa neſcio qua prudentia tumeſcentem, qui hanc religionem tam vetuſtam, tam vtilem, tam ſalubrem diſſoluere, aut infirmare nitatur. Sit licet ille Theodorus Cyrenæus, vel qui prior Diagoras Melius, cui Atheon cognomen appoſuit antiquitas, qui vterque nullos deos aſſeuerando, timorem omnem, quo humanitas regitur, venerationemque penitus ſuſtulerunt: nunquam tamen in hac impietatis diſciplina ſimulatæ philoſophiæ nomine atque auctoritate pollebunt. Cum Abderitem Protagoram Athenienſes viri, inconſultè potius quàm profanè de diuinitate diſputantem, & expulerint ſuis finibus, & in concione eius ſcripta deuſſerint: quid homines (ſuſtinebitis enim me impetum ſuſceptæ actionis liberius exerentem) homines (inquam) deploratæ, illicitæ, ac deſperatæ factionis graſſari in deos, non ingemeſcendum eſt? qui de vltima fæce collectis imperitioribus, & mulieribus credulis, ſexus ſui facilitate labentibus, plebem profanæ coniurationis inſtituunt: quæ nocturnis congregationibus, & ieiuniis ſolennibus, & inhumanis cibis, non ſacro quodam, ſed piaculo fœderantur: latebroſa & lucifuga natio, in publico muta, in angulis garrula: templa, vt buſta, deſpiciunt: deos deſpuunt, rident ſacra, miſerantur miſeri (ſi fas eſt) ſacerdotum honores, & purpuras deſpiciunt ipſi ſeminudi: pro mira ſtulticia & incredibili audacia

ſpernunt tormenta præſentia, dum incerta metuunt & futura: & dum mori poſt mortem timēt, interim mori non timent. ita illis pauor & fallax ſpes ſolatio rediuiuo blanditur. Ac iam, vt fœcundius nequiora proueniunt, ſerpentibus indies perditis moribus per vniuerſum orbem ſacraria iſta teterrima impiæ coitionis adoleſcunt. eruenda prorſus hæc & execranda conſenſio. occultis ſe notis & inſignibus noſcunt, & amant mutuò pene antequàm nouerint: paſſim etiam inter eos velut quædam libidinum religio miſcetur, ac ſe promiſcuè appellant Fratres & ſorores, vt etiam non inſolens ſtuprum interceſſione ſacri nominis fiat inceſtum. ita eorum vana & demens ſuperſtitio ſceleribus gloriatur. Nec de ipſis, niſi ſubſiſteret veritas, maximè nefaria & honore præfanda ſagax fama loqueretur. Audio eos turpiſſimæ pecudis caput aſini conſecratum inepta neſcio qua perſuaſione venerari: digna & nata religio talibus moribus. alii eos ferunt ipſius antiſtitis ac ſacerdotis colere genitalia, & quaſi parentis ſui adorare naturam: neſcio an falſa, certè occultis ac nocturnis ſacris appoſita ſuſpicio: & qui hominem ſummo ſupplicio pro facinore punitum, & crucis ligna feralia, eorum cæremonias fabulantur, congruentia perditis ſceleratiſque tribuunt altaria, vt id colant quod merentur. Iam de initiandis tirunculis fabula tam deteſtanda quàm nota eſt. infans farre contectus, vt decipiat incautos, apponitur ei qui ſacris imbuitur. is infans à tirunculo farris ſuperficie, quaſi ad innoxios ictus prouocato, cæcis occultiſque vulneribus occiditur: huius (prô nefas) ſitienter ſanguinem lambunt; huius certatim

membra

membra diſpertiunt. hac fœderantur hoſtia; hac conſcientia ſceleris ad ſilentium mutuum pignerantur. hæc ſacra ſacrilegiis omnibus teteriora. Et de conuiuio notum eſt, (paſſim omnes loquuntur) id etiam Cirtenſis noſtri teſtatur oratio: ad epulas ſolenni die coeunt, cum omnibus liberis, ſororibus, matribus, ſexus omnis homines, & omnis ætatis. illic poſt multas epulas, vbi cõuiuium caluit, & inceſtæ libidinis feruor ebrietate exarſit, canis qui candelabro nexus eſt, iactu offulæ vltra ſpacium lineæ, qua vinctus eſt, ad impetum & ſaltum prouocatur: ſic euerſo & extincto conſcio lumine impudentibus tenebris nexus infandæ cupiditatis inuoluunt per incertum ſortis: & ſi non omnes opera, conſcientia tamen pariter inceſti: quoniam voto vniuerſorum appetitur, quicquid accidere poteſt in actu ſingulorum. Multa prætereo conſultò. nam & hæc nimis multa ſunt, quæ aut omnia, aut plæraque omnium vera declarat ipſius prauæ religionis obſcuritas. Cur etenim occultare & abſcondere, quicquid illud colunt, magnopere nituntur? cum honeſta ſemper publico gaudeant, ſcelera ſecreta ſint? cur nullas aras habent, templa nulla, nulla nota ſimulacra? nũquam palam loqui, nunquam liberè congregari ſuſtinẽt, niſi illud quod colunt & interprimunt, aut puniendum eſt, aut pudendum? Vnde autem, vel quis ille, aut vbi Deus vnicus, ſolitarius, deſtitutus: quem non gens libera, non regna, non ſaltem Romana ſuperſtitio nouerunt? Iudæorum ſola & miſera gentilitas vnum & ipſi Deum, ſed palam, ſed templis, aris, victimis, cæremoniiſque coluerunt: cuius adeò nulla vis, nec poteſtas eſt, vt ſit Roma-

nis numinibus cũ ſua ſibi natione captiuus. At (etiam) Chriſtiani quænam monſtra, quæ portenta confingunt? Deum illum ſuum quem nec oſtendere poſſunt, nec videre, in omnium mores, actus omnium, verba denique & occultas cogitationes diligenter inquirere? diſcurrentem ſcilicet, atque vbiq; præſentẽ: moleſtum illum volunt, inquietum, impudenter etiam curioſum: ſiquidem aſtat factis omnibus, locis omnibus intererrat: cum nec ſingulis inſeruire poſſit per vniuerſa diſtrictus, nec vniuerſis ſufficere in ſingulis occupatus. Quid, quòd toti orbi, & ipſi mundo cum ſideribus ſuis minantur incendium, ruinam moliuntur, quaſi aut naturæ diuinis legibus conſtitutus æternus ordo turbetur, aut rupto elementorum omnium fœdere, & cœleſti compage diuiſa, moles iſta, qua continemur & cingimur, ſubruatur. Nec hac furioſa opinione contenti, aniles fabulas adſtruunt & annectunt. renaſci ſe ferunt poſt mortem, & cineres, & fauillas: & neſcio qua fiducia mendaciis ſuis inuicem credunt. putes eos iam reuixiſſe. anceps malum & gemina demẽtia: cœlo & aſtris quæ ſic relinquimus, vt inuenimus, interitum denunciare; ſibi mortuis & extinctis, qui ſicut naſcimur, & interimus, æternitatem repromittere. Inde videlicet & execrantur rogos, & damnant ignium ſepulturas, quaſi non omne corpus, & ſi flammis ſubtrahatur, annis tamen & ætatibus in terram reſoluatur: nec interſit, vtrum feræ diripiant, an maria conſumant: an humus contegat, an flamma ſubducat: cum cadaueribus omnis ſepultura, ſi ſentiunt, pœna ſit: ſi non ſentiunt, ipſa conficiendi celeritate, medicina.

Hoc

Hoc errore decepti beatam ſibi, vt bonis, & perpetem vitam mortuis pollicentur: cæteris, vt iniuſtis, pœnam ſempiternam. Multa ad hæc ſuppetunt, ni feſtinet oratio: iniuſtos ipſos, magis nec laboro, iam docui: quanquam etſi iuſtos darem, culpam tamen vel innocentiam fato tribui, ſententiis plurimorum, etiam veſtra conſenſio eſt. nam quicquid agimus, vt alii fato, ita vos Deo addicitis. ſic ſectæ veſtræ non ſpontaneos cupere, ſed electos. Igitur iniquum iudicem fingitis, qui ſortem in hominibus puniat, non voluntatem. Vellem tamen ſciſcitari, vtrúmne ſine corpore? an cum corporibus, & corporibus quibus, ipſis ne, an innouatis, reſurgatur. ſine corpore? ſine corpore, quod ſciam, neque mens, neque anima, nec vita eſt. ipſo corpore? ſed iam ante dilapſum eſt. alio corpore? ergo homo nouus naſcitur, non prior ille reparatur. & tamen tanta ætas abiit, ſecula innumera fluxerunt, quis vnus [vllus] ab inferiis vel Proteſilai ſorte remeauit horarum ſaltem permiſſo commeatu: vel vt exemplo crederemus? Omnia iſta figmenta maleſanæ opinionis, & inepta ſolatia à poëtis fallacibus in dulcedine carminis luſa à vobis nimium credulis in Deum veſtrum turpiter reformata ſunt. Nec ſaltem de præſentibus capitis experimentum, quàm vos irritæ pollicitationis caſſa vota decipiant. dum quid poſt mortem impendeat, miſeri, dum adhuc viuitis, æſtimatis. Ecce pars veſtrûm & maior & melior, vt dicitis, egetis, algetis, ope, re, fame, laboratis: & Deus patitur? diſſimulat, non vult, aut nō poteſt opitulari ſuis. ita aut inualidus, aut iniquus eſt. tu qui immortalitatem poſtumam ſomnias, cum

querquero quateris, cum febribus vreris, cum dolore laceraris, non tum conditionem tuam ſentis? non tum agnoſcis fragilitatem? inuitus miſer infirmitatis argueris, nec fateris? Sed omitto communia. ecce vobis minæ, ſupplicia; tormenta, & iam non adorandæ, ſed ſubeundæ cruces: ignes etiam, quos & prædicitis, & timetis: vbi Deus ille? Qui ſubuenire reuiuiſcentibus poteſt, viuentibus non poteſt? Nonne Romani ſine veſtro Deo imperant, regnant, fruuntur orbe toto. veſtrique dominantur? vos verò ſuſpenſi interim atque ſolliciti honeſtis voluptatibus abſtinetis; non ſpectacula viſitis, non pompis intereſtis: conuiuia publica abſq; vobis; ſacra certamina, præcerptos cibos, & delibatos altaribus potus abhorretis. Sic reformidatis deos, quos negatis. non floribus caput nectitis; non corpus odoribus honeſtatis: reſeruatis vnguenta funeribus: coronas etiam ſepulchris denegatis, pallidi, trepidi, miſericordia digni, ſed noſtrorum deorum. ita nec reſurgitis miſeri, nec interim viuitis. Proinde ſi quid ſapientiæ vobis, aut verecundiæ eſt, deſinite cœli plagas, & mundi fata & ſecreta rimari: ſatis eſt pro pedibus aſpicere, maximè indoctis, impolitis, rudibus, agreſtibus; quibus non eſt datum intelligere ciuilia, multo magis denegatũ eſt diſſerere diuina. Quanquam ſi philoſophandi libido eſt, Socratem ſapientiæ principem. quiſquis veſtrûm tantus eſt, ſi potuerit, imitetur. eius viri, quoties de cœleſtibus rogabatur, nota reſponſio eſt: *Quod ſupra nos, nihil ad nos.* meritò ergo de oraculo teſtimonium meruit prudentiæ ſingularis. quod oraculum idem ipſe pręſenſit, iccirco vniuerſis ſe eſſe prępoſitum; non quòd

quòd omnia cõperiſſet, ſed quod nihil ſe ſcire didiciſſet: ita confeſſæ imperitiæ ſumma prudentia eſt. Hoc fonte defluxit Arceſilæ, & multo poſt Carneadis, & Academicorum plurimorum in ſummis quæſtionibus tuta dubitatio; quo genere philoſophari, & cautè indocti poſſunt, & docti glorioſe. Quid Simonidis Melici nonne admiranda omnib. & ſectanda cunctatio? qui cũ de eo, quid, & quales arbitraretur deos ab Hierone tyrãno quæreretur, primò deliberationi diẽ petiit: poſtridie biduũ prorogauit, mox alterũ tantùm admonitus adiunxit: poſtremò cũ cauſas tantæ moræ tyrannus inquireret, reſpondit ille, quòd ſibi, quãto inquiſitio tardior pergeret, tãto veritas fieret obſcurior. Mea quoque opinione, quæ ſunt dubia, vt ſunt, relinquenda ſunt: nec tot ac tantis viris deliberantibus temerè & audaciter in alteram partem ferẽda ſententia eſt, ne aut anilis inducatur ſuperſtitio aut omnis religio deſtruatur. Sic Cæcilius, & renidens (nam indignationis eius tumorem effuſæ orationis impetus relaxauerat) Et quid adhæc (ait) audet Octauius homo Plautinæ proſapiæ, vt piſtorum præcipuus, ita poſtremus philoſophorum? Parce, inquam, in eum plaudere: neq; enim prius exultare te dignum eſt concinnitate ſermonis, quam vtrinque plenius fuerit peroratum; maximè cum non laude ſed veritate diſceptatio veſtra nitatur. Et quanquam magnum in modum me ſubtili varietate tua delectarit oratio, tamen altius moueor, non de præſenti actione, ſed de toto genere diſputandi: quòd plerunq; pro diſſerentium viribus, & eloquentiæ poteſtate, etiam perſpicuæ veritatis conditio mutetur. Id accidere pernotum

eſt auditorum facilitate, qui dum verborum lenocinio à rerum intentionibus auocantur; ſine dilectu aſſentiuntur dictis omnibus: nec à rectis falſa ſecernunt, neſcientes ineſſe & in incredibili verum, & in veriſimili mendacium. Itaque quo ſæpius aſſeuerationibus credunt, eo frequentius à peritioribus arguuntur: ſic aſſiduè temeritate decepti, culpam iudicii transferunt ad incerti querelam, vt damnatis omnibus malint vniuerſa ſuſpendere, quàm de fallacibus iudicare. Igitur nobis prouidendum eſt, ne odio identidem ſermonum omnium laboremus: ita vt in execrationem & odium hominum pleriq; ſimpliciores efferantur. Nam incautè creduli circumueniuntur ab his, quos bonos putauerunt: mox errore cõſimili iam ſuſpectis omnibus vt improbos metuunt, etiam quos optimos ſentire potuerunt. Nos proinde ſoliciti, quod vtrinque in omni negocio diſſeratur, & ex altera parte plerumque obſcura ſit veritas, ex altera lateat mira ſubtilitas, quæ nonnunquam vbertate dicendi, fidem confeſſæ probationis imitetur: diligenter, quantum poteſt, ſingula ponderemus, vt argutias quidem laudare, ea verò quæ recta ſunt, eligere, probare, ſuſcipere poſſimus. Decedis (inquit Cæcilius) officio iudicis religioſi. nam periniurium eſt, vires te actionis meæ intergreſſu grauiſſimę diſputationis infringere, cum Octauius integra & illibata habeat ſingula. Si poteſt refutari id quod criminaris, inquam, in commune, niſi fallor, compendium protuli, vt examine ſcrupuloſo noſtram ſententiã non eloquentiæ tumore, ſed rerũ ipſarum ſoliditate libremus: nec auocanda, quod quereris, diutius intentio,
cum

cum toto ſilentio liceat reſponſionem Ianuarii noſtri iam geſtientis audire. Et Octauius: Dicam equidem, vt potero, pro viribus; & adnitendum tibi mecum eſt, vt conuiciorum amariſſimam labem verborum veracium flumine diluamus. Nec diſſimulabo principio ita Natalis mei errantem, vagam, lubricam nutaſſe ſententiam: vt ſit nobis ambigendum, vtrum ſua eruditio turbata ſit, an vacillauerit per errorem: nam interim deos credere, interim ſe deliberare variauit, vt propoſitionis incerto, certior reſponſionis noſtræ intentio fundaretur. Sed in Natali meo verſutiam nolo, non credo: procul eſt ab eius ſimplicitate ſubtilis vrbanitas. Quid igitur? vt qui rectam viam neſcit, vbi, vt fit, in plures vna diffinditur, hæret anxius, nec ſingulas audet eligere, nec vniuerſas probare: ſic cui non eſt veri ſtabile iudicium, prout infida ſuſpicio ſpargitur, ita eius dubia opinio diſſipatur. Nullum itaque miraculum eſt, ſi Cæcilius identidem in contrariis ac repugnantibus iactetur, æſtuet, fluctuetur: quod ne fiat vlterius, conuincam, & redarguam quamuis diuerſa, quæ dicta ſunt, vna veritate confirmata probataque ſint, nec dubitandum ei de cætero eſt, nec vagandum. Et quoniam meus frater erupit ægrè ferre, ſtomachari, indignari, dolere, illiteratos, pauperes, imperitos, de rebus cœleſtibus diſputare: ſciat omnes homines ſine delectu ætatis, ſexus, dignitatis, rationis & ſenſus capaces & habiles ꝓcreatos, nec fortuna nactos, ſed natura indeptos eſſe ſapientiam: quin ipſos etiam philoſophos, vel ſi qui alii artium repertores in memorias exierunt, priuſquam ſolertia mentis parerent nominis

claritatem, habitos eſſe plebeios, indoctos, ſeminudos. at vero diuites facultatibus ſuis illigatos, magis aurum ſuſpicere conſueſſe quàm cœlum: noſtrates pauperes, & commentos eſſe prudentiam, & tradidiſſe cæteris diſciplinam. Vnde apparet, ingenium non dari facultatibus, nec ſtudio parari, ſed cum ipſa mentis formatione generari. Nihil itaque indignandum, vel dolendum, ſi quicunque de diuinis quærat, ſentiat, proferat, cum non diſputantis auctoritas, ſed diſputationis ipſius veritas requiratur: atq; etiam quo imperitior ſermo, hoc illuſtrior ratio eſt: quoniam non fucatur pompa facundiæ & gratiæ, ſed, vt eſt, recti regula ſuſtinetur. Nec recuſo, quod Cæcilius aſſerere inter præcipua connixus eſt, hominem noſſe ſe, & circumſpicere debere, quid ſit, vnde ſit, quare ſit, vtrum elementis concretus, an concinnatus atomis, an potius à Deo factus, formatus, animatus. Quod ipſum explorare, & eruere, ſine vniuerſitatis inquiſitione non poſſumus, cum ita cohærentia, connexa, concatenata ſint, vt niſi diuinitatis rationem diligenter excuſſeris, neſcias humanitatis: nec poſſis pulchrè gerere rem ciuilem, niſi cognoueris hanc communem omnium mundi ciuitatem: pręcipuè cum à feris, beluis, hoc differamus, quod illa prona, in terramque vergentia, nihil nata ſint proſpicere, niſi pabulum: nos quibus vultus erectus, quibus ſuſpectus in cœlum datus eſt, ſermo & ratio, per quæ Deum agnoſcimus, ſentimus, imitamur, ignorare, nec fas, nec licet ingerentem ſeſe oculis, & ſenſibus noſtris cœleſtem claritatem. Sacrilegii enim vel maximi inſtar eſt, humi quærere, quod in ſublimi debeas inuenire.

Quo

Quo magis mihi videntur qui hunc mundi totius ornatum non diuina ratione perfectum volunt: ſed fruſtis quibuſdam temerè cohærentibus conglobatum: mentem, ſenſum, oculos denique ipſos non habere. Quid enim poteſt eſſe tam apertum, tam confeſſum, tamque perſpicuum, cum oculos in cœlum ſuſtuleris, & quæ ſunt infra ſupraq; luſtraueris, quàm eſſe aliquod numen præſtantiſſimæ mentis, quo omnis natura inſpiretur, moueatur, alatur, gubernetur? Cœlum ipſum vide quam latè tenditur, quàm rapidè voluitur, vel quod in noctem aſtris diſtinguitur, vel quod in diem ſolo luſtratur: iam ſcies quàm ſit in eo ſummi moderatoris mira & diuina libratio. Vide & annum vt ſolis ambitus faciat: & menſem vide vt luna auctu, ſenio, labore circumagat. Quid tenebrarum & luminis dicam recurſantes vices, vt ſit nobis operis & quietis alterna reparatio? Relinquenda verò aſtrologis prolixior de ſideribus oratio, vel quod regant curſum nauigandi, vel quod arandi metendique tempus inducant: quæ ſingula non modò vt crearentur, fierent, diſponerentur, ſummi opificis & perfectæ rationis eguerunt: verumetiam ſentiri, perſpici, intelligi, ſine ſumma ſolertia, & ratione non poſſunt. Quid cum ordo temporum hac frugum ſtabili varietate diſtinguitur? nonne auctorem ſuum parentemque teſtatur: Ver æquè cum ſuis floribus, & æſtas cum ſuis meſſibus, & autumni maturitas grata, & hiberna oliuitas neceſſaria: qui ordo facilè turbaretur, niſi maxima ratione conſiſteret. Iam prouidentiæ quantæ, ne hyems ſola glacie vreret, aut ſola æſtas ardore torreret, autumni & veris inſerere medium tempera-

Aa

mentum, vt per veſtigia ſua anni reuertentis occulti & innoxii tranſitus laberētur. Mari intende, lege littoris ſtringitur: quicquid arborum eſt, vide, quàm è terræ viſceribus animatur. Aſpice Oceanum, refluit reciprocis æſtibus: vide fontes, manant venis perennibus: fluuios intuere, eunt ſemper exercitis lapſibus. Quid loquar aptè diſpoſita recta montium, collium flexa, porrecta camporum? Quiduè animantium loquar aduerſus ſeſe tutelam multiformem? alias armatas cornib. alias dentibus ſeptas, & fundatas vngulis, & ſpicatas aculeis: aut pedum celeritate liberas, aut elatione pinnarum. Ipſa præcipuè formæ noſtræ pulchritudo Deum fatetur artificem, ſtatus rigidus, vultus erectus, oculi in ſummo, velut in ſpecula, conſtituti, & omnes cæteri ſenſus velut in arce compoſiti. Longum eſt ire per ſingula: nihil in homine membrorum eſt, quod non & neceſſitatis cauſa ſit, & decoris: & quod magis mirum eſt, eadem figura omnibus, ſed quædam vnicuiq; lineamenta deflexa: ſic & ſimiles vniuerſi videmur, & inter ſe ſinguli diſſimiles inuenimur. Quid naſcendi ratio, quid cupido generandi? nonne à Deo data eſt? & vt vbera partu matureſcente lacteſcant, & vt tener fœtus vbertate lactei roris adoleſcat? Nec vniuerſitati ſolūmodo Deus, ſed & partibus cōſulit. Britannia ſole deficitur, ſed circumfluentis maris tepore recreatur: Ægypti ſiccitatem temperat Nilus, [amnis] colit Euphrates Meſopotamiam, [pro imbribus penſat] Indus [flumen] & ſerere Orientem dicitur, & rigare. Quod ſi ingreſſus aliquam domum, omnia exculta, diſpoſita, ornata vidiſſes: vtique præeſſe ei crederes dominum, & illis bonis rebus

rebus multo eſſe meliorem. Ita in hac mundi domo, cum cœlum terramque perſpicias, prouidentiam, ordinem, legem: crede eſſe vniuerſitatis dominum, parentemq;, ipſis ſideribus & totius mundi partibus pulchriorem. Ni fortè quoniam de prouidentia nulla dubitatio eſt, inquirendum putas, vtrum vnius imperio, an arbitrio plurimorum cœleſte regnum gubernetur: quod ipſum non eſt multi laboris aperire cogitāti imperia terrena quibus exempla vtique de cœlo: quando vnquam regni ſocietas aut cum fide cœpit, aut ſine cruore deſiit? Omitto Perſas de equorum hinnitu augurantes principatum, & Thebanorum præmortuam fabulam transeo: ob paſtorum & caſæ regnum de geminis hiſtoria notiſſima eſt: generi & ſoceri bella toto orbe diffuſa ſunt: & tā magni imperii duos fortuna non cepit. Vide cætera: rex vnus apibus, dux vnus in gregibus, in armentis rector vnus: tu in cœlo ſummā poteſtatem diuidi credas, & ſcindi veri illius ac diuini imperii totam poteſtatem? cum palàm ſit parentem omnium Deum, nec principium habere, nec terminū: qui natiuitatem omnibus præſtet, ſibi perpetuitatem: qui ante mundum fuerit ſibi ipſe pro mundo: qui vniuerſa quæcunque ſunt verbo iubet, ratione diſpenſat, virtute conſummat. Hic nec videri poteſt, viſu clarior eſt: nec comprehendi, tactu purior eſt; nec æſtimari; ſenſibus maior eſt, infinitus, immenſus, & ſoli ſibi tantus quantus eſt notus. Nobis verò ad intellectum pectus anguſtum eſt: & ideo ſic eum dignè æſtimamus, dum inæſtimabilem dicimus. Eloquar quemadmodum ſentio: magnitudinem Dei, qui ſe putat noſſe, minuit: qui non vult minuere,

Digitized by Google

non nouit. nec nomen Dei quæras: Deus nomen eſt. illic vocabulis opus eſt, cum per ſingulos propriis appellationũ inſignibus multitudo dirimenda eſt. Deo, qui ſolus eſt, Deus vocabulum totum eſt. quem ſi patrem dixero, terrenum opineris: ſi regem, carnalem ſuſpiceris: ſi dominum, intelliges vtique mortalem. Aufer additamenta nominum, & perſpicies eius claritatem. Quid quòd omnium de iſto habeo conſenſum? Audio vulgus, cum ad cœlum manus tendunt, nihil aliud quàm Deum dicunt: &, Deus magnus eſt: & Deus verus eſt: &, Si Deus dederit: vulgi iſte naturalis ſermo eſt, an Chriſtiani confitentis oratio? & qui Iouem principem volunt, falluntur in nomine, ſed de vna poteſtate conſentiunt. Audio poetas quoque vnum patrem diuûm atque hominum prædicantes, & talem eſſe mortalium mentem, qualem parens omnium Deus induxerit. Quid Mantuanus Maro? Nonne apertius, proximius, verius: Principiò (ait) cœlum, & terras, & cætera mundi membra ſpiritus intus alit, & infuſa mẽs agitat. Inde hominum pecudumq; genus, & quicquid aliud animalium. Idem alio loco mentem iſtam & ſpiritum Deum nominat. Hæc enim eius verba ſunt: *Deum namq; ire per omnes terrasq; tractusq; maris, cœlumq; profundum. Vnde homines, & pecudes, vnde imber, & ignes.* Quid aliud & à nobis Deus, quàm mens, & ratio, & ſpiritus prædicatur? Recenſeamus, ſi placet, diſciplinam philoſophorum, deprehendes eos, etſi ſermonibus variis, ipſis tamen rebus in hanc vnam coire & conſpirare ſententiam. Omitto illos rudes & veteres, qui de ſuis dictis ſapiẽtes eſſe meruerunt: Sit Thales Mileſius omnium primus, qui

Digitized by Google

quiprimus omniũ de cœleſtibus diſputauit. is [Mileſius Thales] rerum initiũ aquam dixit: Deum autem eam mentem, quæ ex aqua cuncta formauerit: & altior & ſublimior aquæ, & ſpiritus ratio, quam vt ab homine potuerit inueniri à Deo tradita. Vides philoſophi principalis nobiſcum penitus opinionem conſonare. Anaximenes deinceps, & poſt Apolloniates Diogenes, aëra Deum ſtatuunt, infinitum & immenſum. Horum quoque ſimilis de diuinitate conſenſio eſt. Anaxagoræ verò deſcriptio & modus, infinitæ mentis Deus dicitur. Et Pythagoræ Deus eſt animus, per vniuerſam rerum naturam commeans, & intentus: ex quo etiam animalium omnium vita capiatur. Xenophãtem notum eſt, omne infinitum cum mente, Deum tradere. & Antiſthenem, populares deos multos, ſed naturalem vnum præcipuum. Speuſippum, vim naturalem, animalem, qua omnia regantur, Deum noſſe. Quid Democritus; quamuis atomorum primus inuentor, nonne plerunq; naturam, quæ imagines fundat, & intelligentiam, Deum loquitur? Straton quoque & ipſe naturam. Etiam Epicurus ille, qui deos aut ocioſos fingit, aut nullos, naturam tamen ſuperponit. Ariſtoteles variat, & aſſignat tamen vnam poteſtatem. nam interim mentem, mundum interim Deum dicit, interim mundo Deum præficit. Heraclides Ponticus quoque Deo diuinam mentem quamuis variè adſcribit. Theophraſtus, & Zenon, & Chryſippus & Cleanthes, ſunt & ipſi multiformes, ſed ad vnitatem prouidentiæ omnes reuoluuntur. Cleanthes enim mẽtem, modò animum, modò æthera, plerunque rationem Deum diſſeruit. Zenon

eiuſdem magiſter, naturalem legem atque diuinam,& æthera interim, interdumque rationem, vult omnium eſſe principium: idem interpretando Iunonem aëra, Iouem cœlum, Neptunum mare, ignem eſſe Vulcanum, & cæteros ſimiliter vulgi deos elementa eſſe monſtrando, publicum arguit grauiter & reuincit errorē. Eadem ferè Chryſippus, vim diuinam, rationalem naturam, & mundum interim, & fatalem neceſſitatem Deum credit: Zenonemque interpretatione phyſiologiæ in Heſiodi, Homeri, Orpheique carminibus imitatur. Babylonio etiam Diogeni diſciplina eſt exponendi, & diſſerendi, Iouis partum, & ortum Mineruæ, & hoc genus rerum vocabula eſſe, nō deorum. Nam Socraticus Xenophon formam Dei veri negat videri poſſe, & ideo quæri non oportere. Ariſto Chius comprehendi omnino non poſſe. Vterque maieſtatem Dei, intelligendi deſperatione ſenſerunt, Platoni apertior de Deo, & rebus ipſis, & nominibus oratio eſt: & quę tota eſſet cœleſtis, niſi perſuaſionis ciuilis nonnūquam admixtione ſordeſceret. Platoni itaque in Timæo Deus eſt ipſo nomine mundi parens, artifex animæ, cœleſtium terrenorumque fabricator: quem & inuenire difficile præ nimia & incredibili poteſtate, & cum inueneris in publicū dicere impoſſibile præfatur. Eadem ferè iſta quæ & noſtra ſunt: nam & Deum nouimus, & parentem omnium dicimus, & nunquam publicè niſi interrogati prædicamus. Expoſui opiniones omnium ferme philoſophorum, quibus illuſtrior gloria eſt, Deum vnum multis licet deſignaſſe nominibus: vt quiuis arbitretur aut nunc Chriſtianos philoſophos eſſe, aut

philo-

philoſophos fuiſſe iam tunc Chriſtianos. Quòd ſi prouidentia mundus regitur, & vnius Dei nutu gubernatur, non nos debet antiquitas imperitorum fabellis ſuis delectata vel capta ad errorem mutui rapere cõſenſus: cum philoſophorum ſuorum ſententiis refellatur, quibus & rationis & vetuſtatis aſſiſtit auctoritas. Maioribus enim noſtris tam facilis in mendaciis fides fuit, vt temerè crediderint etiam alia mõſtroſa miracula: Scyllam multiplicem, Chimæram multiformem, & hydram felicibus vulneribus renaſcentem, & Centauros, equos [ſuis] hominibus implexos: & quicquid famæ licet fingere, illis erat libenter audire. quid illas aniles fabulas, de hominibus aues, de feris homines, & de hominibus arbores atque flores? quæ ſi eſſent facta, fierent quæ fieri nõ poſſunt, ideo nec facta ſunt. Similiter verò erga deos quoque Maiores noſtri improuidi, creduli, rudi ſimplicitate crediderunt: dum reges ſuos colunt religioſe, dum defunctos eos deſiderant in imaginibus videre, dum geſtiunt eorum memorias in ſtatuis detinere: ſacra facta ſunt quæ fuerant aſſumpta ſolatia. Denique & antequam commerciis orbis patêret, & antequam gentes ritus ſuos moreſq; miſcerent, vnaquæque natio conditorem ſuum, aut ducem inclytum, aut reginam pudicam ſexu ſuo fortiorem, aut alicuius muneris vel artis repertorem venerabatur, vt ciuem bonæ memoriæ. ſic & defunctis prẹmium, & futuris dabatur exemplum. Lege Hiſtoricorum ſcripta, eadem mecum recognoſces, ob merita virtutis aut muneris deos habitos. Euhemerus exequitur & eorũ natales, patrias, ſepulchra dinumerat, & per prouincias mõſtrat: Dictæi

Digitized by Google

Iouis, & Apollinis Delphici, & Phariæ Iſidis, & Cereris Eleuſiniȩ. aſſumptos in deos loquitur, qui errãdo inuentis nouis frugibus vtilitati hominum profuere. In eandem ſententiam & Perſeus philoſophatur & annectit inuentas fruges, & frugum ipſarum repertores iiſdem nominibus, vt Comicus ſermo eſt, Venerem ſine Libero & Cerere frigere. Alexander ille magnus [Macedo] inſigni volumine ad matrem ſuam ſcripſit, metu ſuæ poteſtatis proditum ſibi de diis hominibus à ſacerdote ſecretum: ille Vulcanum facit omnium principem, & poſtea Iouis gentem. Diſpice Iſidis ad hirundinem ſiſtrum, & diſperſis membris inanem tui Serapidis ſiue Oſiridis tumulum. cõſidera deniq; ſacra ipſa & myſteria: inuenies exitus triſtes, fata, & funera, & luctus atq; planctus miſerorum deorum. Iſis perditum filium cum Cynocephalo ſuo & aliis ſacerdotibus luget, plangit, inquirit, & Iſiaci miſeri cædunt pectora, & dolorem infeliciſſimæ matris imitantur. mox inuento paruulo gaudet Iſis, exultant ſacerdotes, Cynocephalus inuentor gloriatur: nec deſinunt annis omnibus, vel perdere quod inueniunt, vel inuenire quod perdunt. Nonne ridiculum eſt, vel lugere quod colas, vel colere quod lugeas? Hæc tamẽ Ægyptia quondam, nunc & ſacra Romana ſunt. Ceres facibus accenſis, & ſerpente circumlata, errore ſubreptam, & corruptam Liberam anxia & ſolicita veſtigat. hæc ſunt Eleuſinia. At quæ Iouis ſacra ſunt? nutrix capella eſt, & auido patri ſubtrahitur infans, ne voretur: & Corybantum cymbalis, ne pater audiat vagitus, tinnitus eliditur. De Cybele Dyndimena pudet dicere, quæ adulterum ſuum infeliciter placitum,

citum, quoniam & ipſa deformis, & vetula, vt multorum deorum mater, ad ſtuprum illicere nõ poterat, execuit, vt deum ſcilicet faceret eunuchum. Propter hanc fabulam Galli eam & ſemiuiri ſui corporis ſupplicio colunt. hæc iam non ſunt ſacra: tormenta ſunt. Quid formæ ipſæ, & habitus? nonne arguunt ludibria & dedecora deorum veſtrorum? Vulcanus claudus deus, & debilis: Apollo tot ętatibus leuis: Æſculapius bene barbatus, etſi ſemper adoleſcentis Apollinis filius: Neptunus glaucis oculis, Minerua cæſiis, bubulis Iuno, pedibus Mercurius alatis, Pan vngulatis, Saturnus compeditis: Ianus verò frontes duas geſtat, quaſi & auerſus incedat: Diana interim eſt altè ſuccincta venatrix: & Epheſia mammis multis, & vberibus extructa: & Triuia trinis capitibus, & multis manibus horrifica. Quid ipſe Iupiter veſter? modò imberbis ſtatuitur, modò barbatus locatur: & cum Hammon dicitur, habet cornua: & cum Capitolinus, tunc gerit fulmina: & cum Latiaris, cruore perfunditur: & cum Feretrius, nõ auditur. Et ne longius multos Ioues obeam, tot ſunt Iouis monſtra, quot nomina. Erigone ſuſpenſa de laqueo eſt, vt virgo inter aſtra ignita ſit. Caſtores alternis moriuntur, vt viuant: Æſculapius, vt in Deum ſurgat, fulminatur: Hercules, vt hominem exuat, Oetæis ignibus concrematur. Has fabulas & errores & ab imperitis parentibus diſcimus, & (quod eſt grauius) ipſis ſtudiis & diſciplinis elaboramus, carminibus præcipuè poetarum: qui permirum quantum veritati ipſi ſua auctoritate nocuere. Et Plato ideo præclarè Homerum illum inclytum laudatum & coronatum, de ciuitate, quam in ſermone

inſtituebat, eiecit. Hic enim pręcipuus bello Troico deos veſtros, etſi ludos facit, tamen in hominum rebus & actibus miſcuit. Hic eorum paria compoſuit, ſauciauit Venerem, Martem vinxit, vulnerauit, fugauit. Iouem narrat Briareo liberatum, ne à diis cæteris ligaretur: & Sarpedonem filium, quoniam morti non poterat eripere, cruentis imbribus fleuiſſe: & ceſto Veneris illectum, flagrantius quàm in adulteras ſoleat, cum Iunone vxore concumbere. Alibi Hercules ſtercora egerit, & Apollo Admeto pecus paſcit. Laomedonti verò muros Neptunus inſtituit, nec mercedem operis infelix ſtructor accipit: illic Vulcanus Iouis fulmen cum AEneæ armis in incude fabricatur: cum cœlum & fulmina & fulgura longè antè fuerint, quàm Iupiter in Creta naſceretur: & flammas veri fulminis nec Cyclops potuerit imitari, nec ipſe Iupiter non vereri. Quid loquar Martis & Veneris adulterium deprehenſum? & in Ganymedem Iouis ſtuprum cœlo conſecratum? Quæ omnia in hoc prodita, vt vitiis hominum quædam auctoritas pararetur. His atq; huiuſmodi figmentis, & mendaciis dulcioribus corrumpuntur ingenia puerorum: & iiſdem fabulis inhærentibus, adúſque ſummæ ætatis robur adoleſcunt: & in iiſdem opinionibus miſeri conſeneſcunt: cum ſit veritas obuia, ſed requirentibus. Saturnum enim principem huius generis & examinis omnes ſcriptores vetuſtatis, Græci Romaníque, hominem prodiderunt. Scit hoc Nepos, & Caſſius in hiſtoria, & Thallus ac Diodorus hoc loquuntur. Is itaque Saturnus Creta profugus, Italiam metu filii ſæuientis acceſſit & Iani ſuſceptus hoſpitio rudes

illos

Digitized by Google

illos homines & agreſtes multa docuit, vt Græculus & politus, litteras imprimere, nummos ſignare, inſtrumenta conficere. Itaque latebram ſuam, quòd tutò latuiſſet, vocari maluit Latium: & vrbem Saturniam de ſuo nomine, & Ianiculum Ianus, ad memoriam vterque poſteritatis reliquerunt. Homo igitur vtique qui fugit, homo vtique qui latuit, & pater hominis, & natus ex homine. terræ enim & cœli filius quòd apud Italos eſſet ignotis parentibus, proditus: vt in hodiernum inopinato viſos, cœlo miſſos: ignobiles & ignotos, terræ filios nominamus. eius filius Iupiter Cretæ, excluſo parente, regnauit, illic obiit, illic filios habuit, adhuc antrum Iouis viſitur, & ſepulchrum eius oſtenditur, & ipſis ſacris ſuis humanitatis arguitur. Ocioſum eſt ire per ſingulos, & totam ſeriem generis iſtius explicare, cũ in primis parentibus probata mortalitas, in cæteros ipſo ordine ſucceſſionis influxerit. Niſi fortè poſt mortem deos fingitis, & peierante Proculo deus Romulus, & Iuba Mauris volentibus deus eſt, & diui cæteri reges, qui conſecrantur non ad fidem numinis, ſed ad honorem emeritæ poteſtatis. Inuitis denique hoc nomen adſcribitur: optant in homine perſeuerare. fieri ſe deos metuunt: & etiamſi ſenes nolunt. Ergo nec de mortuis dii ſunt, quoniam Deus mori non poteſt: nec de natis, quoniam moritur omne quod naſcitur. diuinum autem id eſt, quod nec ortum habet, nec occaſum. Cur enim ſi nati ſunt, non hodieque naſcuntur: niſi fortè iam Iupiter ſenuit, & partus in Iunone defecit: & Minerua canuit antequàm peperit? An ideo ceſſauit iſta generatio, quoniam

nulla huiuſmodi fabulis præbetur aſſenſio. Cæterum ſi dii creari poſſent, interire non poſſent: plures totis hominibus deos haberemus, vt iam eos nec cœlum contineret, nec aër caperet, nec terra geſtaret. Vnde manifeſtum eſt, homines illos fuiſſe, quos & natos legimus, & mortuos ſcimus. Quis ergo dubitat horum imagines conſecratas vulgus orare, & publicè colere? dum opinio, & mens imperitorum artis concinnitate decipitur, auri fulgore perſtringitur, argenti nitore & candore eboris hebetatur? Quòd ſi in animum quis inducat, tormentis quibus, & quibus machinis ſimulacrum omne formetur, erubeſcet timere ſe materiem ab artifice, vt deum faceret, illuſam. Deus enim ligneus, rogi fortaſſe vel infelicis ſtipitis portio, ſuſpenditur, cæditur, dolatur, runcinatur. Et deus æreus vel argenteus de immundo vaſculo, vt ſæpius factum Ægyptio regi, conflatur, tunditur malleis, in incudibus figuratur: & lapideus, cæditur, ſcalpitur, & ab imperito homine leuigatur: nec ſentit ſuæ natiuitatis iniuriam, ita vt nec poſtea de veſtra veneratione culturam: niſi fortè nondum deus ſaxum eſt, vel lignum, vel argentum. Quando igitur hic naſcitur? ecce funditur, fabricatur, ſcalpitur, nondum deus eſt. Ecce plumbatur, conſtruitur, erigitur, nec adhuc deus eſt. Ecce ornatur, conſecratur, oratur: tunc poſtremò deus eſt, cum homo ille voluit, & dedicauit. Quanto verius de diis veſtris animalia muta naturaliter iudicant, mures, hirundines, milui: non ſentire eos, ſciunt, rodunt, inſultant, inſident: ac niſi abigatis, in ipſo dei veſtri ore nidificant. Araneæ verò faciem eius intexunt, & de ipſo capite

ſua

Digitized by Google

ſua fila ſuſpendunt: vos tergitis, mundatis, eraditis: & illos quos facitis, protegitis & timetis. Dum vnuſquiſque veſtrûm non cogitat, prius ſe debere Deum noſſe, quam colere: dum inconſultè geſtiunt parentibus obedire: dum fieri malunt alieni erroris acceſſio, quàm ſibi credere: dum nihil ex his quæ timent, norunt: ſic in auro & argento auaritia cõſecrata eſt: ſic ſtatuarum inanium conſignata forma: ſic nata Romana ſuperſtitio, quorum ritus ſi percenſeas, ridenda quam multa, multa etiam miſeranda ſunt. Nudi cruda hyeme diſcurrunt, alii incedunt pileati, ſcuta vetera circumferunt, pelles cædunt, mendicantes vicatim deos ducunt. Quædam fana ſemel anno adire permittunt, quædam in totum nefas viſere eſt, quædam viro non licet, nonnulla abſq; fœminis ſacra ſunt: etiam ſeruo quibuſdam cæremoniis intereſſe piaculare flagitium eſt. alia ſacra coronat vniuira, alia multiuira, & magna religione conquiritur, quæ plura poſſit adulteria numerare. Quid? qui ſanguine ſuo libat, & vulneribus ſuis ſupplicat, non profanus melius eſſet, quàm ſic religioſus? aut cui teſta ſunt obſcœna demeſſa, quomodo deum violat, qui hoc modo placat? cum ſi eunuchos Deus vellet, poſſet procreare, non facere. Quis non intelligat maleſanos, & vanæ & perditæ mentis in iſta deſipere, & ipſam errantium turbam mutua ſibi patrocinia præſtare? Hic defenſio communis furoris eſt furentium multitudo: ac tamē iſta ipſa ſuperſtitio Romanis dedit, auxit, fundauit imperium: cum non tam virtute, quàm religione & pietate pollerent. nimirum inſignis & nobilis iuſtitia Romana ab ipſis Imperii naſcentis incunabulis

Digitized by Google

auſpicata eſt. Nonne in ortu ſuo & ſcelere collecti, & muniti immanitatis ſuæ terrore creuerunt? Nam aſylo prima plebs congregata eſt: confluxerant perditi, facinoroſi, inceſti, ſicarii, proditores. Et vt ipſe Romulus, Imperator & rector, populum ſuum facinore præcelleret, patricidium fecit. Hæc prima ſunt auſpicia religioſæ ciuitatis. mox alienas virgines iam deſponſatas, iam deſtinatas, & nonnullas de matrimonio mulierculas ſine more rapuit, violauit, illuſit: & cum earum parentibus, [id eſt, cum ſoceris ſuis] bellum miſcuit, propinquum ſanguinem fudit. Quid irreligioſius, quid audacius, quid ipſa ſceleris confidentia tutius? Iam finitimos agro pellere, ciuitates proximas euertere cum templis & altaribus: captos cogere, damnis alienis & ſuis ſceleribus adoleſcere, cum Romulo regibus cęteris & poſtumis ducib⁹ diſciplina communis eſt. ita quicquid Romani tenent, colunt, poſſident, audaciæ præda eſt. templa omnia de manubiis, de ruinis vrbium, de ſpoliis deorum, de cædibus ſacerdotum. hoc inſultare & illudere eſt, victis religionibus ſeruire, & captiuas eas poſt victorias adorare. Nam adorare quæ manu ceperis, ſacrilegium eſt conſecrare, non numina. Toties ergo à Romanis impiatum eſt, quoties triumphatum. tot de diis ſpolia, quot de gentibus & tropęa. Igitur Romani non ideo tanti quòd religioſi, ſed quod impunè ſacrilegi. Neq; enim potuerunt in ipſis bellis deos adiutores habere aduerſus quos arma rapuerunt, & quos poſt cladem triumphatos coiere cœperunt. Quid autem iſti dii pro Romanis poſſunt, qui nihil pro ſuis aduerſus eorum arma valuerunt? Romanorum enim vernaculos

deos

Digitized by Google

deos nouimus: Romulus, Picus, Tiberinus, & Conſus, & Pilumnus, ac Picumnus. Cloacinam Tatius & inuenit, & coluit: Pauorem Hoſtilius atque Pallorem: mox à neſcio quo Febris dedicata. hæc alumna Vrbis iſtius ſuperſtitio, morbi & malæ valetudines. Sanè & Acca Laurentia, & Flora, meretrices propudioſæ inter morbos Romanorum & deos computandę. iſti ſcilicet aduerſus cæteros, qui in gentibus colebãtur, Romanorum imperium protulerunt. neq; enim eos aduerſum ſuos homines vel Mars Thracius, vel Iupiter Creticus, vel Iuno nunc Argiua, nunc Samia, nunc Pœna: vel Diana Taurica, vel mater Idæa, vel Ægyptia illa non numina, ſed portenta iuuerunt. Niſi fortè apud iſtos maior caſtitas virginum, aut religio ſanctior ſacerdotum: cum penè in plurib. virginibus, vt quæ incõſultius ſe viris miſcuiſſent, Veſta ſanè ſit neſciente inceſtum vindicatum: in reſiduis impunitatem fecerit, non caſtitas tutior, ſed impudicitia fèlicior. vbi autẽ magis à ſacerdotibus, quam inter aras & delubra conducuntur ſtupra, tractantur lenocinia, adulteria meditantur? frequentius denique in æditụorum cellulis, quam in ipſis lupanaribus, flagrans libido defungitur. & tamen ante eos Deo diſpenſante diu regna tenuerunt Aſſyrii, Medi, Perſæ, Græci etiam, & Ægypti, cum Pontifices & Aruales & Salios, Veſtales & Augures non haberent, nec pullos cauea recluſos, quorum cibo vel faſtidio reſpublica ſumma regeretur. Iam enim venio ad illa auſpicia & auguria Romana, quæ ſummo labore collecta teſtatus es, & pœnitenter omiſſa, & obſeruata feliciter. Clodius ſcilicet, & Flamini⁹ & Iunius ideo exercit⁹ perdiderũt, quod

pullorum ſoliſtimum tripudium expectandũ non putauerunt? Quid Regulus? nonne auguria ſeruauit, & captus eſt? Mancinus religionem tenuit, & ſub iugum miſſus eſt, & deditus. Pullos edaces habuit & Paulus, apud Cannas tamen cum maiore Romani populi parte proſtratus eſt. C. Cæſar ne ante brumã in Africam nauigia tranſmitteret auguriis & auſpiciis renitentibus, ſpreuit: eo facilius & nauigauit, & vicit. Quæ vero & quanta de oraculis proſequar? Poſt mortẽ Amphiaraus ventura reſpondit, qui proditum iri ſeſe ob monile ab vxore neſcius. Tireſias cæcus futura videbat, qui præſentia non videbat. De Pyrrho Ennius Apollinis Pythii reſponſa confinxit, cum iam Apollo verſus facere deſiiſſet: cuius tunc cautum illud & ambiguum defecit oraculum, cum & politiores homines & minus creduli eſſe cœperunt. & Demoſthenes, quod ſciret reſponſa ſimulata φιλιππίζειν Pythiam querebatur. At nonnunquam tamen veritatem vel auſpicia vel oracula tetigere? Quanquam inter multa mendacia videri poſſit induſtriam caſus imitatus, aggrediar tamen fontem ipſum erroris & prauitatis, vnde omnis caligo iſta manauit, & altius eruere, & aperire manifeſtius. Spiritus ſunt inſinceri, & vagi, à cœleſti vigore terrenis labibus & cupiditatibus degrauati: iſti igitur ſpiritus poſteaquam ſimplicitatem ſubſtantiæ ſuæ onuſti & immerſi vitiis perdiderunt, ad ſolatium calamitatis ſuæ non deſinunt perditi iam perdere, & deprauati errorem prauitatis infundere, & alienati à Deo inductis prauis religionibus à Deo ſegregare. eos ſpiritus dæmonas eſſe poëtæ ſciunt, philoſophi diſſerunt, Socrates nouit, qui ad nutum

& arbi-

& arbitriũ aſſidentis ſibi dæmonis vel declinabat negocia, vel petebat. Magi quoq; non tantũ ſciunt dæmonas, ſed etiam quicquid miraculi ludũt, per dæmonas faciunt: illis aſpirantib⁹ & infundentib⁹ præſtigias edunt: vel quæ non ſunt, videri: vel quæ ſunt nõ videri, eorum Magorum & eloquio & negocio primus Hoſthanes, & verum Deum merita maieſtate proſequitur: & angelos, id eſt, miniſtros & nuncios Dei, ſed veri: eius venerationi nouit aſſiſtere, vt & nutu ipſo & vultu Domini territi contremiſcant. idem etiam dæmonas prodidit terrenos, vagos, humanitatis inimicos. Quid Plato, qui inuenire Deum negocium credidit? nonne & angelos ſine negocio narrat & dæmonas? & in Sympoſio etiam ſuo naturam dæmonum exprimere connititur? vult enim eſſe ſubſtantiam inter mortalem immortalemque, id eſt inter corpus & ſpiritum, mediam, terreni ponderis & cœleſtis leuitatis admixtione concretam, ex qua manare in nos cupidinem amoris dicit, & informari & illabi pectoribus humanis, & ſenſum mouere, & affectus fingere, & ardorem cupiditatis infundere. Iſti igitur impuri ſpiritus (vt oſtenſum à Magis, à philoſophis, & à Platone) ſub ſtatuis & imaginibus conſecratis deliteſcunt, & afflatu ſuo auctoritatẽ quaſi pręſentis numinis conſequuntur, dum inſpirantur interim vatibus, dum fanis immorantur, dum nonnunquam extorum fibras animãt, auium volatus gubernant, ſortes regunt, oracula efficiunt falſis pluribus inuoluta: nam & falluntur, & fallunt, vt & neſcientes ſinceram veritatem, & quam ſciunt, in perditionem ſui non confitentes. Sic à cœlo deorſum grauant, & à Deo vero ad materias

auocant, vitam turbant, ſomnos inquietant, irrepentes etiã corporibus occultè, vt ſpiritus tenues, morbos fingunt, terrent mentes, membra diſtorquent, vt ad cultum ſui cogant: vt nidore altarium, vel hoſtiis pecudum ſaginati, remiſſis, quæ conſtrinxerant, curaſſe videantur. Hi ſunt & furentes, quos in publicum videtis excurrere: vates & ipſi abſque templo ſic inſaniunt, ſic bacchantur, ſic rotantur. par & in illis inſtigatio dæmonis, ſed argumentum diſpar furoris. De ipſis etiam illa, quæ paulo antè tibi dicta ſunt, vt Iupiter ludos repeteret ex ſomnio, vt cum equis Caſtores viderentur, vt cingulum matronæ nauicula ſequeretur. hæc omnia ſciunt plerique veſtrûm ipſos dæmonas de ſemetipſis confiteri, quoties à nobis & tormentis verborum & orationis incẽdiis de corporibus exiguntur. Ipſe Saturnus, & Serapis, & Iupiter, & quicquid dæmonum colitis, victi dolore, quod ſunt, eloquuntur: nec vtiq; in turpitudinem ſui nonullis pręſertim veſtrûm aſſiſtentibus, mentiuntur. Ipſis teſtibus eſſe eos dæmonas de ſe verum cõfitentibus credite. adiurati enim per Deum verum & ſolum, inuiti miſeris corporibus inhæreſcunt: & vel exiliunt ſtatim, vel euaneſcunt gradatim, prout fides patiẽtis adiuuat, aut gratia curantis aſpirat. Sic Chriſtianos de proximo fugitant, quos longè in cœtibus per vos laceſſebant. Ideo inſerti mentibus imperitorum, odium noſtri ſerunt occultè per timorem. Naturale eſt enim & odiſſe quem times, & quem metueris, infeſtare, ſi poſſis. Sic occupant animos, & obſtruunt pectora, vt antè nos incipiant homines odiſſe, quàm noſſe: ne cognitos aut imitari poſſint, aut damnare

non

Digitized by Google

non poſſint. Quam autem iniquum ſit, de incognitis & inexploratis iudicare, quod facitis, nobis ipſis pœnitentibus credite: & nos enim idem fuimus, & eadem vobiſcum quondam adhuc cæci & hebetes ſentiebamus: quaſi Chriſtiani monſtra colerent, infantes vorarent, conuiuia inceſta miſcerent: nec intelligebamus ab his fabulas iſtas ſemper ventilari, & nunquam vel inueſtigari, vel probari, nec tanto tempore aliquem exiſtere, qui proderet, non tantum facti veniam, verumetiam indicii gratiam cõſecuturum. Malum autem adeò non eſſe, vt Chriſtianus reus nec erubeſceret, nec timeret, & vnum ſolummodo quòd non antè fuerit, pœniteret. Nos tamen cum ſacrilegos aliquos, & inceſtos, parricidas etiam, defendendos & tuendos ſuſcipiebamus, hos nec audiendos in totum putabamus: nonnunquam etiam miſerantes eorum crudelius ſæuiebamus, vt vrgeremus confitentes ad negandum, videlicet ne perirent, exercentes in his peruerſam quæſtionem, non quæ verum erueret, ſed quæ mendacium cogeret. Et ſi quis infirmior malo preſſus & victus Chriſtianum ſe negaſſet, fauebamus ei, quaſi eierato nomine iam omnia facta ſua illa negatione purgaret. Agnoſcitis ne eadem nos ſenſiſſe & egiſſe, quæ ſentitis & geritis? cum, ſi ratio, non inſtigatio dæmonis iudicaret, vrgendi magis, non vt diffiterentur ſe Chriſtianos, ſed vt de inceſtis ſtupris, de impiatis ſacris, de infantibus immolatis faterentur. His enim & huiuſmodi fabulis iidem dęmones ad execrationis horrorem imperitorum aures aduerſus nos referſerunt. nec tamen mirum, cum omnium fama, quæ ſemper in ſparſis mendaciis alitur

Digitized by Google

oſtenſa veritate conſumitur. Sic eſt negocium dæmonum: ab ipſis enim rumor falſus & ſeritur, & fouetur. Inde eſt quòd audire te dicis, caput aſini rem nobis eſſe diuinam. Quis tam ſtultus vt hoc colat? quis ſtultior vt hoc coli credat, niſi quod vos & totos aſinos in ſtabulis, cum veſtra Epona conſecratis: & eoſdem aſinos cum Iſide religioſe deuotatis: item boum capita, & capita veruecum, & immolatis, & colitis, de capro etiam & homine mixtos, & leonum & canum vultu deos dedicatis. Nonne & Apim bouem cum Ægyptiis adoratis & paſcitis? nec eorum ſacra damnatis inſtituta ſerpentibus, crocodilis, & beluis cæteris, & auibus, & piſcibus, quorum aliquem deûm ſi quis occiderit, etiam capite punitur. Idem Ægyptii cum pleriſque vobis non magis Iſidem, quam ceparum acrimonias metuunt: nec Serapidem magis quàm crepitus per pudenda corporis expreſſos extremiſcunt. Etiam ille, qui de adoratis ſacerdotis virilibus aduerſum nos fabulatur, tentat in nos conferre, quæ ſua ſunt. Iſta enim impudicitiæ eorum forſitan ſacra ſint, apud quos ſexus omnis membris omnibus proſtat: apud quos tota impudicitia vocatur vrbanitas: qui ſcortorum licentiæ inuident, qui medios viros lambunt: libidinoſo ore inguinibus inhæreſcunt: homines malæ linguæ, etiamſi tacerent: quos prius tædeſcit impudicitiæ ſuæ, quã pudeſcit. Proh nefas, id in ſe peſſimi facinoris admittunt, quod nec ætas poteſt pati mollior, nec cogi ſeruitus durior. Hæc & huiuſmodi propudia nobis non licet nec audire: etiam pluribus turpe defendere eſt. Ea enim de caſtis fingitis & pudicis, quæ fieri non crederemus, niſi de vobis probaretis.

Digitized by Google

ris. Nam quod religioni noſtræ hominē noxium, & crucem eius adſcribitis, longè de vicinia veritatis erratis, qui putatis Deum credi, aut meruiſſe noxium, aut potuiſſe terrenum. Næ ille miſerabilis, cuius in homine mortali ſpes omnis innititur. totum enim eius auxilium cum extincto homine finitur. Ægyptii ſanè hominem ſibi quem colant eligunt, illum vnum propiciant, illum de omnibus conſulunt, illi victimas cædunt: & ille qui cæteris Deus, ſibi certè homo eſt, velit nolit, nec enim conſcientiam ſuam decipit, ſi fallit alienam. Etiam principibus & regibus, non vt magnis & electis viris (ſicut fas eſt) ſed vt Deis turpiter adulatio falſa blanditur, cum & præclaro viro honor verius, & optimo amor dulcius prębeatur. Sic eorum numen inuocant, ad imagines ſupplicant, genium, [id eſt, dæmonem] eius implorant: & eſt eis tutius per Iouis genium peierare, quam regis. Cruces etiam nec colimus, nec optamus. vos planè qui ligneos deos conſecratis, cruces ligneas, vt deorum veſtrorum partes, forſitan adoratis. nam & ſigna ipſa, & cantabra, & vexilla caſtrorum, quid aliud quam inauratæ cruces ſunt, & ornatæ? tropæa veſtra victricia non tantum ſimplicis crucis faciem, verùm & affixi hominis imitantur. Signum ſanè crucis naturaliter viſimus in naui, cum velis tumentibus vehitur, cum expanſis palmulis labitur: & cum erigitur iugum, crucis ſignum eſt. & cum homo porrectis manibus Deum pura mente veneratur; ita ſigno crucis aut ratio naturalis innititur, aut veſtra religio formatur. Illum iam velim conuenire, qui initiari nos dicit aut credit de cæde infantis & ſanguine. Putas poſſe fieri, vt tam molle,

tam paruulum corpus fata vulnerum capiat: vt quiſquam illum rudem ſanguinem nouelli & vix dum hominis cædat, fundat, exhauriat: Nemo hoc poteſt credere, niſi qui poſſit audere. Vos enim video procreatos filios nunc feris & auibus exponere, nunc adſtrangulatos miſero mortis genere elidere. Sunt quæ in ipſis viſceribus medicaminibus epotis originem futuri hominis extinguant, & parricidium faciant antequam pariant. Et hæc vtique de deorum veſtrorum diſciplina deſcendunt. Nam Saturnus filios ſuos non expoſuit, ſed vorauit. Meritò ei in nonnullis Africæ partibus à parentibus infantes immolabantur, blanditiis & oſculo comprimente vagitum, ne flebilis hoſtia immolaretur, Tauris etiam Ponticis & Ægyptio Buſiridi ritus fuit hoſpites immolare? & Mercurio Gallos humanas vel inhumanas victimas cædere. Romani Græcum & Græcam, Gallum & Gallam, ſacrificio viuentes obruere: hodieque ab ipſis Latiaris Iupiter homicidio colitur: & quod Saturni filio dignum eſt, mali & noxii hominis ſanguine ſaginatur. Ipſum credo docuiſſe ſanguinis fœdere coniurare Catilinam: & Bellonam ſeruum ſuum hauſtu humani cruoris imbuere: & comitialem morbum hominis ſanguine, id eſt, morbo grauiore, ſanare. Non diſſimiles & qui de arena feras deuorant illitas & infectas cruore, vel membris hominis & viſcere ſaginatas. Nobis homicidium nec videre fas, nec audire: tantumque ab humano ſanguine cauemus, vt nec edulium pecorum in cibis ſanguinem nouerimus. Et de inceſto conuiuio fabulam grandem aduerſum nos dæmonum concio mentita eſt: vt gloriam pudicitiæ deformis infamiæ

miæ auerſione macularet: vt ante exploratam veritatem homines à nobis terrore infandæ opinionis auerteret. ſic de iſto & tuus Fronto, non vt affirmator teſtimonium fecit, ſed conuitium vt orator aſperſit. Hæc enim potius de veſtris gentibus nata ſunt. Ius eſt apud Perſas miſceri cum matribus: Ægyptiis & Athenis, cum ſororibus legitima connubia. Comœdiæ & tragœdiæ veſtræ inceſtis gloriantur, quas vos libenter & legitis & auditis: & ſic deos colitis inceſtos, cum matre, cum filia, cum ſorore coniunctos. meritò igitur inceſtum penes vos ſæpè deprehenditur, ſemper admittitur: etiam neſcientes miſeri poteſtis in illicita proruere, dum Venerem promiſcuè ſpargitis, dum paſſim liberos feritis, dum etiam domi natos alienæ miſericordiæ frequenter exponitis: neceſſe eſt in veſtros recurrere, in filios inerrare. Sic inceſti fabulam nectitis etiam cum conſcientiam non habetis. At nos pudorem non facie, ſed mente præſtamus. vnius matrimonii vinculo libenter inhęremus. cupiditatem procreãdi aut vnam ſcimus, aut nullam. Conuiuia non tantum pudica colimus, ſed & ſobria. nec enim indulgemus epulis, aut conuiuium mero ducimus: ſed grauitate hilaritatem temperamus, caſto ſermone, corpore caſtiore. plerique inuiolati corporis virginitate perpetua fruuntur potius, quam gloriantur. Tantum denique abeſt inceſti cupido, vt nonnullis rubori ſit etiam pudica coniunctio. Nec de vltima ſtatim plebe conſiſtimus, ſi honores veſtros & purpuras recuſamus: nec faſtidioſi ſumus, ſi omnes vnum [bonum] ſapimus, eadem congregati quiete qua ſinguli: nec in angulis garruli, ſi audire nos publicè aut erube-

Digitized by Google

ſcitis, aut timetis. Et quod indies noſtri numerus augetur, non eſt crimen erroris, ſed teſtimonium laudis. nam in pulchro genere viuendi & perſtat & perſeuerat ſuus, & accreſcit alienus. Sic nos denique non notaculo corporis, vt putatis, ſed innocentiæ ac modeſtiæ ſigno facilè dignoſcimus. Sic mutuo, quod doletis, amore diligimus, quoniam odiſſe non nouimus: ſic nos, quod inuidetis, Fratres vocamus, vt vnius Dei parētis omnes, vt conſortes fidei, vt ſpei cohæredes. Vos enim nec inuicem agnoſcitis, & in mutua odia ſæuitis: nec fratres vos, niſi ſanè ad parricidium recognoſcitis. Putatis autem nos occultare quod colimus, ſi delubra & aras non habemus? quod enim ſimulacrum Deo fingam, cum ſi rectè exiſtimes, ſit Dei homo ipſe ſimulacrū? templum quod ei extruam, cum totus hic mundus eius opere fabricatus eum capere non poſſit? & cum homo laxius maneam, intra vnam ædiculam vim tantæ maieſtatis includam? nonne melius in noſtra dedicandus eſt mente? in noſtro imo conſecrandus eſt pectore? hoſtias & victimas Domino offeram, quas in vſum mei protulit? vt reiiciam ei ſuum munus, ingratum eſt; cum ſit litabilis hoſtia, bonus animus, & pura mens, & ſincera conſcientia. Igitur qui innocentiam colit, Domino ſupplicat: qui iuſtitiam, Deo libat: qui fraudibus abſtinet, propiciat Deum: qui hominem periculo ſurripit, opimam victimam cædit. Hæc noſtra ſacrificia, hæc Dei ſacra ſunt: ſic apud nos religioſior eſt ille qui iuſtior. At enim quem colimus Deum nec oſtendimus, nec videmus, imò ex hoc Deum credimus, quod cum ſentire poſſumus, videre non poſſumus. In operibus enim

enim eius, & in mundi omnibus motibus virtutem eius ſemper præſentem adſpicimus: cum tonat, fulgurat, fulminat, cum ſerenat. Nec mireris, ſi Deum non videas: vento & flatibus omnia impelluntur, vibrantur, agitãtur, & ſub oculis tamen non venit ventus, & flatus. ſolem adeò, qui videndi omnibus cauſa eſt, intueri non poſſumus: radiis acies ſubmouetur: obtutus intuentis hebetatur: & ſi diutius inſpicias, omnis viſus extinguitur. Qui ipſum ſolis artificem, illum luminis fontem poſſis ſuſtinere? cum te ab eius fulgoribus auertas, à fulminibus abſcondas? Deum oculis carnalibus vis videre, cum ipſam animam tuam, qua viuificaris, & loqueris, nec aſpicere poſſis, nec tueri. Sed enim Deus actum hominis ignorat: & in cœlo conſtitutus non poteſt aut omnes obire, aut ſingulos noſſe. Erras, ô homo, & falleris. vnde enim Deus longè eſt, cum omnia cœleſtia terrenaque, & quæ extra iſtam orbis prouinciam ſunt, Deo cũcta plena ſint? vbique non tantum nobis proximus, ſed infuſus eſt. In ſolem adeò rurſus intende: cœlo affixus, ſed terris omnibus ſparſus eſt: pariter præſens vbiq; intereſt, & miſcetur omnibus. nuſquam enim claritudo violatur: quanto magis Deus auctor omnium, ac ſpeculator omnium, à quo nullum poteſt eſſe ſecretum: tenebris intereſt: intereſt cogitationibus noſtris, quaſi alteris tenebris? Non tantum ſub illo agimus, ſed cum illo (vt propè dixerim) viuimus. Nec nobis de noſtra frequẽtia blandiamur: multi nobis videmur, ſed Deo admodum pauci ſumus. Nos gentes nationeſque diſtinguimus: Deo vna domus eſt mundus hic totus. Reges tantum regni ſui per officia miniſtrorum

vniuerſa nouere: Deo indiciis opus non eſt: non ſolum in oculis eius, ſed & in ſinu viuimus. Sed Iudæis nihil profuit, quòd vnum & ipſi Deum aris atque templis maxima ſuperſtitione coluerunt. Ignorantia laberis, ſi priorum aut oblitus, aut inſcius, poſteriorum recordaris. Nam & ipſi Deum noſtrum (idem enim omnium Deus eſt) quamdiu caſtè, innoxiè religioſeq; coluerunt, quamdiu præceptis ſalubribus obtemperauerunt, de paucis innumeri facti, de egentibus diuites, de ſeruientibus reges: modici multos, inermi armatos, dum fugiunt inſequentes, Dei iuſſu, & elementis adnitentibus obruerunt. Scripta eorum relege, vel ſi Romanis magis gaudes, vt tranſeamus veteres, Flauii Ioſephi, vel Antonii Iuliani, de Iudæis require: iam ſcies nequitia ſua hanc eos meruiſſe fortunam: nec quicquam accidiſſe, quod non ſit his, ſi in contumacia perſeuerarent, ante prædictum. Ita prius eos deſeruiſſe comprehendes, quàm eſſe deſertos; nec, vt impiè loqueris, cum deo ſuo eſſe captos, ſed à Deo, vt diſciplinæ transfugas, deditos. Cæterum de incendio mundi, aut improuiſum ignem cadere, aut difficilem non credere, vulgaris erroris eſt. Quis enim ſapientium dubitat, quis ignorat, omnia quæ orta ſunt, occidere, quæ facta ſunt, interire? Cœlum quoque cum omnibus quæ cœlo continentur, ita vt cœpiſſet deſinere fontium dulci aqua, mariſue nutriri, in vim ignis abiturum, Stoicis conſtans opinio eſt, quòd cõſumpto humore mundus hic omnis igneſcat: & Epicureis de elementorum conflagratione, & mundi ruina eadem ipſa ſententia eſt. Loquitur Plato partes orbis nunc inundare: nunc alternis

vicibus

Digitized by Google

vicibus ardeſcere: & cum ipſum mundum perpetuum & inſolubilem diceret eſſe fabricatum: addit tamen ipſi artifici Deo ſoli & ſolubilē eſſe & mortalē. Ita nihil mirum eſt, ſi iſta moles ab eo, quo extructa eſt, deſtruatur. Animaduertis philoſophos eadem diſputare quæ dicimus, non quod nos ſimus eorū veſtigia ſubſecuti, ſed quod illi de diuinis prædictionibus prophetarum, vmbram interpolatæ veritatis imitati ſint. Sic etiam cōditionem renaſcendi, ſapientium clariores, Pythagoras primus, & pręcipuus Plato, corrupta & dimidiata fide tradiderunt: nam corporibus diſſolutis ſolas animas volūt & perpetuò manere, & in alia noua corpora ſæpius commeare. Addunt iſtis & illa ad detorquendam veritatem, in pecudes, aues, beluas, hominum animas redire. non philoſophi ſanè ſtudio, ſed mimi conuicio digna iſta ſententia eſt. Sed ad propoſitum ſatis eſt, etiam in hoc ſapientes veſtros in aliquem modum nobiſcum conſonare. Cęterum quis tam ſtultus aut brutus eſt, vt audeat repugnare, hominem à Deo vt primùm potuit fingi, ita poſſe denuò reformari? Nihil eſſe poſt obitum, & ante ortum nihil fuiſſe: ſicut de nihilo naſci licuit, ita de nihilo licere reparari? Porrò difficilius eſt id quod nō ſit, incipere, quam id quod fuerit, iterare. Tu perire Deo credis, ſi quid oculis noſtris hebetibus ſubtrahitur? Corpus omne ſiue areſcit in puluerem, ſiue in humorem ſoluitur, vel in cinerem comprimitur, vel in nidorem tenuatur, ſubducitur nobis: ſed Deo elementorum cuſtodi, reſeruatur. Nec (vt creditis) vllum damnum ſepulturæ timemus, ſed & veterē & meliorem cōſuetudinem humandi frequentamus. Vide adeò quā in

ſolatium noſtri reſurrectionem futurā omnis natura meditetur: ſol demergit & naſcitur: aſtra labuntur & redeunt: flores occidunt & reuiuiſcunt: poſt ſenium arbuſta frondeſcunt, ſemina non niſi corrupta reuireſcunt: ita corpus in ſeculo vt arbores in hiberno, occultāt virorem ariditate mentita. Quid feſtinas, vt cruda adhuc hyeme reuiuiſcat & redeat? expectandum nobis etiam corporis ver eſt. Nec ignoro pleroſque conſcientia meritorum nihil ſe eſſe poſt mortem magis optare, quam credere: malunt enim extingui penitus, quàm ad ſupplicia reparari. Quorum error augetur, in ſeculo & libertate remiſſa, & Dei patientia maxima: cuius quanto iudicium tardum, tanto magis iuſtum eſt. Et tamen admonentur hominum doctiſſimorum libris, & carminibus poëtarum, illius ignei fluminis, & de Stygia palude ſæpius ambientis ardoris, quæ cruciatibus æternis præparata, & dæmonum indiciis, & de oraculis prophetarum cognita tradiderunt. Et ideo apud eos etiam ipſe rex Iupiter per torrentes ripas, & atram voraginem iurat religioſe: deſtinatam enim ſibi cum ſuis cultoribus pœnam præſcius perhorreſcit; nec tormentis aut modus vllus, aut terminus. Illic ſapiens ignis membra vrit, & reficit, carpit, & nutrit, ſicut ignes fulminum corpora tangunt, nec abſumunt: ſicut ignes Ætnæ[montis] & Veſuuii[montis] & ardentiū vbique terrarum flagrant, nec erogantur: ita pœnale illud incendium non damnis ardentium paſcitur, ſed inexeſa corporum laceratione nutritur. eos autem meritò torqueri, qui Deum neſciunt, vt impios, vt iniuſtos, niſi profanus, nemo deliberat, cum parentem omnium, & omnium Dominum
non

non minoris ſceleris ſit ignorare, quam lædere. Et quamquam imperitia Dei ſufficiat ad pœnam, vt notitia proſit ad veniam, tamen ſi vobiſcum Chriſtiani comparemur, quamuis in nonnullis diſciplina noſtra minor eſt, multo tamen vobis meliores deprehendemur. Vos enim adulteria prohibetis, & facitis: nos vxoribus noſtris ſolummodo viri noſcimur: vos ſcelera admiſſa punitis: apud nos & cogitare, peccare eſt: vos conſcios timetis: nos etiam conſcientiam ſolam, ſine qua eſſe non poſſumus. Denique de veſtro numero carcer exæſtuat: Chriſtianus ibi nullus, niſi aut reus ſuæ religionis, aut profugus. Nec de fato quiſquam aut ſolatium captet, aut excuſet euentum. ſit fortis fortunæ, mens tamen libera eſt: & ideo actus hominis non dignitas iudicatur. Quid enim aliud eſt fatum, quam quod de vnoquoque noſtrûm Deus fatus eſt? qui cum poſſit præſcire materiam; pro meritis & qualitatib. ſingulorum etiam fata determinat. Ita in nobis non genitura plectitur, ſed ingenii natura punitur. ac de fato ſatis, vel ſi pauca pro tempore, diſputaturi aliàs & verius & plenius. Cæterum quòd plerique pauperes dicimur, non eſt infamia noſtra, ſed gloria: animus enim vt luxu ſoluitur, ita frugalitate firmatur. & tamẽ quis poteſt pauper eſſe, qui non eget, qui non inhiat alieno, qui Deo diues eſt? magis pauper ille eſt, qui cum multa habeat, plura deſiderat. Dicam tandem quemadmodum ſentio: nemo tam pauper poteſt eſſe, quàm natus eſt. Aues ſine patrimonio viuunt, & in diem pecua paſcuntur: & hæc nobis tamen nata ſunt: quæ omnia ſi non cõcupiſcimus, poſſidemus. Igitur vt qui viam terit, eo felicior

Digitized by Google

quo leuior incedit: ita beatior in hoc itinere viuendi qui paupertate ſe ſubleuat, non ſub diuitiarum onere ſuſpirat: & tamen facultates, ſi vtiles putaremus, à Deo poſceremus, vtique indulgere poſſet aliquantum, cujus eſt totum: ſed nos contemnere malumus opes, quam continere: innocentiam magis cupimus, magis patientiam flagitamus: malumus nos bonos eſſe, quam prodigos: & quod corporis humana vitia ſentimus & patimur, non eſt pœna: militia eſt. fortitudo enim infirmitatibus roboratur, & calamitas ſæpius diſciplina virtutis eſt. vires deniq; & mentis & corporis ſine laboris exercitatione torpeſcũt: omnes adeo veſtri viri fortes, quos in exemplum prædicatis, ærumnis ſuis inclyti floruerunt. Itaq; & nobis Deus nec non poteſt ſubuenire, nec deſpicit: cum ſit & omnium rector & amator ſuorum: ſed in aduerſis vnumquenque explorat & examinat: ingenium ſingulorum periculis penſitat: vſque ad extremam mortem, voluntatem hominis ſciſcitatur, nihil ſibi poſſe perire ſecurus. Itaque vt aurum ignibus, ſic nos diſcriminib' arguimur. Quàm pulchrum ſpectaculum Deo, cum Chriſtianus cum dolore congreditur, cum aduerſum minas & ſupplicia & tormenta componitur? cum ſtrepitum mortis & horrorẽ carnificis irridens inſultat? cum libertatem ſuam aduerſus reges & principes erigit? ſoli Deo, cuius eſt, cedit? cum triumphator & victor, ipſi qui aduerſum ſe ſententiam dixit, inſultat? Vicit enim, qui quod contendit, obtinuit. Quis non miles ſub oculis imperatoris audacius periculum prouocet? nemo enim præmium percipit ante experimentum: & imperator tamen quod

quod non habet, non dat: non poteſt propagare vitam: poteſt honeſtare militiam. At enim Dei miles nec in dolore deſeritur, nec morte finitur. Sic Chriſtianus miſer videri poteſt: non poteſt inueniri. Vos ipſi calamitoſos viros fertis ad cœlum, Mucium Scæuolam, qui cum errasſet in regem, periiſſet in hoſtibus, niſi dextram perdidiſſet. Et quot ex noſtris non dexteram ſolum, ſed totum corpus vri, cremari ſine vllis eiulatibus pertulerunt, cum dimitti præſertim haberent in ſua poteſtate? Viros cum Mucio vel cum Aquilo aut Regulo comparo. Pueri & mulierculæ noſtræ cruces & tormenta, feras, & omnes ſuppliciorum terriculas inſpirata patientia doloris illudunt. Nec intelligitis, ô miſeri, neminem eſſe qui aut ſine ratione velit pœnam ſubire, aut tormenta ſine Deo poſſit ſuſtinere. Niſi forte vos decipit, quod Deum neſcientes diuitiis affluant, honoribus floreant, polleant poteſtatibus. Miſeri in hoc altius tolluntur, vt decidant altius. Hi enim vt victimæ ad ſupplicium ſaginantur: vt hoſtiæ ad pœnam coronantur. In hoc adeò quidam imperiis ac dominationibus eriguntur, vt ingenium eorum perditæ mentis, licentiæ poteſtatis liberæ nundinentur. Abſque enim notitia Dei, quæ poteſt eſſe ſolida felicitas, cum ſit ſomnio ſimilis? Antequam tenetur, elabitur. Rex es: tam times, quàm timeris: & quamlibet ſis multo comitatu ſtipatus, ad periculum tamen ſolus es. Diues es: ſed fortunæ male creditur, & magno viatico breue vitæ iter non inſtruitur, ſed oneratur. Faſcibus & purpuris gloriaris: vanus error hominis, & inanis cultus dignitatis, fulgere purpura, mente ſordeſcere. Nobilitate

Digitized by Google

generoſus es: parentes tuos laudas: omnes tamen pari ſorte naſcimur: ſola virtute diſtinguimur. Nos igitur qui moribus & pudore cenſemur, meritò malis voluptatibus & pompis veſtris & ſpectaculis abſtinemus: quorum & de ſacris originem nouimus, & noxia blandimenta damnamus. Nam in ludis curulibus quis non horreat populi in ſe rixantis inſaniam, in gladiatoriis homicidii diſciplinam? in ſcenicis etiam non minor furor, turpitudo prolixior. Nunc enim mimus vel exponit adulteria, vel monſtrat. Nunc eneruis hiſtrio amorem dum fingit, infligit. Idem Deos veſtros, induendo ſtupra, ſuſpiria, odia, dedecorat. Idem ſimulatis doloribus lachrymas veſtras vanis geſtibus & nutibus prouocat. Sic homicidium in vero flagitatis: in mendacio fletis. Quòd verò ſacrificiorum reliquias, & pocula delibata contemnimus: non confeſſio timoris eſt; ſed veræ libertatis aſſertio. Nam & ſi omne quod naſcitur, vt inuiolabile Dei munus nullo opere corrumpitur: abſtinemus tamen, ne quis exiſtimet aut dæmoniis quibus libatum eſt, cedere, aut noſtræ religionis pudere. Quis autem ille, qui dubitat vernis indulgere nos floribus, cum capiamus & roſam veris & lilium, & quicquid aliud in floribus blandi coloris & odoris eſt? his enim & ſparſis vtimur mollibus ac ſolutis, & ſertis colla complectimur. Sanè quod caput non coronamus, ignoſcite. Auram boni floris naribus ducere, non occipitio capilliſve ſolemus haurire. Nec mortuos coronamus. Ego vos in hoc magis miror, quemadmodum tribuatis aut ſentienti facem, aut non ſentienti coronam, cum & beatus non egeat, & miſer non gaudeat floribus. At enim

nos

hos exequias adoramus eadem tranquillitate qua viuimus. nec adnectimus areſcentem coronam, ſed à Deo ęternis floribus viuidam ſuſtinemus: qui & modeſti dei noſtri liberalitate, ſecuri ſpe futurę felicitatis, fide pręſentis eius maieſtatis animamur. Sic & beati reſurgimus, & futuri contemplatione iam viuimus. Proinde Socrates ſcurra Atticus viderit, nihil ſe ſcire confeſſus, teſtimonio licet fallaciſſimi dæmonis glorioſus. Arceſilas quoque & Carneades, & Pyrrho & omnis Academicorum multitudo deliberet: Simonides etiam in perpetuum comperendinet: philoſophorum ſupercilia contemnimus, quos corruptores & adulteros nouimus, & tyrannos, & ſemper aduerſus ſua vitia facundos. Nos qui nō habitu ſapientiam, ſed mente præferimus: non eloquimur magna, ſed viuimus: gloriamur nos conſecutos, quod illi ſumma intentione quæſiuerunt, nec inuenire potuerunt. Quid ingrati ſumus? quid nobis inuidemus, ſi veritas diuinitatis noſtri temporis ætate maturuit? Fruamur bono noſtro, & recti ſententiam temperemus: cohibeatur ſuperſtitio, impietas expietur, vera religio ſeruetur. Cum Octauius peroraſſet, aliquamdiu nos ad ſilentium ſtupefacti, intenti vultus tenebamus: & quod ad me eſt, magnitudine admirationis euanui, quod ea, quæ facilius eſt ſentire, quàm dicere, & argumentis, & exemplis, & lectionum auctoritatibus adornaſſet: & quod maleuolos iiſdem illis quibus armantur, philoſophorum telis retudiſſet: oſtendiſſet etiam veritatem non tantummodo facilem, ſed & fauorabilem. Dum iſthæc igitur apud me tacitus reuoluo, Cæcilius ſic erupit: Ego Octauio meo plurimum,

Digitized by Google

quantum ad tranquillitatem, qua viuimus: ſed & mihi gratulor. nec expecto ſententiam. vicimus, & ita, vt improbus, vſurpo victoriam: nã vt ille mei victor eſt, ita ego triumphator erroris. Itaq; quod pertinet ad ſummam quæſtionis, & de prouidentia fateor, & de Deo credo, & de ſectæ iam noſtræ ſinceritate conſentio. Etiam nunc tamen aliqua conſubſidunt non obſtrepentia veritati, ſed perfectæ inſtitutioni neceſſaria: de quibus craſtino (quòd iam ſol occaſui decliuis eſt) et de toto congruentius, prõptius requiremus. At ego (inquam) prolixius omnium noſtrûm vice gaudeo, quod etiam Octauius mihi vicerit, cum maxima iudicandi mihi inuidia detracta ſit. Nec tamen poſſum meritum eius verborum laudibus repenſare: teſtimonium & hominis & vnius infirmum eſt. Habet Dei munus eximium, à quo & inſpiratus orauit, & obtinuit adiutus. Poſt hæc læti, hilareſque diſceſſimus: Cæcilius quod crediderit, Octauius quod vicerit: & ego, quòd hic crediderit, & hic vicerit.

FINIS.

GEVER-

Digitized by Google

GEVERHARDI
ELMENHORST
NOTÆ AD MINVTIVM FELICEM.

PAg. 352. lin. 12. *Oſtiam petere*] Vide Strabonem lib. 4.

Ibid. lin. 15. *Ad vindemiam*] Ambroſius contra Symmachum. Quos hoc mouet reprehendant meſſem, quia ſera fœcunditas eſt, reprehendant vindemiam quia in occaſu autumni eſt: reprehendant oliuam, quia poſtremus eſt fructus.

Ibid. l. 21. *Simulachro Serapidis*] Eius templum in Canopo, teſte Strabone l. 17. Hęc poſt mortem Oſiris eſt appellata. Plutarchus in Iſide & Oſoride. Epiphan. in Anchorato, Lactant. lib. 1. c. 21.

Ibid. lin. 22. *Vt vulgus ſuperſtitioſus ſ.*] Apuleius lib. 1. Florid. vt ferme religioſis mõtium moris eſt, cum aliquis lucus aut locus ſanctus in via oblatus eſt, votum poſtulatore, portũ apponere, pauliſper aſſidere, &c. Deinde. Neque enim iuſtius religioſam moram viatori obiecerit, aut ara floribus redimita, aut ſpelunca frondib. inumbrata, aut quercus cornibus onerata, aut fagus pellibus coronata, vel etiam colliculus ſepimine cõſecratus, vel truncus dolamine effigiatus, vel ceſpes libamine humigatus, vel lapis vnguine delibatus.

Ibid. *Manum ori admouens*] Apuleius in Apolo-

gia. Si fanum aliquod prætereat nefas habeat, adorandi gratia manum labris admouere Plinius lib. 28. c. 2. In adorando dextram ad oſculum referimus Apul. lib. 4. Milleſiarum.

Ibid. l. 23. *O. l. preſſit*] Romanus codex impreſſit. Quod probo. Prudentius lib. 1. contra Symmachum

Mox humeris poſitus nutricis, triuit & ipſe
Impreſſis ſilicem labris, puerilia vota
Fudit &c.

Ibid. l. 28. *Effigiatos ſane & unctos*] Prudentius lib. 1. contra Symmachum.

——Puerorum infantia primo
Errorem cum lacte bibit: guſtauerat inter
Vagitus de farre molæ: ſaxa inclita ſeris
Viderat, vnguentoq; Lares humeſcere nigros.

Lucianus. Νέκελικοὶ διάλο. τι ἐκεῖνοι στεφανοῦσι τοὺς λίθους, καὶ χρίουσι μύρῳ. Videndus quoq; Iuſtinus Apol. 2.

Ibid. l. vlt. *Leuis vnda tendebat*] Lego ex Romano tundebat.

Pag. 353. l. 6. *Enim pedibus alluderet*] alii allideret. Nobiliſſimo Fuluio prior magis arridet, & citat illud Catull.

Ipſius ante pedes, fluctus ſalis alludebat.

Ibid. l. 16. *Pueros vidimus certatim geſtientes*] Hoc Græci ἐποστρακισμὸν appellabant. Heſichius ἐποστρακισμόν. ὀστράκοις παίζειν. Suidas: ἐποστρακίζειν παιδιά τις, ἣν παίζουσιν οἱ παῖδες ὄστρακα ἀφιέντες εἰς θάλασσαν.

Ibid. l. 25. *Frequentius exſiliret*] Vide Pollucem lib. 8.

Pag. 354. l. 11. *Vt me ex tribus medium*] Medius locus apud nonnullas gentes honorificētiſſimus. Saluſtius in bello Iugurtino. Sed Heimpſal qui

mini-

minimus ex illis erat, natura ferox, etiam antea ignobilitatē Iugurthæ, quia materno genere impar erat, deſpiciens, dextra Atherbalem aſſedit: ne medius ex tribus quod & apud Numidas honori ducitur, Iugurtha foret.

Pag. 355. lin. 1. *Et hos ſtudiorum rudes*] Alii hoc horum.

Ibid. l. 2. *Artium niſi ſordidarum*] Ita Romanus codex.

Ibidē *Litterarum profanos*] Cyprianus in initio ſermonis de natiuitate. Ideo tam in diuinis quam philoſophorum doctrinis, nec tutum eſt, nec honeſtum, ineruditos & ignaros ſenſuum ad litteras illas pertinentium, proſilire ad diſcuſſionem eorum, quæ neſciunt & de his ſibi vſurpare magiſterium, quæ ignorant.

Ibid. lin. 7. *Cœlo ſuſpenſa ſublata ſunt*] Vir doctus legendum putat, ſublimita ſunt.

Ibid. l. 9. *Scitari permiſſum*] Romanus codex ſciſcitari p.

Ibid. lin. 12. *Noſmet ipſos familiarius nouerimus*] Hoc γνῶθι σεαυτὸν cum aliis præceptis Delphis in columna ſecus Deum ſcriptum fuit. Auſonius in vita Chilonis, Commendo noſtrum γνῶθι σεαυτόν Noſcete.

Quod in columna iam tenetur Delphica
Labor moleſtus iſte, fructi eſt optimi.

Quid ferre poſſis, quidue non, dignoſcere. Vnde Satyricus: è cœlo deſcendit γνῶθι σεαυτόν.

Ibid. l. 13. *Inſano atq; inepto labori*] Plinius Epiſt. lib. 1. Proinde tu quoque inanem diſcurſum & multum ineptos labores, vt primum fuerit occaſio relinque, &c.

Digitized by Google

Ibid. l. 17 *Implicamus*] Alii implicemus l. Romanus impleamus.

Ibid. l. 19. *Sint fortuitis concurſionibus*] Epiphanius lib. 1. contra Hæreſes. Vide Firmicum Aſtronomicon. lib. 1. cap. 3. & Cicer. lib. 1. de natura, Lactant. lib. 1. c. 2 & c. 10. de ira & 9. in Epitome.

Ibid. lin. 23. *Terram fundauerit pondere*] Alii pondus.

Ibid. l. 26. *Naſcitur, inſpiratur, attollitur*] Melius Romanus, alitur.

Pag. 356. lin. 5. *Rutulare fulgura*] Statius lib. 1. Thebaid.

——Nec non abrupta tremiſcunt. Fulgura.

Vide Ariſtotelem de mundo & Senecam lib. 2. Natur. quæſtion. c. 39.

Ibid. l. 7. *Fulmina premicare*] Cicero lib. 2. de diuinatione. Placet Stoicis eos anhelitus terræ, qui frigidi ſint, cum fluere cœperint, ventos eſſe: cum autem ſe in nubem induerint, eiuſq; tenuiſſimam quamq; partem cœperint diuidere, atq; diſrumpere, idque crebrius facere, & vehementius, tunc fulgura & tonitrua exiſtere. Si autem nubiũ conflictu ardor expreſſus, ſe emiſerit, id eſſe fulmen.

Ibid. l. 6. *Montes irruunt*] Romanus codex diruunt.

Ibid. l. 17. *Sed & colitur*] Melius Romanus attollitur.

Ibid. l. 21. *Nunquam mereretur Phaleris & Dionyſius regnum*] Lactantius lib. 7. cap. 9. Quia videbant aut bonis accidere aduerſa, aut malis proſpera, fortuito geri omnia crediderũt, & natura mundum non prouidentia conſtitutum. & lib. 3. c. 17. Firmicus lib. 1. cap. 3. Reſponderunt huic querelę Iuſti-

Iuſtinus & Clemens Alexandrinus multis in locis.

Ibid. l. vlt. *Exiſtimare quam cognoſſe, familiarius*] Alii ſic diſtinguunt, exiſtimare, q. cogn. familiarius, adorare.

Pag. 357. lin. 1 *Prioribus credere*] Licinius in oratione ad milites apud Euſeb. lib. 2. de vita Conſtant. ἄνδρες φίλοι καὶ σύμμαχοι, πάτριοι μὲν οἵδε θεοὶ, οὓς ἐκ προγόνων τῶν ἀνέκαθεν παρειληφότες σέβειν τιμῶμεν. & lib. 1. de præp. Eccleſ. cap. 1. Lact. lib. 2. cap. 7. & cap. 20. lib. 5. Prudentius περὶ στεφάνων. Hoc ſanctum ab æuo eſt hoc ab atauis traditum, Symmachus in relatione: Præſtate oro vos, vt ea quæ pueri ſuſcepimus, ſenes poſteris relinquamus. Et deinde: Iam ſi longa ætas auctoritatem religionis faciat, ſeruāda eſt tot ſeculis fides, & ſequendi nobis parentes, qui ſecuti ſunt fœliciter ſuos. Vide Arnobium lib. 1. & Prudentium contra Symmachum lib. 2.

Ibid. l. 8. *Aſtarten, Syros, Dianam, Tauros*] Lact. l. 1. c. 21. Tertull. Apol. 23. Cic. 3. de natura deorū.

Ibid. l. 17. *Et per Gallorum acies*] Lactant. lib. 1. cap. 20.

Ibid. l. 23. *Etiam ignotis numinibus*] Tertullian. aduerſus Marcionem. Inuenio plane ignotis deis aras proſtitutas; Sed Attica Idololatria eſt; itē incertis deis, ſed ſuperſtitio Romana eſt, Vide Pauſaniam in Atticis. Epiphanum lib. 1. contra hæreſes, Auguſt. de ciuitate lib. 5. cap. 12. & 14. & 19.

Ibid. lin. 30. *Eſſe melius errare*] Ita Romanus codex.

Pag. 358. l. 5. *Teſtis mater Deum*] Alii Idæa. Cicero de Haruſpicum reſponſis. Hac nate ſuadente quondam defeſſa Italia Punico bello, atque ab Annibale vexatæ ſacra iſta maiores noſtri

aſcitata ex Phrygia Romæ collocauerunt quæ vi-
is accepit, qui eſt optimus à populo Romano iudicatus. P. Scipio. fœmina autem quæ matronarum caſtiſſima putabatur. Q. Claudii. Liuius lib 9. decad. 3. Herod. lib. 1. Ouid. 4. Faſtorum. Diodorus Siculus lib. 4. Auguſt. lib. 10. c. 16.

Ibid. lin. 7. *Teſtes equeſtrium fratrum*] Lactant. lib. 2. c. 8. Deinde illud quod Caſtor & Pollux bello Latino apud Lacum Minturnæ, viſi ſunt, equorum ſudorem abluentes, cum ædes eorum quæ iuncta fonti erat ſua ſponte patuiſſet, iidem bello Macedonico equis albis inſidẽtes. P. Vatinio, Romam nocte venienti, ſe obtuliſſe dicuntur nunciantes, eo die regem Perſen victum atq; captum. Quod paucis poſt diebus litteræ Ponti, verum eſſe docuerunt. Valerius lib. 1. c. 7. Macrobius 1. *Saturnalium* cap. 9. Cicero lib. de Diuinatione. Auguſtinus de Ciuitate lib. 4. cap. 26. Plutarchus in Romulo.

Ibid. l. 11. *Offenſo Ioue*] Auguſt. lib. 4. c. 26. Tito Latino ruſtico Romano patrifamilias dictum eſt in ſomnis, in ſenatu nunciaret, vt ludi Romani inſtaurarentur, quod primo eorum die in quodam ſcelerato, qui populo ſpectante ad ſupplicium ductus eſt, numinibus videlicet ex ludis hilaritatem quærentibus triſte diſplicuiſſet imperium. Cum ergo ille qui ſomno commonitus erat, poſtero die iuſſa facere non auſus eſſet. ſecunda nocte hoc idẽ rurſus ſeuerius imperatum eſt, amiſit filium quia non fecit: Tertia nocte dictum eſt homini, quod maior ei pœna ſi non faceret, immineret. Cum etiam ſic non auderet, in morbum incidit, acrem & horribilem. Tum vero ex amicorum ſententia ad magi-

magiſtratus rem detulit: atq; in lectica allatus eſt in ſenatum. Expoſitoq; ſomno, recepta continuo valetudine, pedibus ſuis ſanus abſceſſit. Tãto ſtupefactus miraculo ſenatus, quadruplicata pecunia, ludos cenſuit inſtaurari. Lactantius lib. 2. c. 8. Cicero 1. de diuinatione. Liuius lib. 2.

Ibid. l. 12. *Diciorum deuotio*] Cicero 3. Tuſculanarum quæſtionum Liuius lib. 8. Valerius lib. 5. c. 6. Plinius 22. c. 5.

Ibid. *Teſtis eſt Curtius*] Valerius lib. 5. c. 6. Liu. 7. Oroſ. l. 3. c. 3.

Ibid. l. 15. *Allia nomen infauſtum*] Lucanus 2. Et damnata diu Romanis Allia faſtis.

Ibid. l. 16. *Claudi & Iunii*] Cicero lib. 2. de diuinatione Valerius lib. 1. c. 4. Polibius lib. 1.

Ibid. l. 17. *Traſymenus lacus*] Cicero pro Roſcio Amerino. Te pugna Cannenſis accuſatorem ſat bonum facit: multos cæſos non ad Traſymenum lacum, ſed ad Seruilium vidimus. Tertullian. Apolog. c. 4. Liuius lib. 22. Valerius c. 4. lib. 8.

Ibid. lin. 19. *Flaminius auguria ſpreuit*] Cicero 2. de diuinatione. Flaminius non paruit auſpiciis itaque periit cum exercitu.

Ibid. l. 21. *Meruit Craſſus*] Vide Plutarchum in eius vita & Dionem lib. 39.

Pag. 359. l. 9. *Theodorus Cyreneus*] Cicero lib. 1. de natura deorum. Epiphanius in Anchorato. Plutarchus in Placitis philoſophorum, Athanagoras in Apologia pro Chriſtianis.

Ibid. lin. 16. *Cum Abderitem Protagoram*] Lactantius de ira Dei c. 9. Primus omnium Prothagoras extitit temporibus Socratis, qui ſibi diceret non liquere vtrum eſſet aliqua diuinitas, nec ne,

quæ diſputatio eius adeo impia & contra veritatem & religionem iudicata eſt, vt & ipſum Athenienſes expulerint ſuis finibus, & liberos eius in concione, quibus hæc continebantur, exuſſerint. Athanagoras in Apol Clemens in exhortatione ad gentes. Cic. 1. de natura Deorum Laertius l.9.

Ibid.l.19. *Deuſſerint*] Ita Romanus codex.

Ib.l.16 *Athenienſes viri*] Romanus τὸ viri delet.

Ibid.l. 22. *Inclinata & d. f.*] Alii inlicitæ ita Romanus codex.

Ibid.lin. 26. *Qui nocturnis congregationibus*] Plinius in Epiſtola ad Traianum.

Ibid.lin.vlt. *Mira ſtultitia & incredib aud.*] Romanus pro mira ſtultitia, & incredibilis audacia, ſpernunt.

Pag.560.l.3. *Interim mori non timent*] Hieronymus in vita Hylarionis, cum eſſent cruenta latrociniis loca & propinqui amicique eius imminens periculum denunciarent, contempſit mortem, vt mortem euaderet.

Ibid.lin.6 *Sacraria iſta teterrima i. coit.*] Suetonius in Nerone c. 26. Afflicti ſuppliciis Chriſtiani genus hominum ſuperſtitionis nouæ ac maleficæ, Plinius ad Traianum. Neque enim ciuitates tantum ſed vicos etiam atq; agros ſuperſtitionis iſtius contagio peruagata eſt. Tacitus Annal. lib. 15.

Ibid.lin.9. *Occultis ſe notis & inſignibus noſcunt*] Siſtam hic pauliſper gradum & præcipua crimina quæ Chriſtianis obiiciebantur, ediſſertabo. Ea igitur tria erāt. (teſte Athanagora in Apolog.) puta: Impietas, Thyeſtea conuiuia, Oedipodios concubitus. Primum inde fluxit quod Chriſtiani (vt par erat) nolebāt adorare ſtatuas ac imagines impe-

rato-

peratorũ. Seuere hoc illis præceperat, Deus Exodi 20. Non facietis vobis Deos argẽteos atq; aureos, Deut. 4. Sap. 13. c. 15. hæc de primo. Secundum erat Thyeſtia conuiuia. Dixit Saluator noſter Ioan. 6. ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν ἐὰν μὴ φάγητε τὴν σάρκα τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ πίνητε αὐτοῦ τὸ αἷμα, οὐκ ἔχετε ζωὴν ἐν ἑαυτοῖς. Hunc locum homines malæ linguæ perperam interpretati ſunt, perſuaſeruntq; ſibi Chriſtianos filiorum ſuorum carnem eſſe, & ſanguinem bibere. Quem illorum horribilem errorem poſtea confirmauit, Simon ille Magus, (de quo in actis D. Lucas) & alii multi, multa nefaria narrãt, Hũc æmulati ſectatores, & ſucceſſores Baſilides, Menander, Carpocrates & cæteri qui Simoniani appellati ſunt, Peſſimi hi mortales, cum præceptorẽ ſuum indies immanitate ſcelerum & turpitudinis vincerent, hanc de Chriſtianis deteſtãdam opinionem auxere. Cum enim Simoniani eſſent, & à Chriſtianis alieniſſimi, nomen nihilominus Chriſtianum retinebant. Vnde factum vt Chriſtiani vel propter nominis communionem, vel ſignorum ſimilitudinem vt magi ab omnibus exploſi ſint. Doctis pariter enim & indoctis perſuaſum erat magos, (vt ſcelerata illis ſub manus negotia ſuccederent) infanticidio ſe maculari. Primus igitur Simon & Simoniani huic calumniæ feneſtrã aperuerunt, vt videre eſt apud Euſeb. lib. 4. c. 7. & 8. Hos ſecuti ſunt Cataphryges quorum nefaria & ſacrilegiis omnib. tetriora ſacra ex Epiphanio narrat Auguſtinus in Catalago Hæreſium his verbis: Sacramenta (inquit) perhibẽtur habere funeſta, nã de infantis anniculi ſanguine, quem de toto eius corpore minutis punctionum vulneribus extorquent, quaſi Euchariſtiam ſuam

conficere perhibentur, miſcentes eum farinæ, panemque inde facientes: qui puer ſi mortuus fuerit, habetur ab illis pro martyre, ſi vixerit pro magno ſacerdote. Similia monſtra narrat Epiphanius de Gnoſticis & Nicolaitis quem vide lib. *1.* contra hæreſes. hæc de ſecundo. ſequiter tertium & poſtremum. Suſpicio & error de promiſcuo concubitu, natus videtur ex loco Ioannis 13. V. 34. Vbi ſaluator noſter ita ait: ἐντολὴν καινὴν δίδωμι ὑμῖν, ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους, καθὼς ἠγάπησα ὑμᾶς, ἵνα καὶ ὑμεῖς ἀγαπᾶτε ἀλλήλους, ἐν τούτῳ γνώσονται πάντες, ὅτι ἐμοὶ μαθηταί ἐστε ἐὰν ἔχητε ἀγάπην ἐν ἀλλήλοις. Et Malach. 2. Matth. 5. 1. Corinth. 3. & 13. Hoc diſcipuli vt alia mandata Chriſti, obſeruarunt religioſe, & ſæpius inculcarũt ſuis, vt ſe inuicem diligerent, nec more paganorum in mutua odia ſæuirent. Vnde quoque artiſſimis humanæ coniunctionis vocabulis ſe appellarunt. videlicet vt æquales ſuos fratres ac ſorores: maiores, patres ac matres: minores filios & filias appellarent. Hos igitur cum Gentiles inuicem nubere videbant, & ſine diſcrimine matrimonia contrahere, Chriſtianos promiſcue venerem ſpargere & in filias proprias inertare, clamitabant. quem illorum errorem, peſſimus ille Simon dum promiſcuum fœminarum vſum ſuis concedit, confirmauit. vt patet ex Iren. lib. 1. c. 20. Euſeb. lib. 2. cap. 13. & 4. cap. 7. & 8. Clemen. Stromat. *3*. Epiph. lib. 2. contra hæreſ. Hactenus.

Pag. 360. l. *17*. *Turpiſſimæ pecudis caput*] Tertul. Apologetico cap. 16.

Pag. *360*. l. 21. *Quaſi parentis ſui adorare naturam*] Arnobius in Pſalmum 28. Lucianus in vita peregrini. Euſeb. de præpar. Eccleſ. lib. 2. c. *1*.

Ibid.

Ibid. l. 24. *Supplicio pro facinore punitum*] Tacitus lib. 15. Annal. Autor nominis eius Chriſtus qui Tyberio imperitante, per procuratorem Pontium Pilatum ſupplicio adfectus erat. Lactantius lib. 4. c. 18. Venio nunc ad ipſam paſſionem quæ velut opprobrium nobis obiectari ſolet, quod & hominem, & ab hominibus inſigni ſupplicio adfectum & excruciatum colamus. Lucianus in vita peregrini. Theodoretus de Prouidentia lib. 10.

Ibid. l. 28. *Infans farre contextus*] Tertull. Apolog. cap. 9. Veni, demerge ferrum in infantem nullius inimicum, nullius reum, omnium filium: vel ſi, alterius officium eſt, tu modo, aſſiſte morienti homini antequam vixit; fugientem, animam nouam ſpecta, excipe rudem ſanguinem, eo panem ſatia, veſcere libenter. Interea diſcumbés, numera loca vbi mater, vbi ſoror nota diligenter: vt cum tenebræ caninæ ceciderint, non erres: piaculum enim admiſeris, niſi inceſtum feceris.
& 2. cap. Iuſtinus 2. Apolog. pro Chriſtianis.

Pag. 361. l. 6. *Ad epulas ſolẽni die*] Plinius in Epiſtola ad Traianum. Tertull. de corona militis.

Ibid. l. 10. *Canis qui candelabro nexus*] Tertull. Apolog. cap. 9. candelabra & lucernæ, & canis aliqui, & offulæ, quæ illos ad euerſionem luminum extendant, ante omnia cum matre tua & ſorore venire debebis. & c. 7. Iuſt. Apol. 2.

Ibid. l. 22. *Cum honeſta ſemper publico gaudeant*] Vide 3. cap. Ioannis Euang.

Ibid. l. 30. *Iudæorum ſola & miſera gentilitas*] Tertul. contra Iudæos & lib. 1. contra Marcionem.

Pag. 362. l. 8. *Impudenter etiam curioſum*] Cicero de natura lib. 1. Itaque impoſuiſtis in ceruicibus

noſtris ſempiternum dominum, quem dies ac no-ctes timeremus: quis enim non timeat omnia pro-uidentem, & cogitantem, & animaduertentem, & omnia ad ſe pertinere putantem, curioſum & ple-num negotii Deum.

Ibid. l. 12. *Quid quod toto orbi*] Plinius lib. 1. cap. 1. Mundum & hoc quod nomine alio cœlum ap-pellare libuit, cuius circumflexu teguntur cuncta, numen eſſe credi par eſt, æternum, immenſum, neque genitum, neque interiturum vnquam.

Ibid. l. 18. *Aniles fabulas adſtruunt*] Lucianus in vita peregrini.

Ibid. l. 30. *Vtrum feræ diripiant*] Vide Cicero-nem lib. 1. Tuſcul. Quæſtion.

Pag. 363. l. 20. *Protheſiali ſorte*] Lact. lib. 7. c. 22. Tot iam ſecula tranſierunt, quis vnquam vnus ab inferis reſurrexit, vt exemplo eius fieri poſſe cre-damus. Auſon. Epith. 12. Hyginus. Mela. Plinius & Philoſtratus in Heroicis.

Pag. 363. l. 29. *Ecce pars veſtrum*] Auguſt. de ci-uitate lib. 1. c. 29.

Pag. 364. lin. 1. *Cum querquera quateris*] Feſtus Querqueram febrem grauem & magnã dicit. Ar-nob. lib. 1. Apuleius Apologia.

Ibid. l. 18. *Subuenire viuetibus non poteſt*] Dextre hunc locum tractat Euſebius de demonſtr. Euang. lib. 10. c. 8.

Ibid. lin. 14. *Et delibatos altaribus cibos*] De extis ſolebant cœnare antiqui. Plaut. Pœnulo. Eamus intro dum exta referuntur. Tertul. de ſpectaculis & Arnob. lib. 7. Vetus inſcribtio. D. M. P. COR-NELIA. ANNIA. NE. INDESOLATA. ORBITATE. SVPERVIVEREM. MISERA. VIVAM. ME. VL-TRO.

TRO. IN HANC. ARCAM. CVM. VIRO. DEF. INCOMPAR. AMORE. DIL. DAMNAT. DEDO. CVM. QVO. VIXI. ANN. XX. SINE VLLA. DO. LIB. LIBERTAB. QNO. VT QVOT ANN. SVP. ARCAM. NO. PLOTONI ET VXORI PROSERPIN. M. OMNIBVSQ. SACRIFICENT. ROSISQ. EXORNENT. DE RELIQVIIS IBI EPVLENTVR. DO. D. P. M. DA. EX. X. ATQ. T. FACIVNDVM. DELEGA. VITA. VALE.

Ibid. l. 22. *Deſinite cœli plagas*] Ennius in aruſpices & Aſtrologos.

Quod & ante pedes nemo ſpectat: cœli ſcrutâtur plagas.

Ibid. l. 30. *Quod ſupra nos, nihil ad nos*] Lact. l. 3. cap. 20.

Celebre hoc prouerbium Socratis habuit: Quod ſuprà nos nihil ad nos. Hierony. ad Pammachium.

Pag. 365. l. 3. *Hoc fonte defluxit Arceſilæ*] Cic. lib. 1. de natura deorum.

Ibid. lin. 7. *Quid Simonidis melici*] Cic. lib. 1. de natura. Roges me quid aut qualis ſit Deus? autore vtar Simonide, de quo cum quæſiuiſſet hoc idem tyrannus Hyero, deliberãdi cauſa ſibi vnum diem poſtulauit, cum idem ex eo poſtridie quęreret: biduum petiuit: cum ſæpius duplicaret numerũ dierum, admiratusq; Hyero quæreret, cur ita faceret? Quia quanto (inquit) diutius conſidero, tanto mihi videtur res obſcurior.

Pag. 366. lin. 1. *Verborum lenocinio*] Tertul. lib. 5. aduerſus Marcionem. Ambroſius contra Symm.

Pag. 367. l. 15. *Diffinditur*] Lact. l. 6 c. 3. Dicunt humanæ vitæ curſum Y. litterę eſſe ſimilem, quod vnuſquiſq; hominũ, cum primũ adoleſcentię limẽ attigerit, & in eum locum venerit, partes vbi ſe via

findit in ambas, hæreat nutabundus ac neſciat in quam ſe partem potius inclinet.

Ibid.l.5. *Verborum veracium lumine*] Ita C. Romanus. alii flumine legunt.

Ibid. lin. 29. *Rationis & ſenſus capaces*] Symmachus in relatione ad imperatores: Eadem ſpectamus aſtra, commune cœlum eſt, idem nos mundus inuoluit, quid intereſt, qua quiſque prudentia verum inquirat.

Pag. 368. l. 3. *Magis aurum ſuſpicere*] Ita Romanus. Lactantius lib. de diuin. præmio lib. 7. Eo fit vt pauperes & humiles Deo credant facilius, quod ſunt expediti, quam diuites, qui ſunt impedimentis plurimis implicati, imo catenati & compediti ſeruiunt, ad nutum domino cupiditati, quæ illos inextricabilibus vinculis irretiuit: nec poſſunt in cœlum aſpicere, quoniam mens eorum in terram prona humiq; defixa eſt.

Ibid. l. 12. *Quo imperitior ſermo*] Athanagoras in Apolog. Cyprian. Epiſt. 2.

Ibid. l. 15. *Hominem noſce ſe*] Hieronymus in Epiſtola ad Pammachium. Euſeb. præp. lib. 1. c. 11.

Ibid. l. 26. *Quod illa prona in terram v.*] Lactant. Epitome 10. Homo ideo rectus cœlum aſpicit, vt Deum quærat & cap. 15. de ira & lib. 7. c. 18. Ouidius lib. 1. Metamorph.

Pronaq; cum ſpectant animãtia cætera terram
Os homini ſublime dedit, cœlumq; videre.

Salluſtius & Xenophon in memorabilibus. Lact. lib. 7. c. 9. Theodoretus de prouid. lib. 3.

Pag. 369. l. 4. *Mentem ſenſum oculos*] Cicero de Haruſp. reſponſis. Etenim quis eſt tam vecors, qui cum cœlum ſuſpexerit, deos eſſe non ſentiat, & ea

quæ

Digitized by Google

quæ tanta mente fiunt, vt vix quiſquam arte vlla ordinem rerum ac viciſſitudinem perſequi poſſit, caſu fieri putet? aut cum deos eſſe intellexerit, non intelligat, eorum numine hoc tantum imperium natum, & auctum & retentum. Lact. lib. 7. c. 9.

Ibid. l. 7. *Supra circaq; luſtraueris*] Ita Romanus. Quod & video in mentem veniſſe eruditiſſimo viro Friderico Lindenbruggio.

Ibid. l. 10. *Cælum ipſum vide*] Theodoretus orat. 1. de prouidentia.

Ibid. l. 14. *Vt annum ſolis ambitus faciat*] Theodoretus eleganter lib. 1. de prouid.

Ibid. l. 29. *Hyberna oliuitas*] Theodoretus in dicto loco.

Pag. 370. l. 2. *Mari intende*] Theodoretus 2. de prouidentia.

Ibid. l. 8. *Collium flexa*] Lact. lib. 7. cap. 20. Euſebius de vita Conſtantini lib. 4.

Ibid. lin. 27. *Britannia ſole deficitur*] Xiphilinus lib. 21.

Ibid. l. 28. *AEgypti ſiccitatem temperat Nilus*] Diſertim Ammianus lib. 22. Plinius in Panegyrico. Plinius lib. 18. cap. 18. Conſtantinus Manaſſes in Annal. Strabo multis in locis.

Ibid. l. 29. *Colit Euphrates Meſopotamiam*] Ammianus lib. 22. Strabo 15.

Ibid. l. 31. *Quod ſi ingreſſus*] Theodoretus. lib. 4. de prouidentia.

Pag. 371. lin. 11. *Regni ſocietas deſiit*] Ita lego ex Cypriano ſup. quando vnquam regni ſocietas aut cum fide cœpit, aut ſine cruore deſiit.

Ibid. l. 12. *Perſas de equorum hinnitu*] Conſtantinus Manaſſes in Annal. Multis vero conſiliis de

regno habitis, tandem ſtatuunt, cuius ex ipſis equus ante omnes hinnitu vti deprehenderetur, recens lucente ſupra terram ſole, lucis autore, eum imperio Perſarum potiri debere. Valerius lib. 1. c. 7 Iuſt. lib. 7. Herodotus lib. 3.

Ibid. lin. 13. *Thebanorum præmortuam fabulam*] Cyprianus de Idolis. Sic Thebanorum germanitas rupta, & permanens regis diſſidentibus etiam in morte diſcordia, & Romanos geminos vnum non capit regnum, quos vnum vteri cœpit hoſpitium. Statius lib. 8. Thebaid. alii volunt par mortuum fabulam.

Ibid. lin. 15 *Generi & ſoceri*] Cyprianus de Idolis. Pompeius & Cęſar adfines fuerunt, nec tamen neceſſitudinis fœdus in æmula poteſtate tenuerunt.

Ibid. l. 17. *Rex vnus eſt apibus*] Cyprianus. Rex vnus eſt apibus, & dux vnus in gregibus, & in armentis rector vnus, multo magis mundi vnus eſt rector, qui vniuerſa quæcunque ſunt, ratione diſpenſat, virtute conſumat. Theodor. orat. 5. de prouidentia. Varro de re ruſtica. Vergilius in Georg.

Ibid. lin. 23. *Qui ante mundum fuerit*] Theod. orat. 2.

Ibid. l. 25. *Verbo iubet ratione diſpenſat*] Tertul. Apolog. cap. 17. Quod colimus Deus vnus eſt, qui totam molem illam cum omni inſtrumento elementorum, corporum, ſpirituum, verbo quo iuſſit, ratione, qua diſpoſuit, virtute qua potuit, de nihilo expreſſit ornamentum maieſtatis ſuæ.

Ibid. lin. 26. *Hic nec videri poteſt*] Cyprianus de Idolis

Idolis. Hic nec videri poteſt, viſu clarior eſt, nec comprehendi poteſt, tactu purior eſt: nec æſtimari, ſenſu maior eſt: & ideo ſic eum digne æſtimamus, dum inæſtimabilem dicimus. Athanag. in Apolog. Tertul. Apolog. cap. 17.

Pag. 372. lin. 1. *Nec nomen Dei quæras*] Cyprianus; Deus nomen eſt illi, illic vocabulis opus eſt vbi propriis appellationum inſignibus multitudo dirimenda eſt. Deo qui ſolus eſt, Deus vocabulum totum eſt. ergo vnus eſt, & vbique totus diffuſus eſt. Nam & vulgus in multis Deum naturaliter confitetur, cum mens & anima ſui autoris & principis admonetur. Dici frequenter audimus ô Deus, & Deus videt, & Deo commendo, & Deus mihi reddet, & quod vult Deus, & ſi Deus dederit. Tertullianus in Apologetico cap. 17.

Ibidem lin. 9. *Audio vulgus*] R. C. audi vulgus.

Ibid. lin. 13. *Et qui Iouem principem volunt*] Auguſtinus de ciuitate lib. 19. cap. 23. apud Tacitum lib. 15. annal. prudentiores in vicinia mortis, innocabant Iouem: dicentes; Libemus Ioui liberatori.

Ibid. l. 19. *Apertius proximius, verius*] Vergil. 6. Æneid. Lact. 1. c. 5.

Ibid. l. 24. *Hæc enim eius verba ſunt*] Ita emendo hunc locum ex R. cod.

Ibid. lin. vlt. *Thales Mileſius*] Lactantius lib. 1. cap. 5. Thales Mileſius qui vnus è ſeptem ſapientum numero fuit, quique primus omnium de cauſis naturalibus quæſiſſe dicitur, aquam eſſe dixit à qua nata ſunt omnia, Deum a. eſſe

mentem quæ ex aqua cuncta formauerit. Laertius lib. 1. Cic. de natura deorum. Euſeb. præp. cap. 5. lib. 13.

Pag. 373. l. 7. *Anaxamines*] Lact. lib. 1 c. 5. Euſeb. præp. lib. 1. cap. 5.

Ibid. l. 10. *Anaxagora & Pythag.*] Lact. in citato loco.

Ibid. lin. 15. *Xenophanem*] Cicer. lib. 4. Acad. quæſt.

Ibid. lin. 19. *Democritus*] Cic. 1. de finib. & 1. de natura deorum. Euſebius. lib. 13. c. 5.

Ibid. l. 22. *Straton quoque*] Cic. lib. 1. de natura.

Ibid. l. 24. *Ariſtoteles*] Lact. lib. 1. c. 5.

Ibid l. 27. *Heraclides Ponticus variat*] Hæc delet Romanus codex.

Ibid. lin. 29. *Theophraſtus & Zenon & Chryſip.*] Lact. lib. 1. cap. 5. & 4. c. 9.

Pag. 374. l. 17. *Ariſto Chius*] Nicephor. lib. 1. de dictis & fact.

Ibid. l. 19. *Platoni apertior*] Lact. lib. 1. cap. 5. Epiſtola 2. ad Dionyſ. Plato. Theodor. contra Græcos lib. 2. Tertul. in Apolog. Lact. lib. 4. c. 9.

Pag. 375. lin. 1. *Philoſophos fuiſſe tunc*] Clemens lib. 1. Stromat.

Ibid. lin. 9. *Syllam multiplicem*] Vide Hyginum, Placiadem & Ouidium in Metamorph.

Ibid. l. 19. *Dum reges ſuos colunt rel*] Cyprianus de Idolis. Reges olim fuerunt qui ob regalem memoriam coli apud ſuos poſtmodum etiam in morte cœperunt. Inde illis inſtituta templa, inde ad defunctorum vultus per imaginem detinendos expreſſa ſimulachra, quibus & immolabant hoſtias, & dies feſtos dando honores celebrabant: inde

poſteris

poſteris facta ſunt ſacra, quæ prius fuerant aſſumpta ſolatia. Manaſſes in Annal. Lact. lib. 1. cap. 5. & de Ira cap. 11. & lib. 1. cap. 8. & 4. cap. 28. Euſeb. de præp. lib. 1. cap. 6.

Ibid. l. 30. *Lego Stoicorum ſcribta*] Emẽdandum hiſtoricorum ſcribta.

Ibid. l. 31. *Euhemerus*] Lact. lib. 1. c. 11. Hyginus & Placiades.

Pag. 376. lin. 5. *Inuentas fruges*] Plinius lib. 25. cap. 1.

Ibid. l. 7. *Sine Libero & Cerere*] Terent. in Eunucho.

Ibid. lin. 10. *Sibi de diis hominibus*] Cyprianus de Idolis. Hoc ita eſſe Alexander Magnus inſigni volumine ad matrem ſuam ſcribit, metu ſuæ poteſtatis proditum ſibi de diis hominibus à ſacerdote ſecretum: quod maiorum & regum memoria ſeruata ſit, inde colendi & ſacrificandi ritus inoleuerit. Athanagoras in Apologia.

Ibid. l. 13. *Et deſpicis Iſidis ad hirundinem ſiſtrum*] Plutarch. in Iſide & Oſiride. Τρέφειν δὲ τὴν Ἶσιν ἀντὶ μαστοῦ τὸν δάκτυλον, εἰς τὸ στόμα τοῦ παιδίου διδοῦσαν, νύκτωρ δὲ περικαίειν τὰ θνητὰ τοῦ σώματος. αὐτὴν δὲ γινομένην χελιδόνα τῇ κίονι περιπέτεσθαι καὶ θρηνεῖν, ἄχρις οὗ τὴν βασίλισσαν παραφυλάξασαν καὶ ἐγκραγοῦσαν ὡς εἶδε περικαιόμενον τὸ βρέφος, ἀφελέσθαι τὴν ἀθανασίαν αὐτοῦ.

Ibid. l. 15. *Oſiridis tumulum*] Plutarchus in dicto loco. Μόνον δὲ τῶν μερῶν τοῦ Ὀσίριδος τὴν Ἶσιν οὐχ εὑρεῖν τὸ αἰδοῖον. εὐθὺς γὰρ εἰς τὸν ποταμὸν ῥιφῆναι καὶ γεύσασθαι τόν πε λεπιδωτὸν αὐτοῦ καὶ τὸν φάγρον καὶ τὸν ὀξύρυγχον, ὡς οὓς μάλιστα τῶν ἰχθύων ἀφοσιοῦσθαι.

Ibid. l. 15. *Funera atq; luctus*] Firmicus de errore prof. relig. In ſacris ſuis addunt tragica funera, &

funeſta calamitatis metuendæ certamina. Statius lib. 10. Thebaid.

Ibid. l. 16. *Iſis perditum filium luget*] Firmicus. In aditis habent Idolum Oſiridis ſepultum, hoc annuis luctibus plangunt, radunt capita, vt miſerandum caſum regis, ſui turpitudine dehoneſtati defleant capitis: tundunt pectus, lacerant lacertos, veterum vulnerum reſecant cicatrices, vt annuis luctibus in animis eorum, funeſtæ ac miſerandæ necis exitium renaſcatur, & cum hoc certis diebus fecerint, fingunt ſe lacerati corporis reliquias reperire, & cum inuenerint, quaſi ſopitis luctibus, gaudent. Plutarch. in Iſide. Herod. lib. 2. Athanagoras in Apolog. Lact. lib. 1. cap. 11. Prudent. lib. 1. contra Symmachum. Iuuenal. Sat. 8.

Ibid. lin. 24. *Nonne ridiculum eſt*] Firmicus de errore profan. relig. Si dii ſunt quos colitis cur eos annuis luctibus plangitis: Si lachrymis & luctu digni ſunt, cur eos diuino honore cumulatis. Vnum itaque è duobus facite, aut nolite eos lugere ſi dii ſunt, aut ſi luctu eos dignos putatis, lachrymis veſtris maieſtas diuini numinis polluitur.

Ibid. lin. 26. *Ceres facibus accenſis & ſerpente circumlata*] Morſius derepente. Lactantius lib. 1. cap. 17. Sacra vero Cereris Eleuſinæ non ſunt his diſſimilia. Nam ſicut ibi Oſiris puer planctu matris inquiritur, ita hic ad inceſtum patrui matrimonium rapta Proſerpina: quam quia facibus accenſis ex Æthnæ vertice quæſiſſe in Sicilia dicitur: idcirco Sacra eius ardentius tedarum iactatione, celebrantur. Prud. περὶ στεφάνων.

Ibid. lin. 31. *Et Corybantum cymbalis*] Ouidius lib. 5. Faſtorum.

Ardua

Ardua iamdudum reſonat timentibus Ida,
Tutus vt infanti vagiat ore puer.
Pars clypeos ſudibus, galeas pars tondet in alus
Hoc Curetes habet, hoc Corybantes opus.

Statius lib. 1. Thebaid. Apolog Bib. lib. 1. Firmicus de err. prof. Tertul. Apol. c. 24. Lact. lib 1. c. 21.

Ibid. l. penult. *De Cybile Dyndimena*] Lact. lib. 1. c. 17. Deum mater amauit formoſum adoleſcentem, & eumdem cum pellice deprehenſum exectis virilibus ſemiuirum reddidit, & ideo nunc ſacra eius à Gallis ſacerdotibus celebrantur. Tertul. Apolog. cap. 24. Statius lib. 4. Thebaid. Prudent. περὶ στεφάνων.

Pag. 377. l. 8. *Vulcanus Claudii*] Homer. Iliad. α. Hyginus & Placiades.

Ibid. *Apollo tot ætatibus leuis*] Lucianus in Icaromenippo. Auguſt. de ciu. Dei lib. 8. c. 12.

Ibid. lin. 10. *Neptunus glaucis oculis*] Vide Phornutum & Hyginum.

Ibid. l. 13. *Ianus duas geſtat frontes*] Cyprian. ipſe bifrons exprimitur, quod in medio conſtitutus annum incipientem & recedentem ſpectare videatur. Aliam rationem hac de re reddunt Auguſtinus & Ouidius quos vide ſi lubet.

Ibid. l. 14. *Diana alta ſuccincta*] Vide Iſido. orig. lib. 9. c. 11. Phornutum de diis.

Ibid. l. 15. *Eph. mammis multis & vberibus*] Ita R. C. Quod & video conieciſſe clariſſimum virum Iuſtum Lipſium, quem honoris gratia nomino.

Ibid. l. 16. *Et Trima trinis capitibus*] Apollod. lib. 1. Phornutus de diis, Statius lib. 4. Thebaid.

Ibid. l. 17. *Ipſe Iuppiter veſter*] Auguſt. de ciu. Dei lib. 7. cap. 11. Lact. lib. 1. c. 1.

Digitized by Google

Ibid.lin.23. *Erigone ſuſpenſa de arbore*] Apollod. Bib.lib.3. Placiades & Hyginus.

Ibid.l.24. *Caſtores alternis moriuntur*] Cyprian. de Idolis. Caſtor & Pollux alternis moriuntur vt viuant. Arnob.lib.1.Lact.lib.6.c.10.

Ibid.lin.25. *AEſculapius vt in Deum ſurgat*] Cyprianus Æſculapius vt in Deum ſurgat, Hercules vt hominem exuat Otæis ignibus concrematur. Euſeb.de præpar.Eccleſ.lib.1.c.2.& 3.c.14.Lact. lib.1.cap.10. Tertull.in Apologetico. Athanagoras in Apologia. Lucianus in concilio Deorum. Ioſeph.lib.2.contra Appionem. Arnobius lib.4. Auguſt.lib.18.c.10.

Ibid.l.30. *Carminibus præcipue poëtarum*] Aug.de ciu.lib.1.c.3. Lact.lib.1.c.2.

Ibid.l.penult. *Plato ideo præclare Homerum*] 2. Dialogo de Repub. Euſeb.de præpar. Eccleſ. cap. 13.lib.5.Ioſeph.lib.2.contra Appionem. Auguſt. de ciu.lib.2.c.15.& 19.

Pag.378.lin.4. *Hic eorum paria compoſuit*] Alii prælia. Quod improbat Fuluius. Tertul. Apolog. c.14. Quanta inuenio ludibria? Deos inter ſe propter Troianos & Achiuos vt gladiatorum paria congreſſos, depugnaſſe. Euſeb. de præpar. Eccleſ. cap.10. lib. 2.

Ibid.l.6. *Sarpedonem filium*] Tertul. Apolog. c. 14. Prudentius περὶ στεφανων. Firmicus de error.prof. relig.

Ibid.l.11. *Apollo Admeti pecus paſcit*] Cyprian. de Idolis. Lact.lib.1.cap.10.& lib.6.c.10. Tertul. Apol.c.14. Arnobius.lib.4. Auguſt.de ciu. Dei lib. 3.cap.2. Ioſephus lib.2.contra Appionem. Stat. lib.5. Thebaid.

Ibid.

Ibid.lin.15. *Cum cœlum & fulmina*] Cicero 2. de diuinatione. Quid igitur minus à Phyſicis dici debet, quam quicquam certi ſignificari rebus incertis. Non enim puto te eum eſſe, qui Ioui fulmen fabricatos eſſe Cyclopas in Ætna putes, nam eſſet mirabile quomodo Iuppiter toties iaceret, cum vnum haberet.

Ibid.lin.19 *Martis & Veneris adulterium*] Lact. lib.1.c.10. Tertul.Apolog.c.14. Homerus Iliad. & Clemens in exhortatione ad Gentes Statius lib.4. Thebaid.

Ibid. *Ganymedem Iouis ſtuprum*] Firmicus de error. prof. relig. Puerorum aliquis delectatur amplexibus, Ganymedem in ſinu Iouis quærat: Herculem videat Hylam impatienti amore quærentem, Hyacinti deſiderio captum Apollinem diſcat. Lucian. in concilio Deorum. Lact. lib.1.c.10. Euſebius de laudibus Conſtantini.

Ibid.l.24. *Hiiſdem fabulis inhærentibus*. Lact.l.5. c.21. Tertullianus de Idololatria.

Ibid.l.27. *Saturnum enim principem*] Arnob.l. 4.

Ibid.l.pen. *Is Creta profugus*] Cyprian. de Idolis Antrum Iouis in Creta viſitur & ſepulchrum eius oſtenditur, & ab eo Saturnum fugatum eſſe manifeſtum eſt. Hunc fugatum hoſpitio Ianus excepit, de cuius nomine Ianiculum quoque dictum eſt. Lucianus in Ioue Tragœdo & concilio Deorũ. Lact.lib.1.c.13. & 14. Euſeb.lib.3.c.3. de præpar. Eccleſ. Athanagoras in Apologia.

Pag.379.l.3. *Latebram ſuam*] Vergil.8.Æneid.

——Latiumq́; vocari
Maluit, his quoniam latuiſſet tutus in oris.

Prid. περὶ στεφάνων, Cyprianus de Idolis.

Ibid. lin. 2. *Litteras imprimere, nummos ſignare*] Cypr. de Idolis. Ouidius lib. 1. Faſtorum. Tertul. Apolog. Auguſt. de ciu. Dei lib. 4. c. 21.

Ibid. l. 9. *Natus ex homine*] Lactant. lib. 1. c. 11. Minutius Fœlix in eo libro qui Octauius inſcribitur, ſic argumentatus eſt. Saturnum cum fugatus eſſet à filio, in Italiamque veniſſet cœli filium dictum, quod ſoleamus eos quorum virtutem miremur, aut qui repente aduenerint, de cœlo cecidiſſe dicere: terræ autem, quod ignotis parentibus natos terræ filios nominemus Cic. lib. 7. Epiſt. 9. ad Trebatium & ad Atticum lib. 1. Epiſt. 10.

Ibid. l. 14. *Antrum Iouis*] Lucianus in Ioue Tragœdo & concilio Deorum. Cypr. de Idolis Lact. lib. 1. cap. 11.

Ibid. l. 20. *Proculo peiurante Deus Romulus eſt*] Cyprianus: Romulus peiurante Proculo Deus factus eſt. Lactant. lib. 1. cap. 15. Auguſt. de ciuit. lib. 3. cap. 15.

Ibid. lin. 21. *Et Iuba Mauris*] Lact. lib. 1. cap. 15. Cyprianus de Idolis. Tertul. Apologetico.

Ibid. l. penult. *Iuppiter ſenuit & partus in Iunone defecit*] Cyprianus; ſi autem aliquādo dii nati ſunt cur hodie quoque non naſcuntur; niſi forte Iuppiter ſenuit, & partus in Iunone defecit. Iuuenal. Sat. 6. Ioſeph. contra Appionem lib. 2. Lact. lib. 1. cap. 16.

Pag. 380. l. 5. *Vnde manifeſtum eſt*] Conſtantinus Manaſſes in annalibus. Cyprianus de Idolis, Lact. lib. 1. c. 11. Euſebius lib. 4. de vita Conſtantini. Prudentius περὶ στεφάνων.

Ibid. l. 17. *De immundo vaſculo*] Iuſtinus Apol. pro Chriſtianis 2. Τί γὰρ δεῖ εἰδόσιν ὑμῖν λέγειν, ἃ τὴν ὕλην

ἐιπε-

οἱ τεχνῖται διαπιθέασι, ξόνοντες καὶ τέμνοντες, καὶ χωνεύοντες καὶ τύπτοντες, καὶ ἐξ ἀτίμων πολλάκις σκευῶν διὰ τέχνης τὸ σχῆσμα μόνον ἀλλάξαντες καὶ μορπωποιήσαντες θεοὺς ἐπονομάζουσιν. Prudentius περὶ στεφάνων. Coli iubentis numina exciſa fabrili manu cauis recocta & follibus, Quæ voce quæ greſſu carent immota, cæca, elinguia.

Pag 381.l.*11*. *Nudi cruda hyeme incedunt*] Arnob.lib.*6*.

Ibid.lin. 12. *Mendicantes vicatim Deos ducunt*] Apuleius lib. 8. Mileſ. Clemens in exhortatione ad gentes Tertul. Apolog.cap. 13.

Ibid.lin.15. *Quædam viro non licet*] Sacris Bonæ Deæ viris intereſſe non licebat, vt & Cereris & Veſtæ. Lactant. lib. 3. cap. 20. Multo ſceleratiores ſunt, qui arcana mundi & hoc cœleſte templum profanare impiis diſputationibus quærunt, quam qui ædem Veſtæ aut Bonæ Deæ aut Cereris intrauerint. Quæ penetralia quamuis adire viris non liceat, à viris tamen fabricata ſunt. Cic.de Haruſp.reſponſis.

Ibid. *Nonnulla abſque fœminis*] Vide Macrobium. Satur.lib.1.cap.13.

Ibid.l. 17. *Alia ſacra coronat vniuira*] Tertul.in exhortatione ad caſtitatem,& in libro de Idololatria. Alexander ab Alexandro Genial. dier. multis in locis.

Ibid. lin.*21*. *Qui vulneribus ſuis ſupplicat*] Lact. lib.1.cap.21. Firmicus de err.prof.relig. Lucianus in Syria Dea.

Pag. 382.lin.1. *Nonne in ortu ſuo & ſcelere collecti*] Cyprianus de Idolis Auguſtinus de ciuitate

Dei lib. 1. cap. 3. & lib. 3. cap. 13. Tertul. in Apologetico.

Ibid. l. vlt & pag. 383. l. 1. *Romanorum vernaculos Deos*] Hæc adverbum exſcribſit Cyprianus de Idolis.

Pag. 383. l. 1. *Picus*] Arnob. lib. 2. Auguſt. de ciu. lib. 6. c. 10. Lact. lib. 1. c. 22.

Ibid. l. 2. *Pilumnus*] Auguſtinus de ciuitate cap. 9. lib. 6.

Ibid. *Tiberinus*] Auguſtinus de ciuitate lib. 4. cap. 23.

Ibid. *Conſus*] Tertul. aduerſus Marcionem Arnob. lib. 3. Hieronymus in Epiſtola ad Pammachium.

Ibid. *Deam quoq; Cloacinam*] Lact. lib. 1. cap. 20. Auguſt. de ciu. lib. 4. c. 8.

Ibid. l. 4. *Febris dicata*] Lact. lib. 1, c. 20. Auguſt. de ciu. lib. 2. c. 14.

Ibid. l. 6. *Acca & Flora meretrices*] Arnob. lib. 3. Lact. lib. 1. c. 20. Auguſt. de ciu. lib. 4. c. 8. de ciuit. Varro lib. 1 de re ruſtica.

Ibid. l. 11. *Mars Thracius Iuppiter Creticus*] Cyprianus de Idolis Statius lib. 3. Thebaid. Lact. lib. 1, cap. 11. & 21.

Ibid. l. 12. *Iuno Argiua vel Samia*] Lact. lib. 1. c. 17. Tertul. Apolog. Euſebius lib. 5. cap. 7. de præp. Eccleſiaſt.

Ibid. lin. 13. *Mater Idæa*] Auguſt. de ciu. cap. 4. lib. 2. Diodorus lib. 4.

Ibid. l. 17. *Veſta ſane neſciente*] Auguſt. lib. 4. de ciu. cap. 10.

Ibid. l. 22. *Quam inter aras & delubra conducuntur*] RC. condicuntur quod probo. Firmicus de error.

error.prof. n.relig. Videre eſt in ipſis templis cum publico gemitu miſeranda ludibria, viros muliebria pati, & hanc impuri & impudici corporis labem glorioſa oſtentatione detegere. hinc capienda illa Iuuenal. Sat 6.

Nam ſi conſtituit ſolitoq; decentius optat
Ornari & properat, iamq; exſpectatur in hortis,
Aut apud Iſiacæ potius ſacraria lenæ.

Ibid. l. 25. *Regna tenuerunt Aſſyrii & Medi*] Cyprianus de Idolis. Auguſtinus de ciu. lib. 18. Tertul. Apologetico.

Ibid. l. 28 *Quorum cibo vel faſtidio*] Plinius lib. 7. cap. 28. Accius apud Nonium.

Ibid. l. vlt *Clodius & Flaminius*] Cic. lib. 1. de diuinatione Polyb lib. 1. Valerius lib. 1. c. 4.

Pag. 384. l. 1. *Solliſtimum tripudium*] Cic. 1. de diuinatione. Quod autem ſcriptum habetis tripudium fieri, ſi ex ea quid in ſolum ceciderit: hoc quoq; dixi ꝙ coactum tripudium Soliſtimum dicitis. Et 2. de diuinatione. Feſtus in Solliſtimum.

Ibid. l. 2. *Quid Regulus*] Auguſt. de ciu. lib. 2. c. 17. Valerius lib. 1. c. 6.

Ibid. l. 3. *Mancinus*] Valerius in dicto loco. Auguſt. de ciu. lib. 3. c. 6.

Ibid. l 4 *Pullos edaces*] Cic. lib. 2. de diuinatione. Aug. de ciu. lib. 3. c. 19. Cyprianus de Idolis.

Ibid. l. 6. *Caius Cæſar*] Cyprianus de Idolis. Cic. 2. de diuinat. Sueton. in eius vita.

Ibid. l. 10. *Amphiarus*] Pauſanias in Atticis. Hyginus Fab. 73. & 128. Statius lib. 1. Thebaid.

Ibid. l. 12. *Tyreſias*] Eius fabulam omnium optime expreſſit Scholiaſtes Lycophronis Tretzes.

Ibid. l. 16. *Cautũ illud & ambiguũ*] Alii cantum.

Ibid.lin.18. *Φιλιππίζειν Phytiam querebatur*] Cic. lib. 2. de diuinatio. Demoſthenes quidem qui ab hinc annos prope ccc, iam tum Φιλιππίζειν Phytiam dicebat, id eſt quaſi cum Philippo facere, hoc autem eo ſpectabat, vt illam à Philippo corruptam diceret : quo licet exiſtimare in aliis quoque oraculis Delphicis aliquid non ſcinceri fuiſſe.

Ib.l. 25. *Spiritus ſunt inſcinceri*] Prudentius περὶ στεφάνων.

Adſunt & illic ſpiritus, ſunt ſed magiſtri criminum
Veſtræ & ſalutis aucupes vagi, impotentes, ſordidi.
Qui vos latenter incitos in omne compellunt nefas.

Euſebius de præpar. Eccleſ. lib. 5. cap. 5. Cyprianus de Idolis. Lactantius lib. 2. cap. 15 & 16. lib. 5. cap. 22. Tertul. Apolog. 22. Auguſtinus de ciuit. lib. 2. cap. 26.

Ibid. lin. vlt. *Socrates nouit*] Cyprianus de Idolis. Lact. lib. 1. cap. 7. & 2. cap. 15. Tertul. Apolog. 32. diſertim Apuleius in Deo Socrat.

Pag. 385. l. 2. *Magi quoq;*] Firmicus de err. prof. relig. Iſiodor. orig. lib. 8. cap. 9. Gregorius Nyſſenus in Epiſtola contra Fatum. Saliſberienſis in Polycrat. lib. 1. cap. 10.

Ibid. l. 7. *Hoſtanes*] Cyprianus de Idolis Lact. lib. 2. cap. 15.

Ibid. lin. 12. *Quid Plato*] In Timæo. Euſebius de præp. Eccleſiaſtica. Cyprianus de Idolis. Lact. lib. 2. c. 15. Auguſt. lib. 8. cap. 11. & 12.

Ibid. l. 20. *In nos pro cupidine amoris*] Morſius, porro cupidinem a.

Ibid. l. 25. *Imaginibus conſecratis*] Lactant. lib. 2. cap. 15. & 17. Cyprianus de Idolis. Euſebius de Laudi-

Laudibus Conſtantini. Tertullianus in Apolog. cap. 22.

Pag. 386. lin. 16. *Meritis verborum*] Alii verberum. Lactantius lib. 2. cap. 16. lib. 5. 22. lib. 4. cap. 27. Firmicus de errore profan. Tertullian. Apolog. 22.

Ibid. lin. 26. *Sic Chriſtianos de proximo*] Lactantius lib. 1. c. 22. propter verbera & minas ſanctos viros ſemper oderunt. Et quia per ſe nocere his nihil poſſunt, publicis eos odiis perſequuntur, quos ſibi graues ſentiunt: exercentque ſæuitiam quam violentiſſime poſſunt, vt aut eorum fidem minuant per dolorem, aut ſi id efficere non quiuerint auferant omnino de terra, ne ſint qui eorum nequitiam poſſint coercere. Cyprian. de Idolis. Tertul. Apol. 22. Iuſtinus contra Triphonem. Auguſt. de ciu. lib. 18. c. 53.

Ibid. lin. 20. *Exercentes peruerſam quæſtionem*] Euſebius Eccleſ. Hiſtor. lib. 9. cap. 5. ὧν τούτων ἐπιτελυμένων τὸν τρόπον, ἕτερος στρατοπεδάρχης, ὃν δοῦκα ῥωμαῖοι προσαγορεύουσιν ἀνὰ τὴν Δαμασκὸν τῆς φοινίκης ἐπίρρητα τινὰ γυναικάρια ἐξ ἀγορᾶς ἀνάρπαστα ποιήσας, βασάνους αὐταῖς ἐπιθήσειν ἠπείλει, λέγειν ἐγγράφως, ἐπαναγκάζων, ὡς δὴ εἴη ποτὲ χριστιαναὶ συνειδεῖεν τε αὐτοῖς ἀθεμιτουργίας, ἐν αὐτοῖς τε τοῖς κυριακοῖς πράττειν αὐτοὺς τὰ ἀκόλαστα, καὶ ὅσα ἄλλα λέγειν αὐτὰς ἐπὶ διαβολῇ τοῦ δόγματος ἤθελον. Plinius in Epiſtola ad Traianum Imp.

Ibid. l. 22. *Et ſi quis infirmior malo preſſus*] Lact. lib. 5. cap. 9. Si qui doloris vel mortis metu vel ſuapte perfidia, cœleſte ſacramentum deſeruerint, & ad funeſta ſacrificia conſenſerint, eos laudant & honoribus mactant (forte auctant) vt illorum exemplo cæteros illiciant.

Digitized by Google

Pag. 388. lin. 3. *Caput Aſini rem nobis eſſe*] Vide Tertul. Apolog. cap. 16.

Ibid. l. 6. *Cum Epona*] Tertul. in dicto loco. Vos tamen non negabitis & iumenta omnia & totos cantherios cum ſua Epona coli à vobis. Apuleius lib. 3. Mileſ. Iuuen. Sat. 8. & inibi quæ dicit Scholiaſtes.

Ibid. l. 11. *Apim & bouem*] Ioſeph. lib. 2. contra Appionem. Euſebius de præp. Eccleſ. lib. 2. cap. 1. Plutarch in Iſide Tertul. Apolog. Diodorus Siculus lib. 2. Cyprianus in Apolog. ad Demetrium. Prudent. lib. 2. contra Symmachum Firmicus de error. profan.

Ibid. l. 15. *Capite punitur*] Herodotus lib. 2. Ὃς δ' ἂν ἶβιν ἢ ἱέρακα ἀποκτείνῃ ἤν τε ἑκὼν ἤν τε ἀέκων τεθνάναι ἀνάγκη. Iuuenal. Sat. 15. Salſe illos inridet.

Quis neſcit Voluſi Bythinice qualia demens
AEgyptus portenta colat: Crocodilon adorat
Pars hæc: illa pauet ſaturam ſerpentibus Ibin
Illic cæruleos hic piſcem fluminis illic
Oppida tota canem, nemo veneratur Dianam.
Porrum & cæpe neſas violare & frangere morſu
O ſanctas gentes, quibus hæc naſcuntur in hortis
Numina.

Antiphanes lib. 7. apud Athenæum. Euſebius de præp. Eccleſ. lib. 2. cap. 1. Firmicus de errore prof. relig. Prudentius lib. 2. contra Symm.

Ibid. l. 22. *Apud quos ſexus omnis proſt.*] Athanagoras in Apologia. Cyprianus de ſpectaculis. Lact. lib. 6. cap. 23.

Ibid. l. 24 *Lambunt medios viros*] Iuuenal. Sat. 2. vbi fellatórem exagitat

——*Non erit vllum*

Exem-

Exemplum in noſtro tam deteſtabile ſexu
Media non lambit Cluuiam nec Flora Catullam.

Ibid.l.29. *AEtas pati mollior*] Hoc Lactant.lib. 1.cap.10.vocat adulterium contra naturam.

Pag.389.lin.18. *Cruces nec colimus nec optamus*] R C.oramus.

Ibid. lin. 22. *Signa ipſa & labara*] Ita R. codex. Quod video etiam probaſſe doctiſs. Lipſium Epiſtol.Quæſt. Ep.5. Solebant autem Imperatores imagines ſuas in acie per ſigniferos iubere præferri; quæ ſigna quod quaſi labantia, quadrata haſtis appenderentur, labara dixerunt. Quod ſignum Conſtantinus Imp. aggreſſurus Maxentium iuſſit in vexillum crucis transformari, vt patet ex hiſtor. Eccl.lib.9.c.9.& l.1. de vita Conſtantini Niceph. lib.7.39. Soſomen. lib.1. cap.4. Prudentius lib.1. contra Symmachum.

Chriſtus purpureum gemmati textus in auro
Signabat labarum. & ſupra.
Agnoſcas regina lubens mea ſigna neceſſe eſt
In quibus effigies crucis aut gemmata refulget
Aut longis ſolido ex auro præfertur in haſtis.

Vide præterea Ambroſium in Epiſt.ad Theodoſ. Imp.lib.5.Epiſt.29.Giſilinum Victorem.in commentariis ad Prudentium Stedvvechium in 3. lib. Vegetii Turneb.aduerſ.lib.15.c.16.

Ibid. lin. 26. *Viſimus in naui*] Tertul.aduerſ.Iudæos & Apologetico.

Ibid.l.penult. *Illum iam velim conuenire*] Tacianus contra Græcos: Quid lædimus vos ô Græci? cur nos qui verbum Dei ſequimur tanquam ſceleratiſſimos odiſtis? apud nos non inuenitur hominum voratio, falſi teſtes hoc *crimine contra nos*

Digitized by Google

confictæ, deprehenſi eſtis. Euſebius præp. Eccl. lib. 4. c. 8. Tertul. Apolog. c. 7. Athanag. pro Chriſtianis. Iuſtinus Apolog. 2.

Pag. 390. l. 3. *Nemo poteſt hoc*] Tertul. Apolog. c. 9. Qui iſta credis de homine, potes & facere.

Ibid. l. 5. *Feris & auibus exponere*] Tertul. aduerſ. Valentinianos. Vbi enim iam Tragœdiæ & Comœdiæ, à quibus forma mutuaretur exponendi quod circa pudorem erat natum. Iuſtinus Apolog. pro Chriſtianis 2. Lact. c. 20. lib. 6.

Ibid. lin. 9. *Parricidium faciant*] Ioſephus lib. 2. contra Appionem. Interdixit vel celare quod natum eſt, vel alia machinatione corrumpere filios. Infanticida enim eſſet, animas demoliens & genus imminuens. Lact. lib. 6. cap. 20. Tertul. Apol. c. 9.

Ibid. l. 11. *Saturnus filios ſuos*] Auguſt. de ciu. lib. 6. c. 8. Lact. lib. 1. c. 21. Tertul. Apol. c. 9. Lucianus in Accuſatis. Athanag. Apolog. Diodorus lib. 20.

Ibid. l. 16. *Buſiridi ritus fuit*] Euſeb. de præp. Eccleſ. Tertull. de Pallio.

Ibid. l. 17. *Mercurio Gallos*] Tertul. Apolog. c. 9. Maior ętas apud Gallos. Mercurio proſecatur. Lactant. lib. 1. c. 21.

Ibid. l. 20. *Iuppiter homicidio colitur*] Lact. lib. 1. cap. 21. Nec Latini quidem huius immanitatis expertes fuerunt, ſiquidem Latialis Iuppiter etiam nunc ſanguine colitur humano. Tertull. in citato loco ſupra.

Ibid. l. 23. *Catilinam & Bellonam*] Tertul Apol. cap. 9. Neſcio quid & ſub Catilina deguſtatum eſt. Lact. lib. 2. c. 21. Ammianus lib. 25.

Ibid. l. 26. *Qui de arena feras*] Cyprianus de ſpectaculis: Plura proſequi quid eſt neceſſe, vel ſacri-

ficiorum

ficiorum in ludis genera monſtruoſa deſcribere? inter quæ & homo nonnunquam fit hoſtia, latrocinio ſacerdotis, dum cruor etiam de iugulo calidus exceptus patera, dum adhuc feruet, & quaſi ſitienti Idolo in faciem iactatus crudeliter propinatur. Tertul. Apolog. c. 9. Lact. c. 20. lib. 6.

Ibid. l. 28. *Nobis homicidium*] Lact. lib. 6. c. 20. & lib. 1. c. 21. Tertul. c. 9.

Ibid. l. 30. *Nec edulium pecorum*] Tertul. Erubeſcat error veſter Chriſtianos, qui ne animalium quidem ſanguinem in eſculentis epulis habemus, qui propterea quoque ſuffocatis & morticinis abſtinemus, ne quo ſanguine contaminemur vel viſcere ſepulto.

Pag. 391. lin. 6. *Ius apud Perſas*] Curtius lib. 8. Satrapes erat Syſimetres, duobus ex ſua matre filiis genitis: quippe apud eos parentib. ſtupro coire cũ liberis fas eſt. Euſeb. de præp. c. 7. l. 6. Gregor. Nyſſenus in Epiſt. contra Fatum. Briſſ. de regno Perſ.

Ibid. lin. 8. *Comœdia & Tragœdia*] Lact. diu. inſt. Epitome cap. 6. Quid Scena? nam ſanctior? in qua Comędia de ſtupris & amoribus: Tragœdia de inceſtis & parricidiis fabulatur. & lib. 6. cap. 21. Cyprianus Epiſt. 1. ad Donatum eſt de ſpectaculis Auguſt. de ciu. lib. 2. c. 8.

Ibid. l. 21. *Cupiditatem procreandi*] Athanagoras Apologia. Nobis quoque finis concupiſcentiæ liberorum procreatio eſt, reperias etiam multos ex noſtris tum viros tum fœminas conſeneſcentes Cælibes, quod ſperant ſe cum Deo magis conuerſaturos eſſe. Lact. lib. 6. c. 23.

Ibid. lin. 27. *Tantum denique abeſt inceſti cupido*] Athanagoras in Apolog. pro Chriſtianis. Nos

Digitized by Google

vero tantum abeſt vt promiſcui ſimus, vt ne aſpicere quidem ad concupiſcentiam fœminas liceat. Tertul.in exhortat.ad caſtitatem Lact. lib.6.c.23. & c.8. Epitom.Macarius Homil.26. Ioſephus lib. 2. contra Appionem.

Pag.392.l. 2.*Et quod in dies numerus*] Tertul.ad Scapulam. Nec tamen deficiet hæc ſecta, quam tunc magis ædificari ſcias, cum cædi videtur. Lactantius lib.5.cap. 20. & 23.Tertullian. Apolog. cap. 17.

Ibid.l.5. *Non notaculo corporis*] Rom.cod.nota occulta corporis.probe.

Ibid. l.8.*Fratres vocamus*] Tertul.Apolog.cap. 39. Sed & quod fratres nos vocamus, non alias (opinor) inſaniunt, quam quod apud ipſos,omne ſanguinis nomē de affectione ſimulatum eſt. Fratres etiam ſumus iure naturæ matris vnius, & ſic vos parum homines, quia male fratres. Athanagoras Apologia:Ideo pro ætate alios filios ac filias cenſemus, alios fratres habemus ac ſorores: & ſenioribus patrum ac matrum honorem tribuimus. Quos itaque fratres ac ſorores appellamus, & reliquis cognationis nominibus dignos iudicamus, eorū vt corpora intemerata & inuiolata maneant magna nobis cura eſt.

Ibid.l.14. *Quod vero ſimulachrum*] Prudentius lib. 2. contra Symmach.

Templum mentis amo,non marmoris,aurea in illo
Fundamenta manent fidei,ſtructura niuali
Conſurgit pietate nitens, tegit ardua culmen
Iuſtitia,interius ſpargit ſola picta rubenti
Flore pudicitiæ pudor almus & atria ſeruat.

Et περὶ ςεφάνων. Cyprianus de Idolis.Epiphan.in anchorato.

chorato. Lact.lib.6. c. 13. Iuſtinus in dialogo cum Triphone.

Ibid.l.22. *Hoſtias & victimas Deo obferam*] Tertul.ad Scapulam. Non eget Deus conditor vniuerſitatis, odoris aut ſanguinis alicuius, hæc enim dæmoniorum pabula ſunt. Doctè ſuo more Euſebius de præp.Eccleſ.cap.7.lib. 13. Cyprianus de Idolis. & lib. 1. aduerſus Iudæos. Athanagoras in Apologia. Lactantius in Epitome c.2.& 7.&lib.5. c.20.& lib.7.c.6.& lib. 6.c.vlt.

Ibid. l. vlt. *Quod cum ſentire poſſumus*] Lact.lib. 7 c.9. Ante omnia quoniam Deus ab homine videri non poteſt, ne quis tamen putaret ex eo ipſo Deum non eſſe, qui mortalibus oculis non videretur, inter cætera inſtitutorum ſuorum miracula fecit, etiam multa, quorum vis quidem apparet, ſubſtantia tamen non videtur; ſicut eſt vox, odor, ventus. Tertul. Apol.cap.17. Theophilus lib.1.ad Antilochum. Euſeb. lib. 15.c. 8. Athenag. Apologia. Prudentius περὶ στεφάνων.

Pag. 393.l.8. *Obtutus intuentis*] Elegăter Theodoretus oratione 10. de Prouidentia quem operæ pretium eſt inſpicere.

Ibid. lin. 26. *Tenebris intereſt*] Epictetus lib. 1. Diſs.ab Arrian. digeſt.cap.14. Ὅταν κλήσητε καὶ σκότος ἔνδον ποιήσητε, μέμνησθε μηδέποτε λέγειν, ὅτι μόνοι ἐστὲ, οὐ γὰρ ἐστὲ ἀλλ' ὁ θεὸς ἔνδον ἐστὶ, καὶ ὁ ὑμέτερος δαίμων ἐστί. Lact.lib.6.c. 24. Chryſoſtomus de humilitate Boëtius de Conſol. Philoſ. lib. 5.cap.vlt.

Pag.394.l.3. *Sed Iudæis nihil*] Cyprianus de Idolis. Iudæis olim apud Deum erat gratia: ſic olim iuſti erant. ſic maiores eorum religionibus obediebant, inde illis & regni ſublimitas floruit, & gene-

Digitized by Google

ris magnitudo prouenit,ſed illi negligentes, indiſciplinati & ſuperbi poſtmodum facti, & fiducia patrum inflati,dum diuina pręcepta contemnunt, datam ſibi gratiam perdiderunt.

Ibid.lin.26.*Quæ facta ſunt interire*] Salluſtius in bello Iugurt. Corporis & fortunæ bonorum, vt initium ita finis eſt, omniaq; orta occidunt & aucta ſeneſcunt. Idem in Epiſtola ad Cæſarem, Lucianus in Charonte.Lact. lib.7.c.2.

Ibid. l. vlt.*Loquitur Plato*]In Timęo.& Iuſtinus in cohortatione ad Græcos.

Ibid.l.30.*Hic mundus igneſcat*] Cicero lib.2.dę natura.Epiphan.lib.1.contra hæreſes.

Pag.395.l.5.*Quo exſtructa eſt deſtruatur*]Euſeb. de præp.lib.15.c.33.Lact.lib.7.c. 2.Tertul.de ſpectaculis c.10.

Ibid.l.10.*Pythagoras primus*] Lact.lib.3.cap.18. Stoici & Pythagorici cum timerent argumentum illud quo colligitur,neceſſe eſſe vt occidant animę cum corporibus,quia cum corporibus naſcuntur, dixerunt non naſci animas ſed inſinuari potius. & de aliis in alios migrare.Euſeb.præp.lib.13.cap. 10.Tertul.de reſurrectione carnis, & Lact. lib. 3. c.23.de diuino præmio c.19. Iuſtinus in euerſione dogmatum Ariſtotelicorum.Epiphanius l. 1.contra hæreſes.Cicero 1. Tuſcul. Quæſt.

Ibid.l.17.*Sed mimi conuicio*] Ita Romanus codex.

Ibid.l.25.*Cum id quod fuerit*] Tertul. de reſurrectione carnis.Si ex nihilo Dominus creauit cuncta, poterit & carnem in nihilum productam exprimere de nihilo. Theodor. in orat. 9. de Prouidentia.

Ibid.l.

Ibid. l. 31. *Nec vllum damnum ſepulturæ*] Vbertim docet. Auguſt. de ciu. Dei lib. 1. c. 13.

Pag. 396. l. 2. *Sol demergit*] Theodoretus orat. 9. de prouidentia.

Ibid. l. 5. *Occidunt & reuiuiſcunt*] Auguſtin. qui grana ſeminum mortua & putrefacta viuificat, per quæ in hoc ſeculo viuas, multo magis te ipſum reſuſcitabit, vt in æternum viuas. Tertul. de reſurrectione carnis. & lib. 5. aduerſ. Marcionem Auguſt. de ciuit. lib. 21. cap. 7. Macarius Homil. 5. Cyprianus in expoſitione ſymboli.

Ibid. l. 14. *Tanto magis iuſtum eſt*] Valerius Max. & Lact. de Ira cap. 20.

Ibid. l. 17. *De Stygea Palude*] Saluſtius in Epiſtola ad Cæſ. Euſebius de præp. lib. 3. cap. 7. & lib. 11. cap. 20. Tertul. de anima. Theodoret. de prouid. orat. 4. Lact. lib. 7. c. 7. Ioſephus lib. 2. contra Appionem.

Ibid. l. 21. *Stygiamq; Paludem*] Apollodorus Biblioth. lib. 1. Στυγὸς ὕδωρ ἐκ πέτρας ἐν ᾅδου ῥέον Ζεὺς ἐποίησεν ὅρκον ταύτην αὐτῇ τιμὴν διδοὺς ἀνθ᾽ ὧν αὐτῷ κατὰ Τιτάνων μετὰ τῶν παίδων συνεμάχησε. Vergilius Æneid. 6.

——Stygiamq; Paludem
Dii cuius iurare timent & fallere numen

Statius lib. 8. Thebaid. Lact. lib. 1. c. 11.

Pag. 396. l. 5. *Semina non niſi corrupta*] Prudentius lib. 2. contra Symm.

Non deſunt exempla mea virtutis in ipſis
Seminibus natura docet reuireſcere cuncta.
Poſt obitum, ſiccantur enim pereunte vigore.
Quo vixere prius tunc ſicca & mortua ſulcis
Aut foueis mandata latent & more ſepulchri,
Obruta de tumulis rediuiuo gramine ſurgunt.

Ibid.l.24.*Sapiens ignis*] Clementi Alexandrino in prot. πῦρ σωφρονοῦν. Cypr. ad Demetrium cremabit addictos ardens ſemper gehenna & vicacibus flammis vorax pœna, nec erit vnde tormenta vel requiem habere poſſint aut finem.

Ibid.l.27. *AEthnæ montis & Veſuui*] Plinius in Epiſtolis & Xiphilinus lib. 11.

Pag. 397.l.1.*Non minoris ſceleris*]Tertul.de pœnitentia.cum enim ignorãtes dominum,nulla exceptio tueatur à pœna (quia Deum in aperto conſtitutum,& vel ex ipſis cœleſtibus bonis comprehenſibilem ignorari non licet) quanto cognitum deſpici periculoſum eſt. & lib. 5. aduerſ.Marcionem.

Ibid.l.6. *Adulteria prohibetis*] Cyprianus Epiſt. 1.ad Donatum. Prudentius lib. 2.contra Symmachum.

Ibid l. 16. *Quid eſt fatum*]Iſiod.orig.lib.8.c.11. Fatum autem dicunt eſſe quicquid dî fantur.vel quod Iuppiter fatur. Auguſt.de ciuit. lib. 5. cap.9. Lactantius lib. 1. cap. 11. Gregorius Nyſſenus in Epiſtola contra Fatum.

Ibid.l.27. *Qui Deo diues eſt*] Hieronymus. Affatim eſt diues qui cum Chriſto eſt pauper. Seneca, cur bonis viris mala accidant. Lact.lib. 5.c.23.

Ibid. l.penult.*Hæc nobis tamen nata ſunt*]Lact.c. 13.de Ira & lib.7.c.4.

Ibid.l.vlt. *Qui viam terit*]Eleganter Lact.lib.7. cap.1.& 6.c.3. Macarius Homil. 11.& 12. Chryſoſtomus de humilitate.

Pag. 398.l.22.*Vt aurum ignibus*]Tertullian. ad Martyres.Lact.lib.5.c.20.

Pag. 399.l.5. *Calamitoſos viros*] Lact.lib.5.c.13.

Eant

Eant Romani & Mutio glorientur aut Regulo, quorum alter necādum ſe hoſtibus tradidit; quod captiuum puduit viuere; alter ab hoſtibus deprehenſus cum videret mortem vitare ſe non poſſe, manum foco iniecit, vt pro facinore ſuo ſatisfaceret hoſti, quem voluit occidere, eaque pœna veniam quam non meruerat, accepit. Ecce ſexus infirmus & frigilis ætas dilacerari ſe toto corpore, vrique perpetitur, non neceſſitate, quia licet vitare ſi, vellet, ſed voluntate, quia confidunt in Deo. Tertul. ad Scapulam. Arnob. lib. 7.

Ibid. l. 15. *Neminem eſſe qui aut ſine*] Lact. lib. 5. cap. 13. & 7. c. 9. Tertul. lib. 4. aduerſus Marcionem Athanagoras in Apologia.

Ibid. l. 17. *Niſi forte nos decipit*] Auguſt. de ciuit. lib. 1. cap. 20.

Ibid. l. 27. *Rex es*] Cyprianus Epiſt. 1. ad Donatum. An tu illos tutos putas; illos ſaltem inter bonorum infulas & opes largas, ſtabili firmitate ſecuros, quos regalis aulæ ſplendore fulgentes, armorum excubantium tutela circumſiſtat. Maior illis quam cæteris metus eſt, tam ille timere cogitur quam timetur.

Pag. 400. l. 4. *Malis voluptatibus*] Lact. in Epit. cap. 6. Fugienda omnia ſpectacula vt tranquillum mentis ſtatum tenere poſſimus. Renunciandum noxiis voluptatibus, ne deliniti ſuauitate peſtifera, in mortis laqueos incidamus. & lib. 6. c. 21. Cyprianus & Tertul. de ſpectaculis.

Ibid. l. 7. *Ludis curulibus*] Lact. lib. 6. c. 21. Circenſium quoque ludorum ratio quid aliud habet, niſi leuitatem, vanitatem, inſaniam. Quanto namque impetu cōcitantur animi in furorem: quanto

illic impetu curritur? vt iam plus ſpectaculi exhibeant, qui ſpectandi gratia veniunt, cum exclamare & efferri & exſilire cœperunt. Et in Epitome c. 6. Tertul. de ſpect. & habitu mulierum.

Ibid. l. 8. *Homicidii diſciplinam*] Cyprianus Epiſtola 1. ad Donatum. Paratur gladiatorius ludus, vt libidinem crudelium luminum ſanguis oblectet. Impletur in ſuccum cibis fortioribus corpus & aruinæ toris membrorum moles robuſta pingueſcit, vt ſaginatus in pœnam carius pereat. Homo occiditur in hominis voluptatem, & vt quis poſſit occidere, peritia eſt, vſus eſt, ars eſt: ſcelus non tantum geritur ſed & docetur. Quid poteſt inhumanius, quid acerbius dici? Diſciplina eſt vt perimere quis poſſit: & gloria eſt quod perimit. Prudent. περὶ ϛεφάνων. Seneca Epiſtola 7. Lact. lib. 6. cap. 24. & in Epitome c. 6. Tertul. de ſpectacul. & Apolog. cap. 15.

Ibid. l. 9. *Ludis ſcenicis*] Tertul. Apol. c. 15. Quid quod imago Dei veſtri ignominioſiſſimum caput & famoſum veſtit: quid quod corpus impurum & ad iſtam artem effœminatione productum Mineruam aliquam vel Herculem repræſentat. Lact. lib. 6. c. 21. & lib. 5. c. 20. Cyprianus 1. Epiſt. ad Donatum.

Ibid. l. 11. *Hiſtrio eneruis*] Lact. Epitome cap. 6. Hiſtrionici etiam impudici geſtus, quibus infames fœminas imitantur, libidines quas ſaltando exprimunt, docent: an non minus corruptela diſciplinarum eſt? in quo fiunt per imaginem quæ non ſunt: vt fiant ſine pudore quæ vera ſunt. ſpectant hęc adoleſcentes: quorum lubrica ætas quæ frænari ac regi debet, ad vitia & peccata his imaginibus

nibus eruditur. & lib. *6*. cap. 20. Auguſt. de ciu. lib. 2. cap. 3. Cyprianus Epiſtola 1. & *61*. Tertul. Apolog. cap. 15.

Ibid. l. 28. *Auram boni floris*] Tertul. de Corona militis. Cæterum in capite quis ſapor floris? quis coronæ ſenſus niſi vinculi tantum. Quia neque color cernitur neque odor ducitur, nec teneritas commendatur. Tam contra naturam eſt florem capite ſectari, quam cibum aure, ſomnum nare.

Pag. 401. lin. 1. *Exequias adoramus*] Alii adornamus. Priorem probat Fuluius & adducit locum Feſti, qui adorare facere interpretatur.

Pag. 400. lin. penult. *Aut ſentienti facem aut non ſ. c.*] Tertul. de reſurrectione carnis: Fiducia Chriſtianorum: reſurrectio mortuorum: illam credentes ſcimus, hoc credere veritas cogit: veritatem Deus aperit: Sed vulgus irridet exiſtimans nihil ſupereſſe poſt mortem: Et tamen defunctis parentant, & quidem inpenſiſſimo officio pro moribus eorum, pro temporibus eſculētorum, vt quos negant ſentire quicquam, etiam deſiderare præſumant. At ego magis ridebo vulgus, tunc etiam cum defunctos atrociſſimè exurit, quos poſtmodum guloſiſſime nutrit, iiſdem ignibus & promerens & offendens.

Pag. 401. lin. 4. *Modeſti Dei noſtri liberalitate*] Athanagoras in Apolog. pro Chriſtianis. Chryſoſtomus de reſurrectione. Theodoretus orat. 9. Lact. lib. 7. cap. 11. & 19. & in Epitome cap. vltimo. Ignatius Epiſtola 4.

Ibidem *Spe futuræ fœlicitatis*] Prudentius lib. 2. contra Symmachum.

Spem ſequimur, gradimurq́; fide, fruimurq́; futuris
Ad quæ non veniunt præſentis gaudia vitæ
Nec currit pariter capta & capienda voluptas.

Lactant. diu. Inſt. Epitome cap. 1. Macarius Homil. 5. & 13.

Ibid. l. 7. *Socrates ſcurra Atticus*] Lactant. lib. 3. cap. 20. O hominem ſcurram (vt ait Zeno Epicureus) ineptum, perditum, deſperatum, ſi cauillari voluit religionem, dementem, ſi hoc ſerio fecit, vt animal turpiſſimum pro Deo haberet. Cic. lib. 2. de natura Deorum.

Ibid. lin. 8. *Nihil ſe ſcire confeſſus*] Lactantius lib. de Ira cap. 1. & lib. 3. cap. 28. Euſebius Præpar. Eccleſ. 13. cap. 2.

Ibid. l. 12 *Philoſophorum ſupercilia contemnimus*] Iuuenal. Sat. 2.

——*Caſtigas turpia cum ſis*
Inter Socraticos notiſſima foſſa cinædos.

Vide præterea Arbitrum in Satyrico. Lactantium lib. 3. cap. 15. Tertull. Apolog. cap. 45. Quintilian. lib. 12.

Ibid. l. 16. *Non eloquimur magna*] Tertul. Apologetico cap. vlt.

Ibid. lin. 21. *Fruamur bono noſtro*] Ambroſius in Epiſtol. contra Symmachum. Auguſtinus de ciuitate Dei lib. 2. cap. 29. Lactantius lib. 4. cap. vltimo. & de diuino præmio cap. 27. in Epitome cap. 12.

Pag. 402. l. 3. *Vicimus ita vt improbus*] Prudentius lib. 2. contra Symmachum. Vicimus, exultare lubet.

lubet. *Scriuerius legit.* Vicimus eia,vt improbe vſurpo victoriam.

Ibid. l. 4. *Ita ego triumphator erroris*] Hieronymus aduerſ. Luciferianos: Non ſolum te viciſſe exiſtimes, vicimus vterque noſtrum, palmam refers tu mei: ego erroris.

FINIS.

Digitized by Google



BONON CONVENTUS

Digitized by Google

OPERARVM ERRORES in ARNOBIO animaduerſi.

Prior numerus paginam, poſterior lineam denotat.

PAg. 33. *lin.* 25. *ceruices.* 52. *l.* 28. *diriſſimis.* 75. *l. penult. ſolipungas.* 80. *l.* 24. *inominis.* 87. *l.* 23. *nubis.* 95. *l.* 5. *ficedulas.* 97. *l* 6. VI. 144. *l. vlt. indixerit.* 163 *l.* 4. *ſacris.* 179. *l.* 30. *noluiſtis.* 189. *l.* 21. *eſſe.* 191. *l.* 8. *oriri.* 192. *l.* 31. *diſtinxit.* 194. *l.* 4 *poſſet ibid. l* 7. *virilibus.* 198. *l.* 14 *poteſtis.* 267. *l.* 26. *caper.* 278. *l.* 15. *fieri.* 282. *l.* 18. *criſpatis.* 289. *l.* 9 *ſubrecto.* 303. *l.* 13. *nauitatis* & . 313. *l.* 2. *nauitate.* 312. *l.* 12. *redituros.* 320. *l.* 19. *qui.* 331. *l.* 18. *comœdiis.* 3,3. *l.* 13. *mitibus. ibid. Coluius.* 334 *l.* 11. *ait del.* 336 *l.* 24. *tritum.* 343. *l.* 14. *ſplenas. ſplenia.* 344 *l. vlt. commetus.* 403. *l.* 12. *viantium. ibid. l.* 14. *poſtulare.* 407. *l. penul vate. ibid. Claudia.* 410. *l.* 10. *eſt.* 431. *l. vlt. forte autant.* delend. 440. *l.* 3. *viuacibus.* Cætera beniuolus Lector ipſus emendabit.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Digitized by Google

Digitized by Google

4 - 3 - 4
ll.

Digitized by Google

Digitized by Google